

CERCETĂRI
DE
LINGVISTICĂ

A N U L IX

1

IANUARIE — IUNIE

1 9 6 4

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMINE

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. E. PETROVICI (*redactor responsabil*), prof. D. MACREA (*redactor responsabil adjunct*), V. BREBĂN, prof. B. KELEMEN, P. NEIESCU, H. JACQUIER, I. PĂTRUȚ, R. TODORAN (*membri*); AURELIA STAN (*secretar de redacție*)

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb precum și orice corespondență se vor trimite la Comitetul de redacție al revistei:

CLUJ, str. E. Racoviță, nr. 19-21.

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

Anul IX, nr. 1

1964

ianuarie—iunie

S U M A R

Pag.

VALORIFICAREA MOȘTENIRII LINGVISTICE

- D. MACREA, Titu Maiorescu și problemele limbii române 5

DIALECTOLOGIE ȘI FONETICĂ

- E. PETROVICI, Rezistența sistemului fonologic la o puternică influență fonetică străină. În legătură cu sonantele „silabice“ istroromine *ɟ, ʝ, ɲ*. 35
G. GIUGLEA, Urmă de rotacism în verbul „morsoc“, inf. „a morsoca“ din Țara Moșilor 41

GRAMATICĂ ȘI LEXIC

- EUGEN CÎMPEANU și TAMARA COMARNIȚCHI, Transitiv, intransitiv și reflexiv 45
RITA CHIRICUȚĂ-MARINOVICI, Sensul factitiv-cauzativ al verbelor românești 53
POMPILIU DUMITRAȘCU, În legătură cu predicatul multiplu și cel complex 59
L. BALÁZS, Accentul în cuvintele românești de origine maghiară 67

ONOMASTICĂ

- E. JANITSEK, Numele topice de pe teritoriul satelor Sălicea și Tăuți . . . 75
AURELIA STAN, O problemă de antroponimie: derivarea cu sufixe diminutive a prenumelor din ALR 97
DOINA GRECU, Forme hipocoristice ale prenumelor din comuna Berzovia, orașul Reșița, Regiunea Banat 109
O. VINȚELER, Porecle din satul Căptălan (Raionul Aiud, Regiunea Cluj) 117

LIMBĂ LITERARĂ

- BELA KELEMEN, Pronumele ca purtătoare ale caracteristicilor stilurilor limbii literare 127
TITIANA SUCIU, Cu privire la limba scrierilor lui Pavel Dan 131

NOTE ETIMOLOGICE

- PIA GRADEA, *Bergeli, beregli* 141
EMILIA TODORAN, *Odvóniță, osói, ospelărie, ospefărie, ospital, -ă, ospitaliá, ostái, ostáv, ostentatóriu, -ie, osterie, ovelitóriu, -oáre* 145
IOANA ANGHEL, *Obďuce, oródnic, -á, ormíná, orváltá, rádúšá, rágdááie* 146

CRONICĂ

- IOANA ANGHEL, Activitatea Institutului de lingvistică din Cluj în anii 1962—1963 149

RECENZII

	<u>Pag.</u>
MARIO RUFFINI, <i>L'apocalisse della Madre del Signore</i> (Apocalipsul maicii domnului), Firenze, Edizioni fusii, 1954, 84 p. (<i>Dan Simonescu</i>) . . .	155
<i>Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae</i> (A magyar tudományos akadémia klasszika-filológiai közleményei), X, 1962, fasc. 1—3, Budapest, 1962, 313 p. (<i>I. I. Russu</i>)	158
В. Н. ТОПОРОВ, О. Н. ТРУБАЧЕВ, <i>Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья</i> (<i>Valentina Șerban</i>)	162

TITU MAIORESCU ȘI PROBLEMELE LIMBII ROMÎNE

DE

D. MACREA

Revista „Viața românească” a deschis, în 1963, o largă discuție de reconsiderare critică a operei lui Titu Maiorescu¹, căutînd să răspundă întrebării: „a însemnat contribuția lui un moment al progresului în diferitele domenii în care s-a produs?”²

Despre activitatea lui Titu Maiorescu ca teoretician al culturii românești, critic literar, estetician, filozof, profesor, om politic s-a scris mult și înainte de această discuție, atît de pe poziții critice, adesea criticiste, cît mai ales de pe poziții apologetice. Nici unul dintre comentatorii lui de pînă acum nu i-a analizat însă, decît întîmplător și fragmentar, activitatea bogată din domeniul cultivării și studiului limbii romîne.

În *Istoria filologiei romîne* a lui Lazăr Șăineanu, apărută în 1892 (ed. a II-a, 1895), deci într-o epocă în care prezența lui Titu Maiorescu în cultura noastră era puternic afirmată și cînd activitatea lui privind limba romînă era deplin conturată, numele lui nu este pomenit decît în cîteva note. Volumul *Lui Titu Maiorescu omagiu*, apărut în 1900, cînd criticul împlinea vîrsta de 60 de ani³, ca și cele două volume omagiale, apărute în 1910, cu prilejul împlinirii vîrstei de 70 de ani⁴, cuprind doar vagi referințe privitoare la preocupările de limbă ale acestuia. În discursul de recepție al lui Gheorghe Bogdan-Duică la Academia Romînă din 1921, consacrat lui Titu Maiorescu, aceste preocupări sînt abia menționate. Date mai bogate în această privință cuprinde monografia, în două volume, a lui Eugen Lovinescu, apărută în 1940, expuse cronologic, potrivit planului lucrării, fără o analiză generală de specialitate.

Atenția redusă acordată preocupărilor de limbă ale lui Titu Maiorescu constituie o mare lipsă a studiilor din trecut, aceste preocupări

¹ Vezi „Viața românească”, nr. 5 (1963), p. 64—88; 8 (1963), p. 52—85; 9 (1963), p. 103—120.

² *Ibid.*, nr. 8 (1963), p. 52.

³ *Lui Titu Maiorescu omagiu*, București, 1900.

⁴ „Convorbiri literare”, 1910; „*România jună*” lui Titu Maiorescu, Suceava, 1910.

făcînd parte integrantă și esențială din activitatea lui critică. Astăzi, cînd opera lui Titu Maiorescu a început să fie reconsiderată în întregime, contribuția lui teoretică și practică la cultivarea și studiul limbii romîne se impune să fie analizată. Deoarece ea nu a fost analizată nici în studiile apărute în „Viața romînească”, cu excepția unor indicații sumare dar esențiale din studiul lui Paul Georgescu, *Titu Maiorescu — critic literar* (nr. 12/1963), în cele ce urmează ne-am propus această analiză.

★

Întors de la studii din Germania și Franța, unde își însușise o temeinică pregătire filozofică, juridică și filologică, îndeosebi în domeniul limbilor clasice și romanice, Titu Maiorescu s-a dedicat cu pasiune învățămîntului. În 1862, la vîrsta de 22 de ani, este numit director al Gimnaziului din Iași, iar în anul următor, director al Școlii normale de la Trei Ierarhi și profesor la Universitatea din Iași.

Ca director al Gimnaziului din Iași, el publică, în *Anuarul* acestui gimnaziu⁵, primul anuar școlar apărut în Moldova, o disertație de lingvistică și pedagogie, intitulată *De ce limba latină este chiar în privința educației morale studiul fundamental în gimnaziu?*, care este cea dintîi lucrare în limba romînă a lui Titu Maiorescu.

Nefiind cuprinsă în nici una din edițiile *Criticelor* sale, disertația a rămas aproape necunoscută.

Aprecierea pozitivă a rolului educativ, moral și intelectual al limbii latine era curentă în acea vreme, îndeosebi în mediul umanistic german pe care Titu Maiorescu l-a cunoscut îndeaproape în timpul studiilor, dar el formulează această teză cu o limpezime lapidară și cu o logică remarcabilă, calități care anunță și care vor consacra pe criticul de mai tîrziu.

În prima parte a disertației, Titu Maiorescu răspunde adversarilor limbii latine în învățămîntul de cultură generală, care susțineau că traducerea pot înlocui textele originale și că autorii moderni sînt superiori celor antici. El răspunde de asemenea „amicilor neadevărați” ai limbii latine, după care traducerea din autorii latini și greci ar fi denaturări ale originalelor, iar autorii moderni ar fi inferiori celor din antichitate. Titu Maiorescu arată că nici unii, nici alții nu au dreptate, traducerea fiind destul de bune pentru cunoașterea literaturii latine, iar autorii moderni nu sînt cu nimic mai prejos decît cei antici, ci adesea chiar dimpotrivă. Motivul real pentru care limba latină poate fi studiul fundamental în învățămîntul de cultură generală îl constituie, după Titu Maiorescu, rolul ei în educația intelectuală și morală a elevilor. Studiul limbii latine ar fi superior din acest punct de vedere tuturor celorlalte obiecte de învățămînt, care ar influența numai parțial inteligența și sensibilitatea elevilor. Comparînd limba latină cu cea greacă, el arată că „*ceea ce este propriu limbii latine și o înalță peste cea elină, din punctul de vedere al instrucțiunii gimnaziale, este simplitatea și regularitatea gramaticii. Gramatica latină parcă ar fi granit turnat, este unică între gramatici și va rămînea, prin urmare, de-a-pururea, cel mai bun fundament și cea mai bună disciplină pentru orice*

⁵ Vezi *Anuarul Gimnaziului și internatului de Iassi pe anul scolastic 1862 — 1863*, publicat de directorul Titu Maiorescu, Iassi, 1863, 54 p.

parte a gândirii noastre”⁶. Titu Maiorescu își rezumă astfel argumentația : „Limba latină, avînd gramatica cea mai riguroasă, avînd o întindere de sferă care poate îmbrățișa toate părțile inteligenței, avînd în fine obiectivitatea antică, este studiul fundamental în gimnaziu, nu numai ca studiu teoretic, ci chiar în privința morală, și este totodată modelul care ne arată cum instrucțiunea și educațiunea se întăresc una prin alta”⁷. El adaugă la acestea argumentul de autoritate că în toate țările civilizate învățămîntului limbii latine i se acorda, în vremea sa, o importanță primordială.

Desigur, calitățile limbii latine, relevate de Titu Maiorescu, sînt reale; dar a susține că puținul cît se învață din ea în școala de cultură generală este în stare să determine, în mod hotărîtor, educația intelectuală și morală a elevilor este exagerat. Pedagogia modernă combate, în mod just, ideea că educația ar putea fi rezultatul unei culturi unilaterale, arătînd că formarea personalității elevilor este rezultatul tuturor obiectelor de învățămînt, precum și al contribuției familiei, a organizațiilor obștești, a mediului social și politic.

Disertația lui Titu Maiorescu în favoarea limbii latine constituie un document revelator pentru orientarea lui intelectuală din tinerețe. El nu s-a menținut ulterior la acest punct de vedere. Dovada o constituie faptul că disertația n-a fost inclusă în nici una din edițiile *Criticelor* sale.

Dar disertația prezintă un alt interes decît cel arătat mai sus.

Considerînd ca argument major, pentru susținerea primatului limbii latine în învățămîntul de cultură generală, rolul ei în educația intelectuală și morală, Titu Maiorescu a făcut o notă aparte în atmosfera latinizantă de la noi din acea epocă, în care principalul argument în favoarea limbii latine era acela al originii romane a limbii noastre. Titu Maiorescu discută pe larg acest argument, arătînd că cunoștințele de latină care se pot cîștiga în școala de cultură generală sînt, pe de o parte, prea reduse pentru a se putea stabili legătura dintre latină și romînă, iar pe de alta, în școală se învață latina clasică și nu cea populară pe care o continuă limba romînă. El precizează că pentru a cunoaște procesul de formare și de dezvoltare al limbii romîne trebuie făcut, pornindu-se de la latina populară, istoricul amănunțit al fiecărui cuvînt și al fiecărui sunet. Rezultatul acestei cercetări „va fi, scria Titu Maiorescu, că atunci, însă numai atunci, vom putea scoate din toate aceste cazuri legea dezvoltării limbii noastre; vom putea afla :

1. care este secolul în care limba noastră începe a se separa de cea latină într-un mod așa de esențial încît să constituie o limbă sui-generis, limba romînă. Și dacă oare a fost o influență exterioară marcată în limbă, care a produs aceasta?

2. cînd s-au introdus sunetele ă și î în limba romînă? Dacă există din vechime în ea, încă din pronunțarea vulgară latină, sau sînt importate? Dacă acest import este făcut după secolul al X-lea și prin urmare de atribuit influenței slave?

3. dacă vreo sumă considerabilă de cuvinte ale noastre arată rădăcini latine neîntrebuințate în limba populară italică, ci aflate numai în vreo altă

⁶ Vezi Anuarul Gimnaziului și internatului de Iassi pe anul școlastic 1862—1863, p. 12.

⁷ *Ibid.*, p. 14.

provincie a marelui imperiu? Această constatare ar lumina mai de aproape originea noastră;

4. care și câte sînt cuvintele a căror rădăcină nu se află de loc în limba latină? În ce secol se văd ele introduse în limba noastră și prin urmare cărei influențe sînt de atribuit?

5. sînt din aceste cuvinte cîteva care nu se pot deriva din nici o limbă mai de aproape cunoscută astăzi? Ar fi probabil a le socoti pe acestea de origine dacică?

6. care cuvinte romîne, de origine bună latină, au fost întrebuințate în limba noastră, însă s-au pierdut astăzi?

7. după care lege fonetică (nu după visuri de analogie cu limba clasică latină, precum le trece prin cap filolii gomanilor) s-a făcut și se face schimbarea vocalelor și consonantelor în limba romînă?, pentru a afla astfel, pe cale istorică, singura admisibilă în acest caz, geniul eufonic al poporului romîn și numai astfel a trage consecințe pentru viitor și a pune fundamentul regulilor limbii noastre de astăzi.

Iată ce este un studiu sănătos al limbii romîne, încheie Titu Maiorescu. Numai după ce vom fi făcut cu severitate această cercetare vom avea o gramatică, o ortografie, un lexicon, în fine o limbă romînă rațională, care cuvînt rațional nu vrea să zică ceea ce corespunde rațiunii oricărui individ care visează despre limbă, ci vrea să zică ceea ce corespunde rațiunii poporului, precum s-a dezvoltat ea în toți secolii de la nașterea sa și pînă în epoca noastră”⁸.

Aceste păreri ale lui Titu Maiorescu asupra problemelor și metodei de a se studia formarea și dezvoltarea istorică a limbii romîne, formulate la vîrsta de 22 de ani, sînt valabile și astăzi, dovedind orientarea lui înaintată în lingvistica modernă. Într-o epocă în care, în lingvistica noastră, stăpîneau încă cu tărie ideile antiistorice ale latinistilor, Titu Maiorescu propagă principiile științifice ale școlii istorice și comparatiste. Aceleași idei stau la baza lucrărilor de mai tîrziu asupra istoriei limbii romîne ale lui B. P. Hasdeu, Al. Philippide, Ovid Densusianu, Sextil Pușcariu ș.a., ele fiind aceleași și pentru cercetările actuale.

În 1864, ca director al Școlii normale de la Trei Ierarhi, Titu Maiorescu editează întîiul *Anuar* și al acestei școli⁹, în care publică *Regulile limbii romîne pentru începători*. Aceste *Reguli* constau din 28 de paragrafe în care se explică, cu exemplificări, elementele de bază ale gramaticii elementare: alfabetul, litera și sunetul, silaba și părțile de cuvînt. Scrise pentru nivelul de înțelegere al unor școlari începători și ca rezultat al practicii pedagogice făcute de autor ca profesor de limba romînă la clasa a II-a elementară, *Regulile* nu conțin nimic original, în afară de claritatea și metoda pedagogică a expunerii, calități importante care lipseau tuturor gramaticilor școlare de la noi ale timpului¹⁰. Tînărul filozof Titu Maiorescu

⁸ Vezi *Anuarul Gimnaziului și internatului de Iasi pe anul școlastic 1862—1863*, p. 16.

⁹ Vezi *Anuarul Institutului „Vasile Lupu” (Școala normală de la Trei Ierarhi) din Iași pe anul școlar 1863—1864*, publicat de directorul Titu Maiorescu, Iași, 1864.

¹⁰ Vezi D. Macrea, *Probleme de lingvistică romînă*, Ed. științifică, București, 1961, p. 100—121.

și-a dat seama mai bine decît toți autorii contemporani de calitățile pedagogice pe care trebuie să le aibă un manual elementar de gramatică a limbii romîne. Dovada justei aprecieri a acestor calități o constituie faptul că, în 1879, *Regulile* lui Titu Maiorescu au fost retipărite și însoțite de îndrumări pentru folosire de fostul său elev de la Trei Ierarhi, marele prozator Ion Creangă.

Îndemnul din care au izvorit *Regulile limbii romîne pentru începători*, precum și caracterizarea acestora sînt expuse de însuși Titu Maiorescu într-o explicație publicată, în același *Anuar*, sub titlul *Observații asupra regulilor precedente*.

În aceste *Observații*, Titu Maiorescu arată rolul important al gramaticii în predarea limbii romîne. „*Ideea fundamentală în predarea limbii romîne la școlarii începători este, scrie el, ca toți școlarii să cunoască toate regulile fără excepțiune*”. Dacă unele obiecte se pot însuși incomplet în școala primară, „*gramatica romînă este din contră un obiect principal a cărui cunoștință trebuie să se ceară și să se dobîndească în întregime de la toți școlarii. Altfel, școala primară și-a greșit scopul. Căci scopul ei cel mai nemijlocit este de a produce oameni care vorbesc și scriu bine romînește, și unde nu se cîștigă acest rezultat, învățătura a fost rea*”¹¹. Titu Maiorescu constată că școala primară de atunci era departe de a asigura însușirea corectă a limbii romîne, deoarece, după terminarea celor patru clase, „*majoritatea școlarilor nu știu să scrie bine romînește, nu știu să vorbească fără dialect și nu știu să deosebească cu siguranța cerută toate părțile vorbirii*”. Apoi, cu accente de patetism ciparian, el adaugă: „*Acea limbă națională ce o avem ca cea mai scumpă moștenire de la strămoșii noștri, acest simbol de recunoștință care leagă popoarele de aceeași sămînță peste sute de secole și despre care s-a făcut atîta vorbă la începutul regenerării noastre intelectuale, această limbă este amenințată de decadentă în mijlocul nostru, nimeni nu-și mai bate capul cu regulile ei. Limbă și naționalitate sînt, în specie pentru romîni, cuvinte aproape identice. Cultivă limba poporului, lățește-i-o prin toate satele, învață-l să și-o cunoască cu toate dependențele ei, cu poezii și cu cîntece, cu tradițiuni istorice și cu povestiri populare, și atunci ai regenerat un popor pe terenul intelectual cu același rezultat cu care îl regenerezi pe tărîmul economic prin o lege rurală. Dă-i poporului 60 de gramatici bune și ele vor avea același succes ca 60 de tunuri, iar un dicționar etimologic, lătit în societate, plătește chiar pentru dezvoltarea politică mai mult decît o fabrică de arme din București. Primul pas de politică solidă este deșteptarea limbii și a conștiinței istorice într-un popor*”¹². Este de datorია oricărui profesor „*să arate tineretului calea cea dreaptă*”, care, „*în știință, conduce întîi la studiul cel mai sever și îndelungat al istoriei și al limbii romîne și numai apoi spre ramurile practice ale sferei intelectuale, în funcțiuni de stat și în politică. De la învățarea limbii romîne în școlile primare trebuie să înceapă regenerarea noastră intelectuală*”. Din această convingere a acceptat el postul de învățător la Școala de la Trei Ierarhi, fiind în același timp profesor de filozofie la Universitatea din Iași și chiar

¹¹ Vezi *Anuarul Institutului „Vasile Lupu”*, p. 19.

¹² *Ibid.*, p. 20-23.

rectorul acestei universități. „Aici mi-o spune conștiința și eu o spun altora după dînsa, aici este un cîmp de activitate modestă, pacientă, în aparență inferioară, în realitate de importanță suverană pentru poporul nostru și, ca o expresiune politică, pentru statul nostru. Aici este ținta spre care o parte din junimea noastră trebuie să-și concentreze silințele sale. Aici este locul unde se împlințe stindardul cel mare care va chema pe toți românii din toate țările la vatra comună”¹³. În încheiere, Titu Maiorescu scrie: „Regenerarea poporului român începe de la cultivarea limbii romîne; cultivarea limbii romîne presupune studiul ei în toate școlile și începe de la cele elementare, se înțelege, după un sistem rațional. Astfel, sistemul rațional de gramatică elementară, totdeauna un mijloc puternic pentru deșteptarea inteligenței școlărilor, este, în împrejurările noastre, o necesitate pe cît de logică, pe atît de patriotică, și institutorii primari și învățătorii din sate să se pătrundă de adevărul că în obiectul limbii romîne au una din cheile cele mari care deschid poarta viitorului nostru național. Dar gramatica cîștigă numai atunci această importanță cînd este tratată în mod rațional și cînd îmbrățișează pe cît se poate viața literară a poporului român. Pentru aceasta se cer: 1. noțiuni elementare, dar solide, de gramatică pentru începători; 2. o carte de lectură națională care să prezinte obiecte din economia casnică, povești și cîntece populare, nu traduceri de jargon pe care nu le înțelege nimeni; 3. o gramatică științifică care să se illustreze numai prin exemple luate din încercările literare romîne”¹⁴.

Cele 28 de paragrafe ale *Regulilor* lui Titu Maiorescu dovedesc un mare simț pedagogic, metoda lui fiind inductivă și apercceptivă. El pornește de la lucruri cunoscute și concrete spre noțiuni noi și abstracte. Nici o noțiune nouă nu este introdusă înainte de a se fi pregătit în mintea elevilor toate elementele pentru ca ei să o înțeleagă de îndată. „Astfel, în această gramatică, scrie Titu Maiorescu, toate sînt înșirate cu logica cea mai strictă, și aceasta ne-a costat mult mai multă osteneală decît ar părea la prima vedere a unei broșuri așa de puțin voluminoase”¹⁵.

★

După preocupările didactice din prima perioadă de activitate, în aparență minore, dar semnificative și deosebit de necesare la noi în acea epocă, Titu Maiorescu începe dezbateră problemelor majore ale culturii romînești, printre care problemele limbii continuă să ocupe un loc de frunte.

Noile preocupări ale lui Titu Maiorescu se încadrează în ceea ce el a numit „*direcția nouă*”, prin care a înțeles combaterea neadevărului din toate domeniile de activitate publică, a lipsei spiritului științific și a patriotismului fals, pretențios și gol, pe de o parte, a imitației servile a ceea ce era străin și socotit prin aceasta superior, pe de altă parte. „Pentru noi, scria Titu Maiorescu în 1869, patriotismul nu putea fi identic cu imperfecțiunea și o lucrare slabă nu merita laudă prin aceea că era romînească”¹⁶.

¹³ Vezi Anuarul Institutului „Vasile Lupu”, p. 23—24.

¹⁴ *Ibid.*, p. 24—25.

¹⁵ *Ibid.*, p. 31.

¹⁶ Vezi Titu Maiorescu, *Critice*, ed. 1908—1915, vol. I, p. 129.

Subliniind hotărîrea de a servi adevărul, indiferent de prejudecățile pe care le-ar contraria, el adaugă : „*Demnitatea noastră de oameni nu ne permite ca din produceri ce la alte popoare culte ar fi obiecte de rîs sau de compătîmire să facem o colecție venerabilă și să o depunem pe altarul patriei cu tîmîierea lingușirii. Ce este rău pentru alte popoare este rău și pentru noi și frumoase și adevărate nu pot să fie decît acele scrieri romîne, care ar fi frumoase și adevărate pentru orice popor cult*”¹⁷.

Neadevărul în știința limbii era pentru Titu Maiorescu, în primul rînd, exagerarea latinistă. El a fost unul dintre cei mai hotărîți adversari ai latinismului în ultima fază de manifestare a acestui curent și cel care a contribuit cu cea mai mare autoritate la înlăturarea lui. Denaturările lui Simion Bărnuțiu care susținea revenirea la dreptul roman și la instituțiile romane depășite de peste 18 secole, gramatica absurd latinizantă din *Tentamen criticum* a lui A. T. Laurian, celebrul dicționar academic al lui A. T. Laurian și I. C. Massim sînt combătute de el cu o necruțătoare ironie.

Dar problema concretă cea mai controversată în lingvistica și cultura noastră între 1860, cînd s-a introdus oficial alfabetul latin în scrierea limbii romîne, și începutul secolului nostru, a fost cea a ortografiei.

Controversa a avut, în esență, ca obiect, două probleme : 1. stabilirea semnelor grafice latine care să înlocuiască pe cele chirilice ; 2. principiul de bază al scrierii, în jurul căruia s-a purtat o aprigă și îndelungată luptă între etimologiștii latinizanți și fonetiști.

Latinistii, care au meritul de a fi fost cei dintîi militanți pentru introducerea alfabetului latin în scrierea noastră, susțineau adoptarea întregului alfabet latin ca atare, fără nici un semn diacritic. Pentru ei, sunetele cele mai specifice ale limbii romîne : *ă, î, ș, ț, che, chi, ghe, ghi*, fiind numai sunete „derivate”, nu trebuiau individualizate prin semne grafice aparte. Ortografia latinistilor urmărea ca prin forma scrisă a cuvintelor să se arate și originea lor latină. Ei scriau, de exemplu, *tiene* pentru „ține”, *mana* pentru „mînă”, *siese* pentru „șase” etc. Scrierea etimologistă avea astfel o formă anormală, deoarece sunete dintre cele mai proprii limbii romîne nu erau reprezentate grafic. Această scriere nu putea fi nici pricepută și nici folosită decît de cei care cunoșteau limba latină, iar numărul acestora era infim față de marea mulțime care trebuia să scrie și să citească.

Scrierea fonetică era susținută și folosită de marii scriitori ai epocii : V. Alecsandri, Ion Ghica, Al. Odobescu, precum și de majoritatea presei, cu excepția celei din Transilvania. Dar scrierea fonetică folosită atunci avea numeroase fluctuații și imprecizuni. De aceea se impunea o fixare pe baze științifice a scrierii cu litere latine.

Această lucrare importantă a fost făcută, cu mare discernămint critic, de Titu Maiorescu în *Despre scrierea limbii romîne*, din care primele două părți au apărut în 1866, iar ultimele două în 1873. Preocupările lui ortografice au început în cadrul „Junimii”, întemeiate și conduse de el, unde s-a discutat necesitatea fixării unui sistem fonetic de scriere, care să pună capăt atît rătăcirilor latiniste, cît și numeroaselor fluctuații din

¹⁷ Vezi Titu Maiorescu, *Critice*, ed. 1908–1915, vol. I, p. 120.

scrierea fonetică. Discuția s-a purtat în vederea tipăririi „Convorbirilor literare”, organul „Junimii”, a cărui apariție era apropiată. După câteva ședințe de discuții, fără rezultat, Titu Maiorescu a fost însărcinat cu elaborarea noilor principii de scriere, care au fost citite în fața membrilor „Junimii” și aprobate de aceștia. În *Însemnări zilnice*, Titu Maiorescu notează că e „cea dintâi a mea lucrare originală și concepută cu iuteala fulgerului”¹⁸. El a arătat că literele alfabetului latin nu pot fi primite toate ca atare, deoarece ele sînt, pe de o parte, prea numeroase pentru sunetele limbii romîne, iar pe de alta, insuficiente pentru redarea sunetelor ei celor mai specifice, situație explicabilă prin faptul că limba romînă, avînd timp de aproape 17 secole o evoluție proprie, și-a creat sunete noi pe care alfabetul latin nu le putea reda. El stabilește că din cele 27 de litere necesare redării sunetelor limbii romîne, 14 se pot adopta ca atare din alfabetul latin, ele fiind pronunțate de romîni ca în latină. Aceste sunete sînt: *a, o, u, b, d, g, l, m, n, p, r, s, v, z*. Pentru restul de 13 sunete, care nu-și găsesc corespondent grafic neîndoielnic în alfabetul latin, Titu Maiorescu, bazîndu-se pe cunoașterea aprofundată a limbii latine, pe atestările gramaticilor latini și pe studiile romanistilor moderni, dintre care sînt citați Diez, Schuchardt, W. Corssen ș.a., stabilește, pentru fiecare sunet, care a fost pronunțarea latină și care literă trebuie adoptată în scrierea romînească. Astfel, de exemplu, *e*, în latină, se scria: *e, ae* și *oe*; *f* se scria: *f* și *ph*; *i* se scria: *i, j* și *y*; *c* se scria: *c, q, k* etc. Dintre acestea, literele admise de Titu Maiorescu sînt următoarele: *e, i, j, f, t, c* („și *ch* înainte de *e* și *i*”), *h* („și *ch* unde *h* se exprimă cu tărie consonantică”), *g* („și *gh* înainte de *e* și *i*”). Literele pentru sunetele inexistente în latină: *ă, ș, ț*, „care cuprind în sine toată greutatea proprie a grafiei și ortografiei romînești”¹⁹ și care circulau cu mare neregularitate în scrierea fonetică a vremii, sînt adoptate de Titu Maiorescu cu semnele diacritice actuale. El n-a admis, inițial, în scriere, pe *î(ă)*, pentru motivul că acesta n-ar îndeplini nici o funcție gramaticală. Titu Maiorescu va renunța mai tîrziu la această părere, dîndu-și seama că *î(ă)* este în „uzul general” și că el este unul din sunetele caracteristice ale pronunțării romînești. În ceea ce privește diftongii *ea* și *oa*, care se scriau atunci: *é* și *ó*, Titu Maiorescu arată că această scriere este o „invenție nesănătoasă”, accentul „nefiind chemat în nici un alfabet din lume să exprime pe *a*”²⁰.

Din cele de mai sus rezultă că semnele grafice adoptate de Titu Maiorescu, pe baza unei erudite justificări, sînt cele de astăzi ale scrierii noastre, inclusiv *î(ă)*, pe care, în mod eronat, nu-l acceptase inițial. Această verificare a timpului se cuvine să fie subliniată, ținîndu-se seama de momentul istoric în care și-a elaborat Titu Maiorescu lucrarea.

Despre scrierea limbii romîne nu cuprinde reguli propriu-zise de ortografie. Ea este, în schimb, cea dintâi expunere amplă și clară a principiilor scrierii noastre fonetice.

¹⁸ Vezi Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, p. 124.

¹⁹ Idem, *Critice*, ed. 1908–1915, vol. II, p. 67.

²⁰ Id. *ibid.*, p. 59.

În ceea ce privește fonetismul absolut, adică de a se scrie cum se pronunță, susținut atunci mai ales de școala lui Aron Pumnul, Titu Maiorescu arată că acesta este un principiu imposibil de aplicat practic, din cauza varietății de pronunțare de la o regiune la alta și chiar de la un individ la altul. Aplicat în mod absolut, fonetismul ar duce la dezbinare în limbă. „Dar ortografia, precizează el în mod just, are între altele și menirea de a întări unitatea națională sau etnografică a unui popor și nu de a o frânge și a o nimici”²¹. Titu Maiorescu arată că nici o ortografie din lume nu exprimă toate sunetele unei limbi și că nici nu este necesar să le înregistreze pe toate, „căci nuanțele tuturor sunurilor unei limbi sînt așa de numeroase, încît folosul ce s-ar naște din completa lor scriere ar dispărea în comparaire cu greutatea de a citi aceste semne”²². În ortografiile fonetice ale tuturor limbilor, „a existat întotdeauna o restrîngere înțeleaptă a numărului literelor unui alfabet, restrîngere provenită din dreapta cumpănire între scrierea tuturor sunurilor importante și între înlesnirea de a le citi apoi. Valoarea unui alfabet nu constă dar, precum s-ar părea după fonetismul absolut, în numărul mare al literelor, ci în stricta lor subsumare sub unitatea gîndirii și ușurința percepțiunii”²³. Scopul final al scrierii, observă Titu Maiorescu, nu este, „ca la notele muzicale”, sunetul, „ci înțelesul, și acestui înțeles trebuie să i se supună numărul și forma literelor”²⁴. Criteriul științific al ortografiei fonetice este, după Titu Maiorescu, următorul: „litere numai pentru atîtea sunuri cîte sînt absolut necesare pentru deosebirea înțelesului cuvintelor și a formelor flexionare”, deoarece literele sînt „semne esențial logice și nu simplu fonetice”²⁵.

În lumina acestui principiu „logic”, Titu Maiorescu a primit în alfabetul romînesc, în afară de literele latine care nu prezentau dificultăți pentru redarea sunetelor romînești, numai pe acelea „care au rolul de a deosebi înțelesul cuvintelor și formele flexionare”, adică ceea ce numim astăzi „foneme”. Sunetul *ă*, de exemplu, este justificat de el ca avînd, în alfabetul romînesc, rolul de a marca deosebirea persoanei a treia a prezentului indicativ de persoana a treia a imperfectului (*cîntă — cînta*), deosebirea dintre forma nearticulată și cea articulată a femininelor de declinarea I-a (*casă — casa*), sau deosebirea dintre singular și plural la unele feminine de declinarea a III-a (*carte — cărți*). Literele *ș* și *ț*, de asemenea, marchează numărul (*pas — pași, frate — frați*) și persoana (*las — lași, pot — poți*).

Respingînd inițial din alfabet notarea lui *î* (*â*), care este totuși un sunet atît de caracteristic al limbii romîne, Titu Maiorescu își rezervă, în *Despre scrierea limbii romîne*, posibilitatea unei reveniri ulterioare, arătînd că „în ziua în care *î* (*â*) sau unul din sunurile respinse acum din marcarea grafică va cîștiga importanță logică în limba noastră, adică va arăta deosebirea înțelesului mai multor radicale sau deosebirea flexionară a timpurilor, persoanelor, a genului, a numerelor sau a cazurilor, în acea zi sunul cel nou a cîș-

²¹ Vezi Titu Maiorescu, *Critice*, ed. 1908—1915, vol. II, p. 59.

²² Id. *ibid.*, p. 61.

²³ Id. *ibid.*

²⁴ Id. *ibid.*, p. 72.

²⁵ Id. *ibid.*, p. 73.

tiगत rangul unui son logic și trebuie să aibă o literă aparte”²⁶. „Fonetismul, adaugă el, nu este un principiu fundamental al scrierii, ci este o regulă secundară, supusă adevăratului principiu, care este intelectual. Fără îndoială, scrierea va fi în cea mai mare parte a ei fonetică, dar nu pentru a exprima sonul în sine, ci numai întrucât și sonul exprimă ideea și este cea dintâi încorporare a ei. Aceasta este dependența rațională a regulii fonetice de principiul logic în scrierea limbii”²⁷.

Subordonând principiul fonetic celui „logic” sau „intelectual”, Titu Maiorescu a preconizat, de fapt, o scriere fonetică pe baze fonologice, rolul atribuit de el semnelor grafice fiind, în realitate, cel al „fonemelor” din lingvistica actuală. Titu Maiorescu a văzut clar că ortografia fonetică nu înseamnă înregistrarea tuturor nuanțelor sunetelor vorbirii, care sînt numeroase și variate, ci a sunetelor-tip care au și rolul de a diferenția sensul cuvintelor și funcțiunile lor gramaticale, deci a „fonemelor”. El nu și-a dat totuși îndeajuns de bine seama de rolul sunetelor în diferențierea sensului cuvintelor. Sunetul *i* nu are, în adevăr, rolul de a distinge funcțiuni gramaticale, dar înțelesul cuvintelor îl deosebește în numeroase cazuri. Astfel, în cuvinte ca *riu*, *pîră*, *pîndă*, față de *râu*, *pară*, *pană*, *i* are același rol deosebitor în primele trei cuvinte, pe care îl au *ă* și *a* în ultimele trei. Dovada că Titu Maiorescu s-a gândit mai ales la funcțiunile gramaticale o constituie faptul că, dîndu-și seama de realitatea fonetică a lui *i* (*ă*), el a încercat să-i atribuie și o funcție gramaticală spre a-i justifica notarea în scriere, voind anume să-l folosească pentru a se putea deosebi, și prin scris, persoana a treia singular a perfectului simplu : *află* de cea a prezentului indicativ cu aceeași formă. El a propus ca forma pentru perfectul simplu să fie scrisă *află*. În realitate, distincția dintre cele două forme o constituie accentul, al cărui rol funcțional Titu Maiorescu nu l-a sesizat. Această eroare, care n-a avut nici o consecință practică, este însă departe de a micșora valoarea incontestabilă a lucrării *Despre scrierea limbii romîne* în ansamblul ei, prin care Titu Maiorescu a fundamentat teoretic scrierea fonetică a limbii noastre.

Ultimul capitol al lucrării este consacrat criticii etimologismului latinist. El prezintă un deosebit interes, nu numai direct pentru scrierea limbii romîne, ci și din punct de vedere general lingvistic, Titu Maiorescu făcînd această critică de pe pozițiile școlii istorice și comparatiste. El arată că limba este în continuă schimbare. Ceea ce rămîne constant în ea sînt „cîteva forme caracteristice și fundamentale, oarecum o canava pentru țesătura viitoare, o parte a scheletului sintactic și flexionar, pe cînd toate celelalte forme, terminările, cuvintele izolate și pronunțarea lor se află într-o perpetuă mișcare”²⁸.

După această precizare esențială, Titu Maiorescu denunță pericolul pe care-l prezenta etimologismul latinist, care nu recunoștea „metamorfoza fonetică de sute de ani prin care a trecut limba romînd; voiește să ne aducă gramatica la forma cea mai etimologic pură, să ne arunce limba cu secole

²⁶ Vezi Titu Maiorescu, *Critice*, ed. 1908—1915, vol. II, p. 77—78.

²⁷ *Id. ibid.*, p. 78—79.

²⁸ *Id. ibid.*, p. 107.

înapoi”²⁹. Așa-zisa „corupție fonetică este marca distinctivă a limbilor indoeuropene și în specie a limbii române și totodată legea fatală, după care se metamorfozează limbile noastre pînă unde le putem urmări în istoria omenirii. Aici un individ, cu schematicismele sale gramaticale, nu poate să folosească și nu poate să strice nimic. Dezvoltarea limbii, și anume și corupția fonetică, este un product instinctiv al naturii omenеști, un fapt de istorie naturală, și niciodată nu se va pleca după rațiunea calculatoare a individului. Incercările gramatiștilor și ale puriștilor de a frînge geniul ascuns al unui popor prin micile lor paradigme și teorii au rămas totdeauna, și cu drept cuvînt, fantasmagorii impotente. Ortografia limbii, în orice epocă dată, afară de aceea în care a fost stabilită, este de la sine destul de deosebită de vorbirea aceleeași epoci. Cauza este că limba se tot modifică pe nesimțite și lasă astfel ortografia învechită îndărătul său. Cînd divergența a devenit prea mare, se nasc revoluții ortografice care iind să dea scrierii un impuls înainte spre a ajunge propășirea fonetică a limbii. Atunci, vorbirea și scrierea iarăși se mai identifică pînă la un grad oarecare pentru a reîncepe, după cîtva timp, același proces de separare. Este dar sigur că ortografia ce o vom stabili noi pentru limba romînă de astăzi nu va mai corespunde limbii strănepoșilor noștri, ci le va impune sarcina de a o echilibra din nou după metamorfoza întîmplată de acum și pînă atunci”³⁰. De aceea, „purismul etimologic, încercînd introducerea în scriere a unei stări fonetice pe care limba a învins-o și din care a ieșit, este un fapt imposibil, o piedică pentru dezvoltarea intelectuală”³¹. Această piedică este demonstrată de Titu Maiorescu, făcînd analiza raportului dintre noțiune și cuvînt. „Orice cuvînt, scrie el, este încorporarea sensibilă a unei noțiuni, a unui concept”³². Noțiunile modificîndu-se după progresul cunoștințelor și al gradului de abstractizare a minții omenеști, se schimbă și cuvintele care le exprimă. Latinescul *mensa*, arată Titu Maiorescu, însemna „loc mai ridicat unde se vindeau selavii”. Scriind *mesa* (pentru *masă*), ca forma romînească să fie cît mai apropiată de cea latină, etimoliștii căutau să silească poporul romîn „să revie astăzi la sonurile primitive ce corespundeau unui grad de dezvoltare a noțiunilor lui peste care a trecut de mult”³³. „Corupția fonetică, încheie el, este propria viață a limbii și a inteligenței unui popor, și nimeni nu are dreptul să li se opuiе din plăcerea de a vedea derivările lui etimologice exprimate prin litere”³⁴.

Prin lucrarea *Despre scrierea limbii romîne*, Titu Maiorescu a zdruncinat pînă la nimicire etimologismul latinist, atît teoretic cît și practic, într-un moment cînd acesta era în plin apogeu în cadrul Societății Academice Romîne, recent înființate (1866), în universități și într-o bună parte a opiniei publice. Cu drept cuvînt, Eugen Lovinescu apreciază astfel

²⁹ Vezi Titu Maiorescu, *Critice*, ed. 1908—1915, vol. II, p. 115.

³⁰ Id. *ibid.*, p. 117.

³¹ Id. *ibid.*

³² Id. *ibid.*, p. 123.

³³ Id. *ibid.*

³⁴ Id. *ibid.*

această luptă a lui Titu Maiorescu : „*Combaterea etimologismului ardelean era definitivă și magistrală, cu simț de orientare, de documentare, de ton categoric, încât poate fi considerată ca un model de polemică științifică creatoare*”³⁵.

★

După stabilirea, în *Despre scrierea limbii române*, a principiilor ortografiei fonetice, Titu Maiorescu a fost preocupat de fixarea concretă a regulilor ortografice, care au fost aplicate în „Convorbiri literare”, primind, prin intermediul revistei, o largă difuzare.

Stabilirea unei ortografii unitare a fost primul obiectiv de seamă al Societății Academice Române. Dezbaterile asupra elaborării ei au durat, în cadrul Societății, timp de doi ani (1867—1869). Dată fiind majoritatea latinizantă a membrilor acesteia, care au reușit să impună ortografia etimologistă a lui Timotei Cipariu, A. T. Laurian și I. C. Massim, Titu Maiorescu demisionează din Societate în 1869. Abia după transformarea Societății Academice în Academia Română, în 1879, va fi invitat să-și reia locul în Academie.

Deoarece ortografia etimologistă stabilită de fosta Societate Academică n-a fost acceptată decât în publicațiile acestei societăți, care s-a izolat astfel de mișcarea literară, Academia Română a simțit nevoia stabilirii unei noi ortografii, care să fie în acord cu uzul general al scrierii folosit de marii scriitori ai vremii.

La 2 iunie 1879 se alege o comisie a Academiei, formată din Vasile Alecsandri, A. T. Laurian, G. Barițiu, Al. Odobescu, I. Caragiani, B. P. Hasdeu, N. Quintescu și Titu Maiorescu, pentru elaborarea noii ortografii. Raportor al comisiei a fost ales Titu Maiorescu, fapt semnificativ pentru prestigiul pe care și-l câștigase în problema ortografiei.

Raportul prezentat de el în 1880 reflectă, în bună parte, principiile din *Despre scrierea limbii române* și regulile folosite de „Convorbiri literare”. Titu Maiorescu arată însă în raport că, în ortografia propusă, nu s-a putut aplica nici un fonetism pur, nici un etimologism pur, ci un compromis între ele : „*un fonetism temperat de necesități etimologice*”³⁶.

Un element de bază în scriere, pe care Titu Maiorescu îl subliniază cu tărie, este autoritatea uzului. „*Dacă în chestiuni de pură știință abstractă, scrie el, singura normă a noastră trebuie să fie cercetarea necondiționată a adevărului, indiferent dacă acest adevăr este împărtășit de mulți sau de puțini oameni, în chestiuni de o importanță organică generală și oarecum instinctivă, precum este limba și împreună cu dînsa și scrierea, elementul uzului adoptat de mulțimea celor ce vorbesc și scriu este totdeauna un element de cea mai mare însemnătate pe care nu ne este iertat să-l ignorăm*”³⁷.

Dintre concesiile făcute de Titu Maiorescu, în raportul său, etimologismului, menționăm : scrierea cu s dublu (ss) a cuvintelor de origine străină,

³⁵ Vezi Eugen Lovinescu, *Titu Maiorescu*, București, 1940, vol. II, p. 200.

³⁶ Vezi Titu Maiorescu, *Critice*, ed. 1908—1915, vol. II, p. 141.

³⁷ Id. *ibid.*, p. 139.

ca *massă, cassă, rassă*; scrierea cu *z* și *dz*, după originea cuvintelor (*zare* dar *ridzi*); scrierea grupelor *ști, ște* prin *sci, sce* (*Bucuresci, Ploesci, pesce*). Dar asemenea concesi erau, în schimb, compensate de pasul hotărîtor pe care noua ortografie îl făcea în direcția fonetismului³⁸.

În concluzia raportului, Titu Maiorescu face următoarea precizare importantă, privind legătura strînsă dintre ortografie, gramatică și vocabular: „*Fără îndoială, lucrarea noastră, așa cum vi se prezintă, nu dezleagă și nici nu atinge toate întrebările ce ni le pune ortografia romînă*”. S-au trasat numai cîteva liniamente generale, „*lăsînd anilor viitori sarcina de a fixa toate amănunțele ortografice, unele în parte atîrnînd de o lucrare definitivă asupra gramaticii și asupra vocabularului limbii romîne*”³⁹.

Prin ortografia cu pronunțat caracter fonetic din 1879—1880 față de cea din 1869—1870, Titu Maiorescu urmărea, între altele, să scoată Academia Romînă din izolarea de mișcarea literară la care o duseseră latinistii și să o pună „*în lăuntru sau în fruntea acestei mișcări*”⁴⁰. Dar din dezbaterile secției literare a Academiei, care s-au încheiat prin votarea cu o „*majoritate întâmplătoare*”, cum o numește mai tîrziu însuși Titu Maiorescu, a fiecărei reguli, a rezultat o ortografie cu mai multe resturi de etimologism decît cele acceptate de el în raport⁴¹. Astfel, cu o majoritate de un singur vot, secția a menținut pe *u* final (*ă*) și pe *i* final (*i*). Abia în sesiunea din 1895, a reușit Titu Maiorescu să obțină votul majorității pentru suprimarea lor⁴².

Această situație a obligat Academia Romînă ca, în 1904, la stăruințele profesorilor din învățămîntul mediu, să întreprindă o nouă reformă a ortografiei, prin care fonetismul s-a impus definitiv în scrierea limbii romîne.

Comisia academică a fost formată din B. P. Hasdeu, care n-a participat la lucrări, din N. Quintescu, Titu Maiorescu, Iacob Negruzzi, Ovid Densusianu și Ioan Bianu. Faptul că Titu Maiorescu a fost ales și de data aceasta raportorul comisiei ortografice dovedește că autoritatea lui științifică în problemele limbii romîne și ale scrierii ei era unanim recunoscută.

Consecvent principiului exprimat de el în repetate rînduri, că „*uzul*” este hotărîtor în materie de limbă, Titu Maiorescu acceptă, în raportul din 1904, toate modificările devenite necesare prin practica scrisului literar și a școlii. Astfel, în 1904, se suprimă *dz*, menținîndu-se numai *z*, se elimină scrierea prin *é* și *ó* a diftongilor *ea* și *oa*, se adoptă scrierea grupelor *ști, ște* ca atare, eliminîndu-se *sci, șce* ș.a.⁴³. În ceea ce privește pe *i* (*ă*), atît de discutat de Titu Maiorescu, pe care-l admisesese în scriere în 1895, el propunea ca acest sunet să se scrie: *î*, „*cu excepția cazurilor cînd este precedat de c și g, a cuvîntului român și a derivatelor lui*”, care să se scrie cu *ă*, motivînd aceasta prin „*uzul*” consacrat. „*Cu acest mod de scriere, subliniază Titu Maiorescu, s-a identificat România de la renașterea ei modernă*”⁴⁴.

³⁸ Vezi D. Macrea, *Probleme de lingvistică romînă*, p. 90—92.

³⁹ Vezi Titu Maiorescu, *Critice*, ed. 1908—1915, vol. II, p. 151.

⁴⁰ Id. *ibid.*

⁴¹ Vezi D. Macrea, *op. cit.*, p. 90—92.

⁴² Vezi *Analele Academiei Romîne*. Partea a II-a. Tom. XVII, 1894—1895, p. 129—181.

⁴³ Vezi D. Macrea, *op. cit.*, p. 90—92.

⁴⁴ Vezi Titu Maiorescu, *Critice*, ed. 1908—1915, vol. II, p. 151.

Problema celor două semne, *î* și *ă*, este reluată de Titu Maiorescu și în prefața ediției a IV-a din 1908—1915 a *Criticelor*. Combătînd scrierea numai cu *î*, despre care se îndoiește „*că va putea rezista uzului general*”, el arată că *ă* este asociat indisolubil în mintea romînilor cu numele de *Roma* și *roman* și că scrierea romîn, cu *î*, nu-i firească în dezvoltarea culturii noastre. Un alt argument împotriva generalizării scrierii cu *î* îl constituie, după Titu Maiorescu, faptul că se confundă ușor cu *i*. „*Pentru începutul cuvintelor*, scrie el, *acesta nu are inconvenient, dar în mijlocul lor le dă un aer străin. Când, cîntare, mîna fac impresia firească unui român cult, dar cînd, cîntare, mîna apar multora ca prea heterogene*”. El nu acordă însă acestei păreri a lui o valoare absolută. Ceea ce îl preocupa era în special unificarea ortografiei, pe care o prefera „*unei dezbinări oricît de întemeiate*”. Dacă în viitor se va adopta scrierea cu *î* și în corpurile cuvintelor, deosebirea, „*redușă numai la atîta, încheie Titu Maiorescu, este prea mică pentru a stînjeni unificarea definitivă a ortografiei române*”.

Părerii lui Titu Maiorescu în ceea ce privește generalizarea scrierii cu *î* a fost confirmată de evoluția ulterioară a ortografiei noastre. Adoptarea, în 1953, a scrierii numai cu *î* s-a făcut din rațiuni de unificare. Ea a trezit însă nedumeriri și contrarierăți, care mai persistă încă, îndeosebi în legătură cu grafia *romîn*, *Romînia* și a derivatelor lor. Această scriere face greu de înțeles numele nostru și al țării noastre de către străini. Dorința majorității opiniei publice de a se reveni la scrierea tradițională cu *ă* a acestor forme o socotim justificată.

★

Paralel cu acțiunea dusă, în tot cursul activității sale, pentru stabilirea unei ortografii fonetice unitare, Titu Maiorescu a adus numeroase alte contribuții importante pentru ca limba romînă să-și păstreze caracterul ei național și popular și să servească în mod adecvat nevoilor de comunicare și de creație culturală. Pericolul denaturării caracterului popular al limbii noastre literare nu venea numai din partea latinistilor, ci și din alte tendințe manifestate în scrisul romînesc al epocii.

După denaturarea latinistă, prima dintre aceste tendințe analizate de Titu Maiorescu a fost aceea a felului cum era stricată limba în scrisul presei romînești din imperiul habsburgic⁴⁵. El aducea astfel în discuție o problemă a romînilor din afara granițelor statului romîn de atunci, manifestîndu-și deschis interesul pentru unitatea națională și a culturii romînești prin elementul ei de seamă, care este limba. Apreciînd pozitiv lupta pe care romîinii din imperiul habsburgic o duceau pentru apărarea naționalității sub dominație străină, Titu Maiorescu nu putea trece cu vederea, tocmai în numele acestei cauze, falsificarea spiritului limbii romîne prin felul cum era scrisă presa romînească din imperiul austro-ungar. Chestiunea ridicată de el a avut caracterul unei alarme naționale făcute cu scopul înlăturării unui pericol care amenința limba și cultura noastră.

⁴⁵ Vezi Titu Maiorescu, *Limba romînă în jurnalele din Austria*, în *Critice*, ed. 1908—1915, vol. I, p. 75—113.

Tonul polemic hotărât al intervenției lui Titu Maiorescu este evidențiat chiar de la începutul articolului. „*Stilul jurnaliștilor din Transilvania, Bucovina și Banat, scrie el, a ajuns într-o stare ce nu mai îngăduie tăcerea cu care a fost primit pînă acum. Prin formarea noilor expresii și prin construcțiunea lor sintactică, compatrioții noștri de peste Carpați introduc pe toate zilele în limba romînă o denaturare a spiritului propriu național, care, în întinderea ei de astăzi, a devenit primejdioasă cu atît mai mult cu cît cei ce au cauzat-o și cei ce o continuă nu par a avea conștiința răului, ci răspîndesc încrederea de a fi cei mai buni stilști ai literaturii romîne*”⁴⁶.

Titu Maiorescu analizează stilul și expresiile folosite în primele trei luni ale anului 1868 de către periodicele romînești din Austro-Ungaria: „Albina”, „Telegraful romîn”, „Federațiunea”, „Transilvania”, „Concordia” și „Familia”.

Principalele deficiențe ale limbii și stilului acestor publicații, exemplificate prin abundente citate ilustrative, erau: 1. germanizarea limbii prin traduceri literale; 2. stilul greoi; 3. falsa originalitate în formarea și întrebuițarea cuvintelor.

Ziariștii romîni din imperiul habsburgic traduceau adesea în romînește fraza germană cuvînt cu cuvînt, folosind pentru traducere fie neologisme latine neînțelese de popor, fie alcătuiind cuvinte compuse care reproduceau pe cele germane. Expresii ca: „atac de răpire”, „străpūs”, „amăsurat”, „legători de atențiune”, „încortelat” reproduceau mecanic expresii germane ca „Raubanfall”, „versezt”, „gemäß” ș.a., neputînd fi înțelese de cei care nu cunoșteau limba germană.

Titu Maiorescu arată contemporanilor că asemenea exemple de germanisme „sînt de natură a deștepta în toți cititorii o dreaptă neliniște asupra soartei finale a unei limbi astfel maltratate” și că „germanizarea limbii noastre din partea compatrioților de peste Carpați nu este excepție, ci este regulă”⁴⁷.

Transpunerea mecanică a unor cuvinte și expresii dintr-o limbă în alta este considerată de Titu Maiorescu ca o sursă de erori dintre cele mai grave pentru limba în care se traduce. El arată că expresiile și cuvintele unei limbi sînt rezultatul unei anumite dezvoltări culturale a poporului respectiv, a gradului de abstractizare la care a ajuns acesta și că ele au un sens propriu prin asociațiile în care au fost folosite în cursul timpului. Traducerile de expresii de felul celor menționate sînt la fel de ridicole ca încercarea de a se traduce în vreo altă limbă, spre exemplu, expresia noastră „fuge mîncînd pămîntul”, care, avînd un sens specific în romînește, nu poate trezi nici un înțeles în mintea vorbitorilor de altă limbă. „Toate erorile lingvistice în traducere, precizează Titu Maiorescu, provin dar din nepotrivirea cantității de sensibilitate ce la auzirea aceluiași cuvînt se deșteaptă în conștiința a două popoare diferite, sau, cu o expresie tehnică, din incongruența sferelor cuvîntului original și ale celui tradus. Există cuvinte compuse a căror abstracțiune este cu neputință de reprodus în alte limbi. Orice încercare de a confunda aceste margini de abstracțiune pro-

⁴⁶ Vezi Titu Maiorescu, *Limba romînă în jurnalele din Austria*, în *Critice*, ed. 1908—1915, vol. I, p. 75—76.

⁴⁷ Vezi Titu Maiorescu, *Critice*, ed. 1908—1915, vol. I, p. 86—87.

duce o falsificare a geniului propriu al națiunii și rămâne neînțeleasă pentru marea majoritate a poporului; prin urmare este osîndită de fapt”⁴⁸. Ziariștii romîni din imperiul habsburgic „au îndoita datorie, scria Titu Maiorescu, de a păstra cu scumpătate spiritul deosebit al limbii materne și nu de a-l falsifica prin elemente străine. Căci o cauză națională apărută cu o limbă stricată este, pe cîmpul literar, o cauză pierdută, și, desigur, cu atac de răpire cu legători de atențiune nu vom putea întări împotrivirea patriotică în contra germanizării și a maghiarizării din Austria”⁴⁹.

O altă serie de greșeli analizate de Titu Maiorescu în limba presei romînești din imperiul habsburgic sînt cele de stil, rezultate din disproporția dintre gîndire și exprimare. Pe baza raportului dintre acestea, el stabilește caracterul a trei stiluri defectuoase: „stilul exagerat”, în care cuvintele sînt prea abundente pentru exprimarea ideii, „stilul greoi”, în care exprimarea este confuză, și „stilul restrîns”, în care nu se folosesc cuvintele necesare pentru înțelegerea ideii, dînd pentru fiecare dintre cele trei „stiluri” exemple concrete. „Niște scrieri pline de germanisme, de exagerări și de confuzii stilistice, ca cele arătate, nu pot avea, scrie Titu Maiorescu, nici cel mai mic rezultat pozitiv asupra națiunii romîne”⁵⁰.

Considerații de o deosebită valoare lingvistică formulează Titu Maiorescu în legătură cu falsa originalitate în întrebuintarea cuvintelor. Prin aceasta el a înțeles „atît introducerea de prisos a cuvintelor noi acolo unde avem alte cuvinte vechi cu același înțeles, cît și întrebuintarea nemotivată de cuvinte vechi pentru alt înțeles decît cel obișnuit. Nu orice introducere de cuvinte noi și orice aplicare de cuvinte vechi la înțelesuri noi constituie o originalitate falsă, ci eroarea se comite numai acolo unde introducerea este de prisos și aplicarea falsă”⁵¹.

Pornind de la acest caz special, Titu Maiorescu subliniază cu tărie, și cu acest prilej, caracterul obiectiv și obligatoriu al structurii limbii. „Aceeși originalitate falsă a autorilor și aceeași tendință de a schimba toate o întîlnim în presa romînească din Austria, arată el, și în sfera gramaticală și pe tărîmul discuțiunilor ortografice”. Greșeala fundamentală în toate acestea provine din necunoașterea valorii proprii ce o are limba unui popor. Limba, în toate manifestările ei, este „un produs instinctiv al națiunii”. Desigur, „limba nu există decît în rațiunile indivizilor și toată viața îi este atîrnată de cugetarea și reproducerea în mințile generațiunii prezente și a celor viitoare. Însă această viață, în esență, nu este reflexivă, ci instinctivă și se produce în majoritate cu forța fatală a legilor naturale și nu după arbitrarul reflecțiunii individului”⁵². Nimeni nu are dreptul, după Titu Maiorescu, să aducă modificări în structura obiectivă a limbii, ci atît poezii, cît și prozatorii sau lingviștii au datoria „de a i se supune fără împotrivire, de a o recunoaște ca autoritate legală a naturii proprii a poporului lor”⁵³.

⁴⁸ Vezi Titu Maiorescu, *Critice*, ed. 1908—1915, vol. I, p. 94.

⁴⁹ Id. *ibid.*, p. 95—96.

⁵⁰ Id. *ibid.*, p. 102.

⁵¹ Id. *ibid.*, p. 103.

⁵² Id. *ibid.*

⁵³ Id. *ibid.*, p. 104.

Stăruind asupra rolului hotărîtor al uzului popular față de creațiile artificiale ale ziaristilor romîni din Austro-Ungaria și ale lingviștilor latinîști, Titu Maiorescu preciza: „Între forma lingvistică ce unui individ îi pare mai rațională și între forma obișnuită în dialectul cel cult al poporului nu este iertată nici măcar șovăirea. Forma individuală trebuie înlăturată și uzul trebuie primit ca lege superioară. Căci în opoziția dintre formele gramaticale sau expresiile lingvistice « originale » primite de un număr mărginit de autori și dintre formele și expresiile obișnuite în dialectul cult al poporului, limba poporului rămîne totdeauna deasupra și nu este exemplu în istorie ca vreodată să se fi întîmplat altfel. Rezultatul necesar este dar că literatura scrisă în asemenea mod rămîne înapoi și se pierde pentru popor și că acesta își continuă calea sa fără a se putea lumina de învățătura, altminterea poate folositoare, a literaților lui”⁵⁴.

Titu Maiorescu își încheie această patetică lecție de cultivare a limbii, arătînd că „cerința unei limbi curate este o cerință absolută de la a cărei împlinire nu se poate dispensa nici un jurnal care își respectă publicul sau cel puțin se respectă pe sine însuși în misiunea ce și-a ales-o de a fi conducătorul poporului pe calea progresului național”⁵⁵.

Prin caracterul lor lapidar și evident, aceste adevăruri crude au avut un mare răsunset în opinia contemporană.

Răspunsurile celor vizați n-au fost de loc la înălțimea principiilor și argumentelor lui Titu Maiorescu. Dimpotrivă, ele au ocolit fondul problemei, deplasînd unghiul de vedere într-o discuție atît de importantă. Astfel G. Barițiu a explicat limba precară a presei romînești din Austro-Ungaria prin faptul că ziaristii de acolo, fiind absorbiți de lupta națională, nu puteau acorda atenția necesară limbii pe care o foloseau. El acuza, în schimb, presa din Iași că era la fel de rău scrisă, fără a avea scuza celei din Austro-Ungaria. La rîndul lui, Iosif Vulcan a minimalizat, în „Familia”, observațiile lui Titu Maiorescu, calificînd ca „bagațele” faptele relevate de acesta.

Astăzi aceste pagini de polemică mai prezintă doar un interes de istorie culturală. Dar ideile lui Titu Maiorescu, formulate din grija pentru cultivarea limbii romîne, își vor păstra încă multă vreme valoarea lor teoretică și de îndrumare sănătoasă. Ele aparțin paginilor clasice ale moștenirii noastre culturale legate de acțiunea pentru apărarea caracterului național, estetic și popular al limbii romîne.

★

Din aceleași preocupări de cultivare a limbii romîne, Titu Maiorescu întreprinde, în 1873, la cinci ani după *Limba romînă în jurnalele din Austria*, analiza limbii folosite de o publicație bucureșteană a vremii: „Revista contemporană”, condusă de un grup de scriitori al căror nume a rămas în istoria noastră culturală, în bună parte, datorită acestei analize: Pantazi Ghica, G. Sion, V. Alexandrescu-Urechia, Petre Grădișteanu, D. A. Laurian ș.a. El nu face o analiză amănunțită a limbii folosite în

⁵⁴ Vezi Titu Maiorescu, *Critice*, ed. 1908—1915, vol. I, p. 105.

⁵⁵ Id. *ibid.*, p. 113.

această revistă, ci alege numai un aspect caracteristic de natură stilistică, numit de el „*beția de cuvinte*”.

Studiul „*de patologie literară*”, cum se precizează în subtitlu, anunță de la început caracterul polemic al analizei întreprinse.

„*Beția de cuvinte*”, arată Titu Maiorescu, este privilegiul exclusiv al omului. Ea are trei simptome principale: 1. cantitatea nepotrivită de cuvinte în comparație cu spiritul căruiă vor să-i servească de îmbrăcăminte; 2. lipsa oricărui spirit și întrebuintarea cuvintelor seci, care curg într-o confuzie naivă, creierii fiind torturați numai de neconținută vibrație a nervului acustic; 3. pierderea oricărui șir logic, contrazicerea gândului în aceeași frază și violența nemotivată a limbajului.

După această caracterizare sarcastică a formelor „*beției de cuvinte*”, Titu Maiorescu le exemplifică prin bogate citate, care, prin pleonasmul lor evidente, prin îngrămădirea ridicolă de calificative și de nume proprii, prin contradicțiile pe care le cuprind și prin falsitatea gândirii pe care o exprimă, nu mai au nevoie de nici un comentariu.

Răspunsurile penibile ale celor criticați îl determină pe Titu Maiorescu să scrie un al doilea studiu, în același ton polemic și cu aceeași bogăție de exemple.

Titu Maiorescu este necruțător față de cele mai mici licențe în scrierile celor analizați, încît face impresia că polemica ar fi avut un substrat subiectiv. În realitate, el întreprinde o operă de ecarisaj literar foarte necesar într-o epocă în care bombasticismul, superficialitatea și falsa erudiție deveniseră amenințătoare în scrisul românesc.

Neputînd analiza limba tuturor periodicelor vremii, Titu Maiorescu a ales „*Revista contemporană*”, care era una dintre cele mai pretențioase, dînd prin aceasta un exemplu convingător de ceea ce nu trebuie să fie scrisul literar.

Critica făcută de Titu Maiorescu scrisului acestei reviste a constituit o luare de poziție deosebit de fecundă prin reperкусиunile pe care le-a avut în opinia publică. Expresia „*beție de cuvinte*” a rămas pînă astăzi o etichetă usturătoare aplicată stilului haotic, în care ignoranța și cuvintele goale înlocuiesc precizia și claritatea necesară exprimării adecvate a ideilor.

*

La un interval de aproape 30 de ani, după zdrobitoarea analiză a „*beției de cuvinte*” din „*Revista contemporană*”, Titu Maiorescu întreprinde, în studiul *Oratori, retori și limbuți*, publicat în 1902, analiza aceluiași fenomen în oratoria romînă a vremii. În condițiile „democrației” burghezo-moșierești din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, s-a dezvoltat în Romînia genul oratoriei parlamentare și al întrunirilor publice, care a ridicat la suprafață numeroși așa-ziși „tribuni” ai cuvîntului. Erau oameni care impresionau auditoriul prin facilitatea improvizăției și prin tenacitatea de a debita ore întregi, la voia întîmplării, o retorică bombastică și goală. Lipsa de conținut și de calități stilistice a acestor discursuri n-a preocupat însă pe nimeni în mod critic pînă la Titu Maiorescu. El este primul care întreprinde această analiză, din aceeași grijă pentru culti-

varea limbii romîne în general și pentru apărarea genului oratoric de infiltrația mediocrităților care îl compromiteau. Titu Maiorescu, el însuși orator de rară calitate, arată că discursul, pe lângă rolul lui propagandistic, „poate deveni totodată literaricește un element de dezvoltare a limbii, contribuind la îmbogățirea și clarificarea înțelesului cuvintelor. Îndeosebi trebuie notat efectul ce un cuvînt potrivit, rostit la momentul potrivit, îl produce în opinia publică, înlesnindu-i priceperea situațiilor politice mai complicate, uneori chiar în contra intenției autorului”⁵⁶.

Spre a arăta felul cum se exprimau oratorii vremii, Titu Maiorescu analizează cuvîntările unor reputați „tribuni” parlamentari și ai întrunirilor publice din perioada 1860—1900: Giorgio Brătianu, Nicolae Blaremburg, Nicolae Ionescu, I. Brătescu, V. T. Cancicov și Aurel Eliescu. Numele acestor „celebrități” de epocă ar fi căzut în totală uitare pentru generațiile următoare, dacă atenția ironică a lui Titu Maiorescu nu i-ar fi immortalizat în studiul său de mare răsunset chiar prin titlul pe care-l poartă. Metoda folosită este aceeași ca în *Limba romîna în jurnalele din Austria* și în *Befia de cuvinte*: citate bogate din discursurile „tribunilor” respectivi, care ilustrează, prin ele însele, viciile ridicole de gîndire și de exprimare. Distincția făcută de Titu Maiorescu între oratori, retori și limbuți a rămas de asemenea consacrată pînă astăzi. „Atît oratorul cît și retorul, scrie el, au darul vorbirii. Dar pe cînd oratorul vorbește pentru a spune ceva, retorul pentru a se auzi vorbind, limbutul vorbește pentru a vorbi. Motivul oratorului este precizarea unei situații publice, afirmarea sau combaterea unei idei, convingerea unui auditoriu; motivul retorului este dorința de a trece de orator, îngîmfarea erudiției sau încîntarea de sonoritatea propriilor sale cuvinte; pornirea limbutului este de a se amesteca și el în vorbă, oricînd și oriunde. Pe orator îl stăpînește scopul, pe retor desertăciunea, pe guraliv mîncărimea de limbă. De aceea, oratorul poate avea o valoare permanentă, retorul numai una trecătoare, limbutul nici una”⁵⁷.

Arta portretistică a lui Titu Maiorescu constă în prezentarea, în cîteva trăsături esențiale, a chipului moral al oratorului, retorului și limbutului din trecut, astfel încît îi poți ușor reconstitui înaintea ochilor. Portretele morale și psihologice ale lui Giorgio Brătianu, Nicolae Blaremburg sau Nicolae Ionescu sînt pagini de antologie a genului.

Vorbind de Nicolae Blaremburg, Titu Maiorescu stigmatizează un alt curent nesănătos în dezvoltarea limbii romîne: abuzul de neologisme și de idiotisme franceze, adăugînd cu sarcasm: „ca și cînd limba curat romînească n-ar fi fost destoinică să exprime concepțiile autorului”⁵⁸.

Prin competența criticii sale, Titu Maiorescu a reușit, cu acest studiu, să sporească exigențele față de cuvîntul vorbit și să contribuie astfel la ridicarea nivelului general al limbii noastre literare. El constată cu satisfacție că, la sfîrșitul perioadei analizate, valoarea literară a discursurilor a crescut și își încheie studiul cu o apreciere valabilă și astăzi în ceea ce privește cuvîntul rostit. „Discursul, scrie el, nu mai are trecere decît

⁵⁶ Vezi Titu Maiorescu, *Critice*, ed. 1908—1915, vol. II, p. 186.

⁵⁷ Id. *ibid.*, vol. III, p. 203—204.

⁵⁸ Id. *ibid.*, p. 205.

în măsura competenței și autorității celui care îl pronunță; îmbelșugatele înfloriri literare, afirmările nemotivate, precum și frazele înșirate fără rost nu mai pot întâmpina vechea favoare, poate nici vechea indulgență". De aceea, „ascultăm pe orator, surîdem la retor și rîdem de limbute”⁵⁹.

*

O problemă lingvistică de mare importanță în dezvoltarea limbii române din secolul trecut a fost aceea a neologismelor, intrate ca urmare a intensificării relațiilor de producție capitaliste și a integrării României în cultura modernă.

Toți cărturarii români de seamă au luat atitudine în problema neologismelor, cristalizându-se două poziții antagoniste: 1. cei care au acceptat pătrunderea lor, socotindu-le ca un proces firesc în dezvoltarea limbii române; 2. cei care s-au opus teoretic pătrunderii lor, susținând că limba română trebuie să-și creeze din resursele ei proprii terminologia nouă de care are nevoie.

În cercul „Junimii”, problema neologismelor a constituit o preocupare atentă, atitudinea membrilor ei caracterizându-se prin rezervă față de pătrunderea lor. Este caracteristică în această privință seria de *Scrisori*, publicată de Iacob Negruzzi, în anii 1877—1878, în „Convorbiri literare”, unde el ia o poziție ostilă neologismelor. Lui Iacob Negruzzi i se părea nepotrivită adoptarea unor neologisme ca *pantă, incintă, finit, ravaj, a depăși, cursă de cai, la ce bun, sare în ochi* („sauté aux yeux”) ș.a., pe care evoluția ulterioară a limbii române le-a încetățenit pe toate. Iacob Negruzzi afirma, cu naivitate, că adoptînd din franceză astfel de cuvinte și expresii, „dărimăm cel mai trainic element, cea mai puternică temelie a naționalității române”⁶⁰.

Conservatismul junimist s-a dovedit greșit în acest domeniu, dezvoltarea limbii române din secolul trecut pînă astăzi dezmințind temerile acestui reprezentant al ei.

Titu Maiorescu este și el un adversar al neologismelor, dar mult mai nuanțat și mai critic decît Iacob Negruzzi. El ridică problema neologismelor, pentru întâia oară, în 1872, în studiul-program *Dirrecția nouă*, în care afirma alarmat că neologismele „au ajuns a fi o adevărată îmbolnăvire literară”⁶¹. Studiul publicat de el în 1881, în „Convorbiri literare”, se intitulează explicit: *În contra neologismelor*. Reprodus în edițiile de mai tîrziu ale *Criticelor*, studiul este intitulat însă numai *Neologismele*, el cuprinzînd o analiză critică a aspectelor acestei probleme complexe.

Titu Maiorescu a fost adversarul numai al acelor neologisme care nu erau necesare sau pe care le considera nepotrivite cu structura vocabularului limbii române. Pe această linie de convingere, el a combătut pe latinisți, pe germanizatori și pe franțuziți, care introduceau în limba noastră nu numai cuvinte străine pentru noțiuni pentru care aveam cuvinte

⁵⁹ Vezi Titu Maiorescu, *Critice*, ed. 1908—1915, vol. III, p. 228.

⁶⁰ Vezi „Convorbiri literare”, 1877, p. 83.

⁶¹ Vezi Titu Maiorescu, *Critice*, ed. 1908—1915, vol. II, p. 217.

românești, ci adesea traduceri de expresii străine care nu aveau în românește nici un sens. Caracterizînd lupta împotriva acestor tendințe, Titu Maiorescu scrie: „Orice cap nepărtinitor va trebui să recunoască în tendința de a readuce limba romînă la viața ei populară, o tendință mai întîi de toate națională”⁶².

Abordînd direct problema neologismelor, el stabilește patru reguli pentru primirea lor în limba romînă. Aceste reguli reprezintă părerile și preferințele lui în legătură cu neologismele, iar nu un studiu istoric asupra pătrunderii de fapt a lor în limba noastră.

Regulile stabilite de Titu Maiorescu sînt următoarele :

1. unde, pe lîngă cuvîntul slavon, există în limba populară un cuvînt curat romînesc, cuvîntul slavon trebuie să fie îndepărtat și cuvîntul romînesc păstrat. „Vom zice dar, binecuvîntare și nu blagoslovenie, preacurată și nu precistă, bunăvestire și nu blagoveștene”⁶³;

2. unde avem în limbă un cuvînt de origine latină, nu trebuie să introducem un neologism. „Vom zice dar împrejurare și nu circumstanță, binecuvîntare și nu benedicțiune”⁶⁴. El dezvoltă această regulă arătînd că scriitorii trebuie treziți „din felul de letargie intelectuală în care se află pentru limba lor și a le aduce aminte că și limba romînă are geniul ei propriu și cuvintele ei proprii și că acestea trebuie cunoscute și trebuie deprinse”⁶⁵. Titu Maiorescu susține că pentru a scrie bine romînește „trebuie neapărat să ne dăm osteneala de a cunoaște și Biblia romînă în frumoasa limbă din secolul al XVII-lea și cronicarii noștri și poveștile și proverbele populare. Fără această cunoștință nu poți fi scriitor romîn”⁶⁶. După ce arată la ce situații nefirești ajunseseră latinistii, I. Heliade Rădulescu cu italianizarea și Aron Pumnul cu purismul său, Titu Maiorescu se ridică împotriva valului de franțuzisme „de prisos”, despre care spune că „se strecoară prin scrierile noastre fără a bate prea mult la ochi și ne înstrăinează limba din ce în ce mai mult de la înțelesul ei popular”⁶⁷. Astfel, el respinge pe suficient, pentru „deajuns”, pe a parveni pentru „a ajunge la ceva”, pe aprofundat pentru „adîncit”, pe vanitate pentru „deșertăciune”, pe restitui pentru „a înapoia”, pe impetuos pentru „aprig”, pe sever pentru „aspru”, pe ameliorare pentru „îmbunătățire” ș.a.;

3. dacă ne lipsește din limbă un cuvînt, iar ideea trebuie neapărat introdusă, vom primi cuvîntul întrebuițat în celelalte limbi romanice, mai ales în franceză⁶⁸. Deci primirea de noi termeni se poate face, după Titu Maiorescu, cu două condiții restrictive: să fie absolut necesar și să fie mai ales din franceză. El reia aici ideea expusă în *Limba romînă în jurnalele din Austria* cu privire la imposibilitatea traducerii ca atare a termenilor din limbi străine, unde ei și-au cîștigat un anumit sens prin

⁶² Vezi Titu Maiorescu, *Critice*, ed. 1908–1915, vol. II, p. 161.

⁶³ Id. *ibid.*, p. 164.

⁶⁴ Id. *ibid.*, p. 165.

⁶⁵ Id. *ibid.*

⁶⁶ Id. *ibid.*, p. 166.

⁶⁷ Id. *ibid.*, p. 167.

⁶⁸ Id. *ibid.*, p. 168.

nivelul de abstractizare la care a ajuns limba respectivă. „*Nivelurile de abstractizare, scrie Titu Maiorescu, nu se pot egaliza între două popoare și a introduce cu sîla asemenea forme de gîndire străine într-o limbă înseamnă a-i slăbi caracterul ei specific național*”⁶⁹. Astfel, expresia germană *zweckbewußtes Leben*, tradusă în romînește de către ziaristii romîni din Austro-Ungaria prin „*viață conștiută și scopoșită*” este o aberație lingvistică;

4. depărtarea tuturor cuvintelor slavone din limba romînă și înlocuirea lor cu neologisme este cu neputință⁷⁰. Titu Maiorescu combate cu hotărîre încercarea latinistilor de a îndepărta cuvintele slave din limba romînă. „*A le da deodată afară, scria el, și a decreta academicește alte cuvinte în loc este cu neputință; sînt prea multe și prea legate de viața zilnică a țaranului*”⁷¹. După aprecierea lui Titu Maiorescu, influențat desigur de Dicționarul lui A. de Cihac, vocabularul limbii romîne ar conține o treime de cuvinte slave. „*S-au gîndit vreodată neologistii, scrie el, ce înseamnă a dezvăța pe cineva de a treia parte din limba lui zilnică și a-l învăța a treia parte dintr-o limbă străină? Aceasta înseamnă aproape a învăța poporul o a doua limbă pe lîngă aceea ce o vorbește*”⁷². Cu ce să înlocuim, se întrebă el în mod just, *brazda, bujorul, castravetele, ciocanul?* „*Cuvintele (afară de termenii tehnici care sînt indiferenți și de aceea sînt cosmopoliti) nu se nasc, adaugă Titu Maiorescu, și nu se distilează prin distilarea rece a reflecțiunii, ci din căldura sentimentului. Neologismul se lipește de organismul unei limbi sub fierberea emoțiunii. Aprinderea revoluționară, mișcarea poetică a unui întreg popor sau a unei părți însemnate din el, iată izvorul de viață al cuvintelor nouă ce și le însușește o limbă*”⁷³. Neologismele au intrat în limba romînă mai ales „*prin trăirea revoluționară*” a epocii de la 1848, dar această „*trăire*” slăbind în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, numărul lor era, după Titu Maiorescu, în descreștere spre sfîrșitul aceluiași secol. „*Dintr-o asemenea stare de lucruri, scria el, noi nu credem că astăzi s-ar putea introduce mai multe neologisme în limba poporului și nu vedem elementul esențial pentru o asemenea reformă, adică mișcarea generală a simțămîntelor sociale în această direcție*”⁷⁴. După Titu Maiorescu era de dorit, ca neologismele să fie latine, „*ca unele ce sînt manifestarea specială a spiritului național*”⁷⁵, dar această preferință o socotea irealizabilă, fiindcă nici o limbă din lume nu-i compusă ideal din punct de vedere etimologic. *Ar fi bine, scria el, să avem cuvinte latine cît mai multe, cu condiția ca și cantitatea înțelesului, adică suma de putere intelectuală manifestată prin cuvinte să crească în aceeași proporție*”. Dar dacă ar crește numărul cuvintelor latine și ar slăbi înțelesul lor, adică „*dacă ar scădea intensitatea operațiunii intelectuale a celor ce le întrebuințează, atunci s-ar da o lovitură de moarte vieții naționale în principala ei manifestare, limba*”⁷⁶. Unele cuvinte slavone sînt preferabile,

⁶⁹ Vezi Titu Maiorescu, *Critice*, ed. 1908—1915, vol. II, p. 169.

⁷⁰ Id. *ibid.*, p. 170.

⁷¹ Id. *ibid.*, p. 173.

⁷² Id. *ibid.*, p. 174.

⁷³ Id. *ibid.*, p. 177.

⁷⁴ Id. *ibid.*, p. 178.

⁷⁵ Id. *ibid.*, p. 179.

⁷⁶ Id. *ibid.*, p. 180.

fiindcă sînt înrădăcinate. „Cuvînt înrădăcinat, scrie Titu Maiorescu, este acela al cărui înțeles face parte din întreaga viață sufletească a poporului, și semnul acestei înrădăcinări este întrebuințarea cuvîntului în toate manifestările geniului unui popor”⁷⁷. Slavismele sînt înrădăcinate și nu pot fi înlocuite în proverbele poporului, în poezii și povești. Un neologism în aceste genuri ar fi o formă goală. Dînd ca exemplu *Steluța* lui Vasile Alecsandri, Titu Maiorescu arată, cu drept cuvînt, că ar fi un sacrilegiu în contra spiritului poetic și național dacă pe „neagră veșnicie” l-am înlocui prin „neagră eternitate”, sau pe „stea iubită”, prin „stea amată”.

În încheiere, Titu Maiorescu subliniază încă o dată strînsa legătură dintre cuvînt și înțelesurile lui. „Cuvîntul numai în dicționarele cărțurilor, scrie el, se înfățișează ca o unitate izolată. În realitatea vieții sufletești, cuvîntul este un complex de înțelesuri și de simțiri, care nu există niciodată singuratice, ci sînt totdeauna legate cu înțelesurile și simțirile din alte cuvinte și alcătuiesc astfel între ele țesătura cea trainică a personalității unui individ ca și a unui popor”⁷⁸.

Punctul de vedere al lui Titu Maiorescu în problema complexă a neologismelor este el însuși complex, neputînd fi admis în întregime, dar nici respins în întregime. Unele păreri sînt juste, în acord cu principiile consacrate în lingvistică, altele sînt subiective și eronate.

Atitudinea antineologistă a lui Titu Maiorescu trebuie înțeleasă însă în raport cu situația din vremea sa, cînd se afirma o manie a neologismelor și a traducerilor artificiale de termeni străini, manie cauzată atît de necesitatea de a introduce în vocabularul nostru noțiunile moderne ale culturii, cît și de tendința greșită și nefirească a unor puriști latinizanți de a elimina cuvintele slave, înrădăcinate de secole. El a crezut necesar să se opună neologismelor considerate de el ca „de prisos”, recunoscînd implicit că sînt și neologisme necesare. Antineologismul lui a fost critic și relativist, nu absolut și dogmatic.

Părerile lui Titu Maiorescu asupra caracterului statornic al cuvintelor vechi slave din vocabularul românesc sînt adevăruri istorice și lingvistice de necontestat. El a combătut în mod științific tendințele reformatoare ale latinistilor, franțuziților, italianizanților și puriștilor care introduceau în limbă cuvinte artificiale, dar la rîndul său Titu Maiorescu, cedînd înclinațiilor sale raționaliste, stabilește el însuși cele patru reguli după care trebuie acceptate sau respinse neologismele. Înțelese în mod rigid, aceste reguli sînt tot atît de subiective ca și acelea pe care el le combate la alții, deoarece limba se dezvoltă după legile ei proprii, nu după indicații normative cu caracter raționalist.

Căile de pătrundere a neologismelor într-o limbă nu sînt numai cele indicate de Titu Maiorescu, adică stările emoționale cu caracter colectiv. Istoria limbilor ne arată că neologismele devin necesare atunci cînd se schimbă forțele și relațiile de producție, cînd se modifică structura societății și apar noi realități economice și sociale, cînd se intensifică schimburile culturale cu lumea din afară. Afirmatia lui Titu Maiorescu despre înceti-

⁷⁷ Vezi Titu Maiorescu, *Critice*, ed. 1908—1915, vol. II, p. 181.

⁷⁸ Id. *ibid.*, vol. I, p. 207.

nirea pătrunderii neologismelor la sfârșitul secolului trecut, față de perioada anului 1848, este de asemenea numai parțial adevărată. Dacă în perioada 1840—1870, neologismele au pătruns în mod masiv în limba română, fiindcă atunci au avut loc schimbări structurale în economia și suprastructura societății noastre, ele au continuat să pătrundă masiv și după aceea. Pe măsura creșterii necesităților economice și culturale, pătrunderea neologismelor a fost mai vie, contrar tezei conservatoare a lui Titu Maiorescu, după care, la sfârșitul secolului trecut, setea de reforme și de schimbări sociale era mult mai redusă ca în epoca de la 1848.

Dovada că neologismele sînt inevitabile și că nu li se poate pune stavilă prin reguli prealabile ca cele fixate de Titu Maiorescu o constituie chiar numărul mare de neologisme folosite de el însuși : *accepțiune, aberațiune, abundență, decență, disensiune, distanță, prudent, simptom, abis, adversar, argument, cauză, contagios, imagine* ș.a. Dacă ar fi urmărit să fie consecvent cu propriile lui reguli, ar fi putut folosi corespondentele obișnuite românești ale acestora, care sînt în majoritate de origine latină și înțelese de toată lumea : „înțeles”, „rătăcire”, „avuție”, „cuvîntă”, „neînțelegere”, „depărtare”, „cuminte”, „semn”, „prăpastie”, „potrivnic”, „dovadă”, „pricină”, „molipsitor”, „icoană”. Folosirea a numeroase neologisme chiar de către un teoretician atît de prudent în acceptarea lor dovedește că noțiunile noi, precum și exprimarea mai precisă și mai nuanțată a noțiunilor în general, cer neîncetat termeni și expresii noi.

★

Interesul lui Titu Maiorescu a fost permanent activ, timp de peste 40 de ani, în legătură cu toate manifestările menite să asigure cultivarea și studiul limbii noastre. El a apreciat în termeni elogioși acțiunea plină de autoritate a lui Vasile Alecsandri pentru apărarea limbii romîne împotriva latinizării, italianizării și a franțuzismelor artificiale. „*Vasile Alecsandri, scria Titu Maiorescu în 1872, prin scrieri și sfaturi orale ne-a întărit în tendința de a ne emancipa limba din pedantismul filologilor și de a o primi așa cum iese, ca un izvor limpede, din mintea poporului. El a dat susținerii noastre teoretice sprijinul renumelui său literar și dacă încercările de îndreptare lingvistică vor izbuti, o mare parte a meritului îi revine lui*”⁷⁹.

În schimb, Titu Maiorescu a combătut cu mult curaj instituțiile culturale, care, prin concepția lor, îndepărtau limba romînă de la drumul sănătos al dezvoltării ei pe bază populară.

Prima dintre instituțiile aspru criticate de el a fost Societatea Academică Romînă.

În studiul *Dirrecția nouă*, apărut în 1872, Titu Maiorescu scrie : „*Această Academie a științelor, pe lângă alte misiuni, se crede mai întîi de toate menită a stabili și promulga regulile pentru limba și scrierea romînă și a susține unitatea națională în această privință. După opinia noastră, aceea încredere este iluzorie*”⁸⁰. Ce fac membrii Societății Academice pentru

⁷⁹ Vezi Titu Maiorescu, *Critice*, ed. 1908—1915, vol. I, p. 135.

⁸⁰ Id. *ibid.*, p. 195.

aceasta? „Întrebările lingvistice și ortografice se hotărâsc în acel areopag al științei prin votare; se ridică mâna « pentru » sau « contra » unei propuneri și majoritatea părerilor hotărăște”⁸¹. Dar majoritatea e competentă? Sînt membrii Societății în „curentul” ideilor europene în această privință? Bopp, Diez, Max Müller sînt familiari numai unei minorități, „marea majoritate votează fără a-și da osteneala ca să-și dobîndească știința trebuincioasă pentru votul ce-l dă și pentru locul ce-l ocupă. Chemarea naturală a acestei Academii era de a aduna tezaurul limbii romîne, așa cum a vorbit-o și cum o vorbește poporul în toate provinciile locuite de romîni, lucrare foarte însemnată, pentru care numirea membrilor din deosebite țări [romîne] era nimerită și pe care membrii înșiși, cu bună plecare și silință, ar fi putut-o îndeplini. În locul acestei simple lucrări de culegere credincioasă, academicii și-au arogat autoritatea de a se pronunța cum ar trebui să fie limba și scrierea și au început a tortura ortografia și cuvîntarea, dînd sentințe în privința fonetismului și a etimologismului, în privința corupțiunii eufonice și a radicalismului în derivare. Dar dacă majoritatea membrilor Academiei era în stare să facă serviciul modest, însă foarte important, al unor culegători de cuvinte, le lipsește orice competență de a se pronunța în materii controversate ale științei filologice și de a prescrie națiunii lor cum să vorbească și cum să scrie în contra uzului comun, și dacă totuși în asemenea chestii își ridică mâinile pentru « da » sau « nu » dovedesc lipsă de conștiință”⁸².

La fel de greșit ca Societatea Academică a procedat, arată Titu Maiorescu, și Ministerul Instrucțiunii, atunci cînd, în 1871, a hotărît introducerea unui sistem propriu ortografic în școli. Titu Maiorescu ironizează, fără apel, această încercare a Ministerului de reformă a ortografiei, scriind: „D-l Cristache Tell e general, d-l Orescu arhitect, d-l Aaron istoric, d-l Zalomit profesor de filozofie (pentru a nu zice filozof), d-l Marin fizic și d-l Petrescu matematic. Nici unul din dumnealor nu este lingvist. Dar atunci de unde își arogă dreptul de a impune opiniile dumnealor nemistuite asupra scrisului și limbii ca reguli obligatorii școlilor romîne?”⁸³.

Paralel cu critica necruțătoare împotriva acestor instituții care frînau dezvoltarea limbii și a lingvisticii noastre, Titu Maiorescu a sprijinit toate inițiativele pozitive privind studiul limbii romîne. Astfel el a acordat o mare atenție elaborării *Dicționarului Academiei Romîne*. În ședința Academiei din 2 aprilie 1884, în numele comisiei alese pentru elaborarea Dicționarului, Titu Maiorescu, trecînd peste animozitățile avute cu B.P. Hasdeu în domeniul literar și politic, propune să i se încredințeze acestuia lucrarea, ca fiind „acela care ar putea duce cu mai multă energie și succes această sarcină”⁸⁴. După cîțiva ani, cînd apăruseră primele patru fascicule din *Etymologicum Magnum Romaniae*, Titu Maiorescu își exprima astfel bucuria: „Este fără îndoială o dorință a întregii romîni culte de astăzi ca o soartă priincioasă să-i dea domnului Hasdeu sănătatea și tăria de suflet

⁸¹ Vezi Titu Maiorescu, *Critice*, ed. 1908—1915, vol. I, p. 196.

⁸² Id. *ibid.*, p. 199.

⁸³ Vezi *Analele Academiei Romîne*. Seria a II-a — IV-a. Sesiunea 1884—1885, p. 100.

⁸⁴ Vezi „Convorbiri literare”, 1887, p. 467—468.

(căci fără cea mai mare tărie de suflet și abnegațiune nu se poate conduce o asemenea lucrare) pentru a-și asigura realizarea vastei sale concepțiuni”⁸⁵.

După ce B. P. Hasdeu a renunțat la elaborarea Dicționarului, fiindcă nu a acceptat restrângerea planului său vast de lucru, comisia Academiei îi incredințează, în 1897, lui Titu Maiorescu stabilirea noilor norme de întocmire a lucrării. Redacția Dicționarului este incredințată atunci lui Al. Philippide. Aceeași sarcină o îndeplinește Titu Maiorescu și în 1906, când, după eșecul lui Al. Philippide, lucrarea a fost incredințată lui Sextil Pușcariu.

În ceea ce privește elaborarea gramaticii limbii române, Titu Maiorescu a manifestat o anumită rezervă, considerînd că înainte de terminarea Dicționarului Academiei nu existau condițiile științifice necesare pentru înfăptuirea ei. Aceasta rezultă dintr-un raport adresat Academiei Române, în 1895, despre gramatica lui I. Manliu, care fusese prezentată pentru premieră. „D-l Manliu, scria Titu Maiorescu, se încearcă să introducă numeroase distincțiuni ale gramaticii și stilisticii germane în limba romînă. Dar chestiunea nu stă aici. După însemnatul început făcut cu Gramatica lui Cipariu, studiile filologice relative la limba romînă sînt încă prea puțin înaintate pentru ca să se poată înfăptui astăzi stabilirea regulilor gramaticii noastre. Originea etimologică, articolul, sufixele, dialectele, toponimia, adaptările din limbi străine, pentru toate aceste chestiuni și pentru mai toate amănunțele înlăuntrul lor «adhuc sub indice lis est»”⁸⁶. Rezerva lui Titu Maiorescu în această privință a fost înlăturată însă chiar cu un an în urmă, în 1896, când a apărut excelenta Gramatică romînă a lui H. Tiktin, care n-a putut să fie depășită decît în 1954, prin apariția Gramaticii Academiei R.P.R. și prin apariția, în 1956, a tratatului de gramatică, într-un volum, intitulat, *Limba romînă*.

Titu Maiorescu a urmărit îndeaproape, în mod critic, activitatea lingviștilor romîni, exprimînd asupra lor aprecieri judicioase, pe care istoria lingvisticii nu le-a dezmințit pînă astăzi. Astfel, la moartea lui Timotei Cipariu, ale cărui păreri latinizante le-a combătut cu asprime, Titu Maiorescu scrie un scurt necrolog în care spune: „Lui Cipariu îi va rămînea meritul celei mai conștiincioase și consecvente sistematizări a etimologismului în limba romînă și mișcarea literară și științifică deșteptată prin scrierile sale principale (*Elemente de limbă romînă după dialecte și monumente vechi*, 1854, *Crestomație sau Analecte literare*, 1858) a fost din cele mai roditoare pentru întreaga noastră dezvoltare intelectuală”⁸⁷.

O privire critică de ansamblu asupra dezvoltării lingvisticii romîne a fost făcută de Titu Maiorescu în studiul *Literatura romînă și străinătatea*, publicat în 1882 și completat în ediția din 1908—1915 a *Criticelor*. El arată că după respingerea de către știință a lucrărilor lingvistice ale latiniștilor, care ne îmfundaseră „într-o potecă fără ieșire, ne întoarcem astăzi pe calea cea adevărată și poate că aici știința romînă va fi în stare să aducă cel dintîi folos adevărat științei generale”.

⁸⁵ „Cauza nu este încă judecată”. Vezi *Analele Academiei Romîne*. Seria a II-a. Vol. XVII, 1895, p. 468.

⁸⁶ „Convorbiri literare”, 1877, p. 646—647.

⁸⁷ Vezi Titu Maiorescu, *Critice*, ed. 1908—1915, vol. III, p. 32.

Studiile lui Al. Lambrior, V. Burlă, Mozes Caster „*ne deschid o perspectivă mai sigură în viitorul acestei ramuri a științei în România*. « *Crestomația sau Analectele literare* » de Cipariu asemenea este de amintit aici. Dar mai înainte și mai presus de aceste lucrări, încă prea fragmentare, sîntem datori să punem studiile d-lui Hasdeu asupra limbii romîne vorbite în secolul al XVI-lea, apărute în 1878 și 1880, sub titlu « *Cuvinte din bătrîni* »”. Dacă lucrările anterioare ale acestuia au stîrnit neîncredere, „*cu atît mai mult trebuie să ne bucurăm cînd vedem pe d-l Hasdeu, ajuns astăzi într-o vîrstă mai matură, că s-a arătat în stare de a îndeplini cerințele unei adevărate științe și că via d-sale inteligență, ajutată de o memorie însemnată și de o mare putere de lucru, însușiri care nu i s-au tăgăduit niciodată, au putut să se concentreze pînă la o așa pătrundere a materiei și să cîștige acea stăruință conștiințioasă în urmărirea unei probleme, fără de care nu se poate aștepta un rezultat de la munca științifică*”. Din *Cuvinte din bătrîni*, Titu Maiorescu apreciază, pe drept cuvînt, mai ales primele două volume. „*Lucrate cu o decăbită silință, consolidate prin îmbrățișarea celui mai întins cîmp de cercetări, luminate prin argumentări ingenioase și înfrumusețate printr-un stil foarte viu, observările d-lui Hasdeu cuprinse în notele tomului I, glosarul d-sale de cuvinte romîne intercalate în documentele slavice, dar mai ales « Ochire asupra cărților poporane » și monografiile asupra baladei « Cucul și turturica » și asupra « Povestii numerelor » din tomul II, fac din această operă a d-lui Hasdeu o carte de mare folos pentru știință în genere și o adevărată podoabă a încercărilor științifice la romîni*”⁸⁸. În altă parte, Titu Maiorescu arată că „*« Cuvintele din bătrîni » sînt de la sine lovitura de moarte a dicționarului lui Laurian și Massim și a rătăcirilor filologice de pe Tîrnave*”⁸⁹. El își exprima speranța că B.P. Hasdeu ne va da „*din comoara cunoștințelor sale opera cea adevărat însemnată și adevărat națională, ce dintre toți romîni de astăzi numai d-sa ne-o poate da : istoria limbii romîne*”⁹⁰.

Titu Maiorescu a prețuit la justa lui valoare pe A. de Cihac, împotriva opiniilor detractoare ale contemporanilor. El arată că lucrarea, în două volume, a acestuia, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, este „*apreciată în deosebite moduri de critica științifică străină, dar consultată de toți cei ce se ocupă de obiectul ei ca o lucrare fundamentală. Nu putem numi pe d-l Cihac fără a-i mulțumi pentru marele serviciu adus literaturii romîne prin aceste două dicționare etimologice ale d-sale. A-i aduce mulțumirea în public ne pare o datorie de conștiință. Că unele din derivările d-lui Cihac vor trebui să fie îndreptate, nu mai încapă îndoială, că părerile d-sale din prefață asupra cantității relative a latinismelor și slavonismelor se pot combate cu temei, și aceasta ne pare sigur*”. Titu Maiorescu aștepta ca lingviștii să pună în locul lucrării lui Cihac „*o altă lucrare tot așa de amănunțită, însă lipsită de greșeli. Dar pînă atunci să recunoaștem că d-l Cihac a făcut ceea ce n-au putut face ceilalți lingviști ai noștri, și chiar după statornicirea unei*

⁸⁸ Vezi Titu Maiorescu, *Critice*, ed. 1908—1915, vol. III, p. 62.

⁸⁹ Id. *ibid.*, p. 34.

⁹⁰ Id. *ibid.*, p. 35.

etimologii mai sigure pentru toate cuvintele române, va rămînea d-lui Cihac meritul de a fi pus temelial unui dicționar complet de etimologie daco-română⁹¹.

La moartea lui A. de Cihac, în 1887, Titu Maiorescu publică un scurt necrolog în care reeditează părerile exprimate în 1882. „Dicționarul lui Cihac, serie el, a întîmpinat din partea majorității lingviștilor noștri cele mai vii critici. I s-a imputat mai ales o tendențioasă slavizare în derivarea cuvintelor române. Nouă însă, lucrarea lui Cihac nu ne-a făcut impresia unei tendințe preconcepute, ci a unei curate convingeri științifice. Că vor fi multe de îndreptat în această primă încercare completă a unei etimologii daco-române, edificate pe bazele științei moderne, nu este de tăgăduit. Însă vorba cea veche : a critica a fost ușor, dar a face mai bine se vede că a fost foarte greu, fiindcă pînă acum nu s-a făcut⁹²”.

În nota adăugată în ediția din 1908—1915 a *Criticelor* la studiul *Literatura română și străinătatea*, Titu Maiorescu urmărește evoluția elaborării Dicționarului Academiei, părăsit de B.P. Hasdeu, apoi de Al. Philippide, și elaborat parțial, după 1906, de Sextil Pușcariu. Despre lucrarea acestuia din urmă el scrie că „se înfățișează în cele mai bune condiții posibile”. Referindu-se la controversele iscate, în primul deceniu al secolului nostru, între Sextil Pușcariu, Al. Philippide și Ovid Densusianu în problema elaborării Dicționarului Academiei, Titu Maiorescu scrie : „Orice părere am avea în jurul acestor controverse, un lucru rămîne sigur : atît în d-l Sextil Pușcariu, cît și în d-nii Al. Philippide și Ovid Densusianu, filologia română are reprezentanți de o competență evidentă, iar literatura noastră științifică a făcut și în această privință pasul hotărîtor⁹³”.

★

Ne-am străduit să însoțim studiul nostru de cît mai numeroase citate care să ilustreze, în mod direct, comentariile făcute, și să scoată în evidență rolul important, relevat numai fragmentar pînă acum, al lui Titu Maiorescu în netezirea drumului de dezvoltare al limbii române literare și al lingvisticii noastre.

În afară de studiul asupra principiilor ortografiei fonetice a limbii române, nedepășit pînă acum, Titu Maiorescu n-a făcut lucrări de cercetare lingvistică propriu-zisă. El a îndeplinit însă, în dezvoltarea limbii noastre literare și a lingvisticii noastre, un rol de critic și îndrumător, în sensul promovării unei direcții științifice, naționale și populare. Timp de peste patru decenii, toate studiile și articolele lui Titu Maiorescu au cuprins considerații normative privind cultivarea limbii române. Într-o epocă în care, în dezvoltarea limbii noastre, s-au manifestat numeroase tendințe nesănătoase : latinism, italianism, purism, infiltrație de germanisme și de franțuzisme, beție de cuvinte, cașavencism în oratorie, se impunea cu necesitate acțiunea unui spirit critic lucid și necruțător și o îndrumare științifică împotriva acestor manifestări.

⁹¹ Vezi „Convorbiri literare”, 1887, p. 647—648.

⁹² Vezi Titu Maiorescu, *Critice*, ed. 1908—1915, vol. III, p. 40.

⁹³ Id. *ibid.*

Desigur, Titu Maiorescu n-a fost primul în timp și nici singurul în epoca lui, care a îndeplinit o asemenea operă de îndrumare. El a continuat, pe un plan istoric nou, lupta generației precedente, a lui Mihail Kogălniceanu, Alecu Russo, Costache Negruzzi, Vasile Alecsandri, Alexandru Odobescu, pentru cultivarea limbii romine, ca ea să se dezvolte în sensul caracterului ei național, popular și estetic. Dar dacă acești înaintași și revistele pe care le-au condus, „Dacia literară”, „Propășirea”, „România literară”, „Revista romină”, au dus, în periodice de scurtă durată, o acțiune sporadică, constând în formulări de principii, Titu Maiorescu a avut, față de ei, avantajul că a stat neîntrerupt în arenă, timp de peste patru decenii, și că a dispus de o publicație, „Convorbiri literare”, care a apărut zeci de ani în mod regulat, grupînd în jurul ei pe cei mai reprezentativi scriitori ai epocii, care au sprijinit în această direcție lupta lui. Spre deosebire de înaintași, Titu Maiorescu n-a dus numai o luptă de principii teoretice, ci a analizat, în mod permanent, fapte, oameni și opere, în legătură cu munca de cultivare și de studiu al limbii romine, formulînd asupra lor judecăți de valoare cu un simț al adevărului care le-a asigurat trăinicia pînă astăzi. Rolul lui Titu Maiorescu pentru generația lui, în opera de cultivare a limbii romine, a fost caracterizat astfel de Mihai Eminescu : „*În lupta pentru limbă și adevăr și contra jargoanelor franțuzite și nemțite și a beției de cuvinte, d-sa a rămas învingător ; autorii loviți de pana sa energică nu mai cutează a se întoarce la obiceiul lor de a înșira cuvinte nouă în loc de idei adevărate ; limba, și împreună cu ea mintea, se curăță și se lămurește, căci numai o limbă în care cuvintele sînt împreunate cu un înțeles hotărît de veacuri este clară și numai o cugetare care se servește de o asemenea limbă este limpede și cu teme*”⁹⁴.

Titu Maiorescu este primul la noi care a arătat în mod științific strînsa legătură dintre limbă și cultură și care a urmărit îndeaproape felul cum trebuie folosită limba în creația culturală. Dacă în scrisul și vorbirea noastră literară s-a impus ridiculizarea neglijențelor de exprimare și mai ales exigența pentru stilul îngrijit, o cauză îndepărtată, dar eficientă, a acestei atitudini trebuie căutată, desigur, în acțiunea critică a lui Titu Maiorescu.

Dar Titu Maiorescu n-a fost numai un observator și un îndrumător critic al scrisului și vorbirii noastre literare. El a avut și pe plan teoretic contribuții importante în promovarea la noi a principiilor fecunde ale lingvisticii moderne. Adept al școlii istorice și comparatiste, într-o epocă în care studiile de teorie a limbii erau aproape inexistente la noi, el a introdus în circulația intelectuală a vremii idei ale lingvisticii celei mai avansate. Dintre acestea, remarcabile sînt cele privitoare la principiile ortografiei noastre fonetice, la caracterul obiectiv și popular al limbii, la strînsa legătură dintre limbă și naționalitate, dintre limbă și cultură, dintre cuvînt și noțiune, la stabilitatea structurii gramaticale și la mobilitatea vocabularului, la teoria complexă a neologismelor. Aceste idei au avut, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, un rol de seamă în susținerea direcției sănătoase în care se dezvolta limba noastră literară prin scriitorii reprezentativi ai epocii.

⁹⁴ Vezi „Timpul”, 8 februarie 1878.

Un alt merit de inițiator și îndrumător al lui Titu Maiorescu în lingvistica românească este relevarea, pentru întâia oară în mod științific la noi, a importanței limbii în realizarea literaturii artistice. În studiul despre *Poezia română*, apărut în 1867, în aprecierile făcute, în 1868, asupra culegerii de poezii populare a lui Vasile Alecsandri, precum și în analizele de mai târziu ale creației literare a lui Mihai Eminescu, Ion Luca Caragiale, Ioan Popovici Bănățeanu, Victor Vlad Delamarina, Octavian Goga, Mihail Sadoveanu, Titu Maiorescu a relevat, cu stăruință, strînsoa legătură dintre fondul operei și limba în care acesta este exprimat, subliniind totdeauna caracterul popular al limbii ca un semn al calității ei. Observațiile lui Titu Maiorescu asupra stilului și limbii operelor literare au constituit un început pentru studierea literaturii noastre și sub acest aspect, continuat mai târziu, într-o formă mai completă, de Ovid Densusianu, și mai ales de Tudor Vianu, iar în prezent de numeroși cercetători din Institutele Academiei R.P.R. și din învățământul superior și mediu.

Expunerea contribuției lui Titu Maiorescu la cultivarea și studiul limbii române este menită să rectifice și să întregască unele aprecieri făcute pînă acum asupra rolului pe care el l-a avut în cultura noastră. Dacă în domeniul activității politice, concepțiile lui Titu Maiorescu au fost conservatoare și dacă în domeniul esteticii, al criticii literare și al filozofiei, concepțiile lui teoretice au un caracter eclectic și, în ultimă instanță, idealist, activitatea lui legată de problemele limbii române este realistă, ea constituind o importantă parte pozitivă a moștenirii noastre culturale.

REZISTENȚA SISTEMULUI FONOLOGIC
LA O PUTERNICĂ INFLUENȚĂ FONETICĂ STRĂINĂ
ÎN LEGĂTURĂ CU SONANTELE „SILABICE”
ISTROROMÎNE *r*, *n*, *m**

DE

ACAD. EMIL PETROVICI

Sextil Pușcariu a semnalat, în studiile sale istroromîne, existența în acest dialect a sonantelor „silabice” *r* și *n*¹. Într-adevăr, el a notat adeseori un *r* sau un *n* între consoane sau la început de cuvînt înainte de consoană și la sfîrșit de cuvînt după consoană, ca, de exemplu, în *prvi*² ‘întîiul’ (< s.-cr.³ *prvi* ‘id.’), *rde se* ‘rîde’ (< lat. *ridet*), *dobndi* ‘dobîndi’ (cf. v. sl. *dobyti*, *dobodo* ‘adipisci’), *blâtn*⁴ ‘murdar’ (< s.-cr. *blatan* ‘id.’). Totuși el a notat aceleași cuvinte și *pârvi*, *ârde se*, *dobândi*, *blătăn*. Pronunțarea lui *r* fără a fi însoțit de un element vocalic perceptibil e numită de S. Pușcariu „slavă”, pe cînd grupul constituit dintr-o vocală de tipul *ă* urmată de *r* este prezentat ca o descompunere a lui *r* silabic în *ăr*. El afirmă că adeseori stătea la îndoială dacă trebuia să scrie *r* sau *ăr*⁵. Notății asemănătoare se găsesc și la alți cercetători⁶.

Eu însumi am notat, în cursul anchetei la istroromîni — întreprinsă, cu P. Neiescu, în decembrie 1962 —, cînd un *r* silabic, cînd un *r* precedat

* Versiunea romînească a articolului apărut în limba franceză în volumul omagial B. Hála (*Zeitschrift für Phonetik und allgemeine Sprachwissenschaft*).

¹ Sextil Pușcariu, *Studii istroromîne*, II, București, 1926, p. 71. Excelentul cunoscător al istroromînei vorbește și despre un *l* „silabic”. Eu n-am găsit însă în textele istroromîne și nici în rostirea istroromînilor nici un *l* în poziție interconsonantică sau inițială ori finală, urmat sau precedat de consoană. Nici S. Pușcariu nu dă nici un exemplu cu un asemenea *l*. În schimb, precum vom vedea mai jos, a fost semnalat în ir. (= istroromînă) un *m* „silabic” în poziție inițială.

² Accentuat pe *r* silabic.

³ S.-cr. = sîrbo-croat(ă).

⁴ Vocala *ă* (= *a* posterior rotunjit) e totdeauna accentuată, de aceea nu e nevoie să fie indicat accentul.

⁵ S. Pușcariu, *loc. cit.*

⁶ De exemplu un cuvînt ca *părjûn* ‘închisoare’ (< s.-cr. reg. *pržun*) apare cu *ăr*, *tr* sau *r* (*prjûn*) în textele publicate de Leca Morariu (*Lu frați noștri*, Suceava, 1928, p. 54. rîndul 9, p. 56, rîndul 20, p. 120, rîndul 10).

de un element vocalic foarte scurt avînd timbrul [ă] sau [i], ca în cuvintele [vr̥tl̥aru] 'grădinarul' (<s.-cr. reg. *vrtlar* 'id.'), [v̥rt̥tu]⁷ sau [v̥rtu] 'grădină' (<s.-cr. *vrt* 'id.'), [k̥rsti] J.⁸ 'a boteza' (<s.-cr. *krstiti* 'id.'), [h̥rbat] J. 'spate' (<s.-cr. *hrbat* 'id.'). Adeseori vocala care precede pe *r* a fost auzită ca un *ă* închis sau *î* deschis. Formele cu *ă* mai mult sau mai puțin închis provin mai ales din satele ir. de la sud-vest de muntele Ucea, pe cînd cele cu *î* — adeseori deschis — sînt din satul Jeiăn. Forme ca [vr̥xu] J., [vir̥xu] J. 'virful' (<s.-cr. *vr̥x* 'id.') au fost pronunțate una după alta de același subiect, la intervale de timp foarte scurte.

În ce privește pe *n* și *m* silabice, eu le-am întîlnit numai în poziție inițială: [ntrebăm] J. 'întrebăm' (<lat. vulg.* *interguamus*, lat. clas. *interrogamus*), [mp̥ledək̥ă] J. 'a împiedica (un cal)' (<lat. *impedicare*). De obicei, însă, am auzit la început de cuvînt un *ă* sau un *î* — acesta din urmă mai ales în Jeiăn — înaintea lui *n* sau *m*: [ăn], [in]¹⁰ J. 'în' (<lat. *in*), [ănm̥isu] 'vizez' (<lat. vulg.* (*in*)*viso*), [ăntrebu] 'întreb', [am̥ întrebât] J. etc.¹¹

Între consoane, am notat cînd /n m/ precedați de o vocală de tipul [ă i], cînd — arareori — [ŋ] (niciodată [m]) precedat de un element vocalic foarte scurt prezentînd timbrul [ă] sau [i]: [sînd̥ețu] 'judecătorul' (cf. v. sl. *sođbъcъ* 'iudex'), [sînd̥e]¹² 'judecă' (cf. v. sl. *sođiti* 'iudicare'), [dobăndi], [kănd]¹³ J. 'cînd' (<lat. *quando*), dar și — foarte rar — [s̥nd̥ețu s̥nd̥e].

Pentru a ilustra felul cum se repartizează variațiile sonantelor „silabice” în materialul pe care l-am cules la istroromîni, am întocmit statistica următoare :

Pe *r* „silabic” l-am auzit la Jeiăn de 45 de ori ca [ăr]¹⁴, de 41 ori ca [ir] și de 20 de ori ca [r]. La sud-vest de Ucea, am notat de 37 de ori [ăr] și de 28 de ori [r] (de trei ori vibranta silabică părea a fi introdusă printr-un [ă] foarte scurt).

Pe *n* și *m* „silabici” din interiorul cuvîntului i-am notat la Jeiăn de 129 de ori [ăn ăm], de 19 ori [in im] și niciodată [ŋ m]. La sud-vest de Ucea, am auzit de 44 de ori [ăn], de 3 ori [in] și de 2 ori /¹n/. În poziție inițială, la Jeiăn 18 cazuri au prezentat [ăn ăm], 79 [in im] și 7 [ŋ m].

⁷ Accentul pe prima silabă.

⁸ J. arată că forma precedentă provine din satul Jeiăn. Formele neurmte de această indicație sînt din Sușnievița sau dintr-unul din satele vecine, de la sud de muntele Ucea.

⁹ Accentul pe *r* silabic.

¹⁰ Nazala *n* a prepoziției și a prefixului [ăn in] se acomodează de obicei la consoana următoare devenind respectiv o nazală bilabială, labiodentală, palatală sau velară și pierzîndu-și ocluziunea înaintea constrictivelor. În cazul din urmă anchetatorului are impresia de a fi auzit un simplu *ă* sau *i* nazalizați, urmați de constrictiva respectivă. De exemplu [ămfășe] 'în-fășă' (<lat. *infasciat*), [ăŋkl'ide] 'închide' (<lat. *includit*), [ășură] 'a se însura, a se căsători' (<lat. vulg. **inuxorare*) etc. ([m] indică o nazală labiodentală, iar [ŋ] una dentală).

¹¹ S. Pușcariu (*op. cit.*, p. 83) a înșirat pe două coloane formele duble, cu *ă*-*ăm*- sau cu *ŋ*-*m*- inițiale: *ăntrebă* — *n̥trebă*, *ănel'ide* — *nel'ide*, *ămprinde* — *mprinde* etc.

¹² Vocala [i] a acestor două forme era deschisă, tinzînd spre [ă].

¹³ Vocala [ă] făcea în aceste două cuvînte adeseori impresia unui [i] deschis.

¹⁴ În această statistică n-am ținut cont de pronunțarea închisă a lui [ă] sau deschisă a lui [i].

La sud-vest de Učca, am notat numai [ăn] (de 31 de ori).

Din această statistică reiese că pronunțarea silabică a lui *r*, *n*, *m* este mai puțin frecventă decât cea care prezintă un [ă] sau un [i] înaintea sonantei (îndeosebi în cazul nazalelor).

Care trebuie să fie interpretarea fonologică a faptelor menționate? Îmi pare evident că /r^h r^h ăr ir/ trebuie considerați echivalenți din punct de vedere fonologic, fiind în variație liberă. Niciodată varietățile de *r* sau *ăr* amintite nu se opun una alteia deosebind prin aceasta cuvintele și formele. Se pune însă întrebarea dacă varietățile de vibrante înșirate mai sus au valoare monofonemică, adică trebuie să presupunem existența în istroromână a unui fonem [r], ca în graiurile croate din Istria, sau sîntem în prezența unei secvențe de două foneme, [ă] + [r]. Deoarece istroromîna posedă fonemul vocalic [ă], care se întîlnește și în alte poziții decât în vecinătatea unui [r], nimic nu se opune interpretării din urmă, difonemate, care nu ne obligă să mărim numărul fonemelor ir. admitîndu-l pe [r] (precum și pe [n] și pe [m]), ceea ce s-ar impune dacă am accepta soluția monofonemică. Realizarea lui [ă] + [r] uneori ca [r] nu poate fi adusă ca argument pentru interpretarea monofonemică a acestei secvențe fonice, deoarece orice *r* silabic — și, în general, orice *r* — este întotdeauna însoțit de un scurt element vocalic avînd timbrul aproximativ al unui [ă] sau al unui [i]. Eu însumi am notat de mai multe ori, în graiul sîrbo-croat din Carașova (Regiunea Banat, Raionul Reșița), un *r* silabic însoțit de un [i] foarte scurt, mai mult sau mai puțin deschis¹⁵. Deoarece în acest grai nu există o vocală de acest tip decât urmată sau precedată de un [r], e evident că ea nu constituie un fonem autonom; ea nu reprezintă decât rezonanța vocalică, oarecum obligatorie, a fonemului [r]. În schimb în graiurile satelor vecine Clocotici, Lupac, Nermet și Vodnic, [ă] s-a menținut — dintr-o fază mai veche a graiurilor sîrbo-croate — ca fonem independent¹⁶. În graiurile din satele amintite, conform interpretării judicioase a lui Pavle Ivić, secvența constituită dintr-un element vocalic oricît de scurt de tipul [ă] urmat de *r* — care poate să dea impresia unui *r* silabic — are valoare difonemică: [ə] + [r]¹⁷. Pretinsul *r* silabic ir. posedă același statut fonologic ca cel al lui *r* realizat uneori silabic al acestor graiuri. Nu poate fi prin urmare acceptată părerea lui Ivan Popović că *r* silabic face parte din „sistemul gramatical” al istroromînei¹⁸.

Această interpretare fonologică a pretinsului *r* „silabic” ir. este valabilă și pentru preținșii *n* și *m* „silabici”, care reprezintă grupurile de foneme: [ă] + [n] și [ă] + [m], avînd în vedere că [n] din [knd] ‘cînd’, [dobndí] și secvența fonică [ăn] din [känd], [dobändí] se află în variație

¹⁵ Emil Petrovici, *Graiul Carașovenilor*, București, 1935, p. 89 și urm.

¹⁶ Id. *ibid.*, p. 81, nota 3.

¹⁷ Pavle Ivić, *Osnovnye puti razvitija serboxorvatskogo vokalizma* (Căile principale de dezvoltare a vocalismului sîrbo-croat), în „Voprosy jazykoznanija”, 1958, fasc. 1, p. 17. Autonomia fonologică a vocalei reduse care însoțește pe *r* în bulgară și dependența ei de fonemul [r] în sîrbo-croată a fost stabilită de N. S. Trubetzkoy (*Grundzüge der Phonologie*, Praga, 1939, p. 54: *Principes de phonologie*, Paris, 1957, p. 62). Cf. și Jerzy Kuryłowicz, *L'apophonie en indo-européen*, Wrocław, 1956, p. 169.

¹⁸ Ivan Popović, *Geschichte der serbokroatischen Sprache*, Wiesbaden, 1960, p. 471.

liberă și nu servesc, opunându-se unul alteia în același context fonetic, pentru a diferenția cuvintele (morfemele).

Din cele spuse rezultă că preținsele lichide „silabice” ir. trebuie notate în transcriere fonologică /ăr ăń ăm/. În ce privește realizarea lor, e de remarcat că, în vorbirea „lento”, ele sînt percepute de cercetători de obicei ca [ăr ăń ăm]. Dar, pe măsură ce debitul se accelerează, [ă] se închide și se scurtează tot mai mult devenind un [i] — îndeosebi la Jeiăn — și pierzîndu-se în rezonanța vocalică a sonantelor care fac impresia unor sonante silabice.

Din punct de vedere diacronic, faptele ir. menționate se explică prin adoptarea de către istroromîni a unor deprinderi de pronunțare croate, datorită bilingvismului romîno-croat care datează de mai multe secole. Pe lingă istroromîni bilingvi, trebuie să fi existat — cum există și astăzi — și croați care au vorbit — și vorbesc — ca a doua limbă, istroromîna¹⁹. Nu e deci cîtuși de puțin de mirare că o secvență ca [ă] + [r] — datorită faptului că [ă] nu există în graiurile croate din Istria — a fost adeseori pronunțată, chiar în cuvinte de origine latină, ca *r* silabic, atît de frecvent în sirbo-croată. Pe lingă [kărbúr(e)] ‘cărbune’ (<lat. *carbo*, -*nem*), [furníga] ‘furnică’ (<lat. *formica*), [ăńkărkă] ‘a încărca’ (<lat. *incarr(i) care*) au apărut și variantele [křbúr], [fřnīga] (< [fărnīga]) [ăńkřkă]²⁰. Firește, în elementele slave ale istroromînei, această rostire a trebuit să fie mai frecventă.

De asemenea și *ră* inițial a fost perceput de croații bilingvi ca [r̥] în cuvinte ca [**răde se*] ‘ride’ (<lat. *ridet*), [**rămă*] ‘rimă (pămîntul cu ritul)’ (<lat. vulg. **rimat*), [**răpă*] ‘piatră’ (<lat. *ripa*)²¹ care au devenit [r̥de se, r̥me, r̥pe], în Jeiăn [rpa]. Romîna comună posedă de altfel un *r* inițial pe care îl putem numi forte (să-l notăm [r̄]), prezentînd numeroase și puternice vibrații ale vîrfului limbii — scris în textele secolului al XVI-lea cu doi *r* chirilici sau cu un caracter special, diferit de *r* obișnuit —, pronunțare ce se aude și în zilele noastre în cîteva graiuri din nord-vestul țării²². Un asemenea [r̄] foarte puternic, caracterizat prin numeroase vibrații ale vîrfului limbii, era mai lung decît varietatea obișnuită a vibrantei. În grupul [r̄] + [ă], durata vibrantei întrecea, fără îndoială, cu mult pe aceea a vocalei, care din cauza aceasta părea să dispară, fiind oarecum absorbită de vibrațiile puternice și numeroase ale lui [r̄]. În rostirea bilingvilor grupul [r̄] + [ă] a fost deci ușor înlocuit cu [r̥], care a fost identificat de restul istroromînilor cu secvența

¹⁹ Cu ocazia vizitei la istroromîni în decembrie 1962, am constatat că, în Sușnievița și în satele învecinate cu o populație mixtă, sînt croați, copii și adulți, care vorbesc și istroromîna. La Jeiăn, sînt femei originare din satul vecin Mune, măritate cu istroromîni, care au învățat istroromîna și o vorbesc în familie cu copiii lor, fapt semnalat și de Josip Ribarić în cartea sa *Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri* (Repartiția dialectelor slave meridionale în peninsula Istria), Beograd, 1940, p. 30.

²⁰ Cf. S. Pușcariu, *op. cit.*, p. 71.

²¹ Cf. dr. *ripă*. Vocale finală *ă* romînă comună a fost înlocuită la Sușnievița cu [e] (un *e* foarte deschis). La Jeiăn, precum și în alte sate ir., ea a devenit [a].

²² Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, II, Paris, 1938, p. 37.

[ă] + [r]. În felul acesta s-au ivit formele [ârde se], [ârme], [ârpe] (la Jeiăn [ârpa]²³. Vibranta silabică inițială a împrumuturilor din sârbo-croată a fost tratată la fel : s.-cr. reg. [rjav] (lit. *rđav*) 'ruginit' > ir. [ăriau] 'id.', s.-cr. [rt] (ortografic *rt*) 'vîrf' > ir. [ärt.] 'id.'²⁴

Lipsa lui /ă/ din sistemul fonetic al graiurilor croate din Istria a cauzat și pronunțarea ca [ŋ] a grupului /ă/ + /n/ : /dobăndi/ mai vechi a fost redat de bilingvi prin [dobūdi]. Fenomenul acesta e însă mai rar, precum se vede și din statistica prezentată mai sus.

În concluzie, adoptarea de către istroromîni a unor deprinderi de pronunțare croate nu a dus la introducerea în sistemul fonematic ir., ca foneme autonome, a sonantelor silabice *r*, *ŋ*, *ŋ*, care nu reprezintă în istroromînă decît realizarea facultativă a grupurilor de foneme /ă/ + /r/, /ă/ + /n/ și /ă/ + /m/. O puternică influență fonetică străină nu atinge de obicei sistemul fonologic al limbii influențate.

Totuși, sistemul fonologic istroromîn prezintă particularități datorite influenței modelului sârbo-croat, ceea ce vom arăta într-un articol viitor.

²³ În același fel se explică și dr. reg. *hrlét* dintr-o formă sud-slavă orientală **riléc* (cf. v. sl. *рыльцо*), devenită în pronunțarea romînească **rileț* (cu un *r* forte inițial care velarizează pe [i] în [i]), redată de slavii bilingvi prin [rlét] și auzită la rîndul lor de romîni [rlét] > hrlét].

²⁴ S. Pușcariu, *op. cit.*, p. 71.

URMĂ DE ROTACISM ÎN VERBUL „MORSOC”, INF. „A MORSOCA” DIN ȚARA MOTILOR

DE

G. GIUGLEA

Pentru a înfățișa toate părțile care interesează istoria și originea acestui cuvânt, încep prin a expune împrejurările în care am ajuns să culeg acest termen privitor la pregătirea pîinii. Eram pe Valea Ierii unde, în decurs de 44 ani de la întemeierea Universității din Cluj, aproape în fiecare vară umblam de-a lungul râului și în regiunile mărginașe. Într-o zi aflindu-mă în casa pescarului Constantin Irimieș, m-am hotărît să revizuiesc terminologia privitoare la pregătirea pîinii. *Atlasul lingvistic român* va publica în curînd răspunsurile la chestionarul privitor la această problemă.

Am rugat-o pe soția gazdei, pe Sofia, mare meșteră în „facerea” pîinii, să-mi răspundă la întrebări. Ca să surprind pe vorbitoare chiar în cursul acțiunii, ceea ce e necesar la anchete de acest fel, am rugat-o să înceapă pregătirea preliminarilor, fiindcă sensul diverșilor termeni nu-l putem sesiza numai din expunerea cam rapidă a anchetatului, ci și din acțiunea însăși, în timpul căreia poți urmări mișcările, uneltele întrebuițate și eventual expresii care nu apar decît în situația de care vorbim.

Femeia și-a așezat covata pe o masă, a umplut-o cu făina necesară. La capătul din dreapta al albiei, cum stătea ea, a turnat peste făină apă caldă, a pus aluățelul acolo și apoi a început cu mîna dreaptă să-l strîngă, să-l strivească, să-l mărunțească și să-l dilueze în lichidul turnat. Operațiunea în alte părți se numește „plămădit”¹. La un moment dat am întrebat-o ce face. Ea a răspuns : — *Morsoc!* Am repetat întrebarea și a urmat o explicare ad-hoc, arătîndu-mi din nou cu mîna operațiunea care era numită astfel.

O văzusem pe femeia aceasta de multe ori la covata cu aluat, dar cuvîntul nostru nu-l folosise nici o dată și nici soțul ei nu îl cunoștea.

¹ Dicționarul TDRG și CADE trimit la slavul Пломадити „a întineri”. Deci se lasă o mică îndoială.

Iată o problemă care trebuie luată în seamă de anchetatori! Există cuvinte în diverse colțuri ale țării care își duc viața „incognito” și nu ies la iveală decât prin o întâmplare ca cea povestită aici. Întărim această observație, adăugând că în răspunsurile date chestionarului ALR privitor la pîine nu aflăm nici o urmă de acest termen care, altmintrelea, e cunoscut prin sinonimul „a plămădi”.

Din punct de vedere geografic-lingvistic este firesc să lămurească un punct important cînd e vorba de istoria unui cuvînt și anume locul de unde era Sofia. Venise ca fată, înainte de a se mărita, tocmai din Albac, din inima Țării Moșilor, într-un sat de lingă Băișoara, în care a avut loc ancheta noastră. Prin urmare, lingvistic vorbind, se pune prin acest exemplu problema răscolirii limbajului din diverse părți și prin alte mijloace decât acela prea tehnic de a lua întrebare de întrebare, cuvînt de cuvînt și a aștepta răspunsuri de la subiectul anchetat.

Termenul nu era cunoscut și nu l-am găsit atestat nicăieri. După ce am făcut o comunicare referitoare la aceasta la Institutul de lingvistică din Cluj, nu s-a ridicat decât un singur cunoscător al cuvîntului, conf. M. Zdrenghea, care a adăugat cu oarecare atitudine de contrariedade că la dînșii, în jurul Sebeșului, înseamnă „a face masaj”, cum obișnuiesc babele la țară.

E bine, cred, să arătăm acum toate localitățile unde am găsit acest cuvînt și deci să conturăm aria lui.

De la început se poate constata că e vorba în fond de Munții Apuseni unde se găsește Albacul, Valea Ierii, a Burului, de unde am prins existența cuvîntului, iar în regiunea Sebeșului trebuie să considerăm ca un punct unde s-a extins forma peste zona Munților Apuseni, dacă nu cumva e un rest acolo din o arie și o fază mai veche a rotacismului. A mai înregistrat cuvîntul și P. Neiescu pe Valea Iadului în Munții Bihorului; anume, un țaran fiind întrebat cum a călătorit (era iarna), a răspuns: „Am *morsocat* zăpada pînă aici”; adică a călcat, a frămîntat zăpada, cum poate înțelege oricine foarte ușor. Comparația o găsim tocmai departe, în Spania, într-un citat utilizat de Corominas în dicționarul său: „tođa la mañana en la calle manzando nieve y barro”, deci identică cu cea de mai sus (*manzando*, e cosemantic cu *a morsoca*). Imaginea vine de la aceea a frămîntării cu pumnul în aluatul din covată; firește, dincolo e vorba de frămîntarea cu picioarele, dar comparația e aproape aceeași.

Pentru a ajunge la originea cuvîntului, cum se vede, drumul e foarte întortocheat, problema e complicată și de aceea va trebui cîndva să trec granițele limbii romîne și să mă apropiez de expresii analoage din alte limbi, adică aș vrea să aplic principiul expus de mine în „Cercetări de lingvistică”, an. VII (1962), nr. 2, p. 267—274, în articolul *Cuvînt, lucru și loc. Aici*, în cazul nostru, cuvîntul e enigmaticul *a morsoca*. Lucrul este actul morsocatului (cosemantic cu „a plămădi”) de care am amintit mai sus, iar locul — regiunea Munților Apuseni cu caracteristica cunoscută a rotacismului. Astfel, o lămurire mi-a provocat-o prezența lui -r- în silaba inițială. Și cum operațiunea din covată se execută cu mîna, mi-a apărut înainte tot *manus* în forma rotacizată veche romînească *mîru* și *mîrule*, mai ales că în atestarea de la Sebeș mi s-a comunicat forma *mîrsoc* pentru mai extinsul

morsoc. Oscilația aceasta între *-îr-* și *-or-* sau între *-în-* și *-ân-* nu e necunoscută, pentru că se zice *mînușe* și *mănușe*, deci s-a zis și *mîrsoc* și *mărsoc* din cauza lui *-ar-* aton și apoi, prin asimilarea *ă . . . o > o . . . o*, s-a ajuns la forma *morsoc*, inf. *morsoca*.

Credem rezolvată problema originii părții întâi a cuvîntului cu sensul ce se reflectă din operația plămăditului descrisă mai sus. Derivate de la *manus* sînt numeroase și în limbile romanice și se pot vedea în diverse dicționare. De ex. fr. *manœuvre*, *manufacture*, *manuscris*, *masser*, *massage* etc., iar în romînește amintim, în afară de cele de mai sus, *a mînuî*, *îndemîna*, *mîneștergură* etc. Prin urmare cristalizarea substantivului *mîna* în *morsoca* se bazează pe ceva concret și corespunde lucrului și acțiunii, iar geografic repetăm, atestarea lui întărește legătura cu rotacismul.

Morsoca nu există în aromîna, ci numai în dacoromîna, intrînd astfel în grupul celor 400 de termeni de origine latină aflători numai în dacoromîna (v. G. Giuglea, *Uralte Schichten und Entwicklungsstufen in der Struktur der dacorumänischen Sprache*, Sibiu, 1944), ca dovadă foarte temeinică despre persistența noastră de totdeauna la nordul Dunării.

Extinzînd concluzia noastră, trebuie să amintim că termenul de care ne ocupăm intră în terminologia privitoare la agricultură care nu e ocupație de bază la aromîni, dar la dacoromîni avem un grup bogat de termeni agricoli, de care am vorbit în articolul *Valori latine în expresie romînească* publicat în DR XI, 1942, p. 103—127, unde arăt valoarea termenilor agricoli atît din punct de vedere lingvistic general cît și în special romînesc, iar statistic am arătat că în textul plugușorului din 866 elemente de limbă, 753 sînt latine, iar din termenii agricoli specifici sau necesari, fără a ține seama de frecvență, 69 sînt latini. Mai aminteam acolo termeni rari privitori la prepararea pîinii, precum: *soage*, *sovîlta* și *șuvulca*, care se conservă mai ales la nord de Carpați, în regiuni mai conservative, cum e și Țara Moșilor. Între aceste conservațiuni rare intră acum și *a morsoca*. Iar lista totală a termenilor agricoli, urmăriți de noi, se ridică la 267.

Ne-am gîndit mai de mult să prezentăm un studiu al vieții agricole reflectat în limbă. Dacă împrejurările ne vor permite, o vom încerca. Cuvîntul din Țara Moșilor ne îndeamnă la această lucrare.

În ce privește originea latină a lui *morsoca*, ea trebuie întărită și cu fapte din limbile romanice apusene, în care, o spunem de pe acum, se găsească raporturi concrete cu cuvîntul studiat. Un prim indiciu se observă în REEW nr. 5333, s.v. *maznar*, derivat cu un semn de întrebare dintr-un lat. * *manuciare*, iar acesta din lat. *manus*. Deci explicarea noastră a primei părți a cuvîntului *morsoca* de la *manus*, rotacizat *mîru*, apare destul de verosimilă. Situația însă din romanica apuseană vom încerca să o studiem cînd vom avea la îndemîna toate datele necesare.

TRANZITIV, INTRANZITIV ȘI REFLEXIV

DE

EUGEN CÎMPEANU și TAMARA COMARNIȚHI

Studierea comparativă a două limbi, fie ele chiar neînrudite, ridică probleme dintre cele mai interesante atât pentru fiecare limbă în parte cât și pentru compararea lor. Cercetînd în acest mod limbile rusă și romînă numai în ceea ce privește diateza reflexivă, alăturarea unor verbe, uneori destul de diferite, cerută de corespondența traducerii, ne-a prilejuit unele observații în legătură cu caracterul tranzitiv, intransitiv și reflexiv al verbelor. Ca materiale de bază am utilizat *Dicționarul limbii romîne moderne* al Academiei R. P. R., *Dicționarul romîno-rus*, apărut la Moscova în 1953 și *Dicționarul ruso-romîn* publicat tot la Moscova în anul 1954.

Unele verbe au un conținut tranzitiv foarte puternic. Așa este și verbul a avea. În afara valorii sale de auxiliar morfologic, el nu poate fi conceput decît cu funcție tranzitivă. Cu toate acestea, verbul a avea nu se poate întrebuița la diateza reflexivă decît în cîteva expresii ca : a se avea în vedere, a se avea bine (*rău*) cu cineva, întrebuițări ce dovedesc fie o slabă tranzivitate, ca în exemplul al doilea, fie caracterul impersonal al reflexivului, ca în primul exemplu, unde pronumele se ne trimite la un subiect nedeterminat. Astfel de construcții impersonale nu se deosebesc cu nimic de acelea în care intră un verb intransitiv pur ca : a merge, a aluneca (*se merge, se alunecă*) ș. a.

Situația verbului a avea pledează pentru cercetarea mai aprofundată a reflexivității verbelor tranzitive, în scopul lămuririi depline a celor două categorii gramaticale și a punerii lor de acord.

Există deci diferențe, și uneori destul de sensibile, în manifestarea concretă a caracterului tranzitiv al unor verbe sau grupuri de verbe. Afirmarea poate fi susținută și de verbele sinonime : a intenționa (*să*), a-și propune (*să*), a avea de gînd (*să*). Construirea lor nu cu un obiect direct, ci cu propoziții completive directe, deși între obiectul direct și propoziția corespunzătoare s-ar părea că nu există decît o deosebire de extensiune sintactică și de ordin lexical bineînțeles, exprimă o notă caracteristică a tranzivității acestora.

În mod obișnuit, prin trecerea la diateza reflexivă a unui verb tranzitiv se obține și un transfer al funcției obiective asupra pronumelui reflexiv, tranzitivitatea avînd un caracter monovalent. În exemplul : a se supăra *pe cineva* constatăm însă existența unei duble tranzitivități. Obiectul direct (*pe cineva*) își păstrează calitatea el putînd sta la fel de bine atît pe lîngă diateza activă a verbului (a supăra *pe cineva*), ca obiect unic, cît și pe lîngă cea reflexivă (a se supăra *pe cineva*), dublînd valoarea obiectivă a pronumelui reflexiv. Acest fapt dovedește că, uneori, obiectul direct unic nu epuizează întregul potențial tranzitiv al verbului. În a supăra *pe cineva* obiectul suferă în întregime efectul acțiunii subiectului ; în a se supăra *pe cineva* obiectul devine pasiv, el poate nici să nu ia măcar cunoștință de acțiune, comportîndu-se în această împrejurare ca un cauzal. Deci, prin trecerea verbului la diateza reflexivă, raportul gramatical obiectiv al lui *pe cineva* se exteriorizează, deosebindu-se în mod evident de situația sa anterioară. De astădată cel care-și modifică starea este subiectul, ceea ce dovedește că o parte însemnată a tranzitivității, poate cea mai importantă, a trecut asupra lui. Iată deci cum chiar în cadrul aceleiași construcții apar deosebiri clare privind natura raportului obiectiv.

O situație similară o prezintă exemplul : a răzbuna *pe cineva*, a se răzbuna *pe cineva*. Pe lîngă tranzitivitatea dublă a verbului reflexiv, apar însă aici și deosebiri de sens între formele celor două diateze. Rolul factorului semantic se dovedește a fi așa de puternic, încît anulează efectul diatezei, ba mai mult, obține un efect contrar. Acum situația este inversată față de exemplul anterior (a se supăra *pe cineva*) ; obiectul direct al verbului reflexiv (a se răzbuna *pe cineva*) este acela asupra căruia se răsfîrînge în mod nemijlocit acțiunea, în timp ce obiectul activului (a răzbuna *pe cineva*) a devenit pasiv, inversiune ce a fost determinată de intervenția puternică a factorului semantic.

Intervenția hotărîtoare a semanticii în stabilirea diatezei se dovedește și în alte împrejurări. A bea, a adăpa, a îmbăta sînt toate tranzitive. Ultimele două verbe însă, pentru a se pune de acord cu primul — care exprimă sensul fundamental al acestor sinonime — trebuie să treacă la reflexiv : a se adăpa, a se îmbăta, diateza supunîndu-se în acest fel sensului verbului.

Un alt exemplu : a cerceta, a ancheta și a se informa sînt sinonime. Deși toate cele trei verbe sînt, obișnuit, tranzitive, în relația sinonimă dată numai al treilea este reflexiv. Faptul se explică prin aceea că și între tranzitive există diferențe lexicale ce determină deosebiri de ordin gramatical. În a cerceta (a ancheta) *pe cineva* subiectul face lucrarea în scopul său, obiectul direct avînd doar rolul unui mijlocitor pasiv. În a informa *pe cineva* obiectul devine elementul principal al comunicării ; pentru a-l pune de acord cu sinonimele sale (a cerceta și a ancheta) în privința înțelesului, a raportului logic dintre subiect și obiect, el trebuie să primească o funcție reflexivă, care devine astfel subordonată factorului semantic.

A saluta *pe cineva* și a se inclina sînt considerate în dicționarul ruso-romîn ca sinonime. Este deosebit de interesantă deosebirea de tranzitivitate dintre cele două verbe. Amîndouă sînt verbe tranzitive, solicită în mod necesar un obiect direct : a saluta (*pe cineva*), a inclina (*ceva*).

Dar în timp ce obiectul primului verb poate rămâne chiar în afara acțiunii, nemodificat (persoana respectivă poate nici să nu observe că a fost salutată), verbul al doilea își răsfriște cu necesitate acțiunea asupra obiectului, acesta îi suportă efectele. Pentru a corespunde ca sens cu primul verb, el trebuie să treacă la diateza reflexivă, adică rezultatul acțiunii va fi suportat tot de subiect, ca în a saluta, nu de un obiect exterior. Comparînd cele două verbe, constatăm că tranzitivitatea primului (a saluta) este mult mai slabă decît a celui de-al doilea (a inclina), ori de altă natură, ceea ce a determinat trecerea acestuia la reflexiv, diminuarea sau convertirea tranzitivității sale.

În expresia *l-au podidit lacrimile* verbul este tranzitiv și nici nu poate fi lipsit de această funcție, datorită sensului său limitat. Exemplul demonstrează că și de data aceasta factorul semantic subordonează categoriile gramaticale în discuție, le supune.

Verbele *a se vinde* și *a se cumpăra* sînt considerate în Dicționarul rus-romîn sinonime. Într-adevăr cele două reflexive sînt sinonime într-o propoziție al cărei subiect este un nume de lucru : *Stofa se vinde* (sau *se cumpără*) *cu 200 de lei metrul*. Cînd subiectul este însă un nume de persoană, verbele respective, obligate în același timp să-și schimbe diateza, devin antonime : *El vinde* (nu *cumpără*) *stofa*. Deci verbele antonime, tranzitive active, își mențin acest caracter atîta timp cît subiectul e nume de persoană. Cînd obiectul logic (*stofa*) devine subiect gramatical (*stofa se vinde, se cumpără*), antonimia dispăre lăsînd loc sinonimiei, căci din punctul de vedere al obiectului ce suferă efectele acțiunii este indiferentă acțiunea în sine, deoarece consecințele ei sînt aceleași, ceea ce se concretizează în sinonimia verbelor respective. Într-o asemenea situație, raportul gramatical dintre subiect și obiectul direct, influențat în mod hotărîtor de caracterul semantic al subiectului, determină modificarea de sens a verbelor în context.

Schimbarea diatezei verbului este însoțită uneori de intervenția unui element aspectual. O astfel de deosebire există, de pildă, între *a lenevi* și *a se lenevi*. În timp ce *a lenevi*, întrebunțat numai în funcție intransitivă, prezintă acțiunea ca avînd o durată mai scurtă (ex. : *El lenevește în pat*), *a se lenevi* exprimă și o intensitate crescîndă a acțiunii, este durativ (*El s-a lenevit, adică a devenit, s-a făcut leneș*).

Tranzitivitatea, după cum se spune, e o condiție esențială pentru ca verbul respectiv să poată avea diateză reflexivă. În cazul unor verbe ca *a vizita*, *a frecventa*, se constată că ele nu pot fi decît reflexive reciproce, eventual impersonale — dar această funcție le aseamănă, după cum vom vedea mai tîrziu, cu intransitivele — deci nu sînt reflexive propriu-zise, nu răsfrișc acțiunea asupra propriului subiect ; de aceea ele apar ca reflexive numai la persoana a treia plural. Așadar, deși sînt tranzitive puternice, se comportă astfel datorită sensului lor, care nu admite decît reciprocitatea, factorul semantic devenind elementul hotărîtor.

O situație asemănătoare o prezintă verbul *a giugiuli* (*pe cineva*), *a se giugiuli* (*cu cineva*) în direcția caracterului reciproc al acțiunii. Deosebirea față de exemplul anterior intervine în ceea ce privește categoria persoanei. *A se giugiuli*, din cauza sensului său care permite înlocuirea obiec-

tului direct (*pe cineva*) cu cel indirect (*cu cineva*), substituie asupra căreia vom reveni ulterior cu alte exemple, poate fi utilizat la toate persoanele.

Între reflexivul cu sens pasiv și pasivul propriu-zis, deși obișnuit ele se echivalează, deosebirea nu poate fi trecută cu vederea: a se răsturna (*se răstoarnă*) — a fi răsturnat (*este răsturnat*). Reflexivul cu sens pasiv prezintă acțiunea ca desfășurându-se în momentul vorbirii, deci ca prezentă, iar pasivul îi acordă, datorită structurii sale morfologice, caracterul unei acțiuni trecute. Nu totdeauna însă această distincție e la fel de evidentă. Astfel este și în exemplul: a se interzice (*se interzice*) — a fi interzis (*este interzis*), ceea ce dovedește că între reflexivul pasiv și pasivul propriu-zis există grade diferite de suprapunere, mergând de la opoziția provocată de natură morfologică a celor două diateze și pînă la o echivalență totală între acestea, în ambele cazuri rolul factorului semantic fiind decisiv.

Verbul a (se) *tărăgăna* este întrebuițat ca reflexiv numai la persoana a treia, deoarece sensul său tranzitiv se referă la un obiect pasiv, nume de lucru. Ca atare, reflexivul se *tărăgăna* are funcție pasivă, funcție stabilită de natura raportului obiectiv impus de conținutul lexical al verbului.

Se observă că multe verbe intransitive ca: a merge, a fugi a sta, a porni etc., verbe ce exprimă o mișcare sau starea însăși privită ca proces, se pot utiliza și la diateza reflexivă: se merge, se fuge, se stă, se pornește etc. Reflexivul are aici o valoare impersonală, pronumele trimițându-ne, și în limba română, cu exclusivitate la subiect, lucru dovedit nu numai de sensul construcției reflexive, ci și de caracterul intransitiv al verbelor respective (mai ales primele trei nu pot accepta nicicum un obiect direct), astfel că o altă funcție decît cea impersonală este înlăturată cu desăvîrșire. Chiar dacă ne-am referi la uzul obișnuit în asemenea împrejurări, cînd se întrebuițează persoana a doua a diatezei active (*mergi, fugi, stai, pornești* etc.), faptul că e posibilă și întrebuițarea construcțiilor reflexive, despre care am vorbit, nu prejudiciază cu nimic natura observațiilor și aprecierilor noastre.

Există însă și alte verbe intransitive ca: a consta, a apărea etc., care nu permit crearea unui reflexiv. Raportîndu-le celor din prima categorie, intransitive, reflexive impersonale cu un pronunțat caracter personal prin conținutul subiectului presupus, nu putem să nu constatăm caracterul nepersonal, material, al acestora din urmă. Neadmiterea reflexivului, fie el chiar numai impersonal, trebuie pusă în primul rînd pe seama acestui factor de ordin semantic.

Exemplele de mai sus deschid discuția în jurul raportului dintre intransitiv și reflexiv. Pornind de la definiția ce se dă în gramaticile noastre diatezei reflexive, definiție ce pretinde existența unui verb tranzitiv, s-ar părea că între verbele reflexive și cele intransitive nu avem nici un loc de contact din punctul de vedere al rezultatului acțiunii, că ele s-ar situa la poli opuși.

Urmărindu-le însă pe baza unui dicționar bilingv, se poate deseori constata existența unei echivalențe între asemenea verbe. De multe ori ele sînt sinonime ale unui verb unic. Așa, spre exemplu, verbele a

se *tîri* (*în*) și a *pătrunde* traduc același verb rusesc, deși primul e tranzitiv, iar al doilea intransitiv. Pentru a menține acțiunea (rezultatul ei) în jurul subiectului, pentru a nu se răsfrînge asupra unui obiect exterior subiectului, verbul a (se) *tîri* trece la diateza reflexivă. Aceasta înseamnă că în cazul verbelor intransitive subiectul nu numai că săvîrșește acțiunea, ci îi și suportă rezultatul, este un subiect intens sau, în măsura în care el contopește, nediferențiat, obiectul cu subiectul, intransitivul include un obiect activ, în timp ce tranzitivul diferențiază un obiect pasiv de subiectul său.

Constatări asemănătoare pot fi făcute și în legătură cu verbe ca : a merge și a se duce, a sta și a se opri ș.a.

Verbele : a *sparge* (despre *umflătură*, *buboi*), a *crăpa* și a *plesni*, sinonime ale verbului rus *lopnuti*, întrebuințate frecvent ca tranzitive, apar aici cu funcție intransitivă; obiectul direct al unui subiect personal a devenit subiect al unor verbe intransitive : *Eu sparg buboiul* → *Buboiul sparge* sau, folosind reflexivul, *Buboiul se sparge*. Același lucru se poate spune și despre a *crăpa*, a *plesni* : *Eu crăp (plesnesc) sticla* → *Sticla crapă (plesnește)* sau, recurgînd iarăși la echivalența cu reflexivul, *Sticla se crapă*, nu însă în aceeași măsură, e adevărat, și *Sticla se plesnește*.

Exemplele confirmă ipoteza formulată anterior potrivit căreia intransitivul nu este străin de relația subiect-obiect comportîndu-se însă firește într-un mod propriu, specific, relație ce rămîne subordonată, după cum ne-o ilustrează îndeosebi ultimul verb, valorii lexicale a cuvîntului.

A se deschide este sinonim, într-un anumit sens, cu a *îmboboci*, a *înfrunzi*. Echivalența reflexivului (a se deschide) cu intransitivul (a *îmboboci*, a *înfrunzi*) se explică prin conținutul semantic al verbelor respective, prin funcția tranzitivă a primului. A *deschide*, ca verb tranzitiv, presupune răsfrîngerea acțiunii subiectului, obișnuit nume de ființă, asupra obiectului direct. Pentru a fi în acord cu celelalte două, intransitive, el trebuie să rețină acțiunea asupra subiectului și astfel trece la diateza reflexivă, obiectul logic, nume de lucru ce concordă cu subiectul intransitivelor, devenind în acest mod subiect gramatical. Din punct de vedere semantic s-a creat sinonimia verbelor respective, iar pe plan gramatical s-a realizat echivalența dintre intransitiv și reflexiv, pe baza caracterului tranzitiv al primului verb. Categoriile gramaticale în cauză nu pot fi considerate deci, nici chiar în afara discuțiilor noastre privind conținutul lor și raportul dintre ele, închise, fixe, strict delimitate, ci, dimpotrivă, ele se caracterizează printr-o mobilitate apreciabilă.

A se salva și a *scăpa* sînt sinonime. Amîndouă verbele sînt tranzitive : a *salva* (a *scăpa*) *pe cineva*. Ele sînt în același timp și reflexive : a se salva, a se scăpa. Al doilea verb însă poate fi întrebuințat și intransitiv (a *scăpa*), în aceeași măsură în care și reflexivul său este oarecum mai puțin plin decît al primului. Intransitivul stabilește astfel din nou relația cu reflexivul.

Un ultim grup de exemple se referă la relația obiectului direct cu cel indirect, a acuzativului cu dativul, relație mijlocită de intervenția reflexivului. Așa sînt : a *aștepta ceva* — a se *aștepta la ceva* ; a *îngriji*

pe cineva — a se îngriji *de cineva*; a atinge *ceva* — a se atinge *de ceva* ș.a.m.d. Cele două construcții sînt aproximativ echivalente ca sens. Deosebirea lexicală care totuși există între acestea este reflectarea diferenței de regim sintactic provocată de modificarea construcției: cuvîntul cu funcție de obiect direct (*ceva, cineva*), devenind obiect indirect, rămîne cu un minus compensat de sensul pe care-l dobîndește verbul trecut la diateza reflexivă sau, cu alte cuvinte, în măsura în care obiectul indirect este mai puțin atins de rezultatul acțiunii verbului decît cel direct, în aceeași măsură și verbul obligat să treacă la diateza reflexivă exprimă o participare mai intensă a subiectului, reflexivul dobîndește o funcție dinamică. Transformarea activului în reflexiv este echivalentă cu regresul obiectului direct în obiect indirect, cele două morfeme, *se și de, se atrag*, sînt corelative. Pe această bază se stabilește între reflexiv și obiectul indirect un raport de concordanță sau de compensație, ceea ce corespunde cu natura diferențiată a celor două obiecte, reunite totuși în cadrul general al obiectului.

A se uita, verb reflexiv dinamic, însoțit în mod necesar și permanent de pronumele în acuzativ, este sinonim cu a privi: *Eu mă uit (privesc) în oglindă*. Sensul intransitiv al verbului din urmă concordă, se pare, cu caracterul de reflexiv dinamic al primului. Acordîndu-i lui a privi funcție tranzitivă, constatăm că se poate spune numai *Eu privesc oglinda* (sau *Eu mă privesc în oglindă*, unde funcția de obiect direct a preluat-o pronumele) și *Eu mă uit la* (sau *în*) *oglină*. Confruntînd aceste construcții, formulăm două observații. Mai întîi, în *mă uit*, deși pronumele pare formal, reflexivul include în el un element de tranzitivitate, fie numai de ordin strict gramatical, căci (*la, în*) *oglină* nu mai este un obiect direct, ca în prima construcție, ci indirect. Deci prezența pronumelui reflexiv în acuzativ a înlocuit obiectul direct cu cel indirect. În al doilea rînd, aceste exemple ilustrează legătura obiectului direct cu cel indirect, existentă și în cazul verbelor cu funcție intransitivă. De fapt deosebirea semantică dintre *Eu privesc tabloul* și *Eu privesc la tablou* (unde *tabloul=la tablou*) este reflectarea, în grad mai intens, ca în primul exemplu, sau mai slab, ca în exemplul al doilea, a rezultatului acțiunii sub forma regimului sintactic de obiect, direct sau indirect.

În expresia *a-și trăi traiul* (*viața*), verbul intransitiv a trăi și-a format totuși un obiect direct din aceeași rădăcină sau pe baza sinonimiei. Fără obiectul direct (*traiul*), a trăi nu poate primi pronumele reflexiv în dativ, ceea ce înseamnă manifestarea unei funcții tranzitive, declanșată de obiectul direct. Funcția reflexivă este însă slabă, căci expresia nu acceptă pronumele în acuzativ (*a se trăi*, ca și oricare alt verb intransitiv, are numai valoare impersonală, se trimițîndu-ne la un subiect nedeterminat), ci numai dativul, care e limitat în privința funcțiilor reflexive. Relația intransitiv-tranzitiv ne dă astfel un indiciu asupra raportului gramatical dintre cele două cazuri, un mijloc în plus pentru diferențierea lor.

Locuțiunea a lua apărarea *cuiva* (sinonimă cu a apăra *pe cineva*) sau a da o consultație *cuiva* (sinonimă în anumite împrejurări cu a consulta *pe cineva*, a se consulta *cu cineva*) satisface necesitatea funcției

tranzitive a verbului a lua sau a da, cu toate că ea este echivalentă unui verb, are un înțeles unitar, unic. Funcția tranzitivă, îndeplinită sintactic în cadrul locuțiunii de cele două obiecte directe (*apărarea și o consultație*), este suplinită, în afara ei, de obiectul indirect în dativ (*cuiva*). Sprijinindu-ne și pe construcțiile sinonime menționate în paranteză, apare din nou problema corespondenței acuzativ-dativ, întâlnită de altfel și în stabilirea întrebuințării reflexivului de către Gramatica Academiei R.P.R.

Ajunși la capătul prezentării materialului factologic, se impun câteva concluzii generale :

1. Elementul gramatical trebuie cercetat în strînsă legătură cu cel semantic, căruia îi este, de multe ori, subordonat.

2. Conținutul categoriilor gramaticale : tranzitiv, intransitiv și reflexiv trebuie revăzut, lărgit pe baza corelației lor și prin raportare la lexicologie.

3. Raportul acuzativ-dativ, legat de categoriile gramaticale amintite, este de concordantă, ceea ce nu exclude firește diferențierea funcțiilor sintactice ale celor două cazuri.

SENSUL FACTITIV-CAUZATIV AL VERBELOR ROMÎNEȘTI

DE

RITA CHIRICUȚĂ-MARINOVICI

La redactarea dicționarelor bilingve se întâmpină adesea dificultăți provenite uneori din diferența de sistem a celor două limbi. Una dintre dificultăți o constituie, spre exemplu, găsirea corespondențelor românești pentru verbele factitive-cauzative ale limbii maghiare. Această problemă nu este numai de ordin practic, ci de ordin teoretic, deoarece dă prilej la analiza comparativă a unor fapte lingvistice din limbi cu sisteme diferite.

Înainte de a analiza mijloacele prin care este redat sensul factitiv în cele două limbi, vom prezenta pe scurt situația actuală a verbelor factitive-cauzative în limba maghiară și în limba română.

Limba maghiară exprimă factitiv-cauzativul printr-un mijloc gramatical propriu și anume prin sufixele *-at*, *-et*, *-tat*, *-tet*. Gramatica nouă descriptivă a limbii maghiare arată că, după sensul pe care îl exprimă, deosebim verbe factitive-cauzative: 1. propriu-zise, 2. imperfecte și 3. false.

1. În cadrul *verbelor factitive propriu-zise* se disting trei categorii:

a) verbele factitive care arată că subiectul lasă sau face ca acțiunea să fie săvârșită (*ásat*, *mosat*), b) verbele care arată că subiectul provoacă, cauzează, mijlocește acțiunea (*köhögtet*, *megnevettet*, *csattogtat*) și c) verbele care, cu estomparea sensului cauzativ, exprimă numai sensul acțiunii (*fölkelt*, *elveszt*, *elkoptat*).

2. *Verbele factitive imperfecte* arată că subiectul provoacă, mijlocește o stare (*bíztat*, *gyönyörködte*) sau face ca o stare să intre în curs (*foszlát*, *oszlát*, *érlet*).

3. *Verbele cauzative false* arată că subiectul tolerează, permite acțiunea exprimată (*szídat*, *rászedet*) sau susține, spune despre cineva ceva (*hibáztat*, *szármaasztat*)¹.

¹ Cf. *A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan*, Akadémiai kiadó, 1961, vol. I, p. 203-204.

În gramaticile limbii române este rezervat acestor verbe un spațiu restrâns. *Gramatica limbii române* a Academiei R.P.R. arată că „în românește există numai urme de verbe cauzative formate cu ajutorul prefixelor : *a așeza* « a face pe cineva să șadă » (*Am așezat copilul pe un scaun*), *a adormi* « a face pe cineva să doarmă » (*Mama își adoarme copilul*). Și această categorie este de ordin lexical, căci nu formează un sistem gramatical”². Se precizează apoi că în românește pentru redarea nuanței cauzative se folosește verbul *a face*. Verbele cauzative reflexive se folosesc singure, fără verbul *a face* (*mă operez, mă tund*).

Vedem deci că sensul de factitiv există în ambele limbi, dar mijloacele folosite pentru exprimarea acestui sens sînt diferite.

În cele ce urmează vom analiza mijloacele de care se folosește limba română pentru redarea sensului cauzativ-factitiv în comparație cu limba maghiară. În analiza noastră vom porni de la limba maghiară, care are un sistem propriu pentru aceste verbe, și vom căuta corespondentele lor cele mai adecvate în limba română, Ne vom ocupa numai de acele verbe maghiare care sînt factitive prin sensul lor, neglijînd verbele factitive false.

Analizînd verbele factitive-cauzative maghiare, constatăm că redarea lor în limba română este în funcție de conținutul lor semantic. Pe această bază am încadrat verbele factitive-cauzative în două grupe mari : I. grupa verbelor maghiare care pot fi redată în limba română atît prin verbul singur, cît și prin verbul însoțit de un verb ajutător și II. grupa verbelor care pot fi redată în românește numai prin verbul însoțit de un verb ajutător.

I

După cum arată *Gramatica Academiei R.P.R.*³, limba română cunoaște verbe care exprimă factitivul fără prefix și fără vreun verb ajutător, anume unele verbe reflexive. Pe lângă acestea, limba română cunoaște o serie de categorii de verbe care, prin conținutul lor semantic, pot exprima factitivul fără mijloace gramaticale proprii. În grupa de față am stabilit, pe baza conținutului lor semantic, trei categorii de verbe maghiare, al căror sens factitiv poate fi redat în limba română prin mijloacele amintite, și anume : 1. verbele care exprimă acțiuni de modificare aparținînd unui domeniu de activitate; 2. verbele care exprimă executarea unor dispoziții și 3. verbele care exprimă modificarea unor stări provocată, cauzată sau mijlocită de subiect.

1

Verbele de bază din care provin verbele maghiare din această categorie sînt tranzitive.

Corespondentele românești ale acestor verbe exprimă factitivul,

² *Gramatica limbii române*, Ed. Academiei Republicii Populare Romne, 1954, vol. I, p. 242.

³ *Op. cit.*, p. 242—243.

după cum s-a amintit, atît singure, cît și cu ajutorul verbelor *a lăsa* și *a pune* cînd acțiunea se execută asupra unui obiect imobil sau asupra unei persoane, pe lîngă acestea cu ajutorul verbului *a da* cînd se exercită asupra unui obiect mobil (niciodată cînd se exercită asupra unei persoane).

Între subiect și obiectul asupra căruia se exercită acțiunea există un raport de apartenență sau de dependență. Cu alte cuvinte, verbul arată că subiectul determină pe cineva să săvîrșească acțiunea asupra unui obiect care aparține subiectului sau de care răspunde subiectul:

befalaztat : *befalaztatta az ablakot* „a zidit fereastra, a lăsat să se zidească fereastra, a pus pe cineva să zidească fereastra”; **befásít-tat** : *befásítattott egy területet* „a plantat, a lăsat să se planteze, a pus pe cineva să planteze un teren cu arbori”; **befedet** : *befedett a házat* „a acoperit, a lăsat să se acopere, a pus pe cineva să acopere casa”; **befüvesítet** : *befüvesített a ház előtt térséget* „a semănat, a lăsat să se semene, a pus pe cineva să semene cu iarbă locul din fața casei”; **beépítet** „a zidi, a lăsa să se zidească, a pune să zidească”; **becserepezet** „a acoperi, a lăsa să se acopere, a pune să acopere cu țigle”; **bezüstöztet** : *bezüstöztette a tálcát* „(și-)a argintat tava, (și-)a dat la argintat tava, a lăsat să (i) se arginteze tava, a pus pe cineva să(-i) arginteze tava”; **bearanyoztat** „a auri etc.”; **befestet** „a vopsi, a da la vopsit, a lăsa să se vopsească, a pune să vopsească”; **beborított** „a îmbrăca, a înveli etc.”; **befuttat** „a sufla, a polei etc.”; **befoglaltat** „a încadra, a monta etc.”.

2

Verbele maghiare de bază ale acestor cauzative sînt tranzitive. Corespondentele rominești ale acestei categorii exprimă factitivul prin aceleași mijloace ca și cele de sub 1 :

becsukat, bebörtönöztet : *becsukatta tetteiért* „l-a închis pentru faptele sale, a lăsat (sau a pus) să-l închidă pentru faptele sale”; **becitáltat** : *becitáltatta* „l-a citat, a lăsat (sau a pus) să-l citeze”; **bevezettet** : *bevezettette a törvénykönyvbe* „a înregistrat, a lăsat să se înregistreze, a pus să înregistreze în codul legilor”; **beállítat** : *új autbuszokat állítattott be* „a pus, a lăsat să se pună, a pus să se introducă autobuze noi în circulație”.

3

Verbele de bază din care derivă factitivele-cauzativele maghiare din această categorie sînt intransitive. Corespondentele lor rominești pot apărea singure sau însoțite de verbul ajutător *a face* :

becsípét : *becsípét valakit* „a ameți, a-l face să se amețească pe cineva”; **barátkoztat** „a împrieteni, a face să se împrietenească”; **begyökereztet** „a înrădăcina, a face să se înrădăcineze”.

II

În această grupă sînt încadrate verbele maghiare ale căror corespondente romînești se construiesc cu ajutorul verbelor ajutătoare *a pune* și *a face*. Am inclus aici trei categorii de verbe factitive maghiare, care din punct de vedere al conținutului lor semantic exprimă: 1. acțiuni de raportare; 2. acțiuni care arată o anumită activitate și 3. verbele care exprimă determinarea unei manifestări la o ființă.

1

Verbele maghiare incluse aici provin din verbe tranzitive. Corespondentele lor romînești se construiesc cu verbele ajutătoare, mai des *a pune* și uneori *a lăsa*, cînd lucrul asupra căruia se execută este imobil. Alături de acestea cu *a da*, cînd lucrul este mobil și acțiunea de raportare aduce în urma sa o modificare a stării sale sau a unei situații:

beadat: *beadattatott neki az orvosságból* „a pus pe cineva să-i dea (sau a lăsat să i se dea) din medicament”; **begyújtat**: *begyújtatott a fűrdőszobába* „a pus să facă focul (sau a lăsat să se facă focul) la baie”; **becipeltet**: *becipeltette a zsákokat az udvarra* „a pus pe cineva să care (sau a lăsat să se care) sacii în curte”; **begyömöszöltet**: *begyömöszöltette a gyapjút a zsákba* „a dat (sau a pus) să îndese lîna în sac”; **begöngyöltet**: *begöngyöltette a csomagokat a papírba* „a dat (sau a pus) să înfășoare pachetele în hîrtie, a lăsat să se înfășoare pachetele în hîrtie”; **befizettet**: *befizettette a tandíját* „a dat, (sau a pus) să-i plătească taxa, a lăsat să i se plătească taxa”; **bediktáltat**: *bediktáltatta a tanulók nevét* „a dat, (sau a pus) să dicteze numele elevilor, a lăsat să se dicteze numele elevilor”; **becsomagoltat**: „a dat (sau a pus) să împacheteze, a lăsat să se împacheteze”; **becsavartat**: „a da (sau a pune) să înșurubeze, a lăsa să se înșurubeze”; **beemeltet**: „a da (sau a pune) să ridice în, a lăsa să se ridice în”.

2

Verbele de bază din care derivă aceste verbe maghiare sînt intransitive. Corespondentele lor romînești exprimă factitivul-cauzativul cu verbul ajutător *a pune* și *a face*, niciodată cu *a da*:

begyakoroltat: *begyakoroltatta vele a skálát* „l-a pus, (sau l-a făcut) să exerseze gama”; **beemléztet**: *beemléztette vele a verset* „l-a pus (sau l-a făcut) să memoreze versurile”; **bebarangoltat**: *bebarangoltatta vele az egész várost* „l-a făcut (sau l-a pus) să colinde tot orașul”.

3

Verbele de bază din care derivă factitivele-cauzativele maghiare sînt intransitive. Corespondentele lor romînești sînt alcătuite cu verbul ajutător *a face*:

bégettet „a face să behăie”; **köhögtet** „a face să tușească”; **megnevettet** „a face să ridă”.

★

În cele de mai sus am arătat mijloacele de redare ale verbelor factitive-cauzative maghiare în limba română avînd în vedere numai conținutul lor semantic.

Deosebiri în alegerea corespondentelor rominești pentru verbele factitive-cauzative maghiare din cele două grupe mai sus stabilite sînt în funcție nu numai de conținutul semantic al verbelor, dar și de contextul în care figurează și de anumite condiții de ordin morfologic. Sub acest aspect se pot stabili următoarele abateri față de normele generale de mai sus :

Cînd se desemnează persoana prin care se execută acțiunea exprimată de verb, în alegerea corespondentelor rominești intervine o deosebire între categoriile grupei I față de regula stabilită. S-a arătat că în general verbele cauzative-factitive maghiare din această grupă pot fi redade atît prin verbul cu sensul respectiv fără alte mijloace, cît și prin verbul însoțit de verbe ajutătoare. În cazul indicat această regulă rămîne valabilă numai pentru verbele din categoria 1, adică a verbelor care exprimă o modificare (*befalasztotta vele az ablakot* „a zidit cu el geamul”). Pentru verbele din categoria a 2-a, care exprimă o acțiune de raportare, în cazul arătat, limba română va utiliza, pentru redarea acestui sens, verbul ajutător *a pune* și *a face* (*becsukatta vele a tolvajt* „l-a pus (sau l-a făcut) să închidă hoțul”, niciodată verbul singur; *beadatta neki az orvos-ságot* „a pus să i se dea medicamentul”) și cu verbul ajutător *a da* cînd acțiunea se răsfrînge asupra unui obiect mobil (*befizetette vele a tandíját* „i-a dat (sau l-a pus) să-i plătească taxa”).

O altă deosebire față de regula stabilită în folosirea corespondentelor rominești a verbelor cauzative-factitive maghiare constă în restrîngerea în anumite condiții a folosirii verbului ajutător *a da* la exprimarea acțiunilor cauzative-factitive săvîrșite asupra unui lucru mobil, și anume cînd acțiunea este săvîrșită asupra unui obiect purtat de persoana denumită de subiect (*begomboltotta a kabátját* „a pus (sau a lăsat să-i încheie paltonul” și nu *a dat...*); cînd acțiunea e săvîrșită asupra unei ființe (*befogatta a lovakat* „a pus (sau a lăsat) să înhame caii”, și nu *a dat...*).

În privința utilizării verbelor ajutătoare în exprimarea sensului factitiv-cauzativ trebuie să ținem seama și de condiții de ordin morfologic și anume: cu verbul ajutător *a lăsa* și *a da* construim factitivul-cauzativul romînesc care corespunde acelor verbe maghiare care derivă din verbe tranzitive, nu și acelor care derivă din verbe intransitive. Pentru acestea din urmă, limba română utilizează verbul ajutător *a face* și uneori *a pune*.

★

În privința corespondentelor rominești pentru verbele factitive-cauzative din limba maghiară care derivă din verbe tranzitive am stabilit următoarele :

Acelor verbe factitive-cauzative din limba maghiară care exprimă în general o acțiune de modificare, le corespunde în românește atît verbul singur, cît și însoțit de verbele ajutătoare *a lăsa*, *a pune* și uneori *a da*.

Verbelor factitive-cauzative din limba maghiară care exprimă o preocupare sau o stare le corespunde în limba română verbul însoțit de auxiliarele *a pune*, *a lăsa* și uneori *a da*, nu și verbul singur.

Cînd verbele maghiare derivă din verbe intransitive, în cazurile cînd în românește corespunde un verb însoțit de un auxiliar, acesta nu poate fi decît *a face* și uneori *a pune*, nu și *a lăsa* sau *a da*.

Din cele arătate rezultă că exprimarea sensului factitiv-cauzativ este atît o problemă de lexicologie, de semantică, cît și una de gramatică, de morfologie și de sintaxă.

ÎN LEGĂTURĂ CU PREDICATUL MULTIPLU ȘI CEL COMPLEX

DE

POMPILIU DUMITRAȘCU

Poate în nici un alt sector al științei limbii nu se înregistrează controverse mai acerbe decât în cel gramatical. Faptul este, însă, pe deplin explicabil, dacă avem în vedere că domeniul gramaticii — concretizat în cele două discipline fundamentale (morfologia și sintaxa) — este favorabil unor vădite interferențe între tradiție și analizarea logică sau cea formală a vorbirii. De fapt, istoria gramaticii a polarizat două criterii esențiale de cercetare, încercînd abia în ultimul timp o armonizare parțială a punctelor de vedere. Acum trei veacuri era în mare cinste gramatica rațională, care a întîmpinat apoi obiecții fundamentate pe specificul fiecărei limbi în parte. În epoca modernă, sîntem martorii unor metode de investigație a faptelor gramaticale diferite esențial de la o familie de limbi la alta sau chiar de la o limbă la alta în cadrul aceleiași familii.

1. Aproape pentru fiecare dintre vorbitorii limbii romîne mai stăruie și azi clasică definiție însușită de îndată după învățarea buchilor și anume că: „orice gîndire spusă sau scrisă se numește propoziție”. Firește, atunci cînd încercăm aprofundarea acestei arhicunoscute dar desuete definiții, nu e de mirare dacă nu înțelegem mare lucru, căci în esență definiția este lipsită de elementul specific și caracteristic fenomenului definit. Într-o asemenea formulare poate fi inclusă atît propoziția propriuzisă, cît și elementele celui mai amplu raționament. O lucrare contemporană de certă autoritate științifică, reparînd într-un fel eroarea tradiției, menționează că „propoziția este o comunicare cu un singur predicat, în care se exprimă o judecată sau o idee cu caracter afectiv (interogativ, imperativ, optativ etc.) care presupune existența unei judecăți neexprimate”¹.

Această definire pare însă a trage un relativ semn al egalității între propoziție și judecată, deși se menționează des că cele două fenomene

¹ Cf. *Gramatica limbii romîne*, vol. II (Sintaxa), Editura Academiei R.P.R., București, 1954, p. 5. A doua ediție (revăzută și adăugită) a Gramaticii Academiei R.P.R. (1963), reluînd ideea menționată, afirmă că „esența propoziției este predicția (sau predicativitatea), adică raportarea conținutului ei la realitatea obiectivă reflectată“ (v. p. 7).

sînt distincte și nu trebuie confundate. De altfel, relativismul definițiilor a fost încă demult semnalat de clasicii marxismului. Friedrich Engels nota în *Anti-Dühring*: „Definițiile sînt lipsite de valoare pentru știință deoarece sînt totdeauna insuficiente. Singura definiție reală este dezvoltarea însăși, dar aceasta nu mai este o definiție. Pentru a ști și a arăta ce este viața trebuie să cercetăm toate formele vieții și să le expunem în înlanțuirea lor. În schimb pentru *uzul curent*, o scurtă prezentare a trăsăturilor celor mai generale și totodată mai caracteristice într-o așa-numită definiție poate fi adesea utilă, ba chiar necesară, și nu poate dăuna dacă nu i se cere mai mult decît poate spune”².

„Dar — după cum observa V. I. Lenin — definițiile prea scurte, deși comode pentru că rezumă principalul, sînt totuși insuficiente, din moment ce din ele trebuie în mod special deduse trăsături foarte importante ale fenomenului care trebuie definit”³.

Nu ne propunem să discutăm definiția propoziției, deși punctul nevralgic începe tocmai de aici.

Propoziția tipică este, în fond, cea mai mică unitate a vorbirii care sudează elementele principale (subiectul și predicatul), iar acestea se pot exprima direct sau dacă nu, sînt *neapărat subînțelese*. În ultimă analiză, propoziția este un *raport* predicativ care se stabilește, în mod necesar, între subiect și predicat. De aceea, considerăm că definiția propoziției trebuie să includă ambii termeni principali care realizează raportul și nu numai predicatul, cum se obișnuiește în mod curent.

2. O comparație sumară cu terminologia gramaticală a altor limbi ne demonstrează și mai mult relativitatea termenului consacrat la noi sub denumirea de propoziție. În limba soră de la extremitatea sud-vestică a României, în spaniolă, termenul curent este cel de *oración*, care în limba română nu se poate traduce exact, căci echivalentul „vor-bire” are un conținut semantic pe cît de complex, pe atît de imprecis din punct de vedere gramatical. În gramatica limbii spaniole a lui Rafael Seco, se poate citi că „se numește propoziție simplă aceea care constă dintr-un subiect și un predicat; iar propoziție compusă aceea care conține mai mult decît un subiect și un predicat”⁴. Propoziția compusă (unii, probabil, o traduc prin termenul *frază*), deci așa-numita *oración compuesta* se referă și la propozițiile cu subiect multiplu, cu predicate multiple și cu atribute multiple⁵. După cum se poate ușor observa, într-o recentă gramatică a limbii spaniole — chiar dacă nu este poate cea mai autorizată — se tratează sub același paragraf propoziții de tipul:

a) „*El padre, la madre, los niños*

salieron de casa a primera hora” și

b) „*Los árboles florecen, fructifican y dan sombra*”

chiar dacă se menționează că explicația este de natură logică⁶.

² Cf. Fr. Engels, *Anti-Dühring*, E.S.P.L.P., București, 1955, p. 378.

³ Cf. V. I. Lenin, *Opere*, vol. XXII, Ed. P.M.R., p. 261.

⁴ Cf. Rafael Seco, *Manual de gramatica española*, revisado y ampliado por Manuel Seco, Madrid, Aguilar, 1960, p. 176.

⁵ Id. *ibid.*, p. 200.

⁶ Id. *ibid.*

Gramaticile românești actuale vorbesc de propoziții cu părți multiple de propoziții. Se recunoaște, în genere, existența atributului multiplu, a complementului multiplu, a subiectului multiplu, dar nu și a predicatului multiplu, căci existența încă a unui predicat presupune constituirea frazei. Doar în ultima vreme — și în lucrări personale — se pune problema existenței unui predicat plurimembru. Laura Vasiliu îl încadrează în paragraful „mai multe părți de propoziție plurimembre”, deoarece un asemenea predicat nu presupune o schimbare formală a termenului cu care intră în relație directă. Acest predicat plurimembru se realizează sintactic prin coordonarea copulativă și disjunctivă⁷.

Și Șt. Giosu a considerat că nu formează predicate aparte verbele repetate identice sau cu negație, verbele care alcătuiesc o unitate semantică (*cocea — pălea*) și repetarea verbelor la conjunctiv în imprecății⁸.

Se știe că în literatura română de specialitate s-a discutat și existența unui nume predicativ multiplu care este „forma specifică de caracterizare bogată sau intensivă a subiectului”⁹. În lucrarea lui G. Beldescu se pot afla multe și variate exemple, destul de convingătoare, pentru demonstrarea numelui predicativ multiplu. Această opinie nu este nici împotriva observațiilor Gramaticii Academiei R.P.R.

Se știe însă că, în componența predicatului nominal, elementul principal îl constituie numele predicativ, care stabilește raportul de atribuire al unei anumite calități pentru subiectul propoziției, iar verbul copulativ nu face decât să indice modul, timpul și persoana, valoarea semantică a predicatului nominal fiind decisă tocmai de numele predicativ. Dacă așa stau lucrurile, e normal să admitem și existența predicatului multiplu atunci când acesta (mai exact elementele lui componente) sînt *ordonate* și se referă la același subiect. Raportul de coordonare este însă complet și nu se reduce doar la cel copulativ, adversativ sau disjunctiv, după cum rezultă din cercetarea Laurei Vasiliu.

Această concluzie firească și logică nu este însă admisă în mod oficial de gramatica românească, din cauza tradiției precumpănitoare în analiza sintactică. Existența predicatului multiplu este atestată, însă, în gramaticile unor limbi, și pe bună dreptate. Astfel, în limba rusă, majoritatea gramaticilor menționează că predicatul multiplu este constituit din toate verbele la moduri personale coordonate între ele care se referă la același subiect și realizează o comunicare de aspect unitar. Coordonarea verbelor respective cunoaște mai ales frecvența raporturilor copulative, adversative și disjunctive. În raportul copulativ se poate observa și o anumită

⁷ Cf. Laura Vasiliu, *Părțile de propoziție multiple în Studii de gramatică*, vol. III, Ed. Academiei R.P.R., București, p. 79—92.

⁸ Cf. Șt. Giosu, *Indicații practice cu privire la analiza sintactică în „Analele științifice ale Universității A. I. Cuza din Iași”* Seria nouă, secțiunea a III-a (științe sociale), tom. III, fasc. 1—2, 1957, p. 179.

⁹ Cf. G. Beldescu, *Contribuții la cunoașterea numelui predicativ*, București, Societatea de științe istorice și filologice, 1957, p. 32.

gradație a situațiilor ca : simultaneitatea acțiunilor verbale, succesiunea lor logică și temporală etc.¹⁰

De asemenea, în lucrări actuale privitoare la limba maghiară contemporană se înregistrează predicatul plurimembru, dar este limitat numai la cazurile de repetiție a verbelor care se referă la același subiect sau care sînt sinonime ori exprimă acțiuni simultane¹¹.

3. Renunțînd parțial la tradiționala analiză sintactică, considerăm că s-ar putea încetățeni și la noi această categorie a predicatului plurimembru, cel puțin pentru cercetările științifice. Găsim că este nelogic să se accepte numele predicativ multiplu, dar să se neglijeze predicatul multiplu. Între fraza „Tot satul îl iubea fiindcă era *bun și liniștit și săritor* la nevoie” (L. Rebreanu, *Răscala*, 153)¹² și exprimarea ei într-o formulă echivalentă mai analitică „tot satul îl iubea fiindcă *era bun și era liniștit și era săritor* la nevoie” nu credem că există nici o deosebire de conținut. Însușirile atribuite subiectului sînt concomitente și, parțial, sinonime. Prin urmare, în a doua variantă formală a frazei, propoziția cauzală nu s-a transformat în frază, ci posedă un predicat nominal plurimembru, așa cum în prima variantă e vorba de un nume predicativ multiplu.

Evident, există o anumită ierarhizare a situațiilor în cadrul propozițiilor cu predicat multiplu. Desprindem cîteva subgrupe în ordinea descrescîndă a importanței lor :

a) Verbe repetate identic :

Hai, odor, hai păsărică,

Dormi, o dormi fără de frică

(Șt. O. Iosif, *Cîntec de leagăn*)

Am răspuns : — „Pădure dragă,

Ea nu vine, nu mai vine”

(Eminescu, *Freamăt de codru*)

Nu mai pot, grăi iar bătrîna, nu mai pot să-mi tîrască zilele

(B. Șt. Delavrancea, *Sultănica*)

b) Verbe repetate în formă negată :

Avea o uitătură vie și cam ascunsă, de nu-l ghiceai ce-ar vrea și ce n-ar vrea

(B. Șt. Delavrancea, *Sultănica*)

¹⁰ Comentarii detaliate și o exemplificare bogată pentru diversele cazuri de predicat multiplu se găsesc în *Грамматика русского языка*, том II, синтаксис, часть первая, Ed. Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1960, p. 611 ș.u.

¹¹ Cf. *A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan*, II kötet, Mondattan, Akadémiai Kiadó, Budapesta, 1962, p. 315—327 (cap. *A többletagú (halmozott) mondatrészek*), în special p. 315—317; Klemm Antal, *Magyar történelmi mondattan*, Budapesta, 1928—1942, p. 376—378; *Nyelvtan, stílus, szónoklás*, szerkesztette Berrar Iolán, Fábrián Pál, Szatmáry István, Szende Aladár, Terestyéni Ferenc, Budapesta, 1960, p. 408.

¹² Exemplul se găsește la G. Beldescu, *op. cit.*, p. 34.

c) Verbe repetate la conjunctiv în imprecății :

Vai, osindi-v-ar Dumnezeu să vă osindească, soiuri ticăloase ce sînteți.
(Creangă, *Amintiri*)

d) Verbe în raport de simultaneitate (momentană, durativă, parțială, inegală) :

Ia aminte și fii cuminte
(Sadoveanu, *Nicoară Potcoavă*)

Deasupra criptei negre a sftnului mormnt,
Se seatură salctmii de toamnă și de vnt,
Se bat încet din ramuri, înglă glasul tău,
Mereu se vor tot bate, tu vei dormi mereu
(Eminescu, *O, mamă...*)

Stau cîteodată și-mi aduc aminte ce vremi și ce oameni mai erau în părțile noastre.

(Creangă, *Amintiri*)

e) Verbe în raport copulativ de succesiune logică :

Nicoară și-a încins armele, a încălecat, s-a dus.
(Sadoveanu, *Nicoară Potcoavă*)

Într-o zi, capra cheamă iezi de pe afară și le zice
(Creangă, *Capra cu trei iezi*)

f) Verbe în alte raporturi de coordonare :

Ori ți-e foame, ori ți-e sete, Ori ți-e dor de codru verde
(din folclor)

Am muncit mult, dar am reușit admirabil.
Ai răspuns bine, deci primești o notă mare.

Adeseori, predicatul multiplu are un obiect direct cerut în parte de fiecare element al predicatului ca în ex. :

E mina ta la fel cu-a celorlalți
dar veșnic alta-n clipa-n care salți,
și elatini,
legeni,
tulburi,
spulberi,
scuturi

Străvechiul chip în miile de ciuturi

(M. Breslașu, *Urmare și poate sfințit*)

4. Firește, acceptării predicatului multiplu i se poate obiecta prin relativa greutate ce s-ar ivi în analizele practice care se efectuează în școala de cultură generală. O asemenea obiecție nu mai poate fi însă argu-

mentată, din moment ce în studierea sintaxei altor limbi se operează cu categoria predicatului multiplu fără a se crea dificultăți de analiză. Pe lângă aceasta, considerăm că lărgirea înțelesului noțiunii de predicat contribuie la dezvoltarea gândirii științifice a elevilor, le dă posibilitatea interpretării aprofundate a fenomenelor gramaticale. Stabilirea numărului propozițiilor în strictă legătură cu numărul verbelor predicative la moduri personale conduce la ideea că predicatul este întotdeauna simplu și constituie unicul termen principal al propoziției. Se știe însă că predicatul este inerent subiectului¹³, că el există tocmai pentru că există subiectul, iar din punct de vedere al raportului sintactic, predicatul se află în subordonare față de subiect, fapt confirmat de caracterul acordului, căci el se acordă cu subiectul și nu invers¹⁴.

Dacă cele două părți principale ale propoziției sînt considerate în inerența lor, analiza frazei nu se complică de loc nici chiar dacă luăm în considerare cazurile de predicat multiplu. Astfel, de ex., în fraza următoare : „Dar cînd drumul se lumina, el se simțea alt om și-i veneau surisuri pe buze și în inimă cîntece” (Agîrbiceanu, *Arhangheli*) nu se poate contesta că sînt trei propoziții dintre care ultimele două principale, iar prima este o subordonată temporală. Fiecare dintre propoziții are subiectul său (ultima posedă chiar două subiecte), care se află în relație directă cu predicatul. Exact același mod de analiză se poate aplica și frazei „Spunea că trebuie bani... , că lucrează cu șaptezeci de băieși și că la săptămîină plătește, de multe ori, peste o mie de zloți.” (Id., *ibid.*).

În prima propoziție — care este principală și regentă — subiectul este subînțeles pe baza contextului anterior. În a doua propoziție — care este obiectivă directă — subiectul este *bani*, iar predicatul verbul *trebuie* care, exprimînd ideea de necesitate, are caracter predicativ. Partea următoare a frazei ar trebui să fie considerată o singură propoziție obiectivă directă coordonată cu cea anterioară și avînd predicat multiplu (*lucrează și plătește*) care se referă la același subiect subînțeles din propoziția regentă.

O asemenea analiză, deși puțin mai grea, are avantajul de a oferi posibilitatea luării în considerare a ambilor termeni principali ai propoziției, văzuți în unitatea lor indisolubilă.

5. Pe aceeași linie a interpretării realiste și conforme logicii de exprimare a comunicării s-ar putea situa și *predicatul compus* și cel *complex*. Aceste feluri de predicate trebuie considerate ca subdiviziuni ale predicatului verbal, alături de cel simplu, de locuțiunile și expresiile verbale¹⁵.

Se știe că în analizele sintactice o mare dificultate este dată de acele cazuri cînd în comunicare apar așa-numitele verbe auxiliare de mod sau de aspect. În valorosul său tratat de limbă romînă contemporană, acad. Iorgu Iordan consideră că atunci cînd sînt urmate de forme nominale

¹³ Acest fapt este susținut și de acad. prof. Iorgu Iordan în *Limba romînă contemporană*, Manual pentru Instituțiile de învățămînt superior, 1954, p. 552; ed. a II-a (1956), p. 533—534.

¹⁴ Cf. D. D. Drașoveanu, *Despre natura raportului dintre subiect și predicat* în „Cercetări de lingvistică”, anul III, 1958, Ed. Academiei R.P.R., p. 175—183.

¹⁵ O interpretare similară se poate desprinde și din articolul Valeriei Guțu, *Semiauxiliarele de mod* în *Studii de gramatică*, vol. I, Ed. Academiei R.P.R. [București], 1956, p. 57—81.

verbale (infinitiv sau participiu), aceste verbe auxiliare realizează predicat nominale¹⁶. Dacă situația este pe deplin acceptabilă în astfel de împrejurări, ea se complică întrucâtva atunci când auxiliarele de mod sau de aspect sînt urmate de un verb la modul conjunctiv, iar asemenea construcții sînt foarte frecvente în limba română, mai ales dacă avem în vedere tendința tot mai pronunțată de înlocuire a infinitivului prin conjunctiv după un verb la indicativ. Din punctul de vedere al conținutului semantic, și în aceste cazuri, auxiliarele respective realizează o unitate cu verbul la conjunctiv. Datorită acestui fapt, n-ar fi indicat să se considere — așa cum se face în unele lucrări de gramatică¹⁷ — că verbul la conjunctiv constituie o propoziție subordonată predicativă. Adeseori, chiar elevii și studenții, în analizele sintactice pe care le fac, consideră cele două verbe global, ceea ce denotă că, spontan și aproape involuntar, vorbitorii sînt convinși de unitatea de înțeles pe care o alcătuiesc verbele respective. De altfel, în cazul predicativelor ne găsim și într-o situație oarecum paradoxală: predicativă are ca termen regent un verb lipsit complet de independență, care nu poate exista fără propoziția predicativă, iar predicativă — din punct de vedere logic mult mai importantă — este subordonată din punct de vedere gramatical.

Pe temeiul acestui considerent principal — unitatea de înțeles — credem că în aceste situații s-ar putea susține existența unui predicat *complex*, așa cum se acceptă și în alte limbi.

În cazurile cînd auxiliarele de mod și de aspect sînt succedate de o formă verbală nominală, poate că ar fi mai potrivit să se vorbească de o variantă a predicatului verbal, și anume despre *predicat compus*. De pildă, în gramatica limbii engleze, unde se utilizează frecvent această terminologie¹⁸, se consideră că în sintagma predicatului verbal compus intră auxiliarul cu forme personale urmat de infinitiv, gerunziu sau participiu. Partea nominală poartă întotdeauna sensul verbal de bază, ex. *He can do it* (= Poate s-o face), *You must read this book* (= Voi trebuie să citești această carte).

Realitatea menționată își găsește deplină corespondență și în limba română. Auxiliarul inițial al sintagmei predicatului, pe lângă nuanța de sens exprimată prin conținutul său, mai acordă predicatului categoriile modului, timpului și persoanei, ca în ex. *pot face, trebuie menționat, vreau a merge, încep a striga, termin de scris ș.a.*

Pentru a facilita interpretarea predicatului compus, ar fi indicat să se stabilească cu precizie toate verbele auxiliare de mod și de aspect și construcțiile echivalente (ex. *era să...*). În cazul acesta, predicatul nominal s-ar limita doar la situațiile cînd în sintagma predicatului intră

¹⁶ Cf. I. Iordan, *Limba română contemporană*, 1954, p. 585.

¹⁷ Cf. D. D. Drașoveanu, P. Dumitrașcu, M. Zdrengea, *Analize gramaticale și stilistice*, Editura științifică, București, 1959, p. 12, precum și în analiza concretă a unor fraze.

¹⁸ Informații cu privire la predicatul verbal compus se pot găsi în toate gramaticile științifice ale limbii engleze. Cf. E. E. Izrailevici-K. N. Kacialova, *Практическая грамматика английского языка*, Внешторгиздат, Moscova, 1954, p. 367 (de unde sînt și exemplele) și T. V. Frolova, *Грамматика английского языка*, Учпедгиз, 1961, p. 194—197.

auxiliarul tipic (*a fi*) și sinonimele sale (*a ajunge, a deveni, a se face, a ieși ș.a.*).

Acceptarea predicatului complex și a celui compus ar putea include și anumite situații dificile în analiză și, tocmai de aceea, controversate, cum ar fi cazurile de așa-zise „nume predicative circumstanțiale”. Într-un ex. ca : *De la gîrlă-n pîlcuri dese zgomotoși copiii vin* (Coșbuc) am putea afirma că există un predicat complex, deoarece în sintagma lui intră un cuvînt care exprimă starea subiectului în momentul săvîrșirii acțiunii, din care cauză se acordă cu acesta. În gramatica limbii engleze, exemple ca *The moon was red* (= Luna se înălța roșie) sînt analizate ca predicate complexe, fiind rezultate ale unor combinații verbale eliptice¹⁹. Prin urmare, sfera predicatului complex ar putea acoperi numeroasele situații dificile în care analiza logică ar fi în total dezacord cu cea strict gramaticală²⁰.

În concluzie, predicatul ridică probleme destul de dificile în analizele practice. Criteriul de analiză sintactică pură, aplicat mecanic, duce uneori la parțiale contradicții cu logica. Pentru a răspunde complexității fenomenelor realității, oglindite și în fenomenele sintactice, este bine ca analiza pur gramaticală să se asocieze cu cea a legăturilor logice. În acest sens, acceptarea predicatului multiplu (plurimembru), a celui complex și compus, pe lîngă justificarea științifică, ar răspunde unor necesități practice și ar favoriza un paralelism relativ cu sintaxa altor limbi moderne.

¹⁹ În unele gramatici ale limbii engleze, în asemenea situații, se vorbește de *predicat dublu*, cf. N. Ganșina-N. Vasilevskaia, *English Grammar*, ed. a VII-a, Moscova, 1953, p. 280.

²⁰ Acest punct de vedere, în esență, nu contravine nici opiniei exprimate în ediția a II-a a Gramaticii Academiei R.P.R., care tratează unele situații la capitolul *Elementul predicativ suplimentar* (p. 206—211).

ACCENTUL ÎN CUVINTELE ROMÎNEȘTI DE ORIGINE MAGHIARĂ

DE

L. BALÁZS

În privința existenței unui sistem de accentuare în limba română, Gramatica Academiei R.P.R. susține că „pentru a stabili locul accentului în cuvintele românești nu există reguli”¹. De aceeași părere este și acad. Iorgu Iordan : „În limba română accentul poate sta pe orice silabă, mai exact spus, nu are o poziție fixă, în sensul că aceeași silabă (prima sau penultima sau ultima) ar fi accentuată în toate cuvintele”². În continuare, după un scurt istoric al evoluției fonetice a limbii române cu specială privire la locul accentului, precizează : „În mod obișnuit, accentul stă pe silabele penultimă și antepenultimă, apoi, mai puțin des, pe silaba ultimă”³. În ediția din 1956 a acestei lucrări acad. Iorgu Iordan a făcut unele rectificări. Cităm : „În modul acesta (este vorba de dispariția silabelor finale în latina țirzie și de alte schimbări fonetice care au modificat sistemul accentologic al limbii), limba română a ajuns să aibă cuvinte accentuate pe fiecare dintre cele trei silabe (începînd de la ultima) și, cu toate că majoritatea o alcătuiesc, probabil, paroxitonele, celelalte categorii sînt destul de bogate, pentru a stabili un echilibru, fie și aproximativ, între aceste grupuri de cuvinte”⁴. Cît privește adaptarea cuvintelor străine la modul de accentuare romînesc, acad. Iorgu Iordan arată că aceste elemente „... s-au putut adapta ușor, din punctul de vedere al accentului (adică al locului accentului în cuvînt), la sistemul fonetic romînesc... Iar cînd s-au produs schimbări pe calea analogiei, în sensul că un împrumut lexical și-a schimbat locul accentului sub influența unor cuvinte deja existente în limba noastră, aceste schimbări s-au făcut tot în cadrul celor

¹ *Gramatica limbii române*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R., București, 1954, p. 96.

² Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Ed. Ministerului Învățămîntului, București, 1954, p. 155. Vezi și ed. 1956, p. 148.

³ Iorgu Iordan, *op. cit.*, ed. 1954, p. 157.

⁴ Id., *ibid.*, ed. 1956, p. 151.

trei poziții ale accentului, așa că nici această operație de adaptare n-a întâmpinat greutăți”⁵.

În legătură cu sistemul de accentuare al limbii române *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație*, după ce repetă afirmația că „nu se pot da pentru limba română reguli de accentuare”, face totuși unele observații privitoare la locul accentului: „În limba română, accentul stă în mod frecvent pe una din ultimele două silabe ale cuvântului. De obicei cuvintele terminate în consoană sînt accentuate pe ultima silabă..., iar cuvintele terminate în vocală sînt accentuate pe silaba penultimă”⁶.

Această constatare se dovedește a fi pe deplin justificată. Luînd, la întimplare, *Dicționarul român-maghiar*⁷, constatăm că din 100 de cuvinte de la litera B (afară de 9 verbe și cuvinte monosilabice care nu contează în asemenea calcule⁸), avem 36 oxitone, 50 paroxitone și 5 proparoxitone. La litera C rezultatul a fost următorul: verbe și monosilabice 12, oxitone 50, paroxitone 30, proparoxitone 8. La litera P: verbe și monosilabice 14; oxitone 46, paroxitone 33, proparoxitone 7. Prin urmare, din 265 de cuvinte 132 (adică 49,81%) sînt oxitone, 113 (42,64%) sînt paroxitone și numai 20 (7,55%) sînt proparoxitone. Din aceste date, care pot fi ușor controlate sau repetate la alte litere din alte dicționare românești, rezultă că în limba română majoritatea absolută a cuvintelor sînt accentuate pe ultima și penultima silabă.

Am luat, tot la întimplare, un text literar (L. Rebreanu, *Răscoala*, vol. II, cap. IX, subcapitolul 8, primele alineate):

Logofătul | Bumbu | ținea | în curent | pe bătrînul | Iuga | cu cele ce |
| se petreceau | în sat, | cum îi poruncise. | De azi-dimineață, | de cînd a
aflat | despre Ruginoasa, | boierul | l-a chemat | de cîteva ori, | luîndu-l | cu
aceeași | întrebare : |

— Ei, | ce ispravă | au mai făcut | oamenii | noștri ? |

Bumbu | i-a ascuns | numai | uciderea | Nadinei | de teamă | să nu se
încăpățîneze | și să plece | la Lespezi | să se convingă. | Cînd l-a întrebat |
| de soarta | cuconiței, | a răspuns | că n-a auzit | nimic, | dar probabil | că nu
mai este | în sat. | Iuga | a exclamat | bucuros : |

— Evident. | Nici n-avea | ce să caute | ea | aici | acuma. | Bine | c-a
avut | automobilul, | să o poată | șterge | la timp, | altfel | cu oamenii | noștri |
| cine știe | ce batjocură | i se putea | întimpla”.

Împărțindu-l de astă dată în cuvinte fonetice (în care, în jurul unei silabe accentuate sînt grupate silabe și chiar cuvinte neaccentuate) și studiind cuvintele nu în forma în care sînt ele date în dicționare, ci așa cum apar în textul dat, am ajuns la următoarea constatare. Din totalul de 65 de cuvinte fonetice (tacturi) sînt 2 monosilabice, oxitone 23, paroxitone 34, proparoxitone 6. Deci proporția dintre oxitone și paroxitone pe de o parte și cele proparoxitone pe de altă parte este aceeași ca mai sus.

Revenind la datele culese din dicționar, constatăm în continuare că din 132 oxitone, 129 se termină în consoană, din cele 113 paroxitone,

⁵ Iorgu Iordan, *op. cit.*, ed. 1956, p. 151

⁶ *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*. Ed. Acad. R.P.R., București, 1960, p. 56.

⁷ *Dicționar român-maghiar*, Ed. științifică, București, 1957.

⁸ Vezi mai jos.

90 se termină în vocală, deci majoritatea covârșitoare a oxitonelor se termină în consoană, iar majoritatea paroxitonelor se termină în vocală.

*

În limbile în care durata n-are o valoare fonologică, există o legătură indisolubilă între accentul dinamic și durata silabei (a vocalei din silaba accentuată)⁹.

O lungire condiționată a vocalei, de astă dată indiferent dacă e accentuată sau nu, poate fi cauzată de consoana următoare (de pildă în limba maghiară)¹⁰ sau de consoana precedentă (în limba română)¹¹.

Studiind legătura între cantitate și accent în elementele lexicale de origine maghiară ale limbii române și în cuvintele de origine românească ale limbii maghiare, P. Neiescu ajunge la concluzia că „există o legătură cauzală între cantitatea maghiară și accentul românesc și invers, între accentul românesc și cantitatea maghiară. Se pare chiar că această legătură are rol mai important decât presiunea sistemului românesc de accentuare”¹².

P. Neiescu contestă justetea afirmațiilor lui L. Treml care, referitor la accentul dinamic al cuvintelor românești de origine maghiară, scria încă în 1934: „Unei silabe lungi maghiare nu trebuie să-i corespundă numai-decît o silabă accentuată și invers. Nu există nici o legătură cauzală între vocala accentuată românească și cantitatea maghiară”¹³.

Adevărul se află cam la mijloc între cele două păreri extreme, căci influența cantității se manifestă, în general, în cadrul unuia dintre tipurile accentologice, iar tipurile accentologice n-au o valabilitate generală.

Pentru a avea un material cît mai bogat și unitar, studierea accentului în împrumuturile din limba maghiară o facem pe baza cuvintelor de origine maghiară cuprinse în *Dicționarul limbii române moderne*¹⁴, iar pentru a vedea felul cum se comportă din punct de vedere accentologic împrumuturile lexicale din limba maghiară în graiul unei localități bilingve, studiem și elementele de origine maghiară din graiul satului Voivozi, com. Șilindru (punctul cartografic 325 din ALR II, ambele serii¹⁵), în care se observă o puternică influență lexicală și fonetică a limbii maghiare.

⁹ Referitor la limba rusă, cf. E. Polivanov, *La perception des sons d'une langue étrangère*, în „Travaux du Cercle linguistique de Prague”, 4 [1931], p. 88; N. S. Troubetzkoy, *Principes de phonologie*, Paris, 1957, p. 55. — Referitor la limba română, cf. Iorgu Iordan, *op. cit.*, ed. 1956, p. 147; P. Neiescu, *Există legătură între cantitate și accent?* în CL, III [1958], p. 135—142.

¹⁰ În limba maghiară, înainte de consoanele *l, r, j, [= i]* cu care se sfârșește silaba, vocalele scurte se pronunță lung sau semilung.

¹¹ P. Neiescu, *Contribuții la studiul variației de durată a fonemelor limbii române*, în CL, I [1956], p. 65—78.

¹² P. Neiescu, *Există legătură între cantitate și accent?* CL, III [1958], p. 140.

¹³ L. Treml, *Der dynamische Wortakzent der ungarischen Lehnwörter im Rumänischen*, în „Bulletin linguistique” II [1934], p. 34—67.

¹⁴ *Dicționarul limbii române moderne*, Ed. Acad. R.P.R., București, 1958. — În continuare *DLRM*.

¹⁵ În continuare, *ALR II 325* indică exemple scoase din Atlasul lingvistic român, partea a II-a, seria veche și nouă, punctul cartografic 325, Voivozi. Din cauza posibilităților tipografice limitate, majoritatea semnelor diacritice au fost șterse sau simplificate.

Din sfera cercetărilor au fost excluse cuvintele monosilabice. Au fost excluse, de asemenea, verbele, fiindcă ele au un accent liber mobil¹⁶; în cursul flexiunii verbale accentul își schimbă locul, acest lucru depinzând de tipurile accentologice ale verbului în general. Verbele de origine maghiară, încadrate toate în conjugarea a IV-a, regulată, se conformează întocmai modului de accentuare a verbelor din această conjugare.

Materialul e grupat după două criterii: după terminația cuvintelor și după cantitatea vocalelor.

A. În limba română sînt cuvinte care în limba maghiară nu au nici o vocală lungă. Bineînțeles, la această categorie de cuvinte nu putem vorbi de influența cantității maghiare asupra accentului românesc.

I. CUVINTE TERMINATE ÎN CONSOANĂ

1. Accentuate pe ultima silabă:

abrác, amúș, beteág, fedelész, tulúc, vicleán (DLRM, 32 cuv.) *abrós, dáráb, fondomént, kilínc, vecöblóc* (ALR II 325, 18 cuv.)

2. Accentuate pe o altă silabă:

déres, dóboș, főrínt, némes, páloș, (DLRM, 10 cuv.) *cócíș, șóhan, gómbos, șífon* (ALR II 325, 6 cuv.)

II. CUVINTE TERMINATE ÎN VOCALĂ

1. Accentuate pe penultima silabă:

cizmă, cătănă, jímblă, mandúlă, potică, pústă] (DLRM, 35 cuv.) *cáptă, híbă, kéfe, póvă, róde, șítu* (ALR II. 325, 22 cuv.)

Prin epiteza unui *ă*, un număr mare de cuvinte de origine maghiară terminate în consoană s-au încadrat în această categorie:
coárdă (<kard), *hárță, tóbă, uígă* (DLRM), *bótă, dóbă, ságă, háznă*¹⁷ (ALR II 325) etc.

2. Accentuate pe o altă silabă:

mangálítă, páprică, pécie (DLRM, 3 cuv.)

Nici un exemplu din ALR II 325.

B. În categoria cuvintelor de origine maghiară cu cîte o vocală lungă trebuie să studiem accentul ținînd seama atît de terminația cuvintelor, cît și de cantitatea vocalică, pentru a determina rolul acestor factori în stabilirea accentului în limba română.

¹⁶ Cf. *Introducere în lingvistică*, redactat de un colectiv sub conducerea acad. Al. Graur, Ed. științifică, București, 1958, p. 56.

¹⁷ Acest *-ă* epitetice are la bază fie un *-a* maghiar sufix posesival, fie vocala din așa-zisul „radical întreg”. Cf. Kis E., *Cu privire la terminația -ă a substantivelor românești de origine maghiară*, în „Studia Universitatum Babeș et Bolyai”, Tom. III, nr. 6, seria IV, fascic. I, p. 145–153.

I. CUVINTE TERMINATE ÎN CONSOANĂ

1. Accentuate pe ultima silabă :

a) pe vocala lungă¹⁸ :

aprod, bǎrát, ciopór, honvéd, husár, muștár (DLRM, 34 cuv.)
bográé, cǎzál, cǎrdm, colompír (ALR II 325, 18 cuv.)

b) pe o vocală scurtă :

barşón, bǎnát, capitalán, orás, rǎzés (DLRM, 9 cuv.)
ġęverém, kęřterés, potsięg, ruddás, (ALR II 325, 9 cuv.)

2. Accentuate pe altă silabă:

a) pe vocala lungă :

bálmoș, bíriș (DLRM, 5 cuv.)
bádog, poticároș, váson (ALR II 325, 8 cuv.)

b) pe o vocală scurtă :

dúgliș, gúlaș, gúler (DLRM, 4 cuv.)
kęșeę — né, őreńer, řótęt (ALR II 325, 3 cuv.)

II. CUVINTE TERMINATE ÎN VOCALĂ

1. Accentuate pe penultima silabă :

a) pe vocala lungă :

lǎrmǎ, májǎ, márfǎ, pogáce, tocánǎ (DLRM, 23 cuv.)
cǎihǎ, coșǎrǎ, cętǎrnǎ, nádǎ, řátrǎ, tálpǎ (ALR II 325, 29 cuv.)

b) pe o vocală scurtă :

bǎrbinișǎ, pǎlincǎ, sícǎ, váiúgǎ (DLRM, 4 cuv.)
voișógǎ, pǎlincǎ (ALR II 325, 2 cuv.)

2. Accentuate pe ultima silabă :

a) pe vocala lungă :

bacǎu, ceahlǎu, fǎgǎdǎu, hinteu, lepedeu (DLRM, 14 cuv.)
coporǎu, cęuclǎu, fid'eu, ileu, meselau (ALR II 325, 13 cuv.)

b) pe o vocală scurtă :

bulfeu, pǎpǎlǎu, zurgǎlǎu (DLRM, 3 cuv.)
bulfęęi, pǎlǎu (ALR II 325, 2 cuv.)

3. Accentuate pe silaba antepenultimă :

a) pe vocala lungă :

pǎnglicǎ (DLRM, 1 cuv.)
cóisimfo, máiusfo (ALR II 325, 2 cuv.)

b) pe o vocală scurtă :

Nici un exemplu din DLRM
sómorufűfo (ALR II 325, 1 cuv.)

¹⁸ Considerăm lungi și fonemele vocalice scurte care însă, din cauza poziției lor, se realizează prin variante vocalice lungi, atât în graiurile maghiare cât și în limba maghiară comună.

C. O a treia categorie o formează acele împrumuturi care în limba maghiară aveau două sau mai multe vocale lungi. Pentru a stabili care din vocalele lungi a primit accentul, cuvintele le vom grupa ca și la categoria A, numai după terminație, cantitatea ne mai putînd fi luată în considerare.

I. CUVINTE TERMINATE ÎN CONSOANĂ

1. Accentuate pe ultima silabă :

aldámás, căprár, feleşág, hohér, lámpás, papistás (DLRM, 37 cuv.)
ad'ás, aláș, berlíj, bojtár, cormán, corház, d'emánt (ALR II 325, 20 cuv.)

2. Cu accentul pe o altă silabă :

bórviz, șógor, túlai (DLRM, 3 cuv.)
málter, óprōjōuság (ALR II 325, 2 cuv.)

II. CUVINTE TERMINATE ÎN VOCALĂ

1. Accentuate pe penultima silabă :

corlátá, cormáná, pancóvá (DLRM, 3 cuv.)
éālē, tört'áúá, geríestéáúá, híveáúá, lib'd'idáúá (ALR II 325, 5 cuv.)

2. Accentuate pe o altă silabă :

arnéu, cobírláu, melestéu, zăbláu (DLRM, 14 cuv.)
cosaláu, șurd'éu, piscaláu, valáu (ALR II 325, 20 cuv.)

Toate se termină în *é, ő, ó, ú* în ungurește, în *eu*, și *áú* în romînește.

Centralizînd datele prezentate mai sus, obținem următorul rezultat :

În categoria A, din 126 de cuvinte de origine maghiară 107 (84,92%) se accentuează conform principalelor tipuri accentologice, cele terminate în consoană fiind oxitone, iar cele terminate în vocală — paroxitone, și numai 19 cuvinte (15,08%) nu se încadrează în aceste două categorii.

În categoria B, din 184 de cuvinte se accentuează potrivit principalelor tipuri accentologice 128 (69,56%). O legătură între cantitate și accent se observă la 147 de cuvinte (78,89%).

La 131 de cuvinte cantitatea și tipul accentologic acționează concomitent.

La 24 de cuvinte apare numai presiunea sistemului accentologic.

La 16 cuvinte acționează — aparent — numai cantitatea.

La un număr infim de cuvinte (13), nu se poate observa nici presiunea principalelor tipuri accentologice romînești, nici influența cantității.

În categoria C, 65 de cuvinte sînt accentuate potrivit tipurilor accentologice (62,50%), 39 de cuvinte (37,50%) nu se conformează — la prima vedere — acestor tipuri.

Referitor la datele și cifrele de mai sus se pot face cîteva observații interesante :

1. Limba romînă are două tipuri accentologice fundamentale. Marea majoritate a cuvintelor de origine maghiară se încadrează în aceste tipuri care — după cum arată cuvinte ca *kuliné*, *büt'óc*, *cöüdűóc*, *kéjterés*, *iegyerem*, *potsiég*, *vocoblóc* — sînt atît de puternice, încît adaptarea fonetică a împrumuturilor începe cu modificarea locului accentului. De fapt ele rămîn, în majoritatea cazurilor, cuvinte maghiare folosite de bilingvi în momentul în care nu le vin în minte termenii romînești potriviți. Exemplele sînt totuși interesante pentru că subliniază puterea tipurilor accentologice.

Presiunea principalelor tipuri este decisivă. Dovadă sînt cuvinte ca *bándát*, *orás*, *rázés* în care accentul s-a mutat pe silaba finală închisă, deși aceste silabe au în limba maghiară, o vocală scurtă. În cuvinte ca *páltincá*, *vájúgá* accentul se află pe penultima silabă, pe o vocală scurtă; cantitatea maghiară n-a reușit să mențină accentul pe prima silabă.

2. Pe lîngă acțiunea sistemului accentologic, în fixarea locului accentului și-au adus aportul și alți factori, dintre care amintim cantitatea vocalică. De cele mai multe ori, acțiunea cantității și presiunea sistemului coincid (vezi exemple ca *pogáce*, *coșárá*, *tocáná*). Există, firește, și cazuri cînd cei doi factori acționează în sens opus, și uneori cantitatea pare a fi elementul mai puternic (de pildă *pánglicá*, *bálmoș*, *biriș*, *poticároș*). Dar în limba romînă există și un alt tip, secundar, de accentuare, în care se încadrează proparoxitonele. După cum arată *Dicționarul invers* (Ed. Acad. R.P.R., 1957), anumite silabe finale, dintre care exemplul tipic este *-ic*, nu sînt accentuate. În această categorie intră și majoritatea cuvintelor terminate în *-es*, *-iș*, *-oș*.

Cuvintele romînești terminate în *-ău* și *-eu* trebuie tratate separat. La baza lor stau cuvinte maghiare terminate în vocalele lungi *ó* și *ő*, diftongate în multe graiuri maghiare în *óu*, *őű*. *-ó* și *-ő* sînt sufixe în limba maghiară; în romînește *-ău* și *-eu* au devenit de asemenea sufixe. Alături de multe alte sufixe, și acestea sînt accentuate. Ele au primit accent nu numai din cauză că provin din vocale (diftongi) ungurești lungi, ci și din cauză că se termină în semivocala *-u* care, împreună cu *-i*, este considerată¹⁹ (și se comportă de fapt) ca o consoană. În felul acesta, un număr însemnat (41) de cuvinte se încadrează în unul din tipurile fundamentale ale sistemului accentologic romînesc. Tot în aceeași ordine de idei trebuie să amintim cuvintele *bulféu*, *păpălău*, *zurgălău* etc., care au o etimologie nesigură, cel puțin în ceea ce privește partea lor finală. Afară de *pălău*, explicat satisfăcător de P. Neiescu²⁰, toate celelalte, intrînd în limba romînă, au primit sufixe romînești.

3. Printre cuvintele de origine maghiară din limba romînă se găsesc cîteva care nu se accentuează nici conform tipurilor accentologice, nici potrivit efectului cantității (*cóciș*, *gómboș*, *șóhan*, *șifon*, *óronher*, *sótét*, *cóisimfo*, *sómorufítfo*). Ele sînt, în majoritate, cuvinte maghiare folosite numai de vorbitorii bilingvi și accentuate potrivit modului de accentuare din limba maghiară, adică pe prima silabă. Unele dintre ele, de o circulație mai largă, se accentuează tot pe prima silabă, fiind simțite de vorbi-

¹⁹ Al. Rosetti, *Introducere în fonetică*, Ed. științifică, București, 1957, p. 49.

²⁰ P. Neiescu, *op. cit.*, p. 140.

torii români ca fiind cuvinte maghiare. Încadrarea cuvintelor de origine maghiară în unul din tipurile accentologice fundamentale întâmpină greutăți în regiunile cu o populație care cunoaște și limba maghiară. În DLRM *şohan* este oxiton, dar în ALR II 325 el se accentuează pe prima silabă, ca *soha* din limba maghiară. Cuvântul *şifon* în 325 are pluralul *şifóne*, deci cu accentul pe *o* ($< oa$). În localitățile anchetate în jurul punctului 325, cuvântul apare la singular cu accentul pe *o*: *şifón*, *şifuón*. Aceasta dovedește că vorbitorii bilingvi din Voivozi au refăcut forma etimologică a lui *şifon*, accentuînd cuvântul ca în limba maghiară.

*

Care este, prin urmare, criteriul general valabil, aplicabil în studiul accentuării tuturor cuvintelor de origine maghiară și, în general, a tuturor cuvintelor cu accent liber permanent din limba română? Acest criteriu trebuie să fie terminația. Terminație au toate cuvintele, pe cînd criteriul cantității nu este aplicabil decît la un număr limitat de cuvinte, și anume la acelea care în limba maghiară aveau o singură vocală lungă. Cele fără vocale lungi sau cu mai multe astfel de vocale nu ne pot fi de folos în determinarea acțiunii duratei asupra locului accentului.

În limba română există tipuri de accentuare bine conturate. Tipurile fundamentale (și în același timp cele mai importante reguli) de accentuare sînt următoarele: 1. Cuvintele terminate în consoane sînt oxitone. 2. Cuvintele terminate în vocală sînt paroxitone. Cuvintele împrumutate intră în categoria acestor tipuri și anume atît de repede, încît, în majoritatea cazurilor, adaptarea la sistemul accentologic precede chiar adaptarea lor la sistemul fonetic.

Cantitatea joacă și ea un rol, dar numai un rol secundar, în fixarea locului accentului în cuvintele de origine maghiară. De regulă, presiunea tipurilor accentologice și elementul cantitativ coexistă, acționează concomitent și în aceeași direcție, deși există, e drept relativ puține, cuvinte care, încadrîndu-se într-unul din tipurile de accentuare, nu se accentuează pe fosta vocală lungă. Există de asemenea cuvinte la care, în fixarea locului accentului, influența cantității a fost mai puternică.

Bilingvismul nu are nici un rol în fixarea accentului în împrumuturile maghiare ale limbii romîne. E adevărat că împrumuturile pe cale populară pătrund în limbă prin vorbitorii bilingvi, dar ele sînt (dacă este într-adevăr nevoie de ele) repede preluate de către vorbitorii care nu cunosc limba din care s-a făcut împrumutul. Nefiindu-le cunoscut nici sistemul de accentuare, accentul cuvîntului se deplasează fie sub presiunea tipurilor accentologice, fie sub influența cantității, fie, în sfîrșit, datorită acțiunii amîndurora. Se datorește bilingvismului tocmai păstrarea accentului străin, neconform sistemului accentologic al limbii romîne (vezi *şifon*, *şohan*), bilingvii avînd întotdeauna posibilitatea de a confrunta împrumutul cu cuvîntul original și sub aspect accentologic. Acest mod de accentuare neconformă sistemului accentologic romînesc poate să se și generalizeze, dar numărul unor astfel de cuvinte este extrem de mic.

NUMELE TOPICE DE PE TERITORIUL SATELOR SĂLICEA ȘI TĂUȚI

DE

E. JANITSEK

I

Scopul acestei lucrări este de a arăta legătura între numele topice ale acestor două sate și trecutul lor istoric.

Satele Sălicea și Tăuți sînt așezate la sud-vest de Cluj, la poalele munților Gilăului, la o distanță de 11 km., respectiv 14 km. de Cluj. Ambele sate sînt destul de izolate și greu accesibile.

Locuitorii satelor sînt romîni, dintre care unii cunosc limba maghiară.

Ambele sate sînt așezări vechi. O dovadă a vechimii acestor așezări este, în afară de atestările din sec. al XIII-lea și al XIV-lea, și păstrarea formei vechi a denumirilor acestor sate *Sălicea* (ung. *Szelicse*) și *Tăuți* (ung. *Tótfalu*).

Sălicea este atestată încă din 1297 sub forma de *Zelege*. Alte atestări ale satului Sălicea pînă în prima jumătate a secolului al XV-lea sînt : 1435, 1409, 1415 : Poss. *Zelege* ; 1376 : Poss. *Zelliche* ; 1415 : Poss. *Zelete* ; 1435 : Poss. *Zelege* nobilium de Ziluas ; 1437 : Poss. *Zelege* nobilium de Zylwas¹.

La baza numelui satului Sălicea stă etimonul slav *selišče* — „ruinele sau așezarea unui fost sat ; vatra satului”. Pe teritoriul limbilor slave avem numeroase denumiri toponimice derivate din acest etimon, ca de ex. : (slovac) *Selišče*, (srb.) *Selište*, (ucr.) *Selišče*, (pol.) *Sceliszcze*, (sloven) *Selčani* (srb.) *Seličani* etc. Din acest etimon derivă și apelativul romînesc *săliște*, care constituie baza toponimicelor romînești *Săliște*, *Siliște* și derivatele lor².

După părerea lui I. Stanislav, locuitorii vechi ai satului Sălicea trebuie să fi fost slavi apuseni, fiindcă grupul *šč* din slava comună în sec. al XIII-lea nu poate fi bulgăresc, deoarece în limba bulgară acest grup a

¹ Csánki, vol. V, p. 732.

² Jordan, N.L. vol. I, p. 216. Am folosit ediția din 1952, deoarece articolul a fost redactat înainte de apariția lucrării *Toponimia romînească*, București, 1963.

trecut în *št* încă din a doua jumătate a sec. al IX-lea. În limba slovacă această schimbare *šč > št'* s-a produs numai în sec. al XIV-lea, ceea ce înseamnă că slavii apuseni de la noi au fost asimilați înainte de secolul al XIV-lea, deci înaintea schimbării *šč > št'*³.

Prof. I. Stanislav mai aduce un argument în favoarea acestei teze și anume faptul că pe lângă satul Sălicea se află Săliște, spunînd că aici „nu poate fi vorba de slavii de sud întrucît în vecinătate este și schimbarea *šč > št'* din slovacă centrală, deci este limpede că aici au locuit slovaci”⁴.

Existența satului Săliște nu poate servi ca argument, fiindcă Săliște este un toponimic creat relativ recent de romîni. În caz contrar în secolul al XIV-lea, — cînd schimbarea *šč > št'* s-a produs în limba slovacă, — în Săliște ar fi trebuit să locuiască o populație slavă, ceea ce în sec. al XIV-lea nu este probabil.

Denumirea Sălicea poate să derive tot așa de bine și dintr-un etimon slav răsăritean, ca de ex. din forma ucraineană *Selyšče*. Însă această presupunere nu este sprijinită de nici un alt nume topic cu caracter slav răsăritean, nici de date arheologice sau istorice.

Cea mai sigură este originea slavă meridională (bulgară, sîrbă sau slovenă) a etimonului denumirii Sălicea. Grupul *šč* din slava comună deja în sec. al IX-lea a trecut în *št'*, iar dialectal (în dialectul bulgar de nord-vest, în unele dialecte sîrbe și în limba slovenă) în locul grupului *šč* s-a dezvoltat *č*⁵.

Dintr-un etimon slav meridional **seliče* s-a putut dezvolta denumirea romînească *Sălicea* și cea maghiară *Szelicse*. Un etimon cu *št'* nu putea să aibă această dezvoltare nici în limba romînă, nici în limba maghiară. Grupul *št* în limba romînă este reprezentat prin *șt* sau *ș*, iar în limba maghiară este redat prin *st*⁶.

Un alt argument referitor la existența slavilor în trecut pe acest teritoriu este denumirea celui alt sat, *Tăuți*. Satul este atestat prima dată în 1341: *Toutfolu* (cu transcrierea greșită *Tontfolu*)⁷; 1448: *Thotfalow*⁸.

Numele *tót*, forma veche *tout*, în limba maghiară este un nume etnic cu care îi numeau ungarilor pe slavi. În Transilvania găsim multe așezări cu numele *Tăut* — *Tót*⁹.

P. Olteanu identifică numele *toți* cu acei slavi „... care locuiau aci mai de mult și cărora Nestor le spunea „*Sloviene*”, iar *Anonymus* „*Sklavi*”. De aceea și denumirea *toți* a fost identificată cu slovacii”¹⁰. De altfel astăzi și în limba maghiară cuvîntul *tót* înseamnă *slovac*¹¹.

³ K. Mirčev, *Istoriceski gramatika na bălgarski ezik*, Sofia, 1953, p. 9; P. Olteanu, *Numiri slave în Transilvania de Nord*, în „Limbă și literatură”, București, 1957, pp. 206, 207; Stanislav, pp. 150, 151.

⁴ Stanislav, p. 168.

⁵ B. Conev, *Istoriја na bălgarski ezik*, A) Tom I, Sofia, 1940, pp. 339—341.

⁶ A. Rosetti, *Istoriја limbii romîne*, vol. III, București, 1962 p. 108.

⁷ DIR, Seria C, Veac XIV, vol. IV, p. 64.

⁸ Csánki, vol. V, p. 419.

⁹ Jordan, N.L., vol. I, p. 254.

¹⁰ P. Olteanu, *op. cit.*, pp. 199, 200.

¹¹ I. Stanislav, *Slovĕnin, Slovan, Slovak, Tót*, în „Nas narod”, 1944, p. 31; J. Melich, *A honfoglaláskori Magyarorszáг*, Budapest, 1925, pp. 145, 417—419.; Drăganu, Rom. p. 280.

Acad. I. Jordan este de părere că toponimicele ca *Tăuți* indică un nume etnic, care a existat pe vremuri și în limba română, împrumutat din limba maghiară. La început însă în limba română acest apelativ îi denumea pe toți slavii, fără vreo altă precizare etnică.

În Transilvania acest apelativ *tăut*, pl. *tăuți*, sau *tot*, pl. *toți* circulă și astăzi, dar cu un înțeles mai restrâns — *slovac*.

Alte dovezi despre existența slavilor în această regiune sînt toponimicele de origine slavă. În jurul satelor Tăuți și Sălicea se află următoarele sate: *Vlaha*, *Stolna*, *Lona*, *Tur* (azi *Tureni*), *Suceag*, *Mera*, *Viștea*, *Desmir*, *Pata*, *Boju* etc. În hotarul satelor vecine aflăm următoarele nume topice: *Leske* — pădure (*Vlaha*, atestată în 1299: *Leske*); *Gîrbău* — pîrău (ung. *Gurbó*); *Plesca* — pîrău (ung. *Pleska*), *Sopor*, *Hoi* în hotarul Clujului, probabil și *Răcea* (ung. *Récese* sau *Recsa*, Florești). Săpăturile arheologice conduse de prof. M. Macrea la Băile Someșeni, lângă Cluj, au descoperit morminte slave din secolele VIII—IX¹².

Existența slavilor, simbioza lor îndelungată cu populația română care i-a absorbit treptat, o dovedește și numărul relativ mare al denumirilor slavo-române. Acestea sînt nume topice, care puteau să fie date atît de slavi cît și de romîni. Aceste nume sînt vechi, și astăzi ele nu mai constituie apelative vii în limba română. Astfel de nume sînt: *Gorgan*, *Hîrtoape Laz*, *Obreje*, *Rovina*, *Poderei* (acesta din urmă fiind un derivat pe terenul limbii romîne).

Un alt element etnic care apare în cursul istoriei pe teritoriul acestor două sate este elementul maghiar. Din primele documente din sec. XIII—XIV reiese că satul Sălicea este moșia nobililor din *Szilvás* (Pruniș), iar satul Tăuți aparține Conventului de la Mănăstur. În hotarul satului Tăuți, după secularizarea moșiilor bisericesti ale Conventului de la Mănăstur, apar două sate: *Tăuții Romînești* (*Oláh Tótfalu*) și *Tăuții Ungurești* (*Magyar Tótfalu*) (1566). Aceste două sate de iobagi ajung sub stăpînirea principelui, care mai tîrziu le-a dăruit familiei nobiliare Kamuthi și cu timpul au ajuns în posesia familiei Mikola și apoi a familiei Haller.

În secolul al XVII-lea avem atestările: 1620: *Olah Tothfalu*, *Magyar Tothfalu*; 1621: *Olah Thotfalu*, *Magyar Thotfalu*; 1624: *Magyar et olah Toufalu*, *Magyar Tottfalu*, *Olah Tottfalu*; 1637: *Magyar et Oláh Tottfalu*¹³.

În 1720 pentru popularea moșiilor iezuiților s-a efectuat evacuarea satului Tăuții Ungurești și locuitorii lui au fost mutați în Mănăsturul Clujului, apoi la Vlaha. Tăuții Ungurești au devenit „praedium”, adică loc pustiu¹⁴.

Locuitorii satului părăsit au lăsat cîteva urme în toponimia satului Tăuți. Astfel de nume topice de origine maghiară sînt: *Pustă* (arătură

¹² *Istoria Romîniei*, vol. I, Editura Academiei R.P.R., București, 1960, pp. 742—744.

¹³ *Arhiva Ist. Cluj*, Arh. fam. Josika hitb. Nr. 71: fasc. 48, doc. 30; fasc. 35, doc. 21; fasc. 23, doc. 1; fasc. 38, doc. 2. — Josef Kemény, *Transilvania Possessionaria*, Tomus 5, Comitatus Kolozs.

¹⁴ C. Cimpeanu, *Din trecutul satului Tăuți în perioada descompunerii feudalismului*, in „Studii și cercetări științifice”, 1955, Seria III, anul IV, nr. 1—2.

pășune, locul fostului sat), *Bulducău* (<ung. *Buldugkeu*> *Boldogkő*), *Oherbea* (<ung. *Kertbe* — „în grădină”), *Bicarăt* (<ung. *Bikarét* — „ritul taurilor”).

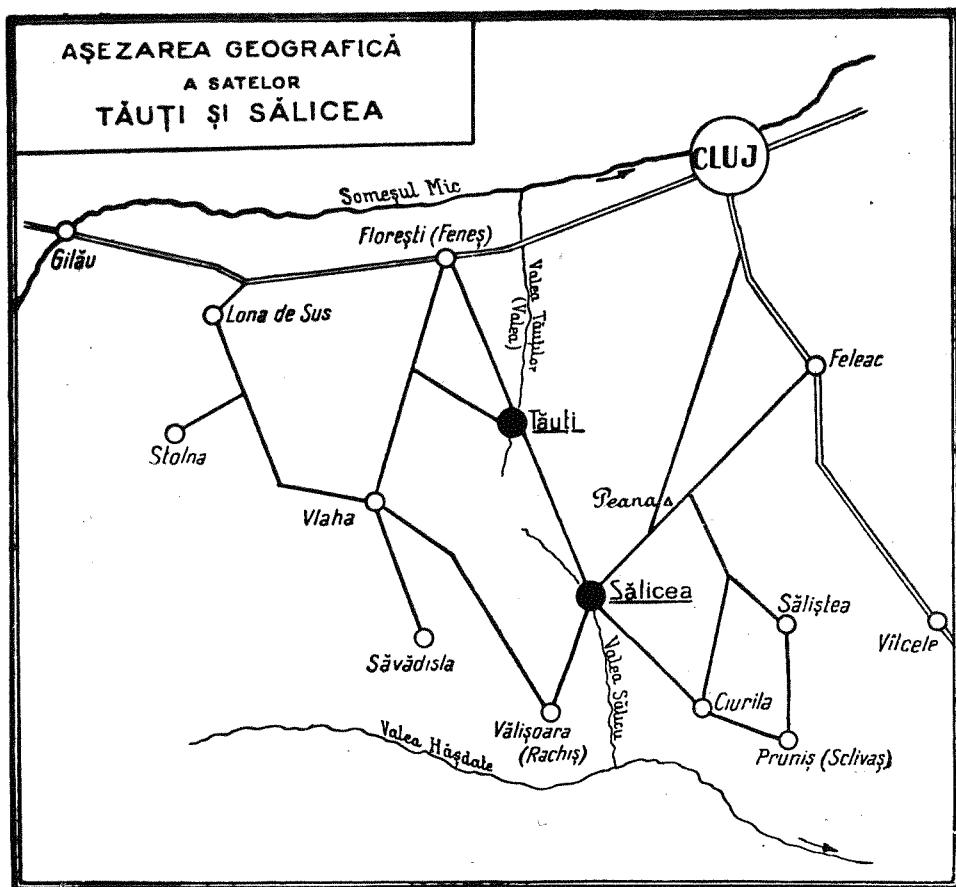

Fig. 1

Printre satele vecine sînt unele cu populație maghiară. Locuitorii acestor așezări au avut un contact strîns cu țărani vecini, de multe ori fiind iobagi pe moșia aceluiași feudal. Acest contact permanent a fost cauza pătrunderii multor elemente lexicale maghiare în limba romînă vorbită de locuitorii celor două sate, și invers — pătrunderea elementelor romînești în limbă maghiară. Aceste cuvinte de origine maghiară au devenit apelative romînești cu coloratură dialectală. Pe astfel de cuvinte se bazează o serie de nume topice date de romîni, ca : *Ciorgău*, *Dîmbul Stălașii*, *Hagău*,

Haldău, Iertăoi, Căuaci, Feredeu, Lab, Pe Suruș, Temeteu, Țințirim, Țiclă etc.

Sînt și cîteva nume topice formate de la apelative de origine maghiară dar care astăzi nu mai sînt vii în graiul local, de ex. : *Rimetea Mare, Rimetea Mică, Beare*.

Alte nume topice de origine maghiară au fost primite de la vecini, avînd terenuri agricole comune la marginea hotarului. Astfel sînt : *Farba* („în dos”), *Pădurea Feneșuli* (cel de-al doilea fiind de fapt un nume romînesc format cu ajutorul numelui maghiar *Feneș*). Mai putem aminti numele pîrăului *Gîrbău* (ung. *Gurbó*), care are origine slavă, dar probabil a intrat în limba romînă prin intermediul limbii maghiare.

În hotarul actual al satului Sălicea în sec. al XIII-lea a mai existat un alt sat, mai bine-zis o moșie cu o mănăstire, numită „*Sfîntul Benedict*” (ung. *Szent Benedek*), (1293 : Poss. *Zent Beneduk*; 1297 : *Zenthbeneduk*). Conform documentului din 1297 satul Sălicea avea un hotar comun cu satele Sfîntul Benedict și Florești (fost Feneș). Aceste trei moșii erau despărțite de pîrăul Gîrbău¹⁵. În anul 1397 abatele Conventului de la Mănăstur se plînge că episcopul Transilvaniei a dărîmat cu forța mănăstirea, care i-a aparținut. Începînd din 1435, în documente acest loc apare ca „*praedium*” (loc pustiu). Locul moșiei și al mănăstirii este posibil să se fi păstrat în denumirea topică *Mănăstire*, dar, după cum reiese din datele documentare, este mai plauzibilă localizarea fostei așezări pe teritoriul *Rîtu Penii*, tot în hotarul Sălicei.

Un alt sat, care apoi a dispărut, exista și în valea Gîrbăului. Acesta se întindea probabil pe teritoriul numit *Răcea și Moinile Răcenilor*. După afirmațiile localnicilor aici s-au găsit urme de așezări vechi. În documente îl găsim sub numele de *Gorbo (Gîrbău), Gorbowelge (Valea Gîrbăului)*. Hotarul acestui sat, după cum arată documentele, se întindea între Florești, Tăuți, Sălicea, Feleac și Cluj¹⁶.

Satul Gîrbău era în proprietatea episcopiei Transilvaniei și era locuit de romîni. Un document din 1344 vorbește despre iobagii abatelui Mănăsturului, care s-au ciocnit în pădure cu „*olahi domini episcopi Transilvaniensis in Gorbowelg existentēs*”¹⁷.

În acest sat, ca și în celelalte despre care s-a vorbit mai sus, romîni erau organizați în cnezate și voevodate. Din 1448 este amintit cnezul Stefan de Buda din Tothfalow, „*Wayuoda in Gorbo walahali episcopatus ecclesiae Transilvaniensis. Kenesii in eadem Gorbo...*”¹⁸.

În urma studierii numelor topice ale satelor Sălicea și Tăuți se poate stabili că aceste sate inițial aveau o populație slavă sau slavo-romînă. Probabil în satul Sălicea locuiau slavii bulgari, iar în Tăuți, un sat mai recent înființat, după denumirea satului ar fi trebuit să trăiască slavii apuseni. Însă acest fapt deocamdată nu se poate dovedi. Elementul slav al acestor sate a fost asimilat de elementul etnic mai numeros, de romîni.

¹⁵ DIR, Seria C, Veac XIII, vol. II, p. 355.

¹⁶ Csánki, vol. V, p. 355.

¹⁷ DIR, Seria C, Veac XIV, vol. IV, p. 188.

¹⁸ Csánki, vol. V, p. 355.

Permanența elementului românesc pe acest teritoriu se reflectă în toponimie. Majoritatea covârșitoare a numelor topice este de origine românească, unele din ele bazându-se pe apelative românești de origine slavă sau maghiară.

II

Numele topice sînt tratate în ordinea alfabetică. Pentru unele nume topice am considerat că este necesară transcrierea fonetică dată în paranteză după denumirea literalizată. În cazul cînd cuvintele dialectale sînt explicate prin înțelesul folosit în satul respectiv, se indică după explicație inițialele informatorului. Informatorii din satul Sălicea sînt: Felecan Viorel (31 de ani : FV), Feneșan Petru (53 de ani : FP), Muncaci Teodor (62 de ani : MT), Muncaci Viorel (22 de ani : MV) și Revnic Ion (43 de ani : RI), iar cei din satul Tăuți sînt: Crișan Dumitru (68 de ani : CD), Irimieș Dumitru (70 de ani : ID) Irimieș Vasile (67 de ani : IV), Maja Maria (54 de ani : MM) și Maja Nicolae (65 de ani : MN).

După indicarea numelui topic, în paranteză se găsește numărul și litera care indică locul numelui topic pe schițele corespunzătoare. Semnul + înseamnă că denumirea respectivă nu mai constituie un apelativ viu. După tratarea unor nume topice se dă o scurtă bibliografie în legătură cu numele topice respective.

Abrevierile folosite sînt următoarele : ar.—arătură, bg.—limba bulgară, dr.—drum, fin.—fîneață, fint.—fintînă, grăd.—grădină, grp.—groapă, izv.—izvor, mte.—munte, n. p.—nume de persoană, p.—pirău, păd.—pădure, păș.—pășune, pl.—plural, rom.—limba romînă, rpt.—ruptură, rîpă, sb.—limba sîrbă, sl.—limbile slave, str.—stradă, suf.—sufix, ucr.—limba ucraineană, ul.—uliță, ung.—limba ungară, vf.—vîrf, v.sl.—limba slavă veche.

Abrevierile folosite la indicarea bibliografiei sînt date la sfîrșitul lucrării.

III

Numerele topice de pe teritoriul satului Sălicea :

- 1) **Calea Mocanuli.** (B—C 3, B 4—5). Dr. „Acest drum de scurtătură îl foloseau moșii venind dinspre valea Ierii la Cluj. În zilele noastre drumul este rar folosit” (MV).
- 2) **Calea Răchișuli.** (A 4). Dr. către satul Vălișoara (fost Rachiș).
- 3) **Calea Tăuțuli.** (A 2—3, B 3). Dr. către satul Tăuți.
- 4) **Cărbuniște.** (B 1). Păd. „Cîndva aci au lucrat cărbunarii” (FV).
- 5) **Carpini.** (B—C 2). Păd. rară cu pășuni. „Aci cresc mulți carpini” (FV).
- 6) **Chiselită.** (C 3). Păd., păș. „Chiselita—zeamă de prune, borș” (FP). Probabil din n.p. sau poreclă. < bg., sb. *kiselica* — „acru, acid”. Cf. DLRM; DA; Miklosich, Pers. p. 273; Scriban.
- 7) **Ciorgăuș.** (B 3). Ar., izv. „Izvor mic; izvor cu albie de lemn; ceternă” (MT). < ung. *csorgó* — „izvor” > rom. *ciorgău* + suf. -aș.

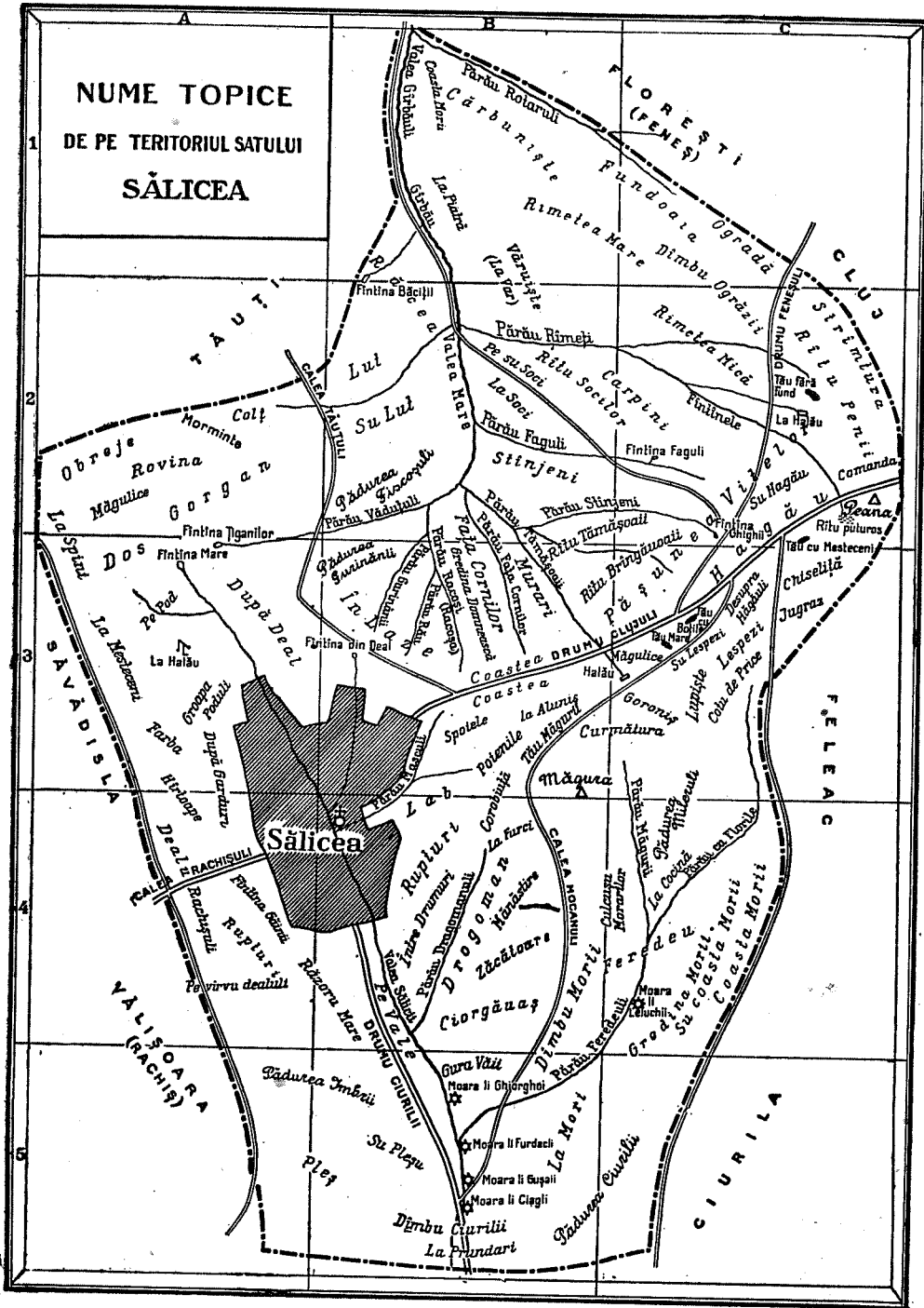

Fig. 2

- 8) **Coastea.** (B 3). Ar. pe versantele unui deal.
- 9) **Coasta Morii.** (B 1). Păd. și deal. „Cîndva pe Gîrbău sub Coasta Morii a existat o moară” (FV).
- 10) **Coasta Morii.** (C 4). Păd. și deal deasupra Morii li Leluchii.
- 11) **Colț.** (A 2). Păd. care are formă de colț.
- 12) **Comanda.** (C 2). Păș. pe un deal mai ridicat. Denumirea este recentă. „Între anii 1940—44 pe acest loc era un punct de observație militară, o comandă” (MT).
- 13) **Corobiuță.** (B—C 3). Fin. pe un deal. „Aici era locul pentru uscatul merelor” (FP). < *corobeșă* sau *corobeășă* — „măr pădureț”. Cf. DLRM.
- 14) **Cotu de Price.** (C 3). Păș. „Era pădure domnească, s-au adunat toți oamenii din sat și s-au sfădit acolo. Price înseamnă ceartă, discuție” (PI).
- 15) **Culcușu Morarilor.** (C 4). Păș. „Aci era zăcătoarea vitelor” (FV).
- 16) **Curmătura.** (B—C 3). Păș. pe o depresiune în formă de șa pe creasta unui deal. < *curma* + suf. *-(ă)tură*.
- 17) **Dealul Rachișuli.** (B 4—5). Ar., deal la marginea hotarului către satul Vălișoara (fost Rachiș).
- 18) **Deasupra Hagăuli.** (C 2—3). Păș. Vezi pct. 48.
- 19) **Dimbu Ciurilii.** (B 4—5). Ar. Pe acest deal trece hotarul satului. „Dimb — deal, muncel” (PI), < ung. *domb* — „deal”.
- 20) **Dimbu Morii.** (B 4). Ar. pe un deal, nu departe de Moara li Leluchii.
- 21) **Dimbu Ogrăzii.** (C 1—2). Păș. Vezi pct. 81.
- 22) **Dos sau La Dos.** (A 3). Ar. pe un versant nordic. „Dos — partea umbrită a unui deal, partea spre miazănoapte” (MV).
- 23) **Drogomán.** (B 4). Ar. + . Probabil din n.p. *Dragoman*. Cf. DOR p. 265, Drag III 5.
- 24) **Drumu Ciurilii.** (B 4—5). Dr. către satul Ciurila.
- 25) **Drumu Clujuli.** (B—C 3, C 2). Dr. către orașul Cluj.
- 26) **Drumu Feneșuli.** (C 1—2—3). Dr. către satul Florești (fost Feneș).
- 27) **După Deal.** (A 2). Ar.
- 28) **După Garduri.** (A 3—4). Ar. la marginea satului.
- 29) **Fărba.** (A 3). Ar. + Acest loc se află pe lângă hotarul satului Săvădisla, cu o populație maghiară. < ung. *farba* — „în dos”.
- 30) **Fața Cornilor.** (B 2—3). Păș., păd. „Pe acest loc sînt tufișuri de corni” (MT).
- 31) **Feredeul.** (B—C 4). Fin. pe lângă Părău Feredeuli. „Aci pîrăul este mai adînc și se poate face baie” (FP). < ung. *feredő* — „loc pentru scăldat”. Cf. DLRM.
- 32) **Fintina Băciții.** (B 2). Izv. și păș.
- 33) **Fintina din Deal.** (B 3). Izv. și ar.
- 34) **Fintina Faguli.** (C 2). Izv. într-o pădure de fag.
- 35) **Fintina Găinii.** (A 4). Izv. ar.
- 36) **Fintina Ghighii.** (C 2). Izv. numit după porecla lui Feneșan Gligor, care a fost cioban pe acest teritoriu. În legătură cu n.p. *Ghigha* vezi DOR p. 72, Grigorie IV 1, eventual DOR p. 69, Ghigantie 1.
- 37) **Fintina Mare.** (A 3). Izv.
- 38) **Fintina Țiganilor.** (A 2). Izv. din care izvorăște Părău Văduțuli.

- 39) **Fîntinele.** (C 2). P. care izvorește de la un loc mlăștinos, numit Rîtu Puturos.
- 40) **Fundoaia.** (B—C 1). Păd. păș. Loc depărtat de sat, greu accesibil < *fund* + suf. *-oasa*.
- 41) **Gîrbău** sau **Valea Gîrbăului**, ung. *Gurbó*. (B 1). P., fîn. și păd. + . (Cursul superior al Gîrbăului se numește Valea Mare.) Atestări : 1297/1415 : Fluvius Gorbopathaka (ZW p. 206—208) ; 1336 : Rivuli Gorbopathaka (DIR XIV/III, p. 188) ; 1488 : Kenesii in eadem Gorbo (Csánki V, p. 419) ; 1468 : Nicolaus Wayuoda wolahaliss de Gorbo (Csánki V, p. 419).
- Denumirea este de origine slavă, intrată în limba romină probabil prin intermediul limbii maghiare. Denumirile ca *Gîrbău*, *Gîrbova*, *Gîrbovet*, *Gorbo* etc. sînt destul de frecvente în R. P. Romină, R. P. Ungară și în țările slave. < sl. *grǎbŭ* — „spate, deal” ; din acest etimon derivă apelativul bg. *gǎrbov* > rom. *gîrbov*. Cf. DLRM ; Csánki V, p. 419 ; Iordan, N.L. p. 553—555 ; G. Kisch, Korespondenzblatt, Sibiu, 1924, Nr. 4—6, p.39—40 ; Miklosich, Pers. p. 339 ; E. Petrovici, DR X, p. 243 ; Stanislav, p. 542.
- 42) **Gorgan.** (A 2). Ar., rpt. + . O parte din versantul unui deal lung, cu multe rupturi și ridicături mai mici. „Gorgan—movilă, în care se află un mormînt străvechi”. Cf. DLRM. < rus. *kurgan* — „movilă rotundă, tumulus”. Cf. Iordan, N. L. p. 19.
- Despre acest loc circulă următoarea legendă : „Înainte cu sute de ani pe acest teritoriu era o pădure seculară. Atunci umblau „chen-deșii” (probabil jandarmii austrieci) după bărbați și îi duceau pe 20 de ani la cătănie. Oamenii își făceau gropi în Gorgan și se ascundeau acolo” (MT).
- 43) **Groniș.** (C 3). Păd. de gorun. < *goron* + suf. *-iș*.
- 44) **Grédina Domnească.** (B 3). Păș. „Loc neted pe un deal cu pomi sălbatici, cîndva aci era grădina domnilor” (PV).
- 45) **Grédina Morii.** (C 4). Ar. în apropierea morii.
- 46) **Groapa Poduli.** (A 3). Ar. Vezi pct. 104.
- 47) **Gura Văii.** (B 5). Fîn. Aici se varsă Valea Sălicii în Părău Feredeuli. „Gură — întălnirea a două văi cu apă curgătoare” (FP).
- 48) **Hagău.** (C 2—3) Dr. și păș. „Hagău — trecerea drumului între două dealuri, care formează o șa” (FP). < ung. *hágó* — „urcuș, trecătoare”. Cf. Iordan, N.L. p. 25.
- 49) **Halău.** (C 3). Izv. cu jgheab. „Halău — jgheab din care beau vitele” (MT). < ung. *válu* > *valău* > *halău*.
- 50) **Hirtoape.** (A 3—4). Fîn. + O adîncitură lungă cu dealuri mai mici. < v. sl. *vrătŭpŭ* — „speluncă”. Cf. DLRM ; Miklosich. Pers. p. 340 ; Iordan, N.L. p. 14.
- 51) **În Laze** sau **Laze.** (B 3). Fîn. Formă de pl. a lui *laz*. „Laz — pămînt transformat în loc arabil prin tăierea unei păduri” (FP). „Aici în trecut era o pădure mare” (MV). < sl. *lazŭ* — „tăietură”. Cf. DLRM ; Miklosich, Pers. p. 247 ; Iordan, N.L. p. 9.
- 52) **Între Drumuri.** (B 4). Ar. între două drumuri.

- 53) **Jugráz.** (C 3). Păș. „Aci era o pădure de jugraz. Jugraz — un copac cu lemn ațos, alb din care se fac juguri” (FP). Din forma literară *jugastru*. Cf. DLRM.
- 54) **La Aluniș.** (B 3). Păd., la marginea pădurii sînt aluni mulți.
- 55) **Lab.** (B 3—4). Ar. „Lab. — o bucată de pămînt, o fâșie de arătură” (RI). < ung. *láb*. — „picior”.
- 56) **La Cocina.** (C 4). Păș. „Mai de mult aci era locul porcilor” (FV). < bg., sb. *kočina* — „coteț pentru porci, țarc”. Cf. DLRM.
- 57) **La Furci.** (B 4). Ar. pe un deal. „În trecut aci era locul spînzurătorilor, aci stăteau furcile” (RI).
- 58) **La Halău.** (C 2). Jgheab și păș. Vezi pct. 49.
- 59) **La Halău.** (A 3). Fînt. jgheab. Vezi pct. 49.
- 60) **La Mesteceni.** (A 3), Ar. „Înainte cu 80 de ani era o pădure de mesteceni” (MV). Cf. Iordan, N.L. p. 57—58.
- 61) **La Mori.** (B 5). Ar. pe lingă morile Sălicii.
- 62) **La Murari.** (B 3). Păș. „Aci cresc mure multe” (FP). După *murar* — „loc cu mure”. < *mură* + suf. col. -ar.
- 63) **La Piatră.** (B 1). Păd. pe malurile abrupte, stîncoase ale pîrăului Gîrbău.
- 64) **La Prundari.** (B 5). Ar. „Pămîntul este nisipos și plin cu pietre mici rotunde” (FP). După *prundar* — „loc nisipos”. < *prund* + suf. col. -ar.
- 65) **La Soci.** (B 2). Păd. cu mulți soci.
- 66) **La Spini.** (A 2). Ar. cu porumbări. Cf. Iordan, N.L. p. 77—78.
- 67) **Lespezi.** (C 3). Fîn., ar. pe o creastă, unde se găesc pietre mari, netede.
- 68) **Lupiște** (C 3). Ar. „În trecut aci era o pădure mare și „lupărie” multă” (RI).
- 69) **Lut.** (B. 2). Păd. cu pămînt argilos.
- 70) **Măgulice.** (A 2). Fîn. Deal rotund, la prima vedere are o formă de boltă. < *măgulă* + suf. -ice. Cf. DLRM; Iordan, N.L. p. 16; E. Petrovici, DR X, p. 246.
- 71) **Măgulice.** (C 3). Vezi pct. 70.
- 72) **Măgura.** (B 3—4). Fîn. Deal înalt, lung cu un vîrf conic. Cf. DLRM; Drăganu, Rom. p. 195, 202, 203; Iordan, N. L. p. 16; Scriban, D.
- 73) **Mănăstire.** (B 4). Ar. pe un deal. Probabil este locul mănăstirii dispărute „Sfîntul Benedict”.
- 74) **Moara li Ciagli.** (B 5). Locul morii unui fost moșier Csáki. Pe acest loc și astăzi este o moară mică, țărănească.
- 75) **Moara li Gușăii.** (B 5). Vezi DOR p. 290, Gușa 1.
- 76) **Moara li Ghiorghioi.** (B 5). Vezi DOR p. 65, Gheorghe I A 2.
- 77) **Moara li Leluchii.** (C 4). *Lelucă (leliucă)* — regionalism de la *lelică* < *lele* + suf. -ică.
- 78) **Moara li Purdacli.** (B 5). Vezi DOR p. 354, Purd I 4.
- 79) **Morminte.** (A 2). Ar., păș., deal. Cf. Iordan, N. L. p. 198.
- 80) **Obreje.** (C 1). Un podiș și o creastă împădurită, cu multe gropi, +. Formă de pl. „În Transilvania: obrejă — loc neted rămas după retragerea apei, platou.” Cf. Scriban, D.; „Cuime ștearpă de pe

- un deal". Cf. Porucic, p. 25 < sl. *obrěžije* — „țârm, mal". Ca nume topic se folosește atât de slavi meridionali, cât și de cei apuseni; avem atestat în comitatul Ugocea deja între anii 1400—1450: *Obrys, Obres, Obrees, Vbres, Wbres*. Cf. Csánki I, p. 339; Iordan, N. L. p. 16; E. Petrovici, Balcanica VII, p. 481; Scheiner, BA II, p. 102.
- 81) **Ogradă.** (A 2). Păș. „Aci era o pădure domnească, în ea a fost o poiană cu o casă" (FP). Se pare că *ograda* coincide cu noțiunea de *poiană* < v. sl. *ograda* — „grădină, gard, loc îngrădit". Cf. DLRM Miklosich, Pers. p. 289.
- 82) **Pădurea Ciurilii.** (B—C 5). Păd. se întinde pe lângă hotarul satului Ciurila.
- 83) **Pădurea Fiscoșuli.** (B 2). Păd. care aparținea statului. Denumire în dispariție, o cunosc numai cei vîrstnici. +. *Fiscoș* provine din lat. *fiscus* — „vistier" > rom. *fisc* — „administrația finanțelor statului". Cf. DLRM.
- 84) **Pădurea Gurinăniei.** (B 2—3). se întinde între două piraie, la confluența, „gura" acestora.
- 85) **Pădurea Îmbrii.** (A—B 5). Păd. < n.p. *Imbre* < ung. *Imre* — „Emeric". Vezi DOR p. 302, Imre 3.
- 86) **Pădurea Mileruli.** (C 3—4). +. „*Milère, milere* s.f. (învechit) — grămadă de lemne clădite și acoperite cu pămînt, pentru a fi transformate, prin ardere înceată, în cărbuni; bocșă". Cf. DIAL. I, p. 261.
- 87) **Părău cu Florile.** (C 3—4). P. „În valea pîrăului trăiesc pene frumose" (MT).
- 88) **Părău Drogomăului.** (B 4). P. care trece prin locul numit Drogoman.
- 89) **Părău Faguli.** (B—C 2). P. care trece printr-o pădure de fag.
- 90) **Părău Fața Cornilor.** (B 2—3). P. care trece prin locul numit Fața Cornilor.
- 91) **Părău Feredeuli.** (B—C 4, B 5). P. care trece pe lângă locul numit Feredeu.
- 92) **Părău Gurinăniei.** (B 2—3). P. care trece pe lângă Pădurea Gurinăniei.
- 93) **Părău Măgurii.** (C 3—4). P. care izvorăște din dealul numit Măgura.
- 94) **Părău Mășculi.** (B 3). P. care trece prin sat, numit după porecla proprietarului pămîntului prin care trece.
- 95) **Părău Răcoși sau Răcoșa.** (B 2—3). P. +. Derivă probabil din n.p. *Racoși*, dar tot atîta de bine poate să derive din ung. *rákos* — „loc bogat în raci". Vezi DOR p. 353, Rac 11.
- 96) **Părău Rău.** (B 3). P. „Părău mai mult sec, cu maluri abrupte. În timpul puhoaielor apa se adună repede și curge în jos cu mare sgomot" (FP).
- 97) **Părău Rîmeții.** (B—C 2). P. Vezi pct. 112.
- 98) **Părău Rotaruli.** (B 1). P. „Pe acest părău cîndva era o moară" (FP). „În pădure, prin care trece părăul, se găseau copaci din care se făceau roți" (FV).

- 99) **Părău Stînjeni.** (B—C 2). „În unele locuri din valea pîrăului cresc stînjeni” (FV).
- 100) **Părău Tămășoaii.** (B 2—3). care trece prin Rîtu Tămășoaii.
- 101) **Părău Văduțuli.** (A—B 2). P. — continuarea Văii Mari. „Vad. — loc adîncit în pămînt prin care trece un pîrău” (FP). < vad + suf. -uț.
- 102) **Pășunea Vitelor.** (B 3, C 2—3). Păș.
- 103) **Peana.** (C 2). Vf., deal, păd. „Peana — floare, și noi avem grădină cu pene” (MT). În satele mai îndepărtate *pană* și varianta *peană* înseamnă numai buchet de flori la pălărie. În această regiune prin extindere de înțeles *peană* înseamnă orice floare.

Probabil G. Kisch greșit derivă *Peana* din apelativul latinesc *pinna* — „vîrf, pisc”, neluînd în considerare înțelesul dialectal al apelativului *peană*. Mai verosimilă este derivarea din același apelativ latinesc *pinna* însă cu înțelesul „pană”. Această ipoteză este sprijinită și de un alt nume topic, de denumirea Părău cu Florile, care izvoarele nu departe de Peana¹⁹.

Însă nu este exclusă nici etimologia populară, presupunînd că inițial denumirea *Peana* a derivat din apelativul latinesc *pinna* — „vîrf, pisc”, dar cu timpul a fost înțeleasă ca *pinna* — „pană” și mai tîrziu „floare”.

Mai puțin verosimilă este proveniența din numele de persoană *Peana*, derivată din forma arhaică a substantivului *pană*, cf. și antroponim bulgar *Pene*, *Pena*. Vezi DOR p. 345, Peana.

- 104) **Pe Pod.** (A 3). Ar. „Sub pămînt trebuie să fie goluri acoperite cu pietre mari. Cînd plugul ară pămîntul, acesta sună ca un pod cînd treci peste el” (FP).
- 105) **Pe su Soci.** (B 2). Dr. care trece prin pădurea La Soci.
- 106) **Pe Vale.** (B 4—5). Ar. care se întind de-a lungul Văii Sălicii.
- 107) **Pe Virvu Dealuli.** (A 4). Ar. pe creasta unui deal.
- 108) **Pleș.** (A—B 5). Ar. pe un șes gol, rotund. < sl. *plieši*, *plešu* — „gol, chel”. Cf. Drăganu, Rom. p. 398, 616, Iordan, N.L. p. 9, 92, 93; Kniezsa, pct. 74, 75; Miklosich, Pers. p. 298; E. Petrovici, RSI I, 1948; Porucic, p. 26; Stanislav, p. 211, 248.
- 109) **Poienile.** (B 3). Ar. „Aci erau păduri mari cu poiene, pe timpul bunicilor pădurile au fost tăiate” (FP). Cf. Drăganu, Rom. p. 39, 265, 388; Iordan, N. L. p. 8, 9, 24, 113, 288; Porucic, p. 36.
- 110) **Răzoru Mare.** (A—B 4). Ar. „Răzor — loc arabil” (FP). Cf. DLRM; Scriban, D.
- 111) **Răcea sau Récea,** ung. *Récese* sau *Recsa*. (B 1—2). Păd., fin., ar. „Numim Răcea, fiindcă acolo era un izvor rece” (RI). Probabil la baza denumirii stă apelativul *rece*; dar avînd în vedere și forma maghiară nu este exclusă nici derivarea din apelativul slav * *rivišče* > *revište* — „șant, groapă”. Probabil pe acest teritoriu se afla satul *Gorbău* (ung. *Gorbósfő*). În satul Sălicea circulă legenda că pe teritoriul numit Răcea cîndva a existat un sat; mai tîrziu locuitorii

¹⁹ G. Kisch, *Kleine wissenschaftliche Mitteilungen*, în „Siebenbürgische Viertelsjahr-schrift”, 1931/14, LVII, p. 201—202.

- l-au părăsit, mutându-se în satul Sălicea. Pe acest teritoriu se găsesc urme de așezări. (FP, MT). Cf. DG V, p. 221—223; Iordan, N.L. p. 94; Kniezsa, pct. 59; Stanislav, p. 144, 308, 542, 564; Weigand, BA III, p. 104—107.
- 112) **Rimétea Mare.** (B—C 1—2). Păș. de-a lungul Părăului Rîmeții. + . < ung. *remete* — „sihastru”. Cf. BA III, p. 63; Iordan, N.L. pp. 204, 205; G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, Hermannstadt, 1929. p. 303. Nu este exclusă derivarea din antroponim. Vezi DOR p. 139, Remet 1.
- 113) **Rimétea Mică.** (C 2). Păș. nu departe de Rimetea Mare.
- 114) **Rîtu Brîngăuoaii.** (B—C 3, C 2). Păș. Din n.p. *Brîngăuoaiie*, care acuma nu mai există în sat. Apelativul *rît* local înseamnă „pășune”; < ung. *rét* — „șes, de-a lungul unei ape curgătoare, pe care crește iarbă pentru cosit sau pentru pășunat”. Cf. DLRM.
- 115) **Rîtu Penii.** (C 2). Păș. Sub forma unui platou se întinde sub dealul Peana. Se povestește că aici era cîndva un sat. După datele documentare este mai plauzibilă localizarea satului Sfîntul Benedict pe acest teritoriu.
- 116) **Rîtu Puturos.** (C 2). Loc mlăștinos, de unde izvorește pîrăul Fîntînele.
- 117) **Rîtu Socilor.** (B 2). Păș. deasupra pădurii și în pădurea La Soci.
- 118) **Rîtu Tămășoaii.** (B 2). Păș. Din n.p. *Tămășoaiia*, azi nu mai există în sat. Vezi DOR p. 163, Toma III 3.
- 119) **Rovina** (*Róžina*).! (A 2). Fîn. „Rovina — locul unde se adună apa unde se face rogoz, un loc mlăștinos” (MT, RI). < bg., sb. *rovina* — „groapă, șanț”. Cf. Drăganu, DR IV, p. 109; Iordan, N.L. p. 13; G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache* p. 56; Porucic, p. 35, 39, 45.
- 120) **Rupturi.** (P 4). Rpt. Teren accidentat în formă de scări. „Ruptură — locul unde un teren este rupt de ape, de puhoaiie”. Cf. DLRM.
- 121) **Rupturi.** (A 4). Rpt. Vezi pct. 120.
- 122) **Spoiéle.** (B 3). Ar. „De mult pămîntul acestui loc se folosea pentru spoit” (RI).
- 123) **Sîfnjeni.** (B 2). Păș. cu o pădure rară. „Aci cresc stînjeni” (FV). < *stînjenet*.
- 124) **Strîmtura.** (C 2). Păd., păș. și grp. „Strîmtură — loc strîmt, îngust și adînc cu gropi” (FV).
- 125) **Su Coasta Morii.** (C 4). Păd. pe un deal în apropierea morii.
- 126) **Su Hagău.** (C 2). Păș. Vezi pct. 48.
- 127) **Su Lespezi.** (C 3). Păș. Vezi pct. 67.
- 128) **Su Lut.** (B 2). Ar. Vezi pct. 69.
- 129) **Su Pleș.** (B 5). Ar. Vezi pct. 108.
- 130) **Tău cu Botile.** (C 3). Păș. „Loc umed, pășune. Aci crește rogoz, și-a primit numele de la „botile de trestie” (MT). *Botă* (dialectal) — „măciulie de trestie, de rogoz”. *Tău* < ung. *tó* — „lac”.
- 131) **Tău cu Mesteceni.** (C 2). Lac mic cu mesteceni.
- 132) **Tău fără Fund sau Tău cu Trestia.** (C 2). Lac adînc, mlăștinos.
- 133) **Tău Mare.** (C 3.) Păș.; loc umed.

- 134) **Tău Măgurii.** (B 3). Păș. Se află sub Măgură și este fundul unui lac secat.
- 135) **Valea Gîrbăuli.** (B 1). Fîn., păd. și p. Fînețele și pădurile care se întind pe ambele maluri ale pîrăului Gîrbău. Vezi pct. 41.
- 136) **Valea Mare sau Pe Vale.** (B 1—2). Păd. de-a lungul pîrăului Gîrbău, de la pădurea Răcea pînă la vărsarea pîrăului Racoșa în Gîrbău. Pe această porțiune chiar și pîrăul Gîrbău poartă denumirea Valea Mare.
- 137) **Valea Sălicii.** (B 4—5). Fîn. de-a lungul pîrăului care curge către satul Sălicea.
- 138) **Văruște sau La Var.** (B—C 1). Păș. „Aci se găsește piatră de var și sînt cuptoare de var” (MT).
- 139) **Zăcătoarea.** (B 3). Ar. „Fostă pădure, în trecut aci era locul de odihnă pentru vite” (MT).

În vatra satului se găsesc următoarele denumiri care nu sînt puse pe schiță :

- 140) **Calea Ciurilii.** Ul. care se continuă în Drumu Ciurilii.
- 141) **Calea Răchișuli.** Ul. care se continuă în drumul către Rachiș.
- 142) **Calea Tăuțuli.** Ul. care se continuă în drumul către Tăuți.
- 143) **De la Căuacie sau Căuaci.** Ul. unde locuia un fierar. < ung. *kovács* — „fierar”.
- 144) **Deleni.** Ul. care urcă pe deal.
- 145) **Drumu de la Mărina.** Ul. numită de la familia Mărina, care există și azi. Vezi DOR p. 103, Marina 1.
- 146) **Grădina Curții.** „Grădină. De mult era o grădină domnească” (NV).
- 147) **În Cot.** Ul. care cotește.
- 148) **Halău.** Fînt. cu jgheab. Vezi pct. 49.
- 149) **Joseni.** Ul. care merge în jos, spre vale.
- 150) **La Baltă.** „Teritoriu mlăștinos odinioară, în apropierea cimitirului” (FV).
- 151) **La Crucea ai Nouă.** Ul. la începutul căreia se află o cruce.
- 152) **La Mărina.** Ul. mică care intră în Drumu de la Mărina.
- 153) **La Vale.** Ul. și dr.
- 154) **Pe Părău.** Ul. și dr.
- 155) **Pe Suruș.** Ul. „Suruș — drum între dealuri sau între deal și rîpă” (MT). < ung. *szurus* — „trecătoare”.
- 156) **Pietriș.** Loc pietros.
- 157) **Su Groapa Poduli.** Partea satului așezată sub arătura Groapa Poduli.
- 158) **Temeteu.** Cimitir. < ung. *temető* — „cimitir”.
- 159) **Țințirimb.** Curtea bisericii. < ung. *cinterem*. — „curtea bisericii”.

IV

Numele topice de pe teritoriul satului Tăuți :

- 1) **Apa cu Grosu.** (A 3—4). Păș. și deal.
- 2) **Beare.** (B 4). Fîn. și ar. + . < ung. *berk* > *berek* — „luncă”.
- 3) **Bicarit.** (A 2). Fîn. < ung. *bikarét* — „cîmpul taurilor”.

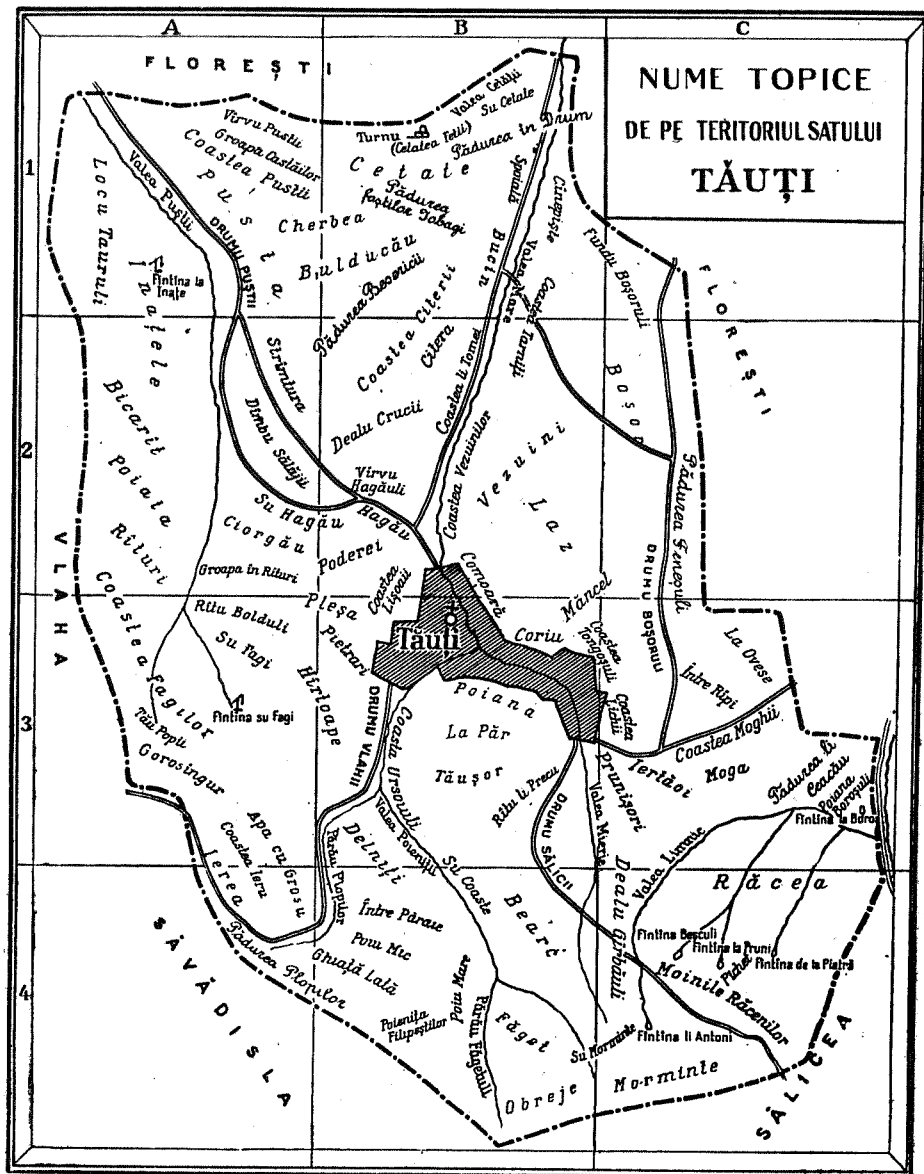

Fig. 3

- 4) **Boşór**, ung. *Bosor*, (C 2). Păș., ar., deal. + . Etimologia neclară. Probabil derivă din n.p. Explicarea denumirii din apelativul. *bouşor*, de asemenea din *bujor* sau din sl. *božur* întâmpină greutăți fonetice. Cf. Iordan, N.L. p. 42; DOR p. 211, Boş 1, p. 221, Bojor 4.
- 5) **Búcin**. (B 1). Ar. și deal. „Bucin — corn de vacă, din care suflă păstorii, când scot ciurzile la pășune” (MM). Cf. Drăganu, Rom. p. 287; Stanislav, p. 548; Weigand, BA I, p. 18.
- 6) **Bulducău**. (B 1). Ar. și fin. < ung. *buldugkeu* > *boldogkő* — „piatra fericirii”.
- 7) **Cetate sau Pădurea Cetății**, ung. *Várerdő*. (B 1). Păd. în jurul ruinelor Cetății Fetii, numite de localnici mai ales Turnu, distrusă în sec. XV-lea.
- 8) **Chérbea**. (A—B 1). Păd. și ar. + . 1812: La Kertbe... (păd.)²⁰ < ung. *kertbe* — „în grădină”. Probabil aici erau grădinile și livezile satului Tăuții ungurești.
- 9) **Ciorgău**. (A 2). Ar. „Aci a existat cândva un izvor cu troacă, dar azi nu mai este” (MN). Vezi Sălicea, pct. 7.
- 10) **Citera**. (B 1). Păș. Vf. unui deal lung, în formă de acoperiș. + . *Citera* este identificată cu *Chicera*, *Cicera* etc. Aceste nume topice se întâlnesc și pe teritoriile limbilor învecinate. DA îl atestă, ca un apelativ viu pentru unele ținuturi și-l glosează prin (vîrf de) deal (înalt) conic, mai înalt decît o colină, în forma acoperișului casei. Cf. Drăganu, Rom., p. 198, 200, 202; GS II, p. 65; Iordan, N. L. p. 17; Porucic, p. 24.
- 11) **Cînepiște**. (B 1). Ar. „În trecut aci erau pămînturi pentru cultivarea cînepei” (MM). < *cînepa* + suf. *-iște*.
- 12) **Coastea Citerii**. (B 1—2). Păș. și ar. Coastea dealului Citera. Vezi pct. 10.
- 13) **Coastea Fașilor**. (A 3). Păd. de faș.
- 14) **Coastea Ierii**. (A 3—4). Păd. și păș. + . Vezi pct. 50.
- 15) **Coastea Lichii**. (C 3). Păș. < n.p. *Lică* < *Vasilică* < *Vasile*. Vezi DOR p. 169, Vasile II 7.
- 16) **Coastea Lișoaii**. (B 2—3). Păș. + . < probabil n.p.
- 17) **Coastea li Tomei**. (B 2). Păș. < n.p. *Toma*. Vezi DOR p. 163, Toma I 1.
- 18) **Coastea Moghii**. (C 3). Păș. < n.p. *Moga*. Vezi DOR p. 325, Moga.
- 19) **Coastea Pustii**. (A 1). Păș. Vezi pct. 88.
- 20) **Coasta Tarniții**. (B 1—2). Fin. „Tarnița — o creastă de deal în formă de șa” (MN). < ucr. *tarnița* — „șă de lemn”. Cf. DLRM; Iordan, N.L. p. 27; E. Petrovici, DR VII, p. 353.
- 21) **Coastea Tîngoșuli**. (B—C 3). Păș. < n.p. *Tîngoș*, poreclă existentă și astăzi în sat.
- 22) **Coasta Ursoiuli**. (B 3). Păș. + . O coastă lungă, mai mult umbrită. *Ursoi* < bg. *osoi* -, „loc umbrît”. Probabil apelativul *osoi* a fost împrumutat de romîni, dar mai tîrziu a dispărut din limba romînă, fiind înlocuit prin alte cuvinte, ca *dos* etc. Denumirile topice formate

²⁰ Arhiva Ist. Cluj, Arh. fam. Béli.

din acest apelativ au suferit o schimbare prin etimologie populară, fiind identificate cu apelativul *ursoi* de la *urs*. (După o comunicare verbală a acad. E. Petrovici). Mai puțin verosimilă derivarea denumirii din n.p. *Ursoiu*. Vezi DOR p. 401, Urs 13.

- 23) **Coastea Vezuinelor**, (C^ostea D'ezușnilor). (B. 2). Fîn. și ar. Vezi pct. 110.
- 24) **Comoară**. (B 2). Ar. „Comoară — aur mult, bani mulți ascunși” (MM). „Pe acest loc în timpul aratului s-au găsit țigle, ciripuri. Aci cîndva domnii au avut clădiri” (ID). Cf. Jordan, N.L., p. 205, 206; Miklosich, Pers. p. 264.
- 25) **C^oriu**. (B 3). Păș., deal. „O ridicătură înaltă, ca corul bisericii” (MM). Apelativul *cor* DA îl atestă ca —1) „dans național în formă de cerc sau de roată” (Turda-Arieș); —3) „finul adunat în pătrate în mijlocul cărora se vor face căpițele, horă, horitură”.
- După H. Dumke (Jahresbericht, XIX—XX, 95) ar însemna finul adunat cu grebla, înainte de a-l face căpițe, de-a lungul finaței deci nu roată, ceea ce se mai numește și *vântălag*.
- Forma dialectală *coriu* DA o atestă ca veche care există și azi prin Bucovina < lat. *chorus* — „cerc de dansatori, horă, cerc, adunare, ceată”. Cf. DA.
- 26) **Crucea sau La Cruce sau Dealu Crucii**. (B 2). Ar. pe un deal. „Pe vârful Hagăuli a fost o cruce” (MM).
- 27) **Dealu Gîrbăuli**. (C 3—4). Păd., și păș. — se întind pe lîngă pîrăul Gîrbău.
- 28) **Delniți**. (B 3—4). Ar. „O porțiune mică de arătură se numește delniță” (MM). „Așa numim acele fișii de pămînt, pe care le-am primit în timpul eliberării de sub iobăgie, sau în timpul reformei agrare” (ID). „Fișie îngustă și lungă de teren situat într-o luncă sau pe un delușor; moșie, proprietate”. Cf. DLRM. „Mic loc de arătură, 42 de arii”. Cf. Scriban, D. < bg. *dělnica* — „piatră de hotar”.
- 29) **Dimbu Sălajii sau Dimbu Stălajii**. (A 2). Ar. pe un deal. „A fost pămîntul parohiei în timpul unui preot, numit Sălăjan” (MN), „Este un deal în formă de stălajă, loc cu trepte” (ID). Mai verosimilă este prima variantă și anume că derivă de la n.p. Sălăjan. Vezi DOR p. 369, Selage 2. Varianta a doua este probabil o etimologie populară, a cărei dezvoltare a fost ajutată de aspectul dealului. *Stălajă* < ung. *sztelázsi* — „etajeră”.
- 30) **Drumu Boșoruli**. (C 1—2—3). Drumul care trece de-a lungul Văii apoi pe lîngă Boșor pînă la începutul satului Florești.
- 31) **Drumu Pustii sau Drumu Feneșuli sau Pe valea Pustii**. (A 1—2). Dr. care trece de-a lungul Văii Pustii, ducînd în satul Florești (fost Feneș).
- 32) **Drumu Sălicii**. (B 3—4; C 4). Dr. care merge de-a lungul Văii Mierii, pînă la satul Sălicea.
- 33) **Drumu Vlahii**. (A 3—4, B 3). Dr. care merge către satul Vlaha.
- 34) **Făget**. (B 4). Păș. „Aici în trecut era o pădure mare de fag” (ID).
- 35) **Fintîna Beșculi**. (C 4). Izv. < n.p. *Beșcu* — porecla unui cioban.
- 36) **Fintîna de la Inațe**. (A 1). Fînt.

- 37) **Fintina de la Piatră.** (C 4). Izv. cu pietre pe margini.
- 38) **Fintina la Boroș.** (C 3). Izv. în Poiana Boroșului. < n.p. *Boroș*. Vezi DOR p. 210, Boroș 1.
- 39) **Fintina la Pruni.** (C 4). Izv. în Răcea, în apropiere cresc pruni sălbatici.
- 40) **Fintina li Antoni.** (C 4). Fint. și ar. în jurul fintinii. < n.p. *Anton*. O astfel de familie a existat în sat. Vezi DOR p. 14, Antonie I 1.
- 41) **Fintina su Fași.** (A 3). Fint.
- 42) **Fundu Boșoruli,** ung. *Hátsó Bosor*. (B—C 1). Păș. Vezi pct. 4.
- 43) **Ghiață Lată.** (B 4). Ar. „Loc rece, aci stă cel mai mult timp zăpada” (MM).
- 44) **Gîrbău,** ung. *Gurbó*. (C 3—4). P., păș. +. Vezi Sălicea pct. 41.
- 45) **Goroșingur.** (A 3). Păd. de gorun. „În această pădure în mijlocul unei poienițe a crescut un gorun singuratic, foarte mare” (ID). Probabil este o etimologie populară.
- 46) **Groapa Castăilor.** (A 1). Deal mic cu o surpătoară. „Pe vremuri aci stăteau „acastăii”, pe care au fost spînzurați răufăcătorii” (MN). Această denumire topică este foarte răspîdită în centrul Ardealului, mai ales sub formele *Dealul Castăilor*, *Dealul Acastăilor*, *Acastăi*, mai altă variantă cu același înțeles sînt *Dealul Furcilor* și *La Furci*. Aceste denumiri topice păstrează amintirea persecuțiilor moșierilor feudali împotriva iobagilor; este vorba de locul de execuție prin spînzurătoare. Formele *castăi*, *acastăi* sînt pl. dela *acastău* < ung. *akasztó* — „spînzurătoare”.
- 47) **Groapa în Rîturi.** (A 2). Fîn. O surpătură în formă de căldare.
- 48) **Hagău.** (B 2). Ar. Vezi Sălicea, pct. 48.
- 49) **Hîrtoape.** (A—B 3). Ar. +. Vezi Sălicea, pct. 50.
- 50) **Ierea.** (A 3—4). Păș. +. „Nu știu de ce s-a numit Ierea, este un loc slab” (MN). Etimologia necunoscută.
- 51) **Iertăoi.** (C 3). Ar. „Iertăoi — locul unei păduri tăiate, care este curățit și folosit pentru bucate” (MN). „A iertoi înseamnă a tăia o pădure” (MN). < ung. *irtovány* — „tăietură, laz”²¹.
- 52) **Înațe sau Inațele.** (A 1—2). Fîn., păș. „De mult aci erau arături cu in” (MN). < *in* + suf. *-ațe* (comp. *finațe*). 1835 : *Inätz...* *Inatz nevě hely*²².
- 53) **Între Păraie.** (B 4). Ar. Loc mai ridicat între două pîraie.
- 54) **Între Ripi sau La Rupturi sau Între Rupturi.** (C 3). Rpt., teren accidentat, gropi formate prin surparea pămîntului. Ar.
- 55) **La Ovese.** (C 3). Fîn. „Demult aci erau arături cu ovăz” (MM).
- 56) **La Păr sau Păr.** (B 3). Ar. „Aci au fost mulți peri, cîțiva și astăzi mai dăinuie” (ID).
- 57) **Laz** (B—C 2). Ar. +. Vezi Sălicea, pct. 51.

²¹ Forme intermediare se găsesc în culegerea lui Szabó T. Attila, *Kalotaszeg helynevei*, Kolozsvár, 1942; *Irtói* (p. 79), *Irtovoie* (p. 148), *Irtovale* (pp. 80, 83), *Irtovoai* (p. 90), *Irtovaie* (p. 148) *Iertăoie* (p. 256), *Iertaș* (pp. 176, 217), *Iertăoie* (pp. 231, 212), *Iertăoi* (p. 256), *Iertăoiile*, *Iertăoiu* (pp. 226, 306), *Iertașu* (pp. 282, 284, 288), *Iertăvâiu* (p. 309).

²² *Arhiva Ist. Cluj*, Arh. Comit. Cluj, Fasc. 13.

- 58) **Locu Tauruli.** (A 1). Fîn.
- 59) **Măncel.** (B 3, C 2). Deal rotund, conic. < *muncel*.
- 60) **Moga.** (B 3). Ar., păș. < n.p. *Moga*, familie care a existat în sat. Vezi DOR p. 325, Moga.
- 61) **Móinile Răcénilor.** (C 4). Păș. „Moină — țelină, pământ necultivat” (MN). Cf. DLRM. Răcenii — locuitorii fostului sat pe teritoriul *Răcea* (*Recea*). Vezi Sălicea, pct. 111.
- 62) **Morminte.** (C 4). Păș., păd., deal. Vezi Sălicea, pct. 79.
- 63) **Obreje.** (B 4). Păd. pe o creastă. + . 1812: La Obrese (păd.).²³ Vezi Sălicea, pct. 80.
- 64) **Pădurea Besericii.** (B 2). Păd. care aparține de biserică.
- 65) **Pădurea Feneșuli.** (C 2—3). Păd. pe lângă hotarul Floreștilor (fost Feneș). *Feneș* este denumirea veche a satului Florești. Acest nume este și astăzi folosit de către locuitorii Tăuților și Sălicei. Ungurescul *Fenes* aici este rostit *Fēnēs*, exact ca apelativul unguresc *fényes* — „strălucitor”. Poate că în dezvoltarea acestei pronunțări a jucat un rol oarecare și etimologia populară, dându-i cuvântului învechit maghiar *fenes* înțelesul *fényes*. — „strălucitor”. După părerea lui Drăganu denumirea *Feneș* derivă dintr-un n.p. maghiar. Cf. Drăganu, Rom. p. 283. La baza acestui n.p. stă radicalul ung. *fene* cu înțelesul arhaic „sălbatic”, „animal sălbatic”, „cîine sălbatic”. Cf. BA, 1925. I, p. 5²⁴.
- 66) **Pădurea Foștilor Iobagi.** (B 2). Păd. „După eliberarea iobagilor această pădure a fost împărțită familiilor foștilor iobagi în 36 de părți egale” (MN).
- 67) **Pădurea în Drum.** (B 1). Păd. care se întinde pînă la Drumu Clujuli.
- 68) **Pădurea li Ceacău sau Pădurea li Ciăco.** (C 3). Păd. Ceacău. < n.p. maghiar *Csákó*, care a fost porecla unui măcelar din Florești, care între cele două războaie a fost proprietarul acestei păduri” (MN).
- 69) **Pădurea Plopilor sau Pădurea Plopoasă.** (A—B 4). Tufișuri și o parte ar. „Demult aci era o pădure cu mulți plopi” (ID).
- 70) **Părău Făgetuli.** (B 4). P. mic care se varsă în Valea Poieniței.
- 71) **Părău Plopilor.** (B 3—4, A 4). P. care curge prin locul numit Pădurea Plopilor.
- 72) **Pichet.** (C 4). Păș. „Pe acest loc a fost un punct de observație între anii 1940—44” (MN).
- 73) **Pietrari.** (B 3). Loc pietros. După *pietrar* — „loc pietros” < *piatră* + suf. col. -ar. Vezi Iordan, N.L. p. 66, 67, 190.
- 74) **Pleșa.** (B 3). Ar. pe un deal. Vezi Sălicea, pct. 108.
- 75) **Poderéi.** (B 2). Păș. pe un platou pe vîrfurile unui deal. + . *Podirei*, *Podereu* — în Transilvania însemnează „platou”. Cf. DLRM. Probabil la baza denumirii stă etimonul rom. *pod*. < v.sl. *podŭ* — „planșeu, podea de scînduri”. (Comp. ceh. *Podeřišťe*). Cf. Miklosich, Pers. p. 299.

²³ Arhiva Ist. Cluj, Arh. fam. Béli.

²⁴ Atestarea numelui Fenes o avem încă din secolul al XIII-lea. 1297: *Zaasfenes* (Csánki, vol. V, p. 232), 1334: *Fenes* (DIR, Seria C, Veac XIV, vol. III, p. 176).

- 76) **Poiana.** (B 3). Fîn., păș. „Poiana — gol de pădure. Azi nu mai este poiană, pădurea din jur a fost tăiată” (MN). Vezi Sălicea, pct. 109.
- 77) **Poiana Boroșuli.** (C 3). Fîn. și păș. înconjurate de pădure. < n.p. *Boroș*, azi nu mai există în sat. Vezi DOR p. 210, Boroș.
- 78) **Poiata.** (A 2). Ar. „Mai demult cineva a avut o poiată pe acest loc, și aci își ținea vitele” (MN). < bg. *pojata* — „grajd”. Cf. Miklosich, Pers. p. 299; E. Petrovici, DR XII, p. 356.
- 79) **Poenița Filipeștilor.** (*Poiñița Șil'ipteștilor*). (B 4). Șilipești < Filipești, — familie care și acuma trăiește în sat. Poenița a dispărut, fiindcă pădurile din jur au fost tăiate și pământul a devenit arabil. (MN).
- 80) **Poiu Mare.** (B 4). Păș. +. Etimologia necunoscută.
- 81) **Poiu Mic.** (B 4). Păd., păș. +. Etimologia necunoscută.
- 82) **Prunișori.** (C 3). Fîn., ar. „Cîndva aci erau pruni” (MN).
- 83) **Pusta,** ung. *Pusztá*. (A 1). Ar. păș. Locul fostului sat Tăuți ungu-rești. < ung. *puszta* — „cîmpie întinsă cu vegetație de stepă”. „Pustă — loc fără casă, loc fără păduri, tufişuri și semănături”. (MN). Denumirea *Pustă* adeseori este folosită și pentru indicarea așezărilor dispărute. Cf. Jordan, N.L. p. 86. 1831 : „puszta...” 1843 : „Puszta...”; 1843 : „Din cercetarea birăului și viceșpanului a reieșit că satul pierind, locul pustiu a devenit praedium”. (Traducere din lb. maghiară)²⁵.
- 84) **Răcea sau Recea.** (C 3—4). Păd., păș. Vezi Sălicea. pct. 111.
- 85) **Ritu Bolduli.** (A 3). Păș. „Bold — băț folosit de păstori” (MM). După unii a fost porecla unui om, care era proprietarul acestui teren.
- 86) **Ritu li Precu.** (B 3—4). Fîn. Acest loc a fost numit după fostul său proprietar. < n.p. *Precu*. Vezi DOR p. 137, Procopie 7.
- 87) **Rituri.** (A 2). Păș. Vezi Sălicea, pct. 114.
- 88) **Spoială.** (B 1). Ar. „Pământul este argintiu, conține var. Spoială — văruială” (ID).
- 89) **Strimțuri sau Strimțura.** (A 2). Ar. „Loc îngust între dealuri” (MN).
- 90) **Su Cetate.** (B 1). Păș., păd. Teritoriul care se întinde sub Cetatea Fetii.
- 91) **Su Coaste.** (B 4). Păș., ar.
- 92) **Su Fagi.** (A 3). Păș., fîn.
- 93) **Su Hașău.** (A 2). Ar. Vezi Sălicea, pct. 48.
- 94) **Su Moga.** (C 3). Ar. Vezi pct. 60.
- 95) **Su Morminte.** (B—C 4). Păș., păd. Vezi Sălicea, pct. 79.
- 96) **Tău Popii.** (A 3). Fîn., loc umed. „Demult acest pământ aparținea preotului satului” (CD).
- 97) **Tăușor.** (B 3). Lac mic cu un teren mlăștinos.
- 98) **Turnu sau mai rar Cetate și Cetatea Fetii,** ung. *Leányvár* (B 1). Păd., păș., deal și ruinele unei cetăți, distruse în sec. al XV-lea.

²⁵ *Arhiva Ist. Cluj, Arh. Comit. Cluj, Fasc. 13.*

În legătură cu explicarea semnificației numelui *Cetatea Fetii*, ung. *Ledányvár*, G. Giuglea și N. Orghidan exprimă părerea că „numele pare a fi un eufemism adresat unei ființe temute, cu intenția de a o îmbuna sau de a nu-i stîrni mînia”²⁶. Legendele care circulă în legătură cu cetatea par să confirme această teză.

- 99) **Valea Cetății** sau **Valea Fetii**. (B 1). P., păș. Pîrîul izvorește nu departe de Cetatea Fetii. Pășunile se întind de-a lungul acestui pîrîu.
- 100) **Valea Limnic**. (C 3—4). P., cînd vremea este secetoasă nu are apă. Etimologia neclară. Nu este exclusă formula *Valea lui Mic*, adică *Valea lui Mic*. *Mic* ca antroponim vezi DOR p. 321, Mic I. 2.
- 101) **Valea Mare** sau **Pe Vale**, ung. *Tótfalusi patak*. (B 1—2). P. care curge prin satul Tăuți spre satul Florești.
- 102) **Valea Miérie**. (B 3—4). P., păș. În albia pîrîului se găsește nămol albastru. „Nămolul mierește valea” (MM). *Mieriu* — „albăstrui, albastru deschis”. <lat. *merus* — „curat, pur” + suf. *-iu*. Cf. DLRM; Jordan, N.L. p. 90.
- 103) **Valea Poieniții**. (B 3—4). P. și fin. de-a lungul pîrîului. *Poienița* diminutiv de la *poiana*. Cf. DLRM.
- 104) **Valea Pustii**. (A 1—2). P., ar., fin. și păș. Pîrîul care curge spre Florești și valea destul de largă a acestui pîrîu. Despre acest loc circulă o legendă după care cîndva satul era așezat pe această vale.
- 105) **Vezuini**. (D'ézujín). (B 2). Ar. „Aci sînt multe găuri de viezuri” (ID). Referitor la palatalizarea lui *v* pe teritoriul studiat avem două variante : o dată este redat prin *j* (v.m. sus Rojina), iar alteori prin *d'*. Palatalizarea lui *v* și transformarea lui în *d'* se poate observa și la apus, în comunele vecine.
- 106) **Vîrvu Hașăuli**. (B 2). Ar. Vezi Sălicea, pct. 48.
- 107) **Vîrvu Pustii**. (A 1). Ar., vf. și platou pe vîrf al unui deal.
- În vatra satului se găsesc următoarele denumiri care nu sînt puse pe schiță :
- 108) **Băra**. Fînt. <n.p. Băra. Vezi DOR p. 191, Bara II 1 și p. 203 Bîr 3, apoi St. Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936, p. 170, 171.
- 109) **Bidoșcút** sau **Bidoșcút**. Fînt. <ung. *bideskút* > *büdöskút* — „fîntina pucioasă”.
- 110) **Burcă**. Fînt.
- 111) **Rîpa Gheorghîții**. Rpt. „Un om din sat, numit Gheorghîță avea loc sub această rîpă” (IV). Vezi DOR p. 65, Gheorghie II 13.
- 112) **Strada Băreni**. Ul. Vezi pct. 108.
- 113) **Strada Joseni**. Ul. care merge în jos, spre vale.
- 114) **Strada Măjeștilor**. Ul. <n.p. *Majă*, frecvent în sat. Vezi DOR p. 315, Majă 1.
- 115) **Temeteu**. Cimitir, <ung. *temető* — „cimitir”.
- 116) **Tințirim**. Curtea bisericii. <ung. *cinterem* — „curtea bisericii”.

²⁶ G. Giuglea și N. Orghidan, *Branul în lumina toponomiei*, în CL, anul IV, 1959, p. 136.

- 117) **Tielă**. Malul stîncos al pîrîului care trece prin sat. „*Tielă* — stîncă, piatră mare” (MN). *Tielă, Tielă* — în Moldova și Transilvania înseamnă „pisc, vîrf, stîncă ascuțită și înaltă”. Cf. CADE < ung. *szikla* — „stîncă”.

ABREVIERILE FOLOSITE LA INDICAREA BIBLIOGRAFIEI:

- BA — G. Weigand, *Balkan Archiv*, Fortsetzung der Jahresberichte des Instituts für rumänische Sprache, vol. I—IV, Leipzig, 1925—1928.
- CADE — I. A. Candrea-Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, Partea I. Editura „Cartea Romînească” S. A., București, 1926—1931.
- Csánki — D. Csánki, *Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában*, Budapest, 1913.
- DA — Academia Romnă, *Dicționarul limbii române*, I—II, București, 1913—1918.
- DG — *Marele dicționar geografic al Romniei*, București, 1898—1902.
- DIR — *Documentele privind Istoria Romniei*, Seria C, Transilvania. Editura Academiei R.P.R., București.
- DLRM — Academia R.P.R., *Dicționarul limbii române moderne*. Editura Academiei R.P.R., București, 1958.
- DOR — N. A. Constantinescu, *Dicționar Onomastic Romnesc*. Editura Academiei R.P.R., 1963.
- DR — *Dacoromania*, Buletinul „Muzeului limbii române”, I—IX, Cluj-Sibiu, 1921 urm.
- Drăganu, Rom. — N. Drăganu, *Romnii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și onomasticeii*, București, 1933.
- GS — Grai și Suflet, București.
- Iordan, N.L. — I. Iordan, *Nume de locuri românești în Republica Populară Română*, Vol. I. Editura Academiei R.P.R., București, 1952.
- Kniezsa — I. Kniezsa, *Az Ecsedi láp szláv eredetű helynevei*, în MNy, IV, pp. 196—232.
- MAT. DIAL — Academia R.P.R., Filiala Cluj, Institutul de lingvistică, *Materiale și cercetări dialectale*. Editura Academiei R.P.R.
- Miklosich, Pers. — F. Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen*, Heidelberg, 1927.
- Porucic — T. Porucic, *Lexiconul termenilor entopici din limba română*, București, 1927.
- RSI — *Romanoslavica*, București, 1948 urm.
- Scriban, D. Stanislav — A. Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Iași, 1939.
- I. Stanislav, *Slovenský Juh v Stredoveku*, diel I, II, III. Turčiansky Sv. Martin, 1948.
- Weigand — G. Weigand, *Ortsnamen im Ompoly- und Aranyos Gebiet*, în BA I.
- ZW — Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch zur Geschichte der Siebenbürgischen Sachsen*, Hermannstadt, 1892—1937.

O PROBLEMĂ DE ANTROPONIMIE : DERIVAREA CU SUFIXE DIMINUTIVALE A PRENUMELOR DIN ALR

DE

AURELIA STAN

În ultimul timp, derivarea cu sufixe a reținut atenția a numeroși cercetători în domeniul lingvisticii¹. Problemele multiple ridicate de acest mijloc de îmbogățire a limbii ne-au sugerat ideea de a cerceta, în ce măsură constatările privitoare la derivarea cu sufixe a substantivelor, adjectivelor etc. sînt valabile și pentru un alt material de limbă, anume pentru prenume. Ne-am oprit asupra acestora deoarece, în cadrul antroponimiei, la ele se manifestă mai intens procesul derivării cu sufixe. În același timp, derivării cu sufixe a prenumelor merită să i se acorde atenție și pentru că ne dă posibilitatea să cunoaștem mulțimea formelor care iau naștere, sufixele care participă la acest proces — identice cu cele utilizate în derivarea celorlalte elemente amintite din lexic sau altele — să identificăm sufixele mai răspîndite (în mai multe puncte și la mai multe derivate) și să vedem în ce măsură ele pot fi considerate ca fiind caracteristice pentru anumite prenume și pentru anumite graiuri regionale etc.

Materialul care a stat la baza cercetării noastre a fost adunat în ancheta pentru *Atlasul lingvistic român*, acum treizeci și ceva de ani, cu ajutorul întrebărilor referitoare la prenume și la forme de dezmiardare ale lor. Prenumele de ale căror forme ne ocupăm sînt :

a) m a s c u l i n e : *Alexandru*², *Anastasiu*, *Andrei*, *Anton*, *Atanasie*, *Constantin*, *Dumitru*, *Gavril*, *Gheorghe*, *Grigore*, *Ilie*, *Ion*, *Lazăr*, *Mihai*, *Nicolaiu*, *Pavel*, *Petru*, *Ștefan*, *Teodor*, *Vasile*, *Zamfir* ;

b) f e m i n i n e : *Ana*, *Anastasia*, *Constantina*, *Elena*, *Eudochia*, *Eufrosina*, *Floarea*, *Georgina*, *Ioana*, *Maria*, *Paraschiva*, *Petria*, *Sofia*, *Teodora*, *Vasilca*, *Vioara*, *Zamfira*.

¹ Vezi articolele din volumele colective „Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română”, „Fonetica și dialectologie” etc., apărute în Editura Academiei Republicii Populare Romîne.

² Le dăm în transcriere literară cu excepția cazurilor în care fonetismul lor regional prezintă interes deosebit.

Materialul reflectă marea bogăție și varietate a formelor diminutive ale prenumelor care, la data când s-a făcut ancheta, erau printre cele mai cunoscute și mai des utilizate în satele din țara noastră³. Prin urmare, diminutivele de care ne ocupăm au, pe de o parte, o valoare lingvistică istorică și, pe de altă parte, ne arată că și în antroponomie se poate vorbi, într-o oarecare măsură, de un „fond principal” de prenume (cu derivate) nereceptiv la inovații, decît în cazuri izolate.

În cercetarea noastră vom urmări în special *forma nouă*⁴ a prenumelui, forma provenită din prenumele-bază sau tema lui + sufixul diminutival (simplu sau compus). Faptul că această nouă formă are, în marea majoritate a cazurilor, și un oarecare *sens* ne-a preocupat în mai mică măsură, deoarece problema sensurilor diminutivelor a fost discutată în lingvistica noastră⁵. Pe de altă parte, răspunsurile informatorilor au fost obținute la o întrebare precisă „forme de dezmierd” ale prenumelor. Uneori informatorii au subliniat și ei acest fapt și au precizat : „Iișănél”, al mădăreșcê” (= alintă) în punctul 250, „Ii^zon^él il mîngîém” în punctul 723 „Păvălúcă [e] mislát” (= alintat) etc. Unde nu erau cunoscute astfel de forme, informatorii n-au răspuns nimic sau, rar, au arătat că prenumele în discuție „n-ări alintătură”, cum a fost în punctul 531, pentru prenumele Paraschiva. Pentru unii dintre ei n-a fost suficient de clară noțiunea de „formă de dezmierd”, dar dorind totuși să dea neapărat un răspuns au comunicat drept diminutive forme cum sînt cele ce urmează : *Costantin*⁶ „alintat” în 531, *Tanasie* în 95, *Gligóre* în 705, *Mihái*⁷ în 250, 836, *Paul*⁸ în 928, *Teodor*⁹ în 836, *Samfir* în 876, *Viorea* în 260, *Petra* în 682, sau sînt date alte prenume ca fiind forme dezmierdătoare ale prenumelor în discuție : *Emil* de la *Mihai* în 605; *Angelica* de la *Ana* în 872; *Florența* de la *Floarea* în 414, 987; *Marghioala* și *Marghiolița* în 605, *Margareta* în 872 de la *Maria*; *Lenuța* de la *Ioana* în 876. Confuzia pe care informatorii au făcut-o este evidentă. Uneori s-a întîmplat și invers, adică o formă diminutivală, sau chiar formă prescurtată, să fie dată ca prenume propriu-zis : *Anúta* în 228, *Dochița*¹⁰ în 228, 514, *Sofica* în 848 —, *Fira* în 157, 260 — diminutive derivate fiind considerate *Sofiúta* respectiv *Firuca*.

După toate probabilitățile aceste prenume sînt cunoscute în punctele, amintite numai în formele date aici, cum de altfel s-a mai întîmplat :

³ Cercetările mai recente ale membrilor colectivului de onomastică de la Institutul de lingvistică din Cluj ne permit să afirmăm că unele dintre aceste diminutive își păstrează încă actualitatea sau sînt chiar mai des utilizate.

⁴ Nu toate formațiile diminutive ale prenumelor din ALR au valoare afectivă. O serie de prenume au fost înregistrate în ancheta ALR, avînd în vedere numai și numai aspectul lor forme noi create din prenume vechi (forme de bază ale unor prenume) numai cu ajutorul sufixelor diminutive și care la data anchetei nu mai erau simțite ca diminutive.

⁵ I. Iordan, *Stilistica limbii române*, p. 189, S. Pușcariu, *Études de linguistique roumaine*, p. 308, Șt. Pascu, *Sufixe românești*, București, 1916, Șt. Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în țara Oltului*, București, 1936.

⁶ *Costăki* „din botez”; în realitate situația este inversă : *Constantin* e prenumele-bază iar *Costăki* este derivat.

⁷ Dat ca fiind diminutiv al lui *Mihăilă*.

⁸ Aici confuzia s-ar putea datora formei „orășenești”.

⁹ Idem nota 8.

¹⁰ sau chiar *Cița* în 228.

Petrica în 705, 723, 728 și *Petruța* în 728. Acest fapt s-a permanentizat aproape în cazul derivatului *Florica*, prenumele-bază *Floarea* nemaifiind utilizat decât foarte rar. Situația este identică și în cazul formei *Viorica*, aceasta fiind mult mai răspândită decât forma considerată de anchetator ca fiind cea de bază: *Vioara*.

Înainte de a trece la prezentarea materialului în discuție, trebuie să arătăm că formele diminutive ale prenumelor din ALR ne obligă să le privim într-un mod mai deosebit. Aceasta deoarece în analiza derivării lor trebuie să avem *neapărat* în vedere forma în care este cunoscut, deci și înregistrat, prenumele-bază în fiecare din punctele anchetate, să pornim prin urmare de la formele lor regionale. Acestea pot fi:

a) identice cu cele din limba literară;

b) variante fonetice ale primelor, ca: *Indrêi* în 250, 260, 272, 279, 325, 349 etc., *Grăvilă* în 27, 53, 64 etc., *Grig^uole* în 172, *Lăzur* în 520, 537, *Mihailă* în 157, 250, 260, 279 etc., *Mărie* în 27, 76, 130, 172, 219 etc., *Paraschie* în 250 etc., în 836, 833, *Nicula* în 279, *Odote* în 346, *Tudur* în 987, *Tudder* în 531, 551, 574, 605, 682 etc., *Todoră* în 141, 228, 250, 260 etc., *Tudura* în 365, *Văsălie* în 53, 141, 157, 284, 316, 346 etc., *Veseliie* în 95, *Zăkir* în 705 și altele;

c) forme trunchiate, ca: *Oană* în 279, 310, *Săndu* în 228, *Lisăndru* în 762, 872, *Costân* în 325, *Tănase* sau *Tănăsie* (pentru Atanasie, care nu este înregistrat în nici un punct în forma literară) în 76, 95, 105, 172, 182, 219, 250 etc., *Mitru* în 105, 279, 284, 325, 349, 872 sau *Mitreă* în 228, 316, *Nuț* (pentru *Ion*) în 316, *Nastasia* (pentru Anastasia) *passim*; *Leana* (pentru Elena) în 36, 64, 76, 130 etc., *Peana* în 105, 141, 172, 182, *Ilina* în 833, 836, *Dochia* (pentru Eudochia) în 182, 705, 723, 762, 791 etc., *Frăsina* în 250, 260, 346, 349, 414 etc., *Frosina* în 353, 362, *Firsina* în 836 etc.

d) forme derivate, ca *Văsălica* în 334 și 349, *Mitriță* în 514 (diminutiv fiind dată forma *Dumitrél*);

e) forme în care se manifestă influența maghiară, ca: *Ianăș* în 105, de altfel informatorul precizează „după ungurime”, *Miclóș* (pentru Nicolaie), *Loți* (pentru Vasile) și *Póli* (pentru Pavel) în 325 etc.

*

Dăm mai jos formele diminutive formate cu diferitele sufixe:

a) m a s c u l i n e: 1. *Cu un sufix*:

-ică: *Șăndorică* (< Șandor) în 105, 279, 316; *Alisăndrică* în 531, *Lisăndrică* (< Lisandru) în 762, 872; *Năstăsică* (< Năstase) în 605, 705, 762, 848, 899; *Andrică* (< Andrei) în 574, *Indrêică* (< *Andrêi*; de remarcat că diminutivul a derivat de la o formă regională a prenumelui respectiv și nu de la cea înregistrată ca fiind forma prenumelui-bază în punctul acesta) în 279, *Antonică* în 105, 157, 182, 192, 272, 279, 349, 365, 520, 574, 605, 682, 705, 762, 784, 791, 872, 876, 886, 899, 987; *Tănăsică* în 182, 605, 682; 705, 723, 728, 762, 899, 928, 987; *Dumitrică* în 182, 682, 705, 723, 784, 886; *Gavrilică* în 520, 899; *Ghiorghică* în 105, 141, 172, 219, 228, 250, 260, 272, 279, 310, 346, 349, 353, 362, 365, 386, 551, 574, 762, 833; *Grigorică* în 520, 531, 682, *Ionică* în 2, 36, 130, 172, 182, 219, 260,

272, 279, 325, 365, 386, 414, 514, 520, 551, 574, 605, 682, 762, 833, 886, 899, 928; *Lăzărîcă* în 2, 36, 76, 172, 182, 192, 279, 365, 514, 520, 537, 605, 682, 705, 728, 762, 784, 791, 836, 848, 876, 899, 928, 987; *Mihăică* în 192; *Niculăică* în 272; *Pavelică* în 141, 182, 682, 728, 762, 791, 876, 899; *Petrică* în 130, 157, 172, 182, 414, 520, 551, 574, 605, 682, 705, 723, 784, 762, 791, 812, 836, 848, 876, 886, 899, 928, 987; *Ștefănică* în 36, 130, 172, 182, 279, 316, 531, 574, 605, 682, 705, 762, 784, 791, 848, 886, 899; *Stănică*¹¹ în 872; *Toderică* în 29, 36, 130, 157, 172, 182, 192, 219, 228, 235, 365, 386, 514, 520, 551, 574, 605, 682, 728, 762, 784, 791, 812, 848, 872, 876, 886, 899, 987; *Vasilică* în 2, 64, 95, 141, 157, 172, 182, 192, 219, 228, 235, 250, 260, 272, 284, 316, 346, 362, 365, 386, 414, 514, 520, 531, 537, 551, 574, 605, 682, 705, 723, 762, 784, 791, 812, 836, 848, 872, 876, 886, 899, 987; *Zamfirică* în 182, 605, 682, 705, 791, 928.

-uț(ă): *Săndorăț* în 105, 346; *Alecsuță* în 182; *Alexandruț* în 365, 886; *Andriuț(ă)* în 64, 192, 365, 414, 886; *Indruț* în 95; *Indreluț* în 250; *Indreiaț* în 260, 272; *Antonuț(ă)* în 219, 260, 386; *Antoniuț* în 250; *Constantinuț(ă)* în 386, 886; *Tănăs(i)uț* în 105, 250; *Dumitruț* în 95, 219, 346, 365; *Mitruță* în 105, 284, 316, 325, 349; *Găvriluț(ă)* în 27, 64, 95, 105, 157, 172, 192, 219, 228, 250, 260, 272, 279, 346, 365, 386, 414, 514, 848, 886; *Gheorghiuț(ă)* în 95, 346; *Grigoruț(ă)* în 27, 64, 95, 105, 250, 362, 365, 386, 414; *Iliuț(ă)* în 27, 64, 95, 130, 192, 228, 250, 260, 272, 386, 414, 520, 574, 762, 784, 791, 833, 836, 848, 872, 886, 899, 987; *Ionuț* în 64, 95, 228, 346, 349, 833; *Lăzărăț(ă)* în 27, 64, 95, 102, 105, 250, 886; *Mihăiuț* în 64, 95, 105, 260, 325, 346; *Mihailuță* în 157, 886; *Niculăuță* în 27, 219, 365, 386; *Niculăuț* în 362; *Niculăuță* în 349; *Paveluț(ă)* în 27, 64, 76, 105, 130, 848, 886; *Pătruț(ă)* în 27, 29, 36, 53, 64, 95, 102, 105, 192, 386, 414, 514, 812, 833; *Ștefănuț(ă)* în 27, 64, 95, 105, 192, 250, 284, 325; *Ștevuț(ă)*¹² în 53; *Todoruț* în 64, 95, 102, 105, 250, 260, 272, 284; *Vasiluț(ă)* în 27, 414; *Zamfiruț(ă)* în 27, 886.

-ită: *Alexandriță* în 682; *Andreiță* în 876; *Antonită* în 64, 414, 762; *Dumitriță* în 272; *Gavriliță* în 682, 762; *Gheorghită* în 2, 27, 36, 53, 64, 105, 141, 157, 182, 192, 310, 414, 514, 537, 682, 705, 723, 728, 784, 791, 836, 848, 886, 899, 987; *Grigoriță* în 279, 514, 537, 551, 605, 762, 784, 791, 812, 848, 872, 886, 928; *Ionită* în 2, 27, 29, 53, 76, 141, 172, 182, 791, 848, 876; *Mihăiță* în 414, 514, 520, 551, 605, 723, 762, 784, 791, 987; *Niculăiță* în 29, 36, 53, 130, 172, 182, 192, 219, 228, 235, 279, 574, 872; *Niculăiță* în 2, 130, 514, 520, 682, 705, 762, 791, 812, 848, 872, 886; *Petriță* în 272, 316; *Toderiță* în 414.

-uc(ă) *Sănduc* în 228; *Alesăndoruc(ă)* în 272, 349; *Săndoruc(ă)* în 334, 353; *Alexăndruc* în 362; *Năstăsucă* în 514, 520, 886; *Andreucă* în 172, 386; *Andrișuc* în 334; *Indriuc(ă)* în 349, 362; *Antonuc* în 219; *Tănăsuc(ă)* în 172, 219, 260, 346; 362, 365, 386, 514, 520, 886; *Dumitruc* în 353, 362; *Mitrucă* în 228, 279, 349; *Gavriluc(ă)* în 334, 349, 353, 362; *Grigoruț(ă)* id 349, 353; *Iliuc(ă)* în 172, 349, 362, 365, 551; *Ilică* în 279; *Ionuc* 235, 349, 353, 362; *Lăzăruc(ă)* în 157, 172, 260, 279, 284, 346, 349,

¹¹ Derivat de la *Stan* care în acest punct este considerat identic cu *Ștefan*.

¹² < *Șteva* pentru *Ștefan*.

362, 286, 514, 833; *Mihăiuc* 349, 353, 362; *Mihălucă* în 172, 365, 386; *Păvăluc(ă)* în 102, 157, 172, 192, 219, 260, 272, 279, 284, 346, 349, 353, 386, 414, 514, 520, 531, 574, 605, 833; 836; *Petriuc(ă)* în 228, 284, 334, 346, 353, 365, 531. În unele puncte diminutivul cu acest sufix apare în forma: *Petriucă*¹³ în 219, 235, 250, 260, 279, 349; *Ștefănuț(ă)* în 157, 219, 228, 250, 260, 272, 334, 346, 349, 353, 362, 365, 386, 414, 520, 551; *Toderuc(ă)* în 279, 349, 362; *Zamfiruc* în 250.

-aș (-eș): *Andreiăș* în 182, 228, 414, 514, 682, 705, 723, 784, 899, 987; *Ontolăș*¹⁴ în 325, *Antonăș* în 514; *Costandinăș* în 53; *Dumitrăș* în 386; *Gavrilăș* în 53, 574; *Gheorghelaș* în 182; *Gheorghieș* în 514; *Grigoraș* în 53, 172, 182, 192, 228, 260, 272, 284, 316, 325, 346, 682, 705, 728, 899, 987; *Iliaș* în 53, 682, 705, 987; *Ilieș* în 260, 284, 325, 514; *Ionăș* în 53, 64, 279, 284, 514; *Lăzărăș* în 53, 272; *Mihălaș* în 53; *Mihăiaș* în 705, 987; *Mihăieș* în 272, 279, 334; *Neculăiaș* în 728; *Pavelaș* în 316; *Toderaș* în 53, 284, 316, 325, 346; *Zamfiraș* în 192.

-el: *Alexăndrél* în 514; *Năstăsel* în 192, 784, 987; *Antonel* în 27, 514, 605, 706, 791; *Costănel*¹⁵ în 325, *Costantinel* în 514; *Tănăsel* în 836, 987; *Georgel* în 876; *Ionel* în 2, 27, 102, 172, 182, 192, 235, 250, 286, 362, 514, 551, 605, 682, 705, 723, 728, 791, 836, 848, 872, 876, 987; *Lăzărel* în 791, 987, *Mihăel* în 531; *Păvălel* în 414; *Ștefănel* în 172, 514, 791; *Todorel* în 2, 27, 141, 250, 284, 531, 605, 705, 723, 791, 987; *Zamfirél* în 514, 520, 605, 762, 899.

-ache: *Năstăsăche* în 605, 987; *Dumitrăche* în 172, 605; *Mihalăche* în 605, 848, 872, 876, 899; *Nicolache* în 728; *Petrăche* în 414, 520, 605, 872, 928; *Ștefănache* în 605.

-uș: *Alexăndrăș* în 705; *Andreluș* în 36; *Gavriluș* în 705, 987; *Iliuș* în 791; *Paveluș* în 705; *Petrăș* în 682, 723, 728, 987.

-ilă: *Mihăilă* în 36, 172.

2. Sufixe compuse:

-ișor (< iș + or): *Gheorghişor* în 836; *Petrișor* în 172, 235, 362, 551, 605, 836, 876.

-uică (< ui + că): *Păvăluică* în 812; *Tănăsăuică* în 76, 812.

-icuț(ă) (< ic(ă) + uță): *Alecsăcuță* în 53; *Andricuță* în 520; *Văsălicuț(ă)* în 53, 279.

b) feminine: 1. cu un sufix:

ica¹⁶: *Anica* în 2, 105, 157, 172, 279, 284, 414, 520, 531, 605, 682, 705, 728, 791, 836, 876; *Nastăsica* în 520, 605, 682, 762, 799; *Dumitrăica* în 682, 705, 987; *Lenica* în 362, 762; *Odotica* (< *Odot'e* = Eudochia) în 346, 362; *Dotica* în 219, 272, 349; *Frusinica* în 182, 192, 705, 723, 762, 899, 928, 987; *Frăsăinica* în 414, 514, 520, 605, 682, 836; *Florica* în 2, 27, 29, 36, 64, 102, 105, 157, 172, 182, 192, 219, 228, 235, 250, 260, 272, 284, 310, 334, 346, 349, 353, 365, 414, 514, 520, 537, 551, 605, 682, 705, 723, 728, 762, 784, 791, 812, 833, 836, 848, 876, 899, 928, 987;

¹³ care s-ar putea presupune că este format printr-o contaminare între *Petrică* și *Petruță*.

¹⁴ < Ōntol pentru *Anton*.

¹⁵ Ca prenume propriu-zis e dat aici *C^ustănel*.

¹⁶ Am întocmit harta cu acest sufix, nelăregistrând cele două forme care sînt discutabile: *Florica* și *Viorica* [vezi harta 1].

Ionica în 353, 362, 365, 414, 514, 520, 605, 682, 705, 723, 728, 762, 784, 791, 812, 848, 872, 886, 987; *Onica* în 279, 310; *Jănica* (605); *Gherghinica* (705); *Ghiorghinica* (762); *Marica* (130); *Petrica* (705), 723, 728, 762, 886, 987); *Sofica* (2, 95, 102, 105, 141, 157, 172, 182, 250, 260, 279, 284, 514, 520, 605, 723, 728, 791, 833, 836, 836, 899); *Todorica* (141, 228, 250, 260, 279, 284, 362, 520, 836); *Tudurica* (365); *Viorica* (2, 29, 36, 64, 76, 105, 157, 182, 192, 250, 260, 272, 279, 284, 316, 362, 520, 728, 784, 876, 928, 987);¹⁷ *Zamfirica* (182, 514, 605, 705, 723, 728, 762, 791, 876, 899, 987).

-uța: *Anuța* (53, 64, 76, 95, 102, 130, 141, 172, 250, 279, 284, 310, 316, 386, 514, 574, 791, 833, 886, 799, 928); *Nastasiuța* (250); *Lenuța* (36, 64, 76, 723, 848, 872), *Ilenuța* (36, 53, 64, 76, 105, 219, 228, 250, 260, 279, 325, 386, 414, 514, 520, 551, 574, 605, 682, 723, 848, 872), 886); *Ilinuța* (833); *Dochiuța* (250); *Dochinuța* (886); *Frăsinuța* (250); *Frusunuța* (886); *Ionuța* (260); *Gherghinuța* (414, 728); *Măriuța* (27, 29, 76, 95, 130, 172, 219, 235, 250, 260, 365, 386, 762, 791, 848, 872, 886, 899, 928, 987); *Paraschiviuța* (219, 250, 260, 386, 414, 514, 705, 762, 886, 899), *Petriuța* (27, 182, 728, 928); *Sofiuța* (64, 386, 848, 886); *Vioricuța* (551); *Zamfiruța* (27, 95, 386, 414, 886).

-iță: *Dochița* (27, 63, 102, 130, 182, 260, 279, 284, 414, 574, 605, 682, 762, 836, 872, 987); *Florița* (53, 76, 95, 105, 279, 316, 325, 386, 886); *Ionița* (899); *Jenița* (551); *Ghiorghița* (848, 987); *Gherghintița* (899); *Ghiorghinița* (886); *Marțița* (228, 414, 520, 531, 537, 574, 791); *Petrița* (791); *Sofița* (182, 192, 605, 682, 705, 791, 928, 987); *Tudorița* (316, 605, 705, 723, 728, 791, 836, 886); *Vioriuța* (27, 53, 762); *Zamfirița* (2, 605, 682, 987).

-ucă: *Anucă* (219, 260, 272, 349, 353, 362, 365); *Nastasiucă* (272, 346, 349); *Ilenucă* (228, 272, 284, 346, 349, 353, 362, 365, 531); *Frăsinucă* (260, 346, 349, 353, 362, 365); *Ionucă* (219, 346); *Măriucă* (102, 141, 219, 228, 272, 349, 353, 362, 365, 551, 605); *Sofiucă* (362, 365); *Zamfiriucă* (102, 272, 349, 362, 551).

-oăra: *Marioara* (2, 29, 36, 53, 64, 105, 130, 182, 235, 250, 279, 316, 414, 605, 682, 705, 728, 784, 812, 833, 836, 876); *Sofioara* (705).

-éta: *Aneta*¹⁸ (182, 414, 605).

-ca: *Lenca* (76).

2. cu sufixe compuse:

-ișca (< iș + ca): *Marășca*¹⁹ (574).

-uțica (< uț + ica): *Măriuțica* (172).

-ieuța (< ie(ă) + uța): *Anicuița* (157, 182, 192, 551, 705, 762, 987);

Maricuița (346; 365); *Soficuița* (414, 762, 899).

-ucuița (< uc + uța): *Todorucuița* (53).

-ițica (< iț + ica): *Anițica* (414).

¹⁷ Informatorul din punctul 141 a ținut să precizeze un fapt pe care l-am afirmat și noi mai sus, în legătură cu această formă „*Viorică* nu e *Viorina*”, iar cel din 836 ne spune că: *Viorica* „e nume de vacă”.

¹⁸ În punctul 531 se vede că *Aneta* „e alt nume”.

¹⁹ În 574 un astfel de diminutiv ar putea să fie și datorită influenței magh. *Mariska* (diminutiv de la *Mária*).

-ițuca (< iț + uca): *Dochițuca* (386; forma bază a prenumelui aici informatorul a dat-o pe: *Dochița*).

-icel (< ic + el): *Floriciel* (605), *Maricel* (605).

-icica (< ic + ica): *Floriceica* (362, 365, 414, 514, 531, 574), *Maricica* (414, 514).

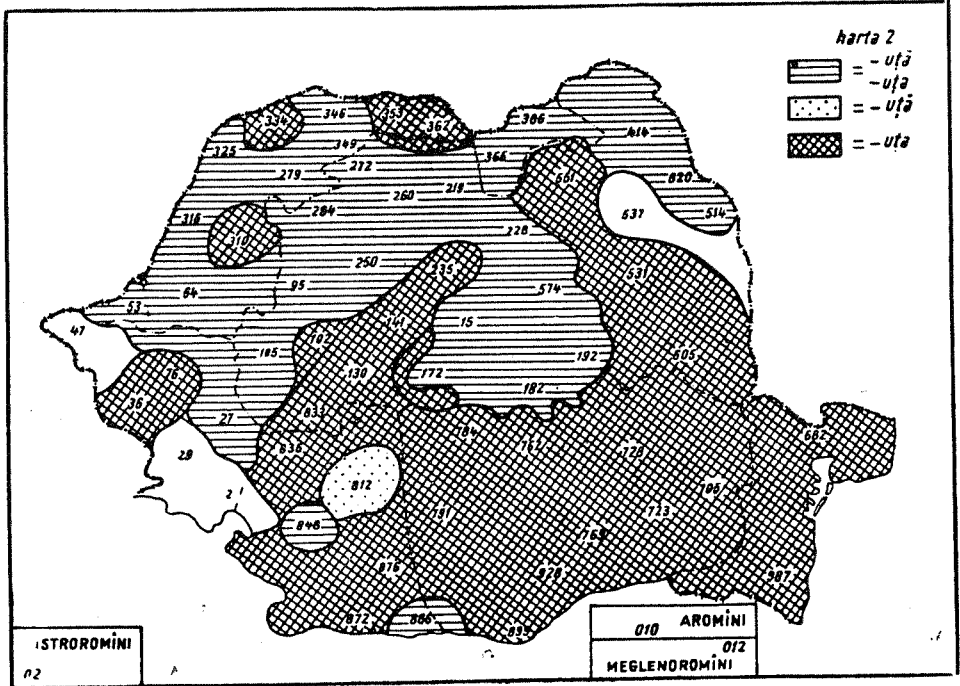
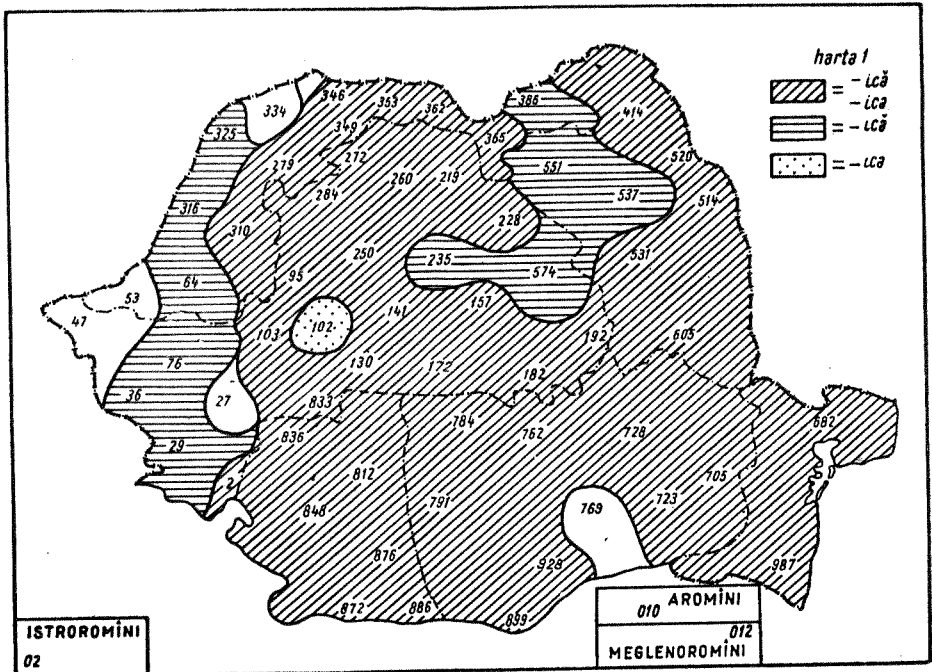
-ișoara (< iș + oara): *Anișoara* (182, 250, 551, 605, 705, 728, 791, 812, 848, 987).

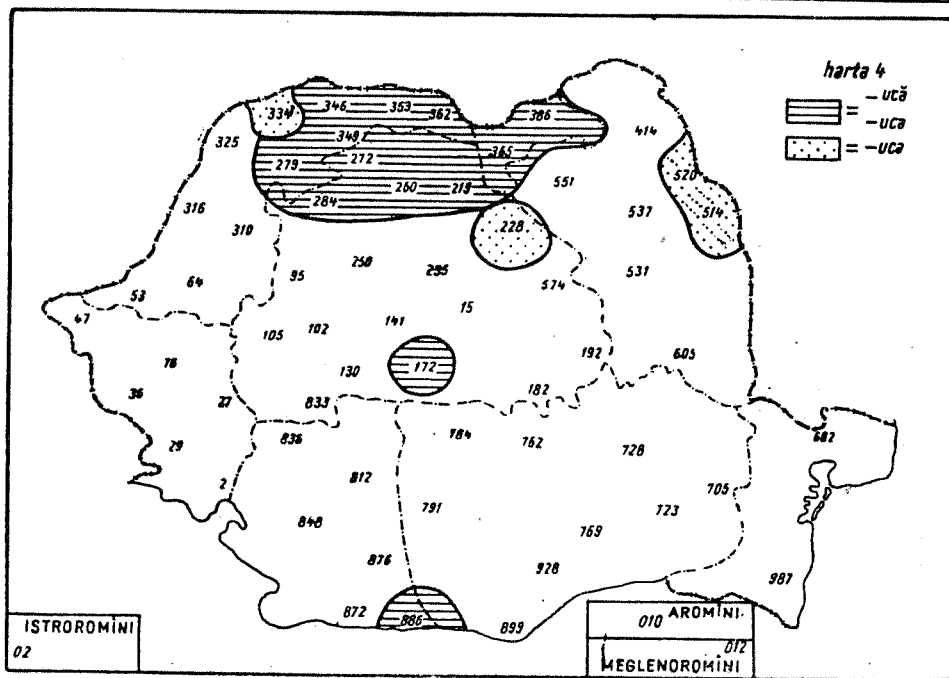
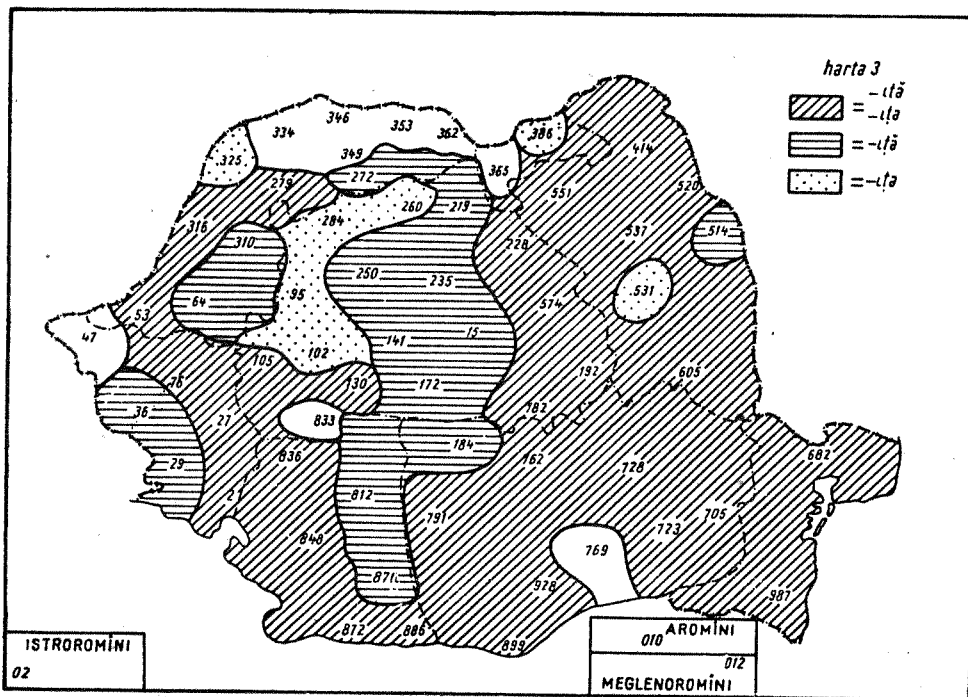
-ușca (< uș + ca): *Anușca* (105, 325).

Prenumele masculine și feminine din materialul ALR au derivate începînd de la formațiile cele mai regulate — prenume-bază + sufix, tema prenumelui-bază + sufix — pînă la formații neobișnuite ca: *Doichița* (836), *Dochinuța* (886). Din materialul cercetat se desprind următoarele:

1. Unele sufixe sînt mai active decît altele, formînd derivate de la mai multe prenume și în mai multe puncte. Astfel este suf. -ica, -uța, -ița, -uca pentru feminine, -ică, -uț(ă), -iță, -uc(ă) pentru masculine. Pentru a vedea răspîndirea suf. -ică, -ica dăm harta nr. 1. Observăm că în marea majoritate a punctelor găsim sufixul atît la derivatele masculine cît și la cele feminine. Sînt și cîteva puncte unde formează numai derivate masculine și un singur punct unde formează numai derivate feminine. Pentru a vedea răspîndirea geografică a suf. -uț(ă), -uța dăm harta nr. 2. Observăm că derivatele masculine sînt mai răspîndite decît cele feminine. În hărțile 3 și 4 avem răspîndirea suf. -iță, -ița; uc(ă) -uca. Dacă în cazul suf. -iță, -ița nu avem nimic nou de spus, pentru acesta fiind valabile cele arătate în legătură cu suf. -uț(ă), -uța, situația suf. -uc(ă), -uca este, întrucîtva deosebită. El formează derivate comune (masculine și feminine) într-o arie bine delimitată — Maramureș — nordul Transilvaniei — și în două puncte foarte izolate (unul în sudul Transilvaniei și unul în sudul Olteniei). Celelalte cîteva înregistrări sînt fie pentru derivate masculine fie pentru derivate feminine. Cele patru sufixe amintite mai sus sînt, așa cum am mai arătat, comune derivatelor masculine și feminine, ele fiind cele mai active și în derivarea elementelor din lexicul comun. Restul sufixelor, mai puțin frecvente, sînt unele pentru derivatele masculine și altele pentru cele feminine. Ele sînt răspîndite în puncte mai izolate, fapt care poate fi urmărit în tabelul alăturat, în care dăm punctele anchetate și toate sufixele înregistrate în aceste puncte (cu excepția celor pentru care am făcut hărți. Ceea ce mai trebuie să arătăm aici este faptul că — spre deosebire de derivatele diminutive din lexicul comun — derivatele diminutive ale prenumelor au, absolut toate, accentul pe sufix, în cazul derivării lor cu un sufix, sau pe al doilea sufix, în cazul derivării cu două sufixe (sufix compus).

2. Unele sufixe sînt mai active în cazul unor prenume, altele în cazul altora. Preferința pentru derivarea unor prenume cu anumite sufixe se poate datora unei „armonii vocalice” pe care creatorii acestor forme, în mod inconștient, au avut-o în vedere. De ex.: *Gheorghe* are cele mai multe diminutive cu suf. -iță și -ică, *Gavril* cu -uț(ă) și -uc(ă), *Grigore* cu -iță și -aș, *Lazăr* cu -ică etc. Fiind vorba de preferința pentru anumite

sufixe menționăm faptul că în punctul 812 — și în 76 — suf. *-uică* e utilizat pentru formarea unor diminutive masculine : *Păvăluică, Tănăsuică*²⁰.

3. Sînt arii mai mari sau mai mici — diferite de la caz la caz — în care nu apare nici una din formele diminutive ale unor prenume foarte cunoscute ca *Gheorghe, Grigore, Ilie, Ion, Mihai* etc., *Ana, Elena, Floarea, Ioana, Maria* etc.

N. A. Constantinescu²¹ arată că „creațiunea derivatelor este mai bogată în Moldova, dar cea din Maramureș este surprinzătoare prin fonetismul local”. Materialul ALR ne determină să tragem alte concluzii, atît în ceea ce privește regiunea mai bogată în derivate ale prenumelor cît și în privința fonetismului lor. Să ne oprim mai întîi la prima afirmație. Cele mai multe dintre derivate apar nu în Moldova, ci în Maramureș, nord-vestul Transilvaniei, în partea de sud — sud-est a Olteniei, nord-vestul Munteniei. În Moldova apar, în toate punctele, doar derivatele prenumelor : *Grigore, Maria, Vasile*. Derivate de la alte prenume apar numai izolat.

4. Materialul ALR infirmă și a doua afirmație a lui N.A. Constantinescu. Toate formele diminutive înregistrate prezintă fenomene fonetice specifice fiecărei regiuni în parte²² : *Săfiruța* (27), *Meriușdra* (29), *Săcfănică* (36), *Dot'îța* (53), *Mar'îța, Săh'iruța* (95), *Doșica, Tod'erică, Gorgică* (219), *Parașivîța, Mîihăiut* (260), *Dot'ică* (272), *D'ord'ică, Năstăsîiucă* (346), *Mîniculăiută* (349), *Odot'ică, Florică* (362), *Sășirîța* (386), *Zășirica* (514), *Ile'nucă* (531), *Florișel'*, *Năstăsică, Zorțică, An'eta* (605), *Zăh'irica, G'erg'inica* (705), *Anișgăra* (812, 987).

5. De la unele prenume avem un număr mare de derivate diminutive, ex. de la : *Gheorghe, Mihai, Petru, Ion, Ștefan, Teodor, Zamfir, Ana, Sofia, Elena* — de la altele mai puține : *Ilie, Nicolae, Vasile, Paraschiva, Teodora* etc. În unele puncte sînt înregistrate mai multe derivate de la aceiași prenume — în 791 de la *Nicolaie*, în 365, 414, 605 de la *Maria* — în alte puncte, și acestea sînt cele mai multe, numai cîte un singur diminutiv, cel mult două.

6. În ceea ce privește forma lor, observăm că uneori sufixul determină modificări fonetice în tema prenumelui-bază. Cel mai obișnuit fenomen este închiderea vocalei *a* (> *ă*) din tema prenumelui-bază, unde poartă accentul și din această cauză pare mai lungă. Astfel avem : *Alesăndoruc, Alicesăndruc, Alicesăndrîț, Alicesăndrél, Alisăndrică, Alicesăndriță, Alicesăndrîș, Mihăiuc, Păvăluc, Ștefănică, Lăzărș, Mihăiș, Neculăiș, Năstăsél, Costănel* etc. Această închidere a vocalei *a* se petrece indiferent de sufixul cu care se formează derivatul diminutiv.

7. Unele diminutive ale aceluiași prenume sînt formate de la teme diferite, cu același sufix, ca : *Niculîță — Niculăiță, Nicoluță — Niculăiută*. Apariția pentru aceleași prenume a derivatelor diminutive diferite, uneori chiar în aceleași puncte, s-ar putea datora faptului că persoanele

²⁰ Sufixul este utilizat și în punctul 514 în derivarea diminutivului *Năstăsîică* < *Năstăsîică*. Informatorul a ezitat însă înainte de a răspunde, ceea ce ne face să presupunem că este o formă improvizată de el.

²¹ *Dicționar onomastic românesc*, p. XVI.

²² Am ales cîteva din derivatele care ilustrează aceste particularități.

care le întrebuințează nu sînt destul de familiarizate cu sufixele și aleg uneori formele cu sufixele cele mai obișnuite în graiul lor; alteori pe cele mai puțin obișnuite, tocmai pentru că dau forme noi, deosebite.

8. Există și cazuri în care aceeași persoană poartă mai multe prenume diminutive: *Ionică, Ioniță — Ionuc, Todoruț, Toderél, Toderăș* etc., sau *Mărioara, — Măriuța — Măriuca, Zamfirica — Zamfiruca* etc.

9. Formele diminutive ale prenumelor sînt proprii limbajului familiar, în special vorbirii adulților cu copiii. Ele prezintă, fără îndoială, un conținut afectiv. Ele pot fi însă utilizate și cu scopul de a distinge persoane care poartă același prenume (în familie sau în orice colectivitate), apariția lor datorîndu-se, deci, și unor necesități de ordin practic. În acest caz se stabilește o oarecare corelație între persoanele cu aceeași prenume. În același timp, ele constituie o sursă antroponomastică bogată, unele fiind deja utilizate ca prenume propriu-zise, satisfăcînd astfel dorința de inovație și în acest compartiment al limbii. Este drept că, devenind prenume propriu-zise, ele își pierd conținutul²³ afectiv.

Rolul important al sufixelor și productivitatea lor deosebită în acest domeniu al limbii, ne permite să integrăm aceste forme în „subsistemul” sau „seria derivatelor cu sufixe”²⁴.

²³ Așa cum arată O. S. Ahmanova în *Le nom propre en tant que catégorie linguistique*, în CL, 1958, supliment.

²⁴ J. Kuryłowicz, *La position linguistique du nom propre*, în „Onomastica”, 2, p. 1—14.

FORME HIPOCORISTICE ALE PRENUMELOR
DIN COMUNA BERZOVIA,
Orașul Reșița, Regiunea Banat

DE

DOINA GRECU

Înainte de a trece la studierea problemei, este necesar să stabilim ce înțelegem prin hipocoristice. S. Teiuș în articolul *Despre formele hipocoristice ale prenumelor din Valea Bistriței Bicăz*¹ arată că „prin hipocoristice înțelegem formele dezmiardătoare ale prenumelor, rezultate, în cele mai multe cazuri, prin trunchiere și prin derivarea cu sufixe” (p. 45).

Sîntem de acord cu această definiție, dar nu și cu următoarea afirmație: „spre deosebire de derivatele de la apelative, care includ și ideea de mic, hipocoristicele derivate cu sufixe diminutivale conțin numai nota afectivă exprimată de aceste sufixe” (p. 46).

Credem că atunci cînd își păstrează valoarea dezmiardătoare, hipocoristicele includ și ideea de mic, tocmai ea fiind suportul notei afective.

Vom cuprinde în articolul de față toate formele alcătuite pe baza prenumelor prin derivări, trunchieri sau prin ambele procedee, indiferent dacă ele mai păstrează valoarea afectivă sau au pierdut-o, devenind uneori prenume, supranume sau chiar nume de familie. Cauzele pierderii notei afective sînt, de cele mai multe ori, frecvența și vechimea, care duc la o „uzură” a hipocoristicelor.

Am înregistrat în lucrarea noastră toate formele hipocoristice, indiferent dacă provin de la nume romînești sau de la nume purtate în mod obișnuit de populația minorităților naționale din comună. Aceasta atît pentru că de multe ori, unul și același nume este purtat de romîni ca și de maghiari sau germani, cît și pentru influența pe care au exercitat-o hipocoristicele purtate de aceștia din urmă asupra celor purtate de romîni.

¹ „Cercetări de lingvistică”, anul VII (1962), nr. 1 (ianuarie—iunie), Academia R.P.R., Filiala Cluj, p. 45—50.

La un total de 172 de prenume distincte au fost înregistrate 217 hipocoristice, care se repartizează după cum urmează: 61 de prenume nu au nici un hipocoristic (*Ádalbert, Adám, Andréi, Bălása, Bérta, Blandina, Brúno, Bujór, Călin, Coconica*², *David, Délia, Domnița, Éduard, Élița, Fráncisc, Gavril, Gérhardt, Giováni, Grigóre, Hénric, Iácob, Ignát, Ilie, Isác, Ítu, Iúlia, Iuliús, Laurica, León, Léopold, Liza, Lúdvic, Mafálda, Margaréta, Mariána, Márta, Martin, Matéi, Milivói, Mina, Móise, Óscar, Rachila, Regina, Rodica, Rómulus, Simileána, Tánáse, Tcodóra, Tibéria, Tóma, Traián, Tránț, Trifu, Tudóra, Valériu, Veronica, Xénia, Zalústra, Zórița*); 56 cu un hipocoristic (*Alexándra > Sándá, Alexandrina > > Sándá, Angița > Gáța, Aurélia > Réli, Aurica > Íca, Carolina > Lina, Cornél > Nelu, Daniél > Dánúț, Dóina > Doinița, Dóru > Dorél, Emil > > Emilúț, Emilia > Mili, Florin > Florinél, Gáitin Gáita, Gertrúda > Trúdi, Gherasim > Símu, Grúia > Gruíța, Hána > Háni, Húlda > Húldi, Iáncu > Iancútu, Ilóna > Ilónca, Iréna > Íren³, Iustina > Tina, Lia > Liúța, Liviu > Liviúț, Múrgu > Murgúț, Marléna > Marlenúș, Maxim > Máxinél, Octavián > Távi, Olímpia > Límpi, Olimpiáda > Piáda, Paraschiva > Chiva, Pável > Páválúț, Persida > Sída, Pétra > Petrița, Rádu > Rádúcu, Rúdolf > Rúdi, Rúja > Rujița, Rusalín > Línu, Rusalina > Lina, Sebastíán > Wásti, Silvia > Síia, Solomón > Mónu, Stéla > Stelúța, Suzána > Zúsca, Ștefánia > Ștéfi, Tařána > > Táța, Tibériu > Tibi, Valbúrga > Váli, Válea > Váli, Vichénte > > Chéntă, Victor > Victorás, Viorica > Íca, Vladímír > Vóva Zaharia > > Zária*); 32 cu două hipocoristice (*András > Andriș, Andrișcu; Angéla > Angelica, Gili; Aurél > Aurică, Rélu; Barbára > Pávi, Wéti; Cáról > Cári, Căricél; Coriolán > Lánu, Láni; Cornélia > Néli, Pia; Dumitru > > Mítru, Mítică; Eufrosína > Frusína, Zína, Eleonóra > Nóra, Nóri; Erszébet > Érji, Éřica; Etéla > Étel, Étuș; Eugén > Génu, Genică cu var. Jénu, Jenică; Eugénia > Géni, Genica cu var. Jéni, Jenica; Férđinand > Féri, Nándi; Fira > Firúța, Úța; Ghizéla > Ghizi, Ghiza; Icoáne > Codne, Coniță; Ládistlau > Ládi, Láři; Lidia > Lídi, Lídiúța; Livia > > Liviúța, Úța; Magdaléna > Mágda, Mágduș; Matilda > Mátildúța, Túlda; Ólga > Olghița⁴, Olgúța; Rozália > Rózi, Rozica; Simión [cf. și magh. Simon] > Símu, Šimi; Šándor > Šándi, Šándica; Ștefán > > Ștéfca, Fáncu; Terézia > Réza, Rézi; Trandafir > Fíru, Firútu; Victória > Victorița, Tóri*); 12 prenume cu câte trei hipocoristice (*Achim > > Chíma, Chimúță, Chimulici; Elisabéta > Savéta, Véta, Vetúța; Éva > > Vúica, Evúța, Vúța; Floóre > Florica, Íca, Flóri; Francisca > Fránři, Fáni, Fánici; Gheórghe > Gheorghița, Ghíță, Gicu⁵; Iosefína > Fina, Fíni, Fínica; Iuliána > Iúli, Iúla, Iúlca; Lúcia > Lúci, Lucica, Cíta; Sófia > > Sófi, Sofica, Fica; Tráilă > Tílă, Tíluță, Tílcă; Valéria > Váli, Valerica, Íca*); 5 prenume cu câte 4 hipocoristice (*Constantín > Dínu,*

² Am inclus între prenume acele forme hipocoristice care, nefiind cunoscută o formă de bază a lor, sînt folosite numai ca prenume.

³ Acesta, după informația primită, e „dezmiertător” față de Irena.

⁴ Accentuat și *Ólghia*.

⁵ Adus de la oraș, forma *George* din care s-a născut hipocoristicul nefiind cunoscută în comună.

Dinél, Cósta, Costică; Ecaterina > Căti, Căta, Cătița⁶, Cătiușa; Iósif (cf. și magh. Józef) > Ióșca, Ióșchița, Ióji, Iójica; Mihái > Mișa, Miși, Mișica, Mihút; Vasile > Vasilică, Lică, Văsilicút, Siliu); 2 prenume cu 5 hipocoristice (Nicolăe > Lde, Nicu, Nicuță, Nicușór, Cólă; Pétru > Petrică, Petrișór, Petrușu, Pătrút, Pípi); 2 cu cîte 6 hipocoristice (Ion > Ionică, Ionél, Nélu, Nelútu, Ionítă, Ionút; Maria > Mărioára, Măriúță, Úță, Mia, Marișca, Mări); unul cu 7 hipocoristice (Eléna > Ilenúta, Lenúta, Núta, Núți, Núțica, Léna, Léní) și, în sfîrșit, un prenume cu 12 hipocoristice (Ána > Anúta, Núța, Núti, Anica, Aníța, Anișódra, Ánuș, Anicica, Nicica, Anúșca, Núșica, Núși).

Pe baza cercetării prenumelor pe mai mulți ani, putem spune că nu au nici un hipocoristic acele prenume care sînt recent introduse în sistemul de denotație din comună (Călin, Mariana, Rodica, Veronică etc.), multe dintre prenumele străine (Bruno, Mafalda, Oscar etc.) precum și cele care au o frecvență mică, fiind întîlnite de 2—3 ori, și deci oarecum neobișnuite (Gavril, Grigore, Ilie, Ițu, Iulius etc.).

Remarcăm de asemenea că, cu cît crește numărul de hipocoristice de la o formă de bază, cu atît numărul de prenume care pot avea această mulțime de hipocoristice scade. Astfel, dacă avem 57 de prenume cu cîte un hipocoristic, nu am înregistrat decît 13 cu cîte 3, 6 cu cîte 4, 3 cu cîte 5 și unul singur cu 12. Dacă facem o medie a frecvenței prenumelor din fiecare din aceste categorii, se observă că și ea crește pe măsură ce numărul prenumelor înregistrate într-o categorie scade, ceea ce arată că prenumele de frecvență mare au un număr sporit de hipocoristice. Așa cum este de așteptat, prenumele cu frecvență mare sînt dintre cele general cunoscute în denotația romînească și, prin urmare, vechi (Ana, Ion, Maria, Vasile).

Nu trebuie să uităm însă că numărul de hipocoristice este sporit, în cazul nostru, și de faptul că am luat în considerație la fiecare prenume toate hipocoristicele, indiferent dacă sînt date de romîni, maghiari, germani sau slovaci.

*

La o cercetare mai amănunțită a hipocoristicelor se observă că ele sînt formate, în general, prin două procedee: derivare cu sufixe și trunchiere. Pentru o mai ușoară urmărire a modului în care iau naștere formele în discuție, le vom studia împărțite în:

1. Forme hipocoristice alcătuite prin derivare de la prenume cu: A) un sufix diminutival (ex.: *Mărioara*); B) două sufixe diminutive (ex.: *Văsilicút*).

2. Forme hipocoristice alcătuite prin trunchieri: A) de la prenumele de bază (ex.: *Mili* < *Emilia*); B) de la hipocoristice formate prin derivare (ex.: *Nuța* < *Anuța*).

3. Forme hipocoristice alcătuite prin derivare cu sufixe diminutive de la trunchieri (ex.: *Nicușor*).

Distincția între categoriile 2 și 3 am făcut-o ținînd seamă de succesiunea operațiilor de derivare și trunchiere, în primul caz trunchierea

⁶ Accentuat și *Cătița*.

fiind ulterioară, iar în cazul al doilea formele trunchiate servind ca punct de plecare. Am considerat ca prim unul sau altul dintre procedee după cum o formă hipocoristică care să dovedească contrarul nu există în comună sau, adesea, nici nu este posibilă.

Sîntem deci de părere că, deși există unele cazuri în care cu greu ne putem pronunța pentru includerea în una sau alta din categorii, ele se pot separa și trebuie separate, pentru ca să putem pătrunde mai bine în mecanismul de formare a hipocoristicelor.

Menționăm că terminația *-i* nu o vom considera ca sufix atunci cînd ea poate să provină, în mod normal, din trunchiere (ex. : *Emilia* > *Mili*). Asupra acestui sufix însă vom mai reveni.

În cele ce urmează vom trece la analiza hipocoristicelor după schema dată.

1. Forme hipocoristice alcătuite prin derivare :

A. derivare cu un sufix diminutival.

Dăm o listă a sufixelor diminutivale în ordinea frecvenței lor⁷, indicînd și hipocoristicele în discuție :

— sufixe cu frecvența 1 :

- aș : *Victoriaș*
- ioara : *Mărioara*
- ișor : *Petrișor*
- ucu : *Răducu*
- uță : *Măriuță*

— sufixe cu frecvența 2 :

- iță : *Ioniță, Gheorghită*
- uș : *Marlenuș, Petrușu*⁸

— sufixe cu frecvența 4 :

- el : *Dorel, Florinel, Mășinel, Cornel*
- ică : *Aurică, Ionică, Petrică, Vasilică*

— sufixe cu frecvența 6 :

- ica : *Aurica, Angelica, Florica, Rozica, Sofica, Valerica*

— sufixe cu frecvența 7 :

- ița : *Anița, Doinița, Gruțița, Olghița, Petrița, Rujita, Victorița*

— sufixe cu frecvența 8 :

- uț : *Emilut, Iancutu, Ionut, Liviut, Mihut, Murgut, Păvălut, Pătruț*

— sufixe cu frecvența 10 :

- uța : *Anuța, Fîruța, Ilenuța*⁹, *Evuța, Liuța, Lidiuța, Liviuța, Mătilduța, Olguța, Steluța*.

Dintre formele hipocoristice amintite pînă acum au un conținut afectiv bogat în general acelea care sînt formate prin derivare cu sufixe cu frecvență mai mică precum și formațiile recente, de la prenume noi,

⁷ Prin frecvență înțelegem numărul care ne arată cîte derivate formează fiecare dintre sufixele studiate în raport cu numărul total de hipocoristice înregistrate.

⁸ Această formă, ca și alte hipocoristice în *-u*, se datorește, credem, unei puternice tendințe de articulare. Forme ca *Ionușu, Dănușu, Nușu* etc. sînt în general cunoscute. De remarcat că aceste hipocoristice au vocativul în *-(u)le !*, *-u-* putînd fi adesea analizat de vorbitori în mod greșit ca făcînd parte din temă.

⁹ Prenumele *Elena* se pronunță, în această comună, *Iléna*.

chiar dacă sînt derivate cu sufixe cu frecvență mai mare (*Doinița, Emîluț* etc.). Dovadă a acestei bogății afective este faptul că ele, cu foarte puține excepții¹⁰ nu se mai atribuie după o anumită vîrstă¹¹, pe cînd altele ca *Păvăluț, Evuța, Anuța* etc. sînt purtate pînă la adînci bătrînețe. Considerăm cele spuse aici ca un argument în sprijinul afirmației noastre cu privire la includerea ideii de „mic” în unele hipocoristice.

Nu am putut stabili, poate din cauza aceleiași limitări a materialului, un raport concludent între frecvența sufixului și vechimea lui. Astfel, dacă putem afirma despre sufixe ca *-ucu, -el, -uș* că sînt noi (pentru comuna la care ne referim!), nu același lucru îl putem afirma despre *-iță*, deși el are aceeași frecvență ca și *-uș*. Credem că aceasta se datorește și „modei”, care în denominație are un caracter foarte accentuat, între formele tradiționale și cele noi existînd o continuă luptă. Aceasta se poate vedea și din faptul că unele prenume care fac parte din sistemul așa-zis tradițional sînt nevoite să accepte forme hipocoristice noi (*Dinel* < *Constantin*, *Mia* < *Maria*), după cum prenume noi și-au format derivate cu sufixe vechi, deci mai cunoscute (*Emîluț* și nu, de ex., *Emîlucu*¹²).

B. Derivatele cu două sufixe provin, de fapt, de la hipocoristice formate la rîndul lor tot prin derivare. Din materialul nostru nu am putut extrage decît 4 cazuri de acest fel: *Anușca, Erjica, Andrișcu, Văsîlicuț*, primele trei făcînd parte din categoria hipocoristicelor de origine străină.

Hipocoristicul *Văsîlicuț* este format din *Văsîlică* (< *Văsîle* + suf. *-ică*) + suf. *-uț*. Nu este vorba deci de un sufix compus.

2. Forme hipocoristice alcătuite prin trunchieri. După cum vom vedea, trunchierile se realizează prin afereză, sincopă și apocapă, precum și prin combinații între aceste trei procedee:

A. Trunchieri de la prenume:

a. Hipocoristice formate prin afereză:

— cade vocala inițială atonă din paroxitone: [E]léna¹³, [I]coâne

— cade silaba inițială protonică: [An]gîța, [Du]mîtru, [Ius]tîna, [Ma]tîlda, [Per]sîda, [Vă]sîle (> Sîliu), [Vi]chîntă

— cad primele două silabe inițiale protonice: [Ale]xândru (> Sîndu, prin disimilarea grupului *-dr-* în graiul copiilor), [Ale]xândra, [Au]rêlu, [Caro]lîna, [Corio]lînu, [Constan]dînu¹⁴, [Eu]gênu, [Ghera]sîmu, [Iose]fîna, [Nico]lăe, [Olim]piăda, [Paras]chia, [Rusa]lîna, [Rusa]lînu, [Solo]mônu, [Tranda]firu.

— cad primele două silabe protonice în paroxitone de 5 silabe: [Eu]frusîna, [Eli]savêta.

¹⁰ Ne referim mai ales la hipocoristicul *Mărioara*, care poate să-și fi pierdut valoarea și din cauza extraordinarei frecvențe, el fiind cel mai obișnuit hipocoristic de la prenumele *Maria* care e și el foarte răspîndit.

¹¹ Limita de vîrstă este de cca 30—35 de ani, adică atunci cînd în locul formelor de adresare *nană* și *ceace* încep să se folosească *dodă* (sau *tușă*) și *uică* adică atunci cînd diferența de vîrstă dintre cei ce au dat hipocoristice și cei ce le-au primit începe să se șteargă în sensul că ambele categorii sînt persoane mature.

¹² Este vorba aci și de o presiune a sistemului limbii, nu orice cuvînt putînd forma derivate cu orice sufix.

¹³ Devenit, prin asimilare, *Nena*.

¹⁴ Pronunțat *dînu*.

— cad primele trei silabe protonice în paroxitone de 5 silabe : [Elisa]-*véta*, [Eufru]*sína* (> *Zína*).

— cad toate sunetele, pînă la partea finală simțită ca sufix, deoarece prenumele care suferă această trunchiere sînt, la origine, tot hipocoristice : [Aur]*îca*, [Vior]*îca*.

b. Hipocoristice formate prin sincopă. Cad grupuri de sunete între care adesea și vocala accentuată : *Ghiz*[el]a, *Iul*[ian]a, *M*[ar]ia, *Sî*[lv]ia, *T*[ră]îlă.

c. Hipocoristice formate prin apocopă :

— cade vocala finală : *Iren*[a]¹⁵, *Lidi*[a], *Mari*[a]¹⁶, *Sofi*[a].

— cad mai multe sunete finale : *Etel*[ca], *Frant*[isc], *Franti*[sca], *Iuli*[ana], *Ladi*[slau], *Magda*[lena], *Nicu*[lae], *Simi*[on] (> *Simu*)¹⁷, *Tati*[ana] > *Tuța* în graiul copiilor.

d. Hipocoristice formate prin afereză și sincopă : [Ale]*xandr*[in]a, [E]*cat*[erin]a, [Te]*rez*[i]a.

e. Hipocoristice formate prin afereză și apocopă : [Cor]*neli*[a], [E]*mili*[a], [Eu]*geni*[a], [Ni]*cola*[e] > *Cólă*, [Oe]*tavi*[an], [O]*limpi*[a], [Te]*rez*[a]¹⁸, [Vic]*tori*[a].

f. Hipocoristice formate prin afereză, sincopă și apocopă : [E]*cat*[er]î[na]¹⁹.

g. Hipocoristice formate prin apocopă și sincopă : *Co*[n]sta[ntin]²⁰, *F*[r]anci[sca]²¹, *F*[r]an[c]î[sca]²², *Fer*[d]î[nand]²³, *Ștef*[an]î[a]²⁴, *Val*[ent]î[na], *Val*[er]î[a].

B. Trunchieri de la hipocoristice

a. Afereză :

— cade vocala inițială atonă din paroxitone : [A]*nicica*, [A]*nîța*, [I]*lenîța*²⁵, [E]*vîța*, [E]*vuica*.

— cade silaba inițială protonică : [Săn]*dîtu*, [Le]*nîța*, [Gheor]*ghîță*, [Io]*nêtu*, [Lu]*cica* > *Cîta* în graiul copiilor, [So]*fica*.

— cad primele două silabe protonice : [Vasi]*îcă*.

— cad toate sunetele pînă la sufixul diminutival : [Valer]*îca*, [Mări]*îță*, [Livi]*îța* > *Uță* poate prin influența precedentului, [Flor]*îca*, [Fir]*îța*.

b. prin apocopă : *Flori*[ca].

Observăm, la toate hipocoristicele formate prin trunchiere, tendința de a deveni bisilabice paroxitone.

3. Forme hipocoristice alcătuite prin derivare cu sufixe diminutive de la trunchieri. Vom da aceste hipocoristice în ordinea frecvenței sufixelor cu care sînt derivate, indicînd și sufixul :

¹⁵ Hipocoristic existent într-o familie de maghiari care vorbesc romînește.

¹⁶ Acesta poate fi și un împrumut german ; recent, sub influența orașului, am înregistrat accidental și forma *Meri*.

¹⁷ Poate prin sincopă dintr-un mai vechi *Stm*[ion]u sau o analogie după hipocoristice de tipul *Nicu*, *Sandu*.

^{18, 19, 21, 22, 23, 24} Aceste hipocoristice sînt un împrumut de la germani la care sînt mai frecvente, iar unele sînt purtate numai de ei.

²⁰ Cf. bg. *Costo*.

²⁵ Devenit, prin asimilare, *Nenuța*. Hipocoristicul poate fi însă și o formă care să țină de categoria a 3-a adică să fie format de la hipocoristicul *Lena* + suf. *-uța*.

— Sufixe cu frecvența 9 :

-ica : *Fînica*²⁶, *Iójica*²⁷, *Jenica*, *Lucica*, *Mișica*²⁸, *Nușica*²⁹, *Nuțica*³⁰, *Rozica*, *Șândica*.

— Sufixe cu frecvența 3 :

-ică : *Costică*, *Jenică*, *Mitică*

-uț : *Dănăț*, *Firățu*, *Netățu*

-uță : *Chimăț*, *Nicăț*, *Tilăț*

— Sufixe cu frecvența 2 :

-a : *Chima*, *Găita*³¹

-el : *Dinél*, *Dorél*

-ița : *Catța*, *Ioschița*

— Sufixe cu frecvența 1 :

-icel : *Căricel*

-iță : *Coniță*

-uș : *Măgdăș*

-ușa : *Catiușa*³²

-ușor : *Nicușor*

-uța : *Vetuța*

Semnalăm și hipocoristicul *Chimulici*, în a cărui alcătuire s-a pornit de la forma *Chimul* + suf. -iei.

Amintim trei hipocoristice despre care informatorii ne-au spus că sînt formate în graiul copiilor : *Pta* (< Cornelia), *Pipi* (< Petru), *Zúsc*a (< Suzána).

*

Am spus la începutul lucrării că materialul nostru include și prenumele, respectiv și hipocoristicele străine. Am alcătuit o categorie aparte din acele hipocoristice care sînt purtate mai ales de minorități și care sînt specifice limbilor respective : *Anuș*, *Anticica*, *Anușca*, *Nicica*, *Nuși*, *Nuți* (< Ana), *Andriș*, *Andrișcu* (< Andrei), *Păvi*, *Wéti* (< Barbara), *Cári* (< Carol), *Léni* (< Elena), *Érji*, *Érjica* (< Erzsébet), *Nándi*, *Féri* (< Ferdinand), *Trúdi* (< Gertruda), *Ghízi* (< Ghizela), *Háni* (< Hana), *Hildi* (< Hilda), *Ilónca* (< Ilona), *Fini* (< Iosefina), *Ióji*, *Ióșca* (< Iosif), *Iúlca* (< Iulia), *Láti* (< Ladislau), *Marișca* (< Maria), *Márghit* (< Margareta), *Miși*, *Mișa* (< Mihai), *Rúdi* (< Rudolf), *Wásti* (< Sebastian), *Șimi* (< Șimon), *Ștéfca* (< Ștefan), *Váli* (< Walburga), *Vóva* (< Vladimir).

Se observă că foarte multe dintre aceste hipocoristice au terminația -i. După modelul acestora, întărit de faptul că unele hipocoristice romi-

²⁶, ²⁷, ²⁸, ²⁹, ³⁰ Hipocoristice germane și maghiare, deoarece, spre deosebire de celelalte, nu au accentul pe penultima silabă.

³¹ Terminația -a la masculine probabil sub influență sîrbă sau bulgară. Cf. Th. Capidan, Gh. Weigand, *Die bulgarischen Rufnamen, ihre Herkunft, Kürzungen und Neubildungen*, pp. 104—199, în DR II (1921—1922), Cluj, 1922, p. 801—806, și S. Pușcariu, E. Gamillscheg und L. Spitzer, *Beiträge zur romanischen Wortbildungslehre*, în DR II (1921—1922), p. 693—700, Cluj, 1922.

³² Creat, prin 1944, de la hipocoristicul *Cati*, sub influența cîntecului „Catiușa”.

nești au terminația *-i* provenită din trunchiere s-au creat hipocoristice românești alcătuind un grup de dublete: *Ana-Ani*, *Nuța-Nuți*³³, *Nora-Nori*, *Lanu-Lani*, *Gela-Geli*, *Șandor-Șandi* etc.³⁴.

★

O privire de ansamblu asupra tuturor hipocoristicelor ne permite să remarcăm că numărul femininelor este mult mai mare decât al masculinelor (127 față de 90), însuși numărul prenumelor feminine fiind mai mare decât al masculinelor (89 față de 83).

Referindu-ne la hipocoristicele formate prin derivare, se poate observa că în majoritatea cazurilor există sufixe pentru fiecare gen, ele fiind adesea perechi.

Așa cum arată Șt. Pașca în lucrarea deja citată³⁵, există unele sufixe care se întrebuințează pentru ambele genuri. Dintre sufixele înregistrate de noi remarcăm, în acest sens, următoarele: *-iță* (*Coniță*, *Ioniță*), *-uță* (*Măriuță*, *Nicuță*), *-ița* (*Anița*, *Gruțița*), *-ica* (*Florica*, *Șândica*).

Având în vedere că problema sufixelor a fost pusă în două capitole, credem necesar un tabel complet al frecvenței lor:

- cu frecvența 1: *-aș*, *-icel*, *-ici*, *-ioara*, *-ișor*, *-ișoara*, *-ucu*, *-ușa*, *-ușor*
- cu frecvența 2: *-a*
- cu frecvența 3: *-iță*, *-uș*
- cu frecvența 4: *-uță*
- cu frecvența 6: *-el*
- cu frecvența 7: *-ică*
- cu frecvența 9: *-ița*
- cu frecvența 11: *-uța*
- cu frecvența 12: *-uț*
- cu frecvența 15: *-ica*

Sufixele *-ica*, *-uța* pot ajunge să aibă singure valoare de hipocoristice, prin trunchierea unor derivate în a căror componentă intră. Rezultă din tabelul de mai sus că aceste sufixe au frecvența marc. Credem că tocmai aceasta a permis detașarea lor.

★

Comparând între ele categoriile de hipocoristice formate prin derivare și trunchiere, este clar că, dacă pentru primele se pot stabili anumite raporturi de frecvență, număr, vechime etc., la cele din urmă fantazia și limbajul copiilor joacă un rol hotărâtor, neputându-se stabili nici o relație între lungimea cuvântului, accent, frecvență etc. pe de o parte și trunchiere pe de alta. Aceasta cu atât mai mult cu cât și aici, ca și în cazul primei categorii, se adaugă factorul „modă” care, alături de tendința vorbitorului, face ca afirmațiile noastre să fie valabile mai mult pentru acest material, rămânând adesea probabile și discutabile pentru generalizări.

³³ Probabil că împrumutul din germană al formelor *Ani* și *Nuți* a deschis calea formării dubletelor.

³⁴ Cf. Șt. Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, Buc., 1936, p. 142.

³⁵ Id., *ibid.*, p. 143—144, 146.

PORECLE DIN SATUL CĂPTĂLAN

(Raionul Aiud, Regiunea Cluj)

DE

O. VINTELER

Poreclele ocupă în cadrul onomasticii un loc destul de important, din păcate, însă, pînă de curînd ele au fost puțin studiate. Ocupîndu-se de porecle, V. K. Ciceagov le definește astfel : „Cuvinte atribuite oamenilor în diferite perioade ale vieții lor, după o proprietate sau alta, sau după o calitate a lor, prin care ei sînt cunoscuți într-un anumit cerc al societății, adesea foarte îngust“¹.

O atenție deosebită cu privire la nume și porecle merită și observațiile lingvistului sovietic Lev Uspenski. El spune : „Numele este un prenume de neam ; particularitatea lui constă în aceea că el este colectiv, aparține nu numai unui singur om, ci cîtorva membri ai aceleiași familii. De la tați el poate trece la copii, de la soți la soții. Aproape niciodată nu conține în sine semnele care ar fi descris unele sau alte trăsături comune tuturor membrilor neamului dat“. „Dar poreclele sînt chiar invers : oarecum desenează un om dat, un singular cu trăsăturile lui distinctive, care-i aparțin numai lui personal“². Lev Uspenski, analizînd trăsăturile care deosebesc prenumele de porecle, precum și asemănările care există între ele ajunge la următoarele concluzii : *a*) asemănări : prenumele ca și poreclele sînt nume proprii ; ambele se pot forma din cuvinte obișnuite ; *b*) deosebiri : prenumele se întrebuițează la fel atît în cadrul familiei, cît și în afara ei, pretutindeni, pînă și în documentele oficiale. Poreclele se întrebuițează numai între oamenii cu relații apropiate sau în cazul cînd nu există un respect reciproc. Prenumele este onorabil. Porecla adesea este jignitoare“³.

Scopul poreclelor, fie că ele au la origine un defect fizic, fie că au unul moral, este de a ironiza, de a batjocori. Și pentru aceasta „destinația

¹ V. K. Ciceagov, *Из истории русских имён, отчества и фамилии*, Uspedghiz, 1959, p. 5.

² Lev Uspenski, *Слово о словах, ты и твѣ имя*, Lenizdat, 1962, p. 554.

³ Id. *ibid.*, p. 420.

porecelor de a denumi omul printr-un nume propriu, dat după o oarecare trăsătură caracteristică a sa, legată de înfățișarea exterioară, de obiceiuri, de comportare, de ocupație, de meserie și altele — a determinat componența porecelor în care au putut să intre cele mai diferite cuvinte și îmbinări de cuvinte luate aparte⁴. Astfel porecele se creează și se îmbogățesc pe baza lexicului limbii respective, din cuvintele comune. Cuvintele care stau la baza porecelor sînt, în general, cuvinte din fondul uzual al vocabularului graiului respectiv, și de aceea ele diferă de la sat la sat, de la o ocupație la alta.

Vorbind despre porecle și supranume, A. Candrea spune: „dacă o poreclă dată cuiva de către o persoană este repetată și de alții la adresa aceleiași persoane, ea devine supranume”⁵.

Este adevărat că apariția porecelor cît și a supranumelor este incidentală, dar destinația lor diferă, deși ambele sînt calificative. Apoi ele se deosebesc și din punct de vedere al originii lor. Astfel, după cum am arătat mai sus, porecele își au originea mai ales într-un defect, în timp ce supranumele au la bază o profesie, situația socială etc. și ele nu supără, de cele mai multe ori scoțînd în evidență anumite calități ale persoanelor respective. Cu toate că în unele cazuri atît supranumele cît și porecele sînt utilizate în locul numelor de familie, pentru a deosebi două persoane cu același prenume, totuși rolul lor este deosebit. Un exemplu va lămurii mai bine situația. În satul Căptălan există două persoane care au același prenume, *Aurel*, dar ele sînt deosebite de localnici datorită faptului că unuia i se spune *Aurel Găzdacu* (*g a z d ă* = bogat), *Găzdacu* fiind supranume, iar celuilalt *Aurel Curcoi*, deoarece seamănă cu un curcan, *Curcoi* fiind poreclă. Aceeași este situația și în cazul lui *Iosif Diaeu* și *Iosif Tigae*.

Așadar, despre supranume și în oarecare măsură și despre porecle se poate spune că sînt calificative date de multe ori spre a deosebi oamenii cu aceleași prenume. În ce privește trecerea poreclei în supranume, în satul respectiv nu am constatat acest lucru. Porecele care își pierd afectivitatea, care nu mai caracterizează persoanele cărora le sînt atribuite — din cauză că sînt moștenite, fiind întrebuițate tot mai rar, se uită și ies din uz, locul lor fiind cupat de porecele noi, care caracterizează direct persoanele cu defectele lor. Întîlnim și cazuri cînd porecla, tot datorită faptului că nu mai caracterizează persoanele care o poartă, se păstrează dar își schimbă sensul. Acest fapt îl vom vedea ilustrat mai jos.

*

Satul Căptălan, din care am adunat porecele pe care le vom discuta mai jos, este situat pe malul stîng al Mureșului, la 7 km. spre est de orașul Ocna-Mureș. Fiind satul meu natal, adunarea materialului am putut-o efectua mai mulți ani de-a rîndul; acest material a fost completat, apoi, printr-o anchetă specială făcută în 1962.

⁴ L. I. Kolokolova, *Имена собственные в раннем творчестве А. П. Чехова*, Kiev, 1961, p. 15.

⁵ A. Candrea, *Porecele la romîni*, București, 1896, pag. 8. Vezi despre această problemă: Șt. Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936; Aurelia Stan, *Porecle și supranume din Valea Bistriței în „Limba romînă”*, VI (1957), nr. 5.

Satul are o vechime de aproximativ 200—250 de ani. Era un sat mai ales de oameni săraci. Această stare de lucruri s-a continuat pînă aproape de cel de-al doilea război mondial. Dintre persoanele mai în vîrstă, aproape că nu există nimeni care să nu fi fost slugă în trecut, la bogătașii de prin satele vecine.

În satul Căptălan marea majoritate a locuitorilor o formează românii. Acestora li se adaugă vreo cinci familii de maghiari, buni cunoscători ai limbii romîne.

Pentru a obține explicațiile porecelor am apelat la unii oameni mai bătrîni⁶ din sat, dar nu întotdeauna explicațiile lor sînt convingătoare.

Menționăm că în satul Căptălan porecele sînt foarte obișnuite în rîndul populației romînești, fiecare om sau fiecare familie are una, două sau chiar trei porecle. În schimb la locuitorii care aparțin minorităților naționale am constatat un fapt foarte interesant : nu au aproape de loc porecle.

În general aceste porecle ca și termenii comuni în care își au originea, indiferent de limba căreia aparțin, sînt bine cunoscute de către majoritatea locuitorilor satului. Excepție fac unele porecle mai recente, care încă nu s-au răspîndit în tot satul, fiind cunoscute doar de un grup mai restrîns de oameni (de către vecini sau chiar numai în familie) sau altele, foarte vechi, cunoscute doar de oamenii cei mai în vîrstă.

În cazul de față avem în vedere numai acele porecle care sînt cunoscute de către toți oamenii din sat.

Analizînd originea porecelor din Căptălan am constatat că majoritatea lor au fost date de către cei mai înstăriți celor mai săraci, slugilor lor sau copiilor orfani, cum sînt : *Ludi*, *Borbore*, *Curcoi*, *Șotică*, *Mîrtoc*, *Puşumă* etc. Cele mai multe porecle datează de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Ele corespund purtătorilor de azi numai în cazul cînd aceștia au moștenit și defectul, caracteristic cîndva pentru tatăl, bunicul sau chiar străbunicul, care a primit de fapt porecla. Din această cauză întîlnim persoane care au mai multe porecle ; unele mai vechi, moștenite, și altele mai noi, care le caracterizează direct. În ultimii ani se creează din ce în ce tot mai puține porecle. Pe o perioadă de aproximativ douăzeci de ani, am remarcat doar cîteva, dintre care nu toate sînt cunoscute pe tot cuprinsul satului. Acestea, credem că ar putea fi un rezultat și al faptului că între oamenii din sat a început mai de mult să dispară diferența dintre cei înstăriți și cei săraci. Astăzi, satul fiind aproape de Ocna-Mureș, Luduș, Războieni, Cîmpia Turzii etc., aproape din fiecare familie există una sau mai multe persoane care sînt muncitori, elevi în orașele amintite sau studenți în alte orașe mai îndepărtate. Satul de slugi din trecut a fost transformat într-un sat de colectivști, muncitori și intelectuali.

Porecele existente nu se răspîndesc în aceeași măsură la toți membrii familiei ; de obicei fiul cel mai mare moștenește porecla cea mai răspîndită pentru tată, deși cînd se vorbește despre toți membrii familiei

⁶ De la Pușcaș Simion, în vîrstă de 86 de ani și de la Botezan Vasile de 72 de ani. Alte informații, mai puțin importante, le-am primit de la alți cîțiva locuitori din satul Căptălan.

respective se întrebuintează o formă colectivă a poreclei. Pe măsură ce se creează tot mai puține porecle, porecele existente își pierd afectivitatea, devin mai puțin jignitoare. În trecut din cauza unei porecliri, apăreau certuri serioase și uneori chiar și bătăi.

★

În cele ce urmează vom analiza originea și semnificația porecelor grupate în anumite categorii.

După particularități fizice

Brînză : „mic, scund ca o puțină de brînză”;

Burdea : „era burduhănos, avea burta mare”;

Căldare și derivatul său *Căldărușă* : poreclă dată membrilor unei familii care sînt toți foarte bruneți. Diminutivul *Căldărușă* s-a dat copiilor cînd erau mici. În prezent acesta din urmă este porecla care s-a răspîndit mai mult.

Căocel [*căuăcel*] : era mic, slăbuț, și negru ca un fierar cînd lucrează.

Chelea (= *pielea*) : „au fost patru frați dintre care trei foarte înalți și foarte slabi, încît se spunea că a rămas numai pielea, șoricel pe ei”. Se mai spunea că pielea lor este uscată ca cea din care se fac traiste (în Căptălan se spune *straiță*). Cu timpul aceste calificative s-au transformat în porecle. Astfel s-a păstrat pentru unul porecla *Chelea*, pentru altul *Șoric* (= șorici) iar pentru al treilea *Străițeru*. (Al patrulea a primit porecla *Șotică*, în satul vecin, Gura Arieșului, cînd era acolo slugă. Originea poreclei nu ne este cunoscută, în schimb, în sat s-au păstrat anumite expresii legate de această persoană „ce tot scuipi ca Șotica”, „bei ca Șotica”).

Chioarla : „pentru că era vătămat”. Explicația nu este convingătoare. Probabil porecla este transmisă, în forma inițială avînd un alt sens.

Ciardaș : persoana a venit împreună cu porecla din satul Cheța, raionul Luduș. Am primit două explicații : 1) „pentru că îi plăcea mult să joace ciardașul” (magh. *csárdás*) ; 2) „fiindcă era un om frumos și-i plăcea să se poarte curat, „adică să umble ciordaș” (= a umbla îmbrăcat frumos). (Această din urmă explicație am primit-o de la fiul său, Moș Ioan de 65 de ani, căruia îi este atribuită în prezent porecla.) Credem că mai justă e o a treia explicație : persoanei respective îi plăcea mult să bea ; el și-a petrecut mult timp din viață în cîrciumă ; chiar și moartea și-a găsit-o în cîrciumă (vezi magh. *csarda* = cîrciumă).

Flocea : „era un om tare păros”.

Holbău : „era tare holbat, cu ochii căscați” (< *holba* + suf. -ău).

Hornoi : „era un om înalt ca un horn”.

Iapă : poreclă dată unei femei ; e formată după cea a tatălui ei (*Calu*), care era un om voinic. Aceeași însușire o are și fiica.

Lungu (v. *Urieșu*).

Lupu : „avea forma gurii ca a lupului”.

Pleşă : „era complet chel, pleşuv”.

Surdu : „este surd”.

Şchiopu : „nu are un picior”.

Şemi (magh. *semmi* = nimic). Nu avea barbă, era spin. Odată când a mers să se tundă, frizerul l-a întrebat : „bărbierit nu trebuie?”. El a răspuns : „nu am nimic”. „Da şemi” a răspuns frizerul, care probabil era maghiar.

Țințar : pentru că era un om ușurel și subțirel ca un țințar ; ca diminutiv s-a format *Ținți*, iar și mai nouă este forma *Țințiluc*.

Tot la această grupă putem aminti două porecle formate prin anti-teză : *Lungu* și *Urieșul* „sînt mici de statură”.

După anumite întâmplări, obiceiuri, deprinderi etc.

Belitu : a încercat să se sinucidă. După a beli, care în satul Căptălan înseamnă „a înjunghia, a ucide, a tăia mieii, viței etc.”.

Bocicor : (magh. *bocskor* = opinci). El a povestit că în America, unde a fost la lucru, a umblat tot timpul cu opinci. Fiind întrebat cum li se spune opincilor, el a răspuns că *bocicori* și atunci l-au poreclit *Bocicor*.

Boloboc și varianta *Poloboc* (= cumpăna zidarului). Este primul din sat care a întrebuintat acest termen.

Ciocîrți : „umblă mult după ciocîrți” (= bureți).

Colector : „l-au dat părinții la școală, la Blaj să învețe carte și el, mîndru, a zis că se face colector. Însă nu i-a plăcut să învețe și a venit acasă ; lumea i-a spus însă colector.

Găinaț : „îi plăcea să umble noaptea pe la cotețele oamenilor și să fure găini”.

Mătasa și derivatul *Mătăsucă* : cînd veneau comercianții ambulanti cu căruțele și strigau „hai la zdrențe vechi”, el striga : „hai cu mătasa”.

Oaș (se pronunță *Uoaș*) : „tot timpul mergea cu ouă de vînzare”.

Păgubașu : „și-a vîndut odată o pereche de boi și s-a înșelat, a păgubit.”

Pipă : fiindcă a început să fumeze de mic, cînd era cît o pipă.

Popică : „îi plăcea să se joace de-a popicul”.

Rîpă și derivatul *Ripuș* : cînd era fecior și organiza joc în sat angaja tot timpul pe un muzicant țigan, cu numele *Rîpa*. *Ripuș* a apărut mai tîrziu, ca diminutiv, pentru copilul lui.

Țiglan : „tot timpul prindea sticleți”. *Țiglean*, *țiglan* = pițigoii mare (vezi CADE).

După particularități psihice

Bostan : un om prost. Despre el se spune „că-i prost ca un bostan” (vezi și expresia „Bostanu-i mare dar sîmburii-s puțini” = „Capu-i mare dar minte-i puțină”).

Cântuță sau *Cantă* : îi plăcea să bea, dar era zgircit și-i spunea soției „adă numai cu cântuța”. *Cantă* (= cană) s-a răspândit mai târziu.

Căpățînă : „are capul mare ca o căpățînă, dar numai frunze, minte puțină” (vezi *Bostan*).

Hulpe (= vulpe) și *Codoi* (coadă mare) : Persoana care a primit porecla era o femeie tare șireată și i-au spus *Hulpe*. După moartea ei au rămas doi copii : o fată și un băiat. Fata a moștenit porecla *Hulpe* iar pentru băiat s-a format porecla *Codoi de vulpe*, iar mai târziu a rămas numai *Codoi*. *Hulpe* este singura poreclă înregistrată de noi care a trecut cu timpul la soț și la copii.

Iepure : „era om iute și harnic”.

Largu : „era un om lacom de avere, cînd ara, tot tăia cîte o brazdă de pe la vecini și spunea : „mie așa-mi place să mă lărgesc”.

Modrogală : „Era un om foarte moale”. *Modrogală* este o pastă din lut și balegă moale, cu care se vopsește peretele în partea de jos, pe o porțiune de 20—30 cm. Uneori, în special la bucătăriile de vară se vopseau toți pereții cu o astfel de pastă.

Tărășos : fiindcă era tare împrăștiat, atît la vorbe cît și la fapte.

Porecle formate de la nume proprii ale unor animale

Buli : „a avut un cîine pe care-l chema *Buli* ; peste tot erau împreună. La un moment dat cîinele i s-a prăpădit și de atunci oamenii i-au zis lui *Buli*”.

Dorgoș : a avut un vițel pe care-l chema *Dorgoș*, nume neobișnuit în satul respectiv.

Mojar : *Mojar* este nume de bou. I s-a atribuit persoanei respective fiindcă purta niște mustăți mari și răsucite ca și coarnele unui bou.

Porecle formate după defecte de pronunțare sau expresii des întrebuițate

Băndașu : „El era cam surd. Odată a luat un cîine de la cineva și l-a întrebat pe stăpîn cum îl cheamă. Stăpînul i-a răspuns *Bondaș*, iar el a înțeles *Băndaș*”.

Borbore, varianta *Bolbore* : în copilărie, cînd îl întreba cineva ceva, el mai mult bolborosea, neînțelegîndu-se ce spune.

Boba : poreclă nouă. Persoanei căreia îi este atribuită această poreclă întrebuițează foarte des expresia „vorba-i vorbă”. Cînd se îmbată pronunță „voba-i vobă”, iar cînd e și mai beat, „Boba-i bobă” sau „*Boba*”.

Cacea : copilul lui nu putea pronunța *ciucalău* ci *cacealău*, de aici a rămas „*Cacea*” (vezi *Ciucalău*).

Căcălărie : persoana se numea Ilarie. El întrebuița foarte des, aproape înaintea fiecărui cuvînt, conjuncția *că* : „că eu știu, că am fost, că doar fac, etc.”.

Duduioi : „cînd se îmbăta, sau se supăra, întrebuița des expresia « pe toți vă dudui »” (= pe toți vă alung, vă izgonesc).

Gheriu : „lumea a rîs de el, fiindcă în loc de *Gegö* (prenume magh.), el zicea *Gheriu*”.

Gordon : avea o voce de bas; (contrabasului în Căptălan i se spune *gordon*).

Ludi : de mic copil a fost slugă. Stăpînul lui avea o vacă pe care o chema *Ruji*, dar el nu putea pronunța sunetul *r* și îi spunea *Ludji*, *Ludi*.

Nepotu : întotdeauna cînd se adresa cuiva întrebuița expresia „măi nepoate”.

Pățitu : ori de cîte ori i se povestește ceva, el spune „da, eu știu, eu sînt pățit”.

Pleașcă : plasei de pescuit el îi spune *pleașcă*.

Pușumă : persoana respectivă, cînd era cioban și mergea după oi, striga la ele „pșup, șup-pșum”.

Soaia : „el era copil din flori, dar mamă-sa și rudele pretindeau că este al unui oarecare Onisoaie (Onisie) și-l învățau pe copil să spună că este al lui Onisoaie. Copilul spunea că e „a lu Soaia”.

Tînta : nu avea dinți și nu putea pronunța *tîntă*, ci „*tîntă*”.

Tiutiuruză : „în loc de cucuruz, pronunța *tiutiuruz*”.

Vaucă (*Vaucă*), *Vacă* : poreclă provenită din pronunțarea numelui *Valerucă*. Soția lui îi pronunța atît de repede prenumele, încît se reduce o serie de sunete, ajungînd să se audă *vauca vaucă* și chiar *vacă*.

Zorebișten : „așa înjura el” (cf. magh. *az öreg isten*).

Porecele formate din diminutivele întrebuițate de părinți pentru copiii lor

Pilat : „fiind orfan, a fost înfiat la o vîrstă de 18, 19 ani. Părinții lui adoptivi îl dezmierdau, spunîndu-i „copilul nostru, pilu nostru”. La o vîrstă mai înaintată din *Pilu* s-a format porecla *Pilat*.

Puiu, *Cocoșel*, *Cocoșu* : mamă-sa îl dezmierda mereu spunîndu-i „puiul meu, puiul mamei”. *Cocoșel* și *Cocoșu* i-au fost atribuite de către oamenii din sat pe măsură ce creștea *Puiu*.

Riconio (se pronunță *Ricoño*), *Rica*. Diminutiv format de mama lui de la *Lăurean*, *Lăurică*, *Rică*, *Riconio*. Ultimul diminutiv l-au format localnicii.

Scumpu : așa li se adresa mama lor : „scumpu meu, scumpu mamei”. Ulterior porecla a început să-și schimbe sensul, să însemne „zgîrcit”, datorită faptului că persoanele respective erau într-adevăr zgîrcite.

Porecele formate din nume proprii

Pășcălău, *Pascu* (în Căptălan se pronunța *Pașcu*), *Coardă*, *Cordîță* de la *Cordoș*; *Goangă* de la *Gongolea*; *Jaca* de la *Zachei*; acesta din urmă a apărut după ce a fost vizionat filmul „Vagabondul”. *Cleoambă* de la numele de familie *Nuc* : erau toți mici de statură și se spunea că ei nu

sînt *nuci*, ci *cleoambe de nuc*; *Moarți* de la Martin; *Cădărișă* de la Cădăriu; *Borceag sau alte boabe*: persoana căreia îi este atribuită porecla, a trăit mulți ani la București. Apoi, stabilindu-se în sat, s-a apucat de agricultură, deci nu era nici orășean, nici țaran și munca de la țară n-o cunoștea bine. În registrele agricole există anumite rubrici: grâu, porumb, orz, ovăz, borceag și alte boabe. În ultima grupă intră mai multe plante; este o grupă de amestecături. El nefiind nici țaran nici orășean a fost trecut la rubrica „*Borceag și alte boabe*”.

Persoane cu două sau mai multe porecle

Briciu, *Custură*: bun de gură, foarte ironic: „taie ca briciul”; *custură* (cuțit rău cu care se taie buruieni la rațe; este confecționat de obicei din coase vechi), a apărut mai târziu, după ce persoana respectivă a îmbătrînit. Tot aceeași persoană are porecele: *Gujghitu* (= ghebos, cocoșat): de la gujbă, gujbit și *Pupoș* (magh. *pupos*) după fizic, are spatele și pieptul ieșite înafară.

Ciucalău (știulete), *Bucalău*: fiind un mare bețiv și-a risipit toată averea bînd. Lumea îi spunea că „a rămas sărac și gol ca un ciucalău” deci ca un știulete după ce este curățat de pănuși. Cealaltă poreclă *Bucalău* nu are nimic comun cu cuvîntul *bucalău* (vezi CADE); ea a apărut ca o completare, fiindcă rimează cu primul: *Ciucalău-Bucalău*. După moartea persoanei căreia îi erau atribuite aceste porecle, ele s-au despărțit: pentru fiu a rămas *Ciucalău*, iar pentru fiică s-a format forma feminină *Bucăloaie*. Deci un proces identic cu cel de la *Hulpe-Codoi*.

Gîfă: „soția lui era tot timpul bolnavă și tot gîfăia cînd umbla”. În prezent porecla are un alt sens, care s-a rupt complet de origine. Porecla *Gîfă* a fost legată cu unitatea de măsură *gîf* = 1/10 din felderă. Tot pentru aceleași persoane a apărut și porecla *Felderă*.

Mîță, *Mîrtoc* (= motan), *Mocika* (magh. *mocsko* = pisică). Persoana căreia i s-a atribuit porecla a fost orfană și crescută de străini. Fiind tot timpul flămîndă, cînd plecau stăpînii de acasă, ea cotrobăia în toate oalele ca să mănînce ceva, ca pisicile. *Mîrtoc* și *Mocika* au apărut mai târziu.

Purcelu, *Porcu*, *Seroafa*, *Soldan*, *Hodorog*: „cînd vorbește așa hodorogeste, încît vorbele lui se aseamănă cu grohăitul porcilor”.

Tigaie, *Tipsie*, *Hîrb*, *Sfîrîială*: toate au aproape același sens. „Era un om slab, uscat, ars ca o tigaie (tipsie, hîrb)” etc.

Pentru o serie de porecle încă nu am putut stabili originea. De ex.: *Bubuc*, *Chichi*, *Colac*, *Covrig*, *Pupăză*, *Fleonciorii*, *Săcădate*, *Sitîță*, *Șotică*, *Sulandrău*, *Teleoacă*, *Vitan* etc.

Am adunat și cîteva supranume ca: *Găzdacu*, pentru unul care era bogat. *Căuaciu*, pentru fierar, *Pandor*, *Pandorița* (cel care se îngrijește de drumurile de țară), *Plutașul*, cel care umblă cu plutele pe Mureș.

★

Analizînd porecelele adunate de noi am constatat că cele feminine sînt mai puțin răspîndite și că ele fie că se moștenesc din familie formate

de obicei din porecla tatălui, de ex. *Bucalău Bucăloaie, Calu Căloaie* etc., fie că sînt formate din porecele soților și aceasta se întîmplă de obicei la o vîrstă mai înaintată. De ex. *Băndășoaie, Puioaie, Rîpoaie* etc. Există puține cazuri cînd sînt poreclite direct femei, ex. *Hulpe, Tiutiuruză*.

Am constatat, de asemenea, că porecele răspîndite asupra tuturor membrilor unei familii, iar pe urmă, învechindu-se, răspîndite la mai multe familii, au dat naștere la porecle colective. Cu mici excepții aceleași porecle au dat naștere și la porecle feminine. Porecele feminine s-au format din cele masculine + suf. *-oaie*. De exemplu : *Băndășoaie, Bocicoroaie, Bucăloaie, Căloaie, Cheloaie, Ciardășoaie, Gîfoaie, Mătășoaie, Pășcoaie, Pleșoaie, Puioaie, Pușumoaie, Rîpoaie, Sorliceaie*. Excepție fac în formarea lor, porecele : *Iepuroaică, Scumpa, Tărîtoasă* pentru că sînt formate de la cuvinte obișnuite în limba vorbită.

Porecele colective sînt acelea care au fost atribuite tuturor (sau aproape tuturor) membrilor familiei ; aceștia formîndu-și fiecare familia sa, au răspîndit și mai mult porecele. Astfel se întîlnesc cazuri cînd o poreclă cuprinde un neam întreg din satul Căptălan, de ex. *Popiceștii, Pușumestii, Pleșestii* etc. Sau în cadrul unei porecle, cu o sferă mai largă, s-a format o poreclă tot colectivă cu o sferă mai îngustă. Astfel există porecla *Bulești* în interiorul poreclei *Pășcălăi*.

Porecele colective se formează ca și substantivele colective obișnuite, adică din tema cuvîntului + suf. *-ești*. Dintre acestea amintim : *Bulești, Căldărești, Chelești, Ciardășești, Gîfești, Mătăsești, Pășcălești* (dar mai frecventă este forma *Pășcălăi*), *Popicești, Pleșești, Puiești, Pușumestii, Rîpești, Sorlicești, Săcuiști* sau *Săcuii*.

În cazul cînd o persoană nu are moștenitori sau moștenitorii au primit alte porecle, care s-au răspîndit mai mult, atunci cea veche dispare. Astfel de porecle sînt : *Belitu, Burde, Codoi, Colector, Duduioi, Fleonciorii, Lupu, Pîrță, Păgubașu, Străișeru, Săcădate, Șulandrău, Tărîtosu, Urișul, Vitan* etc.

Porecle mai nou formate sînt : *Brînză, Boba, Borceag* sau *alte boabe, Dorgoș, Leliță, Vaucă*.

PRONUMELE CA PURTĂTOARE ALE CARACTERISTICILOR STILURILOR LIMBII LITERARE

DE

BELA KELEMEN

În cercetările de statistică lingvistică, urmînd exemplul lui P. Guiraud¹, mulți își limitează analizele numai la cuvintele pline, adică la cuvintele care denumesc noțiuni (substantive, adjective, verbe, adverbe). Această metodă nu ni s-a părut de la început justificată, lucru de care ne-am convins în cursul analizelor de statistică lingvistică întreprinse în ultima vreme, privitoare la diferitele stiluri ale limbii literare, la structura lexicală a unor creații poetice etc.

Ne-am propus ca în acest articol să supunem analizei datele unui text de literatură artistică și ale unui text științific și să urmărim caracteristicile lor generale în lumina statisticii lingvistice, folosindu-ne, pe lângă așa-numitele cuvinte pline, îndeosebi de pronume.

Cele două texte alese, de lungime egală (2500 de cuvinte), sînt luate din: Titus Popovici, *Străinul*, ediția a III-a, Editura tineretului, 1959, p. 296—304 și *Folosirea izotopilor radioactivi în știință și tehnică*, București, 1960, p. 23—32. Din motive de ordin metodologic, au fost considerate ca un singur cuvînt formele verbale compuse (viitorul, perfectul compus de la modul indicativ, timpurile modurilor conjunctiv și optativ), verbele reflexive cu pronumele în acuzativ, formele de comparativ și superlativ ale adjectivelor și adverbelor, precum și prepozițiile compuse. Diferitele forme flexionare (de ex. *sînt, vor fi, erați* etc.) intră ca tot atîtea cuvinte în categoria cuvintelor-text, dar ele reprezintă un singur cuvînt distinct (*a fi*)².

Respectînd criteriile amintite, au fost scoase cîte 2500 de cuvinte din ambele texte. Aceasta înseamnă că am utilizat fragmente de aceeași lungime atît pentru stilul de literatură artistică (proză literară) cît și

¹ Pierre Guiraud, *Les caractères statistiques du vocabulaire. Essai de méthodologie*, Paris, 1954.

² Datele stilistice au fost adunate după indicațiile mele de studenta Ana Barabas.

pentru stilul științific. Acest număr de cuvinte-text reprezintă în textul de literatură artistică 775 de cuvinte distincte, iar în cel științific 782 de cuvinte distincte. Vedem că diferența este de numai 7 cuvinte. Cele două texte merg pînă acum paralel.

Din clipa în care acest material lexical se supune unei analize din punctul de vedere al repartizării după cele zece părți de vorbire, deosebirile dintre aceste stiluri devin izbitoare. Ne vom limita pentru a ne susține afirmația, după cum am anunțat, numai la substantive, adjective, pronume, verbe și adverbe. Scopul nostru fiind demonstrarea valorii pe care o au pronumele la caracterizarea diferitelor stiluri ale limbii literare, datele privitoare la cuvintele pline sînt folosite de noi numai ca elemente comparative în raport cu pronumele.

Parte de vorbire	Străinul		Folosirea izotopilor...	
	Cuvinte-text	Procentajul	Cuvinte-text	Procentajul
Substantive	525	21	909	36,36
Adjective	152	6,08	356	14,24
Pronume	369	14,76	98	3,92
Verbe	618	24,72	301	12,04
Adverbe	285	11,40	112	4,48

Din datele statistice de mai sus se desprind cîteva trăsături caracteristice celor două texte. În textul literar cea mai mare frecvență o au *verbele* (24,72%), apoi *substantivele* (21%); în textul științific substantivele cunosc cea mai mare frecvență (36,36%), verbele fiind prezente într-un număr cu mult mai mic (12,04%), ocupînd numai locul al treilea. Raportul acesta dintre frecvența verbului și a substantivului l-am constatat și în alte texte. Astfel, lucrînd tot cu un material selectiv, scos din romanul *La miezul nopții va cădea o stea* de Th. Constantin, Editura tineretului, 1957 și din O. F. Solomon, *Despre teoria proceselor de polimerizare și polimerizarea acetilenei*, Editura Academiei R.P.R., 1957, am constatat că raportul este, în proza artistică, în favoarea verbului (23,05%), substantivul fiind prezent într-un procentaj mai mic (22,30%). În textul științific situația este inversă, numărul substantivelor fiind cu mult mai mare (41,70%) decît al verbelor (11,65%)³. Raportul acesta a fost semnalat și de Sanda Golopenția și Toma Pavel⁴.

Pe baza acestor date s-ar putea spune că în stilul științific substantivul cunoaște o frecvență mai mare, iar verbul o frecvență mai mică decît în stilul literaturii artistice (proza artistică). Statistica lexicală întocmită pe baza unui text de o lungime de 2000 de cuvinte, anume *Urcan bătrînul* și *Jufa* de Pavel Dan, arată o altă repartiziune a acestor părți de vorbire. Aici substantivele cunosc o frecvență mai mare (26,15%) decît

³ Datele au fost adunate de fostul meu student Eugen Stan.

⁴ Sanda Golopenția și Toma Pavel, *Statistica și stilurile limbii*, în LR, IX (1960), nr. 4, p. 58-65.

verbele (18,2%)⁵. Prin urmare analizele făcute pe baza textelor amintite și datele statistice obținute cu privire la substantive nu sînt convingătoare. Ele nu ne oferă o bază solidă în ceea ce privește trăsăturile caracteristice ale stilurilor limbii literare.

Adjectivul, parte de vorbire care a format obiectul atîtor analize privind valoarea lui intelectuală și afectivă⁶, are un rol important în determinarea substantivelor, cărora le poate atribui calități stilistice. Se impune deci și analiza cantitativă a acestei părți de vorbire.

Aspectul cantitativ al adjectivelor diferă în textele studiate de noi. În *Străinul* au o frecvență mai mică (6,08%) decît în *Folosirea izotopilor radioactivi în știință și tehnică* (14,24%). Aceasta este situația și în celelalte texte. În *La miezul nopții va cădea o stea*, adjectivul cunoaște o frecvență de asemenea mai mică (5,55%) decît în lucrarea *Despre teoria proceselor de polimerizare și polimerizarea acetilenei* (8,20%). Pe baza decalajului mare, mai cu seamă în primul caz, am putea fi tentați să afirmăm că adjectivul este mai frecvent în stilul științific decît în stilul literaturii artistice. Datele obținute însă de Sanda Golopenția și Toma Pavel sînt diferite de acestea. În statistica lor se observă un echilibru relativ în repartitia adjectivelor în textele științifice și în proza artistică, frecvența lor oscilînd în jurul lui 13%⁷.

Dată fiind această situație, credem că, pe baza datelor statistice care ne stau la dispoziție, nici frecvența adjectivelor nu formează un criteriu sigur în caracterizarea stilurilor.

Cantitatea *adverbelor* se orientează de obicei după cantitatea verbelor. Observăm într-adevăr că este o diferență mare între frecvența adverbului în *Străinul* (11,40%) și cea în *Folosirea izotopilor...* (4,48%). Raportul acesta îl întîlnim și în celelalte două texte: *La miezul nopții va cădea o stea* (9,30%) și *Despre teoria proceselor de polimerizare...* (3,80%). La Sanda Golopenția și Toma Pavel însă frecvența adverbelor nu este constantă. Cu excepția datelor luate din Creangă (23,8%), în restul prozei artistice (*Șoimii și Nicoară Potcoavă*), precum și în textul științific (juridic), frecvența adverbului oscilează în jurul lui 7%. În schimb, în celălalt text științific analizat de autorii amintiți (un tratat de matematică) frecvența adverbelor este mare (15,1%)⁸.

Spre deosebire de cuvintele pline, *pronumele*, nu mai arată aceeași oscilare. În romanul *Străinul* ele au o frecvență cu mult mai mare (14,76%) decît în *Folosirea izotopilor...* (3,92%). Raportul acesta îl întîlnim și în celelalte două texte, *La miezul nopții va cădea o stea* (11,50%) și *Despre teoria proceselor de polimerizare...* (3,75%). Procentajul frecvenței pronomelor este ridicat și în *Urcan bătrînul* și în *Jufa* (11,15%).

⁵ Cf. Titiana Suciu, *Cu privire la limba scrierilor lui Pavel Dan*, în CL, IX (1964), nr. 1.

⁶ Cf. Ch. Bally, *Traité de stylistique française*, Seconde édition, Heidelberg, 1919, vol. I, p. 154-169, vol. II, p. 129-135; v. și E. Cimpeanu, *Concepția stilistică a lui Ch. Bally*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Series IV, Fasciculus 2, 1959, Philologia, p. 15-25; S. Ullmann, *Précis de sémantique française*, Ediția a II-a, Berna [1959], p. 153-172.

⁷ *Lucr. cit.*, p. 60-61.

⁸ *Ibidem*.

Diferența de frecvență a pronumelor în stilul literaturii artistice față de cel științific devine și mai semnificativă dacă urmărim felul și proporția diferitelor pronume. În fragmentul din *Străinul*, dintre cele 369 de pronume 252 sînt pronume personale (68,29%), în timp ce în *Folosirea izotopilor*... dintre 98 de pronume numai 22 sînt pronume personale (22,47%). În *La miezul nopții va cădea o stea*, dintre cele 230 de pronume 90 sînt pronume personale (39,13%) și 56 relative-interogative (24,34%), iar în *Despre teoria proceselor de polimerizare*..., din cele 75 de pronume 21 sînt relative-interogative (28,00%) și numai 14 personale (18,66%).

Analiza cantitativă poate fi dusă mai departe. După mărturia datelor provenite din romanul *Străinul*, pronumele personale se află în cazul acuzativ și dativ, forma scurtă, în proporție de 61,90%, spre deosebire de cele provenite din cartea *Folosirea izotopilor*..., unde aceste forme scurte sînt prezente într-un număr mult mai redus, reprezentînd doar 18,18% din pronumele personale.

Este limpede că datele statistice privitoare la pronume, chiar în cazul unui material mai redus, pot da indicații mai sigure pentru caracterizarea stilurilor limbii literare decît substantivele, adjectivele, verbele și adverbele.

Din cele cuprinse în acest articol se degajează cîteva concluzii :

1. Cercetările efectuate cu ajutorul statisticii lexicale nu pot fi bazate numai pe așa-zisele cuvinte-pline, metodă preconizată de P. Guiraud, ci trebuie extinse și asupra pronumelor.

2. Pronumele la rîndul lor trebuie supuse unor analize multilaterale, stabilindu-se frecvența diferitelor categorii de pronume și a diferitelor lor forme flexionare.

3. Raportul statistic dintre substantive, adjective, verbe, adverbe și pronume poate să servească drept un criteriu solid la stabilirea caracteristicilor diferitelor stiluri numai dacă se bazează pe un număr cît se poate de mare de cuvinte. Aceasta nu înseamnă că analizele făcute cu ajutorul unui material mai redus nu-și au importanța lor. Ele pot da indicații valoroase și reprezintă tot atîtea contribuții la strîngerea unui număr corespunzător de fapte de limbă pentru stabilirea particularităților caracteristice stilurilor limbii.

CU PRIVIRE LA LIMBA SCRIERILOR LUI PAVEL DAN

DE

TITIANA SUCIU

Problema studierii limbii literare, în cadrul căreia se acordă o atenție deosebită limbii și stilului scriitorilor, ocupă un loc de seamă în lingvistica contemporană.

Spre a asigura o cercetare cu un caracter cât se poate de concret și complet, în lucrările din ultima vreme, consacrate analizei limbii creațiilor literare, atenția este îndreptată și spre aspectul cantitativ al limbii. Metoda aplicată în acest scop este cea a statisticii lingvistice. Prin această metodă se obțin date valoroase pentru stabilirea componenței lexicale a unei creații artistice, date care se adaugă la rezultatele cercetării aspectului calitativ al cuvintelor și expresiilor, conținutului semantic, expresivității și valorii lor stilistice.

În revistele noastre de specialitate se găsesc numeroase studii privitoare la limba unor scriitori, studii a căror valoare în elaborarea lucrărilor de sinteză în domeniul istoriei limbii literare este de necontestat. Pe această linie, ne propunem ca în articolul de față să aducem unele contribuții la cunoașterea, sub diferite aspecte, a lexicului limbii lui Pavel Dan, folosindu-ne în primul rând de statistica lingvistică. Credem că o astfel de cercetare este actuală, deoarece studiile, puține la număr, consacrate scriitorului se limitează mai mult la analiza tematicii și realității sociale care se reflectă în opera sa.

În studierea limbii lui Pavel Dan sub aspectul componenței sale lexicale și al valorilor ei stilistice ne-am oprit asupra schiței *Jufa* (p. 218—224) și asupra nuvelei *Urcan bătrînul* (p. 25—31) din volumul *Scrieri alese*¹. Ele sînt lucrări reprezentative din tematica de bază a prozei scriitorului, prezentarea vieții satului ardelean între cele două războaie mondiale. Zugrăvirea vieții sociale a poporului din Cîmpia Transilvaniei vine să îmbogățească repertoriul prozei ardelenene, care prin I. Slavici, L. Rebreanu,

¹ Ediție îngrijită și prefătată de Florian Potra, Editura de stat pentru literatură și artă, București, 1956.

I. Agîrbiceanu ne-a dat pagini realiste din viața poporului de pe plaiurile nășăudene, din Munții Apuseni și din Cîmpia Aradului. Valoarea prozei realiste a lui Pavel Dan, deosebitul său talent scriitoricesc ne îndreptățește să-l menționăm alături de acești reprezentanți.

Aplicînd metoda statistică, am găsit în nuvela și schița amintită 3 771 de cuvinte-text, sau cuvinte numărate². Cele 3 771 cuvinte-text reprezintă propriu-zis 1 000 de cuvinte distincte. Cu ajutorul acestor două elemente (împărțind numărul cuvintelor-text la numărul cuvintelor distincte) am stabilit că frecvența medie a unui cuvînt distinct este egală cu 3,77. Deci, un cuvînt apare în medie de 3,77 de ori în totalul de 3 771 de cuvinte.

Cunoscînd frecvența medie a cuvintelor se poate stabili vocabularul de bază al scriitorului. Se obișnuiește ca în cercetările cu ajutorul statisticii să se considere ca făcînd parte din vocabularul de bază acele cuvinte, a căror frecvență absolută este cel puțin egală sau mai mare decît frecvența medie³. Am stabilit că în vocabularul de bază al scriitorului, în ordinea descrescîndă a frecvenței, intră următoarele cuvinte :

Nr. crt.	Rangul	Cuvîntul	Categoria morfologică	Frecvența absolută	Originea
1	1	el	pron.	211	lat.
2	2	de	prep.	144	lat.
3	3	și	conj.	123	lat.
4	4	a fi	vb.	90	lat.
5	5	în	prep.	89	lat.
6	6	cu	prep.	86	lat.
7	7	nu	adv.	80	lat.
8	7	un, o	art.	80	lat.
9	8	pe	prep.	62	lat.
10	9	la	prep.	58	lat.
11	10	mai	adv.	50	lat.
12	11	ce	pron.	39	lat.
13	12	din	prep.	34	rom. (lat.)
14	13	avea	vb.	32	lat.
15	14	ca	conj.	31	lat.
16	14	că	conj.	31	lat.
17	15	cînd	adv.	28	lat.
18	16	face	vb.	25	lat.
19	17	om	s.	21	lat.
20	18	cum	adv.	20	lat.
21	19	care	pron.	19	lat.
22	19	dar	conj.	19	n.
23	20	duce	vb.	18	lat.
24	21	eu	pron.	17	lat.
25	22	vedea	vb.	17	lat.

² Termenul acesta este folosit de V. Șuteu (vezi SCL 3/1959) pentru a arăta numărul total al cuvintelor dintr-un text, sau, altfel formulat, acele cuvinte care arată lungimea textului, noi însă vom utiliza termenul de cuvinte-text.

³ Din motive de metodă am rotunjit cifra de 3,77 care arată frecvența medie a cuvintelor la 4, socotind că intră în vocabularul de bază cuvintele cu frecvența absolută de cel puțin 4, sau mai mare.

(continuare)

Nr. crt.	Rangul	Cuvintul	Categoria morfologică	Frecvența absolută	Originea
26	23	al, a	art.	16	lat.
27	23	gîndi	vb.	16	magh.
28	23	putea	vb.	16	lat.
29	23	ști	vb.	16	lat.
30	23	zice	vb.	16	lat.
31	24	după	prep.	15	lat.
32	24	mare	adj.	15	lat.
33	24	uita	vb.	15	lat.
34	25	bătrin	s.	14	lat.
35	25	moș	s.	14	alb.
36	25	numai	adv.	14	lat.
37	26	acum	adv.	13	lat.
38	26	apoi	adv.	13	lat.
39	26	dacă	conj.	13	rom. (lat.)
40	26	sta	vb.	13	lat.
41	27	da	vb.	12	lat.
42	27	pune	vb.	12	lat.
43	27	trebui	vb.	12	slav.
44	27	unde	adv.	12	lat.
45	28	babă	s.	11	slav.
46	28	cap	s.	11	lat.
47	28	nici	conj.	11	lat.
48	28	tot	adv.	11	lat.
49	29	altul	pron.	10	lat.
50	29	ăsta	pron.	10	lat.
51	29	doi	num.	10	lat.
52	29	drum	s.	10	slav.
53	29	lăsa	vb.	10	lat.
54	29	parcă	adv.	10	rom. (lat.)
55	29	plină	prep.	10	lat.
56	29	sat	s.	10	lat.
57	29	tu	pron.	10	lat.
58	30	cel	art.	9	rom. (lat.)
59	30	femeie	s.	9	lat.
60	30	întru	prep.	9	lat.
61	30	mîină	s.	9	lat.
62	30	spre	prep.	9	lat.
63	30	spune	vb.	9	lat.
64	30	ține	vb.	9	lat.
65	30	unul	pron.	9	lat.
66	30	vrea	vb.	9	lat.
67	30	ziuă	s.	9	lat.
68	31	acasă	adv.	8	rom. (lat.)
69	31	casă	s.	8	lat.
70	31	lingă	prep.	8	lat.
71	31	merge	vb.	8	lat.
72	31	ori	conj.	8	lat.
73	31	veni	vb.	8	lat.
74	32	ajunge	vb.	7	lat.
75	32	cît	adv.	7	lat.
76	32	de la	prep.	7	lat.
77	32	foc	s.	7	lat.
78	32	gură	s.	7	lat.
79	32	înainte	adv.	7	lat.
80	32	ochi	s.	7	lat.

(continuare)

Nr. crt.	Rangul	Cuvîntul	Categoria morfologică	Frecvența absolută	Originea
81	32	rămîne	vb.	7	lat.
82	32	rău	adj.	7	lat.
83	32	scoate	vb.	7	lat.
84	32	tot	pron.	7	lat.
85	32	ulcică	s.	7	lat.
86	32	vreme	s.	7	slav.
87	33	auzi	vb.	6	lat.
88	33	bătrîn	adj.	6	lat.
89	33	bine	adv.	6	lat.
90	33	bun	adj.	6	lat.
91	33	căci	conj.	6	rom. (lat.)
92	33	copil	s.	6	alb.
93	33	departe	adv.	6	rom. (lat.)
94	33	gînd	s.	6	magh.
95	33	intra	vb.	6	lat.
96	33	lua	vb.	6	lat.
97	33	parte	s.	6	lat.
98	33	roșu	adj.	6	lat.
99	33	tîrziu	adv.	6	lat.
100	33	tot	adj.	6	lat.
101	33	vinars	s.	6	rom. (lat.)
102	34	aduce	vb.	5	lat.
103	34	așa	adv.	5	lat.
104	34	bou	s.	5	lat.
105	34	cela	pron.	5	rom. (lat.)
106	34	chip	s.	5	magh.
107	34	cîte	prep.	5	lat.
108	34	colț	s.	5	slav.
109	34	dintru	prep.	5	rom. (lat.)
110	34	domn	s.	5	lat.
111	34	dumnezeu	s.	5	lat.
112	34	frămînta	vb.	5	lat.
113	34	hm	interj.	5	n.
114	34	iar	conj.	5	n.
115	34	întreba	vb.	5	lat.
116	34	începe	vb.	5	lat.
117	34	întoarce	vb.	5	lat.
118	34	loc	s.	5	lat.
119	34	masă	s.	5	lat.
120	34	mic	adj.	5	lat.
121	34	minte	s.	5	lat.
122	34	mînca	vb.	5	lat.
123	34	moșie	s.	5	rom. (alb.)
124	34	noi	pron.	5	lat.
125	34	opri	vb.	5	slav.
126	34	peste	prep.	5	rom. (lat.)
127	34	picior	s.	5	lat.
128	34	prinde	vb.	5	lat.
129	34	tîrg	s.	5	slav.
130	34	umbra	vb.	5	lat.
131	34	vatră	s.	5	alb.
132	35	abia	adv.	4	lat.
133	35	acolo	adv.	4	lat.
134	35	alb	adj.	4	lat.
135	35	amu	adv.	4	lat.

(continuare)

Nr. crt.	Rangul	Cuvintul	Categoria morfologică	Frecvența absolută	Originea
136	35	arde	vb.	4	lat.
137	35	bate	vb.	4	lat.
138	35	bucată	s.	4	lat.
139	35	cald	adj.	4	lat.
140	35	chiar	adv.	4	lat.
141	35	cine	pron.	4	lat.
142	35	cocean	s.	4	slav.
143	35	colo	adv.	4	lat.
144	35	cucuruz	s.	4	slav.
145	35	domnișoară	s.	4	rom. (lat.)
146	35	fasole	s.	4	ngr.
147	35	fată	s.	4	lat.
148	35	față	s.	4	lat.
149	35	fecior	s.	4	lat.
150	35	freca	vb.	4	lat.
151	35	frumos	adj.	4	lat.
152	35	genunche	s.	4	lat.
153	35	între	prep.	4	lat.
154	35	lume	s.	4	lat.
155	35	mijloc	s.	4	lat.
156	35	mîncare	s.	4	lat.
157	35	nimeni	pron.	4	lat.
158	35	obială	s.	4	slav.
159	35	opincă	s.	4	slav.
160	35	părea	vb.	4	lat.
161	35	pleca	vb.	4	lat.
162	35	poartă	s.	4	lat.
163	35	potcoavă	s.	4	slav.
164	35	prea	adv.	4	slav.
165	35	prin	prep.	4	lat.
166	35	striga	vb.	4	lat.
167	35	șase	num.	4	lat.
168	35	treabă	s.	4	slav.
169	35	trei	num.	4	lat.
170	35	vreun	pron.	4	lat.

Acest tabel arată că din cele 1000 de cuvinte distincte numai 170 au frecvența medie. Ele reprezintă însă 2560 de cuvinte, adică 67,88% din totalul cuvintelor-text. Prin urmare ele au rol deosebit în realizarea artistică a creației scriitorului.

Cifrele demonstrează că în limbă nu toate cuvintele au aceeași importanță. Nu incupe îndoiială că acelea care au o frecvență mai mare prezintă și o importanță mai mare. În mod concret, dacă ne oprim la cuvintele pline, făcînd abstracție de uneltele gramaticale și de verbele auxiliare *a fi* și *a avea*, ne dăm seama că verbele *a face* (25)⁴, *a duce* (18), *a vedea* (17), *a gândi* (16), *a putea* (16), *a ști* (16), *a zice* (16), *a uita* (15), *a sta* (13), *a pune* (12), *a trebui* (12), *a lăsa* (10), *a spune* (9), *a ajunge* (7), *a auzi* (6), *a întreba* (5), *a mânca* (5), *a umbla* (5), *a striga* (4) apar mai frecvent decît,

⁴ Indicăm în paranteză frecvența absolută a cuvintelor.

spre exemplu, verbele *a ajuta*, *a isprăvi*, *a încrunta*, *a purta*, *a rupe*, *a scurma*, *a spori*, *a țîrî*, *a zîmbi* care apar o singură dată în textele studiate. Același lucru putem afirma și despre substantive. *Om* (21), *bătrîn* (14), *moș* (14), *babă* (11), *cap* (11), *drum* (10), *sat* (10), *femeie* (9), *ziuă* (9), *casă* (8), *foc* (7), *moșie* (5), *vatră* (5), *domn* (5), *dumnezeu* (5), *ulciacă* (7), *vinars* (6), *cocean* (4), *opincă* (4) au adus o contribuție mai mare la zugrăvirea vieții satului transilvănean decît substantivele *cafea* (1), *carton* (1), *fond* (1), *mașină* (1) etc.

O simplă privire asupra acestor substantive ne îmbie la o analiză a conținutului lor semantic. Frecvența lor mare este explicabilă. Bătrînul și baba sînt figurile centrale din schița *Jufa*, iar substantivele *sat*, *ziuă*, *casă*, *moșie*, *vatră*, *ulciacă*, *cocean*, *opincă*, doar prin simpla lor înșirare, aduc ceva din atmosfera mediului rural. Frecvența mare a cuvintelor *domn*, *dumnezeu* se explică prin faptul că aceste cuvinte sînt des folosite de personaje în expresii de felul următor: *nu mai dă Dumnezeu*, *a lăsa în plata Domnului*, *deie Dumnezeu bine*, formă caracteristică a salutului la țărani din satul respectiv, *Doamne ferește*, expresii obișnuite în vorbirea familiară.

Un alt obiectiv al cercetărilor privitoare la latura cantitativă a limbii îl formează repartitia diferitelor părți de vorbire. Din acest motiv am grupat materialul adunat și după cele zece părți de vorbire.

Categoria morfologică	Cuvinte-text	Procentul	Cuvinte distincte	Procentul
substantive	1 045	27,71	460	46
articole	109	2,89	4	0,4
adjective	179	4,74	104	10,7
pronume	396	10,50	34	3,4
numerale	38	1,007	16	1,6
verbe	739	19,59	233	23,3
adverbe	427	11,32	100	10
prepoziții	569	15,08	25	2,5
conjunctii	257	6,81	15	1,5
interjecții	12	0,31	6	0,6
Total	3 771		1 000	

O privire asupra acestui tabel e suficientă ca să ne dăm seama de predominarea elementului nominal (substantivele și adjectivele totalizează 1 124 de cuvinte, iar numărul verbelor este de 739). Această repartitie a părților de vorbire își găsește explicația în faptul că în cele două texte predomină nota descriptivă. Schița și nuvela ca gen literar nu trebuie să fie neapărat descriptive. O dovadă ne pot servi schițele lui Ion Luca Caragiale. Nuvelele și schițele lui Pavel Dan, și în special cele două bucăți analizate de noi, sînt însă creații literare în care prozatorul zugrăvește peisajul și lumea satului transilvănean. Lipsește dialogul, discuția și de aceea e firesc ca numărul verbelor să fie mai mic.

Comparînd elementele morfologice din lexicul lui Pavel Dan, constatăm că cel mai mare procentaj îl au substantivele, după care urmează verbele, prepozițiile, adverbele și pronumele.

Numărul relativ mic al adjectivelor se explică prin numărul mare al atributelor substantivele prepoziționale. Se știe însă că prepoziția *de* este instrumentul gramatical în construcțiile atributive prepoziționale și că este des folosită în limba literară contemporană. În scrierile lui Pavel Dan, la cele 3 771 de cuvinte, această prepoziție apare de 144 de ori, frecvența celorlalte prepoziții în ordinea rangului fiind în 89, cu 86, pe 62.

Analizând unele dintre cuvintele pline după conținutul semantic și după domeniile de întrebuintare, ne formăm o idee despre componența lexicală a scrierilor lui Pavel Dan.

Din acest punct de vedere, substantivele prezintă următoarea situație statistică : agricultură 135 ; casă, îmbrăcăminte 101 ; părți ale corpului 84 ; însușiri fizice și psihice 76 ; fenomene ale naturii 48 ; domeniul culinar 43 ; viață socială și culturală 39 ; nume de persoane 38 ; gradul de rudenie 34 ; administrație 23 ; obiceiuri 21 ; forme de relief 16 ; nume topice 11 ; diferite ⁵ 277.

Observăm în cazul substantivelor că prioritatea o au acele care denumesc realități din domeniul agriculturii, obiecte, plante, animale necesare omului în munca agricolă, după care urmează nume de obiecte casnice, de îmbrăcăminte etc. Acest lucru este firesc. Componența lexicală sub aspectul semantic este determinată de realitatea pe care scriitorul o zugrăvește. Viața țaranului cu îndeletnicirile și preocupările sale nu putea fi redată decît prin cuvinte ca *pămînt, cîmp, răzor, delniță, imăș, sat, drum, moșie, iugăr, lanuri, paie, coceni, cucuruz, grîu, sămînță, iarbă, cînepă, otavă, plug, car, jirezi, turmă, vaci sau vite* etc. Cuvintele populare și unele regionalisme au fost îmbinate cu măiestrie în construcții care definesc felul de a fi, a vorbi și gîndi în acest mediu, fără să pericliteze caracterul literar al limbii.

Substantivele care denumesc realități ale naturii, fenomene, anotimpuri, corpuri cerești, dau cadrului din cele două povestiri o atmosferă de mediu natural cu elemente de peisaj : „Coborînd apoi în vale, pe șesul Agîrbiciului, intră într-o negură deasă, de te ardea, nu altceva. Începuse să se gîndească la baba care nu și-a luat lumea în cap pe o prepestenie ca asta și stă la căldură și doarme cu mița pe țol”⁶. Sau : „Toamna cu ploile nesfîrșite, cu noroi și neguri nu venise încă. Într-amezile erau tot ca în dricul verii, numai serile și nopțile luminate de lună, ca ziua, erau lungi și răcoroase”⁷.

În paginile lui Pavel Dan găsim puține descrieri de natură, dar multe evocări, de aceea numărul adjectivelor este relativ redus. Scriitorul se ferește să poetizeze natura și o prezintă așa cum o vede un țaran simplu.

Atunci însă cînd prozatorul își caracterizează eroii, notîndu-le trăsăturile fizice, însușirile psihice, știe să utilizeze adjectivele cele mai semnificative. În linii precise este conturată Ludovica din nuvela *Urcan bătrînul* : „Șezînd pe un mușunoi înțelenit, în mijlocul imășului, cu năframa neagră, dată puțin pe ceafă de i se vedea părul brumat, cu chipul osos înnegrit de

⁵ Am trecut aici substantivele care nu formează o categorie semantică bine conturată.

⁶ *Jufa*, p. 221.

⁷ *Urcan bătrînul*, p. 29.

soare și zbîrcit, pe fondul albastru al cerului, femeia părea o pasăre mare de pradă, gata să-și ia zborul”⁸.

Uneori găsim la scriitor procedeul determinării unui substantiv de două adjective, fapt care dă o și mai pronunțată valoare expresivă substantivului: „În bordei ardea mocnit focul de balegă și de coceni, răspîndind un miros tare, înțepător. În patul de după ușă, acoperit cu o învelitoare roșiatică, spartă la mijloc dormea o pisică mare, bătrînă”⁹.

Statistica lingvistică ne pune la dispoziție date și cu privire la frecvența anumitor forme morfologice. Din punct de vedere gramatical, și prin aceasta legat de realizarea stilistică a acestor lucrări, remarcăm întrebuițarea diferitelor forme flexionare ale verbului. Dăm spre exemplificare statistica verbului: indicativ prezent 154; imperfect 153; perfectul simplu 154; perfectul compus 44; conjunctiv prezent 88; conjunctiv perfect 1; gerunziu 37; moduri diferite 109.

Alături de prezent, timpul cel mai des folosit este perfectul simplu. Deși în vorbire e cunoscut mai ales în Oltenia și Banat, căci în restul țării a dispărut, acest timp este folosit de scriitorii din toate regiunile țării. Pavel Dan îl întrebuițează numai în narațiune: „Își frecă obielele, îndoi opincile care se prea uscaseră și după ce luă de la stavila patului o mină de paie, pe care le puse într-însele, să-i țină cald, începu să se încălze”¹⁰.

În relatarea narațiunii mai sînt folosite timpurile de prezent și imperfect. Alternanța narațiune-tablou este exprimată prin alternanța timpurilor verbale: „Cînd fură singure, o întrebă, uitîndu-se cu ochi răi spre cele două femei:

— Unde s-a dus moșul tău?

— Nu știu, că tot s-o ascuns de mine”¹¹.

Pavel Dan se dovedește preocupat de a da stilului său conciziune, fapt ilustrat de numărul destul de mare de verbe la modul gerunziu. Găsim chiar mai multe gerunzii în aceeași frază, ele avînd funcții sintactice diferite: „Bînd un pahar bun de vinars de drojdii și fiind și slab îl zgudui, la început, o tremurare strașnică...”¹². „Intrînd pe poartă o zări pe Urcăneasa, soacra ei, șușotînd cu Ana, nevasta lui Valer; apropiindu-se de ele surprinse o anumită mișcare din geană care nu-i plăcu”¹³.

Prin folosirea formelor scurte ale verbului a *fi*: -s, *îs*, *e* precum și a viitorului popular *oi duce*, *or duce*, *oi cumpăra* sau a conjunctivului cu valoare de viitor *o să se sloboadă*, *o să poată*, *o să mînce*, scriitorul redă cu fidelitate vorbirea populară.

Pronumele prezintă următoarea situație statistică: personale: pers. 1 sg., pl. 13; a 2-a sg., pl. 3; a 3-a sg., pl. 40; forme conjuncte 155; posesive 35; demonstrative 22; diferite 128.

Analiza statistică a pronumelui arată că relatarea se face la persoana a treia. Trecerea de la narațiune la dialog se face prin schimbarea persoana-

⁸ Urcan bătrînul, p. 25—26.

⁹ Juța, p. 218.

¹⁰ Juța, p. 219.

¹¹ Urcan bătrînul, p. 30.

¹² Juța, p. 222.

¹³ Urcan bătrînul, p. 29.

nelor la verbe și pronume : „...cînd a plecat moșul, dumnealui l-a petrecut pînă la poartă. L-am auzit că-i zicea : — Du-te dumneata și te odihnește, că eu viu colo de la o vreme”¹⁴.

Des folosite sînt formele conjuncte ale pronumelui ca și formele populare ale pronumelui demonstrativ *aia, ăsta, cela*.

Am afirmat pe baza analizei statistice, că decalajul dintre elementele nominale și cele verbale în proza lui Pavel Dan este mare. Elementul verbal se subliniază și primește vigoare mai mare prin prezența unui număr considerabil de adverbe. Frecvența adverbilor se explică prin aceea că fiind prozator, Pavel Dan nu evită ca poezii adverbele de structură (*unde, cînd, cum* și compusele lor) cu rol subordonator în frază. Împărțirea adverbilor din punct de vedere al conținutului demonstrează că predomină adverbele de mod (frecvența absolută 280), deci nu se insistă asupra locului și timpului de desfășurare a acțiunii, ci asupra modului în care se desfășoară ea.

În articolul de față ne-am limitat numai la unele aspecte ale studierii, sub raport cantitativ și calitativ, a componenței lexicale a două bucăți din opera lui Pavel Dan.

Limba operei lui Pavel Dan pune și alte probleme, care nu puteau fi epuizate în acest articol. În consecință, nu considerăm că problemele ridicate aici sînt singurele și cele mai importante. Scopul nostru a fost, deocamdată, numai acela de a aduce unele elemente noi la cunoașterea și aprecierea scriitorului.

¹⁴ *Urcan bătrînul*, p. 30.

Bergeli, beregli

Cuvîntul *bergeli*, cu sensurile 'a se ofili (despre o floare)', fig. 'a se urîți din cauza bătrîneții (despre o femeie)', e înregistrat în Șieu-Măgheruș, localitate cu o populație mixtă romînească și săsească¹. Petre Coman atestă dintr-o comună apropiată de cea de mai sus, Sărata, cu locuitori romîni și maghiari, înconjurată însă de comune cu populație mixtă romînească și săsească (Jelna, Herina, Beșeneu, Șieu-Măgheruș), aceeași formă, precum și varianta *beregli*, dar numai cu sensul 'a se ofili'².

În graiurile săsești din sudul Ardealului e atestat cuvîntul *brägeln*, *prägeln*³ cu sensul 'schmoren, rösten' (existent de altfel și în graiurile germane, de ex. în germana nouă superioară, în tiroleză și bavareză)⁴. În Șieu-Măgheruș și în localitățile învecinate, populația săsească este bilingvă, pe cîtă vreme romîni nu vorbesc decît propria lor limbă. Ținînd seama de acest fapt, formele *bergeli*, *beregli* au putut fi introduse în limba romînă numai de sașii care vorbesc romînește⁵. Cuvîntul german (săsesc), adaptat sistemului fonetic și morfologic al limbii romîne de către sașii bilingvi, a fost împrumutat apoi de romîni. Oclusiva velară *g*, urmată de *ə* (rostită în dialectele săsești și *j*, cu o nuanță foarte apropiată de magh. *gy*) a fost identificată cu africata *ġ*, caracteristică localităților romînești de mai sus. Acest *ġ* reprezintă rostirea africată a lui *ġ* <lat. *gl'* și, în aria care ne interesează, se aplică atît cuvintelor de origine latină (*ġem* > *ġem*, *înġiț* > *înġiț*, *unġie* > *unġe*), cît și celor de altă origine. Astfel cuvintele de origine maghiară cu *gy* sînt redade prin *ġ*: *gealcău* <*gyaló*, *aġeag* <*agyag* etc.⁶; nt. *Măgheruș*, rostit în grai *măġeruș* (<magh. *magyaros* 'aluniș')⁷. De

¹ Vezi Gr. Rusu, *Glosar dialectal din comuna Șieu-Măgheruș, raionul Bistrița, reg. Cluj*, în *Materiale și cercetări dialectale*, vol. I, 1960, p. 820.

² În materialul adunat în vederea unui glosar dialectal.

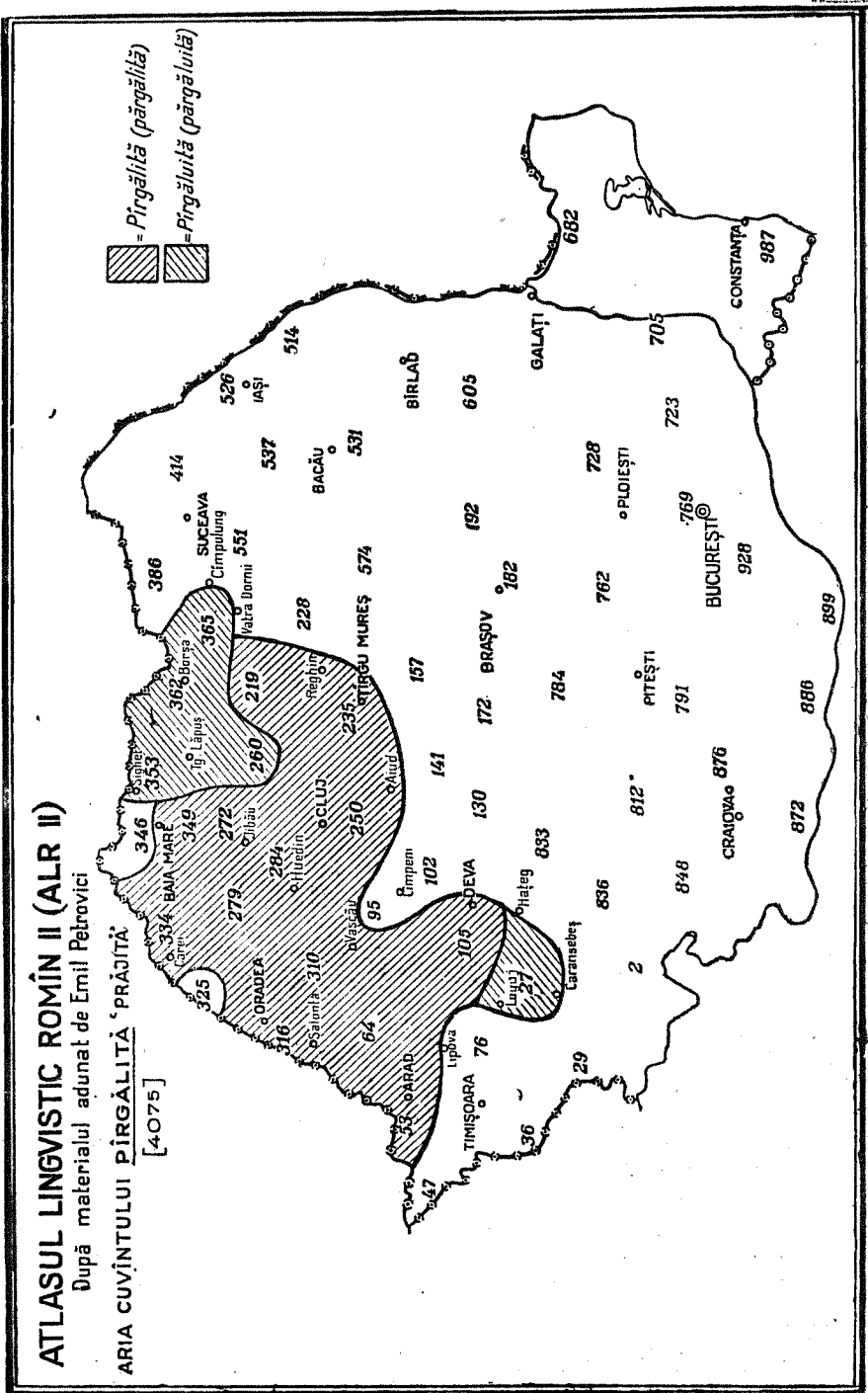
³ Cf. A. Schullerus, *Siebenbürgisch-sächsisches Wörterbuch*, I, Strassburg, i. E., 1908.

⁴ Cf. V. Lumtzer și J. Melich, *Deutsche Ortsnamen und Lehnwörter des ungarischen Sprachschatzes*, Innsbruck, 1900, p. 200.

⁵ Asupra bilingvismului sașilor din Șieu-Măgheruș ne-a atras atenția Gr. Rusu.

⁶ Cf. I. Pătruț, *Velarele, labialele și dentalele palatalizate*, în DR, X₂ (1943), p. 305-306.

⁷ Etimologia acestui cuvînt cf. E. Petrovici, *Nt. Mărăjdia, Măierău, Muierău, Mănerău, Măieruș, Măriuș, Măgheruș, Monoroștia, Mănărade*, în DR, XI (1948), p. 229-237.

asemenea în forma *bergeli* grupul *br* apare metatezat, iar în *beregli* fenomenul se repetă și pentru grupul *rg*. În același timp cuvîntul a suferit o modificare de sens, probabil sub influența sensurilor figurate ale cuvintelor românești *a (se) pîrli*, 'a (se) ofili, a (se) veșteji, a (se) usca'; *a (se) prăji* 'a (se) arde de soare' sau *a (se) pîrgăli*, cu aceleași sensuri⁸.

În cazul cînd *brägel*, *prägeln* e atestat în graiurile săsești din nordul Ardealului, această explicație este fără îndoială valabilă.

În caz contrar, variantele *bergeli*, *beregli* ar putea fi explicate și altfel. Sașii au putut împrumuta întii, fie cuvîntul rom. *pîrgăli* (cu sensurile figurate amintite și derivat la rîndul său din magh. *pergel*)⁹, fie cuvîntul *pergel*, direct din maghiară, rostit cu particularitatea obișnuită sașilor, și în general a germanilor, de a înlocui consoanele labiale surde cu cele sonore. Mai tîrziu cuvîntul a fost reintrodus în graiul românesc prin sașii bilingvi sau împrumutat de la aceștia de romîni sub forma *bergeli*, sau forma cu metateză *beregli* (pentru rostirea *ğ*, vezi mai sus).

Pia Gradea

odvóniță *

Cuvîntul *odvóniță*, cu sensul de „parte a morii“ (H. XI 247), „vasul cel mai mic pe care stă capătul fusului de la moară (ALR II/886), este un regionalism, prin Oltenia, atestat în următorul context: *Polei*

⁸ Aria de răspîndire a rom., *ptrgăli (ptrgălui)* a se vedea pe harta alăturată (cf. ALR II, s. n., vol. IV, h. 1096).

⁹ Fr. Krauss (*Wörterbuch der nordsiebenbürgischen Handwerkssprachen*, Sieburg, 1957) înregistrează forma *prägeln*, cu sensurile 'a pîrli, a arde; (despre soare) a dogori, a prăji', dar mai ales cu sensul 'a pîrli deasupra flăcării părul de pe picioarele de porc tăiate', derivat de autor cu îndoială din magh. *pörkölni*, și nu din *pergel*, care e mai apropiat de forma germană. Discuțiile asupra originii cuvîntului maghiar a se vedea în L. Lumtze u. J. Melich, *op. cit.*; Kniezsa István, *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*, I,2, Budapest, 1955, p. 712 și Benkő Loránd, *Milyen eredetű a piros és saládja?*, în „Magyar nyelv“, LIX (1963), p. 151–162, unde sînt înregistrate pentru cuvîntul maghiar și sensurile 'a (se) usca (la soare) fructele; a se ofili (despre o plantă)'. Cel din urmă precizează că *pergel*, *pörgöl* sînt forme caracteristice pentru graiurile maghiare de răsărit.

* Notele etimologice care urmează au fost elaborate pe baza materialului adunat pentru *Dicționarul limbii române* (DA), ca rezultat al muncii de redactare la litera O. Am întrebuițat prescurtările din DA care se găsesc menționate în vol. F–I. La acestea mai adăugăm următoarele, existente în ultima bibliografie a DA :

ALR = *Atlasul lingvistic român*.

ALRM SN = *Micul Atlas lingvistic român*, serie nouă, 1956.

ASACHI, S. L. = Gh. Asachi, *Scrieri literare*, ed. N. A. Ursu, [București, 1957].

CONTRIBUȚII = *Contribuții la istoria limbii literare în secolul al XIX-lea*, vol. I ș.u.

CR = *Curterul rumînesc*, 1829 ș.u.

F = *Familia*, an. I ș.u.

FILIMON, O. = Nicolai M. Filimon, *Opere*, ed. G. Baiculescu, [București, 1957].

GHEȚE, R. M. = *Dicționar român-maghiar pentru școlari și privați*, Budapesta, 1896.

IACOV, SYN. = Iacov, mitropolitul Moldovei, *Synopsis*, adică adunare de multe

învățături care acum întii s-au tipărit întru aceștia chip... Iași, 1757.

LEXIC REG. = *Lexic regional*, [București], 1960.

RALEA, S. T. = Mihai Ralea, *Scrieri din trecut*. [Vol.] I–III. [București, 1957–1958].

SADOVEANU, O. = Mihail Sadoveanu, *Opere*, vol. 1 – 18 [București, 1954–1959].

TRIBUNA = *Tribuna* (Cluj), an. I ș.u.

[este] *puntea pe care se merge din șastină în odvoiniță* (ALR II/886; cf. ib. 6746/886). El se cunoaște și în varianta *otvoiniță* (H.XII 261).

Etimonul acestui cuvânt este serb. *odvodnica* „jgheab“.

osói

Se atestă doar în LEXIC REG. 83 din Râmnicu Vâlcea cu sensul de „lemnul care trece prin inima carului”.

Ar putea fi un derivat de la *osie*, cu sufixul *-oi*.

ospelărie

Cuvântul nu este înregistrat în dicționare; înseamnă „ospătărie, han, hotel” și se găsește la Filimon: *lăasă ospelăria sa de la Innsbruck* (FILIMON, O. I, 354).

Este un derivat pe teren romînesc din *ospel*, cu suf. *-ărie* (cf. *ospătărie*). Atît *ospel* „han, hotel”, cît și *ospelier* „hotelier” — considerate de I. Gheție ca neologisme din italiană (cf. *Observații privitoare la lexicul prozei artistice a lui N. Filimon*, în CONTRIBUTII, III, 157) — se găsesc primul și la Filimon, iar al doilea numai la acest scriitor.

ospețarie

Cuvântul *ospețarie*, cu înțelesul de „hotel”, este învechit și rar atestat: *D. Gulai face cunoscut cinstiului public că menajeria sa ce se alcătuieste de șarpi, crocodel și paseri rari și care se află așazăată în ospețaria (oteleria) d. Bureli, în toate zilele se află deschise de la 10 ceasuri de dimineată pînă la 6 după prînzi* (CR (1833), 16); *zidirile caselor celor mari, unde arendașul poate statornici și un fel [de] ospețarie, precum birt, biliart și orice va socoti spre al său folos, asemenea sînt cunoscute* (ib. 80).

Pentru explicarea cuvîntului ne-am putea gîndi la două soluții: fie la un derivat din *ospeț* (variantă a lui *ospăț*), cu sufixul *-ărie*, fie la o contaminare între *ospătărie* și *oaspeți* (pl. lui *oaspe*). Cea de a doua este mai plauzibilă din punct de vedere semantic.

ospitál, -ă

Adjectivul *ospital*, *-ă* atestat numai în Transilvania, este un latinism ieșit din uz. Are înțelesul de „primitor, ospitalier” și se atestă la GHETIE, R. M. și în următoarele exemple: *în curtea lui vedeai totdeauna trăsuri străine, căci era mult ospital* (F (1870), 311); *grijiți de ospitalul nostru găzduitor cu cîte o găină friptă* (ib. (1884), 254).

Se explică din lat. *hospitalis*, *-e*, cu același înțeles; cf. și it. *ospitale*.

ospitaliá

Verbul *ospitalia*, cu înțelesul de „a găzdui (pe cineva) cu ospitalitate” îl întâlnim numai la N. Filimon: *anunță sosirea unui pelerin și cererea lui de a fi ospitaliat în castel* (FILIMON, O. II, 261).

Credem că este o formație personală de la substantivul *ospitalier* după analogia unor cuvinte ca *consilier* — *consilia* (< fr. *conseiller*), *mitralier* — *mitralia* (< fr. *mitraille*) etc.

ostái

Regionalismul *ostai*, cu înțelesul de „lan (de grâu, de porumb etc.)”, apare atestat în ALR într-un singur punct, și anume în Sinnicolaul Român — Oradea, localitate cu populație mixtă, română și maghiară: *ostái dă grâu, ostái dă tén* (ALR II 5070/316, cf. ALRM SN I, h 6/316).

Se explică din magh. *osztály* „împărțire, parte de moșie (rezultată prin moștenire)” (cf. A. Sauvageot, *Magyar és francia nagy kéziszótar*, Budapest, 1937).

ostáv

Substantivul *ostav*, neînregistrat în dicționare, este un slavonism învechit. Termenul înseamnă „obicei, tradiție; regulă, tipic” și apare în următoarele izvoare: *după rînduiala și ostavul bisericii să vă închinați* (IACOV, SYN. 33^r/9); *așăzămîntul și rînduiala monastirii să fie și să urmeze întocmai și pre deplin după besericescul ostav* (inceputul sec. XIX, IORGA, S.D. XXII, 216, cf. 226).

Provine din v. sl. *оставъ* „relictio” (cf. Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*. Vindobonae, 1862—1865).

ostentătoriu, -ie

Neologismul *ostentatoriu, -ie*, cu sensul „care denotă ostentație; ostentativ”, este puțin obișnuit în limba română. Fișierul DA îl atestă numai la M. Ralea, în următorul citat: *un lux de o calitate insolentă și ostentatorie, care tinde mai ales să constituie o izolare a clasei în mijlocul celorlalte* (RALEA, S. T. II, 222).

Cuvîntul se explică din fr. *ostentateur* adaptat din punct de vedere fonetic după adjective de tipul: *executoriu, -ie* (< fr. *exécutoire*, cf. lat. *executorius*), *operatoriu, -ie* (< fr. *opératoire*, cf. lat. *operatorius*) etc.

osterie

Rar întrebuințat, cuvîntul *osterie*, cu sensul de „ospătărie”, se găsește în ALEXI, W. și în următoarele citate: *a intrat la o osterie în marginea*

tîrgului, la malul mării, și a poftit vin dulce negru (SADOVEANU, O. XIII, 691); *undeva, la osteria „Priribiciu”, sfîrșie pe grătar păstrăvi de mare și se răcorește vinul negru* (TRIBUNA, noiembrie 1963, nr. 48, 12).

Cuvîntul are o etimologie multiplă : pe de o parte provine la Alexi, din germ. *Osteria* (cf. Genius Adolf, *Neues großes Fremdwörterbuch*, Regensburg, Verlag von J. Habel, f.a.), iar pe de altă parte din it. *osteria*, cu același înțeles.

ovelitóriu, -oáre

Adjectivul *ovelitoriu, -oare* cu sensul de „umilitor, înjositor”, nu este dat de dicționare. Apare în exemplul de *cruziile cu care împilătorii patriei sale tratau pe românii care purtau giugul ovelitoriu de mult destep-tasă în nobila sa inimă un simțimînt de vendetă (răzbunare)* ASACHI, S. L. II, 51).

Este un derivat de la *oveli* (variantă a lui *ofili*), cu sufixul *-tor(iu)*.

Emilia Todoran

obdúce

Acest verb e atestat în *Dicționarul român-maghiar pentru școală și privați* al lui I. Gheție (Budapesta 1896), cu sensul de „a acoperi, a înveli”. L-am găsit cu același înțeles și în romanul *Arhanghelii* de I. Agîrbiceanu : „Era din ceata fericită a oamenilor cari, deși par așa de fini, așa de transparenti, totuși sînt obduși c-o epidermă foarte groasă” (p. 125). În *Rumänisch-deutsches Wörterbuch* al lui Th. Alexi, *obduce* are sensul de „a face autopsia, a disece”.

E vorba de același cuvînt latin, *obduco, -ere*, intrat ca neologism în limba intelectualilor din Ardeal pe căi diferite : cu primul sens, direct din latină, cu sensul al doilea, *obduce* provine din germ. *obduzieren* (în limba germană e probabil un împrumut din latina medievală).

Tot la Alexi apare și substantivul *obducție* cu sensul de „autopsie” din germ. *Obduktion*.

oródnic, -ă

Adjectivul acesta apare în revista „Ion Creangă” (vol. V, p. 376) într-un mic glosar din Jorăști—Covurlui, cu explicația „urît, slut” și cu următorul citat : *U! orodnicu-i, doamne!*

În limba rusă există cuvîntul *урод*, -a s. m. și f. = „monstru, pocitanie, slujenie, ființă urită” (cf. *Dicționarul rus — român*, vol. II, ESPLA, București, 1960), precum și derivate ale lui *урод* (*уродик, уродина, уродлив*, cf. В. Даль, *Толковый словарь живого великорусского языка*, Москва, 1955) cu același sens, în legătură cu care trebuie pus termenul românesc.

În ucraineană se găsește cuvîntul *уродник* s. m., care din punct de vedere formal ar corespunde termenului românesc *orodnic*, dar care, la fel cu *урод*, printr-o curioasă diferențiere de sens față de limba rusă, înseamnă „frumusețe fizică” (cf. Б. Гринченко, *Словарь украинского языка*).

ormină, orvălă

În *Condica limbii românești* a lui I. Golescu, p. 161, 243, 245, întîlnim acești doi termeni denumind plante, asupra definiției cărora autorul nu dă nici o altă indicație. Termenii sînt considerați sinonimi și ambii trimiși la *iarba-ficatului*. În vol. F—I al DA, *iarba-ficatului* e definită prin 'orvălă, ormină; buruiană bună de boala ficatului', pe baza aceluiași izvor.

Ormină e din fr. *ormin*, *hormin* s.m. „nume vulgar al unei specii de salvie (*salvia horminum*), plantă dicotiledonată din familia labiatelor” (*Dictionnaire encyclopédique Quillet*), cf. it. (tosc.) *ormino* (C. Battisti, G. Alessio, *Dizionario etimologico italiano*). *Orvălă* e din fr. *orvale* „unul din numele vulgare ale salviei sclarea, plantă din familia labiatelor, dată odinioară ca un panaceu” (Cf. *Dictionnaire encyclopédique Quillet*).

rădúșă

Alături de alți termeni mai răspîndiți și mai cunoscuți, ca *socăciță*, *gătătoare*, a fost înregistrat și acesta, în Banat, în localitatea Vălcani — Arad, ca răspuns la întrebarea „bucătăreasă (la nuntă)” (vezi ALR II/I h 163). Etimonul este srb. *редуша* „femeie de serviciu la bucătărie”.

răgădăie

Cuvîntul apare într-un glosar din comuna Sînnicoară — Cluj, publicat în „Cum vorbim” 1952, nr. 5, p. 39 și este definit: „plantă care se agață și trage griul la pămînt, holbură”, cu următorul citat ilustrativ „Te ții ca răgădăia de om”.

A fost înregistrat și în punctul 250 (Petreștii de Jos — Turda) al ALR II, anchetatorul explicîndu-l astfel: „liană; strică holdele”. Într-o comunicare din comuna Hereclean, r. Zălau, reg. Cluj, *răgădăia* e definită: „plantă agățătoare cu tulpina lungă și subțire, în patru muchii, acoperită cu țepi foarte mici și deși; se întîlnește prin lanurile de grîu”.

Etimonul acestui cuvînt e magh. *ragadvány* (*fű*) „plantă erbacee cu tulpina în patru muchii, acoperită cu ghimpi mici, îndoiți, cu flori albe sau verzi, cu fructe acoperite cu peri curbați la vîrf, care se agață de hainele oamenilor, de lina oilor etc.; asprișoară, turiță”.

Ioana Anghel

ACTIVITATEA INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ DIN CLUJ
ÎN ANII 1962—1963

În cursul anilor 1962—1963, la Institutul de lingvistică din Cluj s-a continuat elaborarea unor lucrări de amploare, începute în anii trecuți. Dintre acestea menționăm *Tratatul de istorie a limbii române* (la Cluj se redactează vol. al III-lea, sec. X—XV, sub conducerea acad. E. Petrovici), lucrare care va sintetiza cercetările anterioare și va dezvolta pe baze noi studiul istoriei limbii noastre. Pentru elaborarea *Tratatului de istorie a limbii române* s-au continuat lucrările preliminare, cercetările axându-se pe patru teme mari: *Influența slavă asupra limbii române*, *Prezentarea generală a istroromânei*, *Dacoromina comună* și *Influența maghiară asupra limbii române*. În cadrul temei *Influența slavă asupra limbii române* (în colaborare cu Universitatea „Babeș-Bolyai”), s-au redactat studiile: *Rolul împrumuturilor în crearea toponimicelor (în legătură cu toponimicul „Prislop”)*¹; *Ariile cuvintelor de origine slavă* de către acad. E. Petrovici și *Considerații asupra vocativului românesc în -o*; *Despre substantivele ambigene românești de origine slavă* de către conf. I. Pătruț. Pentru tema *Prezentarea generală a istroromânei* a fost studiat materialul bibliografic existent și s-au întreprins, în decembrie 1962 și decembrie 1963, de către acad. E. Petrovici și P. Neiescu, cercetător principal, anchete dialectale la istroromâni, aromâni și meglenoromâni din R. S. F. Iugoslavia, de unde s-a cules un bogat și interesant material, a cărui prelucrare va constitui o nouă contribuție în problema cunoașterii dialectelor limbii române. La tema privind *Dacoromina comună* (în colaborare cu Universitatea „Babeș-Bolyai”), acad. E. Petrovici a redactat studiul *Elementele românești în documentele lui Ștefan cel Mare*. A patra temă este *Influența maghiară asupra limbii române* (în colaborare cu Universitatea „Babeș-Bolyai”). La acest capitol s-a adunat material din lucrări mai vechi și din dicționare iar în prezent se redactează studiul: *Stratificarea elementelor maghiare ale limbii române*.

În vederea coordonării lucrărilor la *Tratatul de istorie a limbii române*, elaborat în colaborare cu Institutul de lingvistică din București, s-a organizat la Cluj, în mai 1963, o consfătuire a celor două colective. Cu acest prilej, colectivul din București a prezentat referate privind problema reconstituirii românei comune. Cu același scop, în luna noiembrie 1963 a avut loc la București o consfătuire a colectivelor de redactare a volumelor II și III. Din partea colectivului din Cluj s-au prezentat următoarele referate: *Sonantele silabice în istroromână* și

¹ Publicat în CL, nr. 1/1962.

valoarea lor fonologică, de acad. E. Petrovici și *Unele probleme privitoare la sistemul fonologic al dacoromânei comune*, de Gr. Rusu.

O susținută activitate s-a desfășurat în ultimii doi ani în domeniul lexicologiei-lexicografiei. La *Dicționarul limbii române* s-a terminat redactarea literei O și a unei părți din litera R. Colectivul a participat la întocmirea unei machete a dicționarului care a fost discutată în mai 1962, la București, în cadrul unei ședințe organizate de Secția de limbă, literatură și artă a Academiei R.P.R.

Membrii colectivului *Dicționarului maghiar-român* au redactat literele A, B, C, Cs, D și au făcut corectura în șpalturi și în pagini a *Dicționarului român-maghiar*, care se află sub tipar, iar colectivul *Dicționarului graiurilor săsești din Transilvania* a revizuit manuscrisul literei G și a redactat literele H, I, J.

Problemele de dialectologie constituie o preocupare continuă a cercetătorilor Institutului de lingvistică din Cluj. În perioada de care ne ocupăm s-au continuat lucrările în vederea publicării *Atlasului lingvistic român* — serie nouă. A fost predat la tipar volumul al IV-lea al atlasului (cuprinzând 326 de hărți) și s-au încheiat lucrările la volumul al V-lea. Au fost revizuite și definitivare hărțile colorate din *Micul atlas lingvistic român*, volumul al II-lea și al III-lea.

S-au continuat lucrările și la *Atlasul lingvistic român pe regiuni* (în colaborare cu Centrul de cercetări fonetice și dialectale din București). În 1962, colectivul din Cluj (compus din cercetătorii P. Neiescu, Gr. Rusu și I. Stan) a cules material din subdialectul maramureșean, făcând anchete definitive în 18 localități (cu chestionarul general și cu unele chestionare speciale), iar în 11 puncte anchete de probă și sondaje pentru stabilirea rețelei de localități.

În cursul anului 1963 s-au făcut anchete de completare și verificare a materialului cules în 10 localități și s-a continuat culegerea de texte pe benzi de magnetofon. Materialul adunat a servit la redactarea a 600 de hărți, care vor forma două volume ale *Atlasului lingvistic al Maramureșului*.

Pentru *Atlasul lingvistic al graiurilor maghiare din R.P.R.* s-au făcut anchete în 40 de localități, iar pentru *Atlasul lingvistic al graiului ceangău din Moldova* (în colaborare cu Universitatea „Babeș-Bolyai”) au fost efectuate anchete de verificare în 40 de localități și s-a revizuit materialul adunat. Primele trei volume ale acestui atlas sînt pregătite pentru tipărire. S-a întocmit chestionarul pentru *Atlasul lingvistic al graiurilor săsești din Transilvania*, care se va folosi în anchetele indirecte.

Tot în cadrul preocupărilor de dialectologie trebuie amintită și pregătirea unor glosare și studii de dialectologie.

Preocupările în domeniul foneticii experimentale s-au concretizat în studiul *Consoanele limbii române studiate cu ajutorul palatului artificial*, elaborat de către acad. E. Petrovici, P. Neiescu și Gr. Rusu.

S-a continuat culegerea de texte din diferite regiuni ale țării pentru *Arhiva fonogramică* a Institutului de lingvistică care în 1963 s-a îmbogățit cu texte culese din zece localități din Maramureș, din cinci localități din nordul Transilvaniei și din două localități din Valea Arieșului.

În cursul anului 1962, un grup de cercetători, condus de prof. G. Giuglea, a întreprins o anchetă în Valea Ampoiului de unde a cules material de toponimie și antroponimie, care urmează să fie studiat în vederea publicării. În septembrie 1963 un colectiv de cercetători a întreprins o anchetă în Valea Arieșului Mic (comunele Avram Iancu, Vidra și Ponorel, insistînd în special asupra părții de la izvor a văii), de unde au cules numele topice, apelativele și în parte antroponimele, care urmează să se completeze într-o viitoare anchetă.

La ședințele săptămânale ținute în cadrul Institutului de lingvistică s-au prezentat, în anul 1962, următoarele comunicări: *Elemente românești în documentele lui Ștefan cel Mare; Etimologii slavo-române; Conferința de balcanologie de la München* (noiembrie 1962) de acad. E. Petrovici; *Contribuția publicațiilor periodice la dezvoltarea lingvisticii românești; Congresul de filologie romanică de la Strasbourg* de prof. D. Macrea; *Principiul „cuvânt”, „lucru”, „loc” aplicat la toponimie. Un alt nume topic de origine latină: Cujere* de prof. G. Giuglea; *Considerații în legătură cu vocativul în -o în limba română* de conf. I. Pătruț; *Timbrul fonologic al consoanelor finale poate fi de origine etimologică sau nu?* de P. Neiescu; *Pentru un criteriu unitar în definirea și clasificarea părților secundare de propoziție (definirea și clasificarea atributelor)* de C. Săteanu; *Nume de persoană atestate între anii 1705—1849 în fostul județ Satu Mare* de prof. D. Pop; *Etimologia unui termen minier — moșie* de M. Homrodeanu; *O curioasă construcție sintactică: ți-l trebuie?* de E. Tănase și Mira Murar; *Contribuții asupra termenilor de înrudire în limba română; Frate în cadrul terminologiei de înrudire* de prof. V. Scurtu; *O problemă de toponimie: denumirile de gări de Al. Cristureanu; Toponimicul „plai”*; *Etimologia cuvântului „orbecăi”* de V. Stanca²; *Aspecte din influența corespondentului din limba care primește asupra încaadrării elementelor de origine maghiară în sistemul limbii române* de Emese Kiss; *Despre superlativ în opera lui I. Creangă, C. Hogaș și M. Sadoveanu* de Elena Dragoș. Tot în cadrul unei ședințe de comunicări, acad. E. Petrovici a prezentat o serie de lucrări de lingvistică nou apărute (R. A. Budagov, *Problemele studierii limbilor literare române*; V. A. Zveghintev, *Studii de lingvistică generală*; P. S. Kuznețov, *Despre principiile studierii gramaticii*; A. A. Ufimțeva, *Încercare de studiere a lexicului ca sistem*; S. K. Șaumian, *Probleme ale fonologiei teoretice*; volume ale *Atlasului lingvistic german* de W. Mitzka și L. E. Schmitt; volumul I al *Atlasului graiurilor săsești din Transilvania* publicat de K. K. Klein și L. E. Schmitt pe baza materialului adunat de R. Huss și R. Csallner) iar Ana Tătaru a prezentat revista *Language* (1—2/1961).

În limba maghiară s-au ținut comunicările: *A nyelvtérképünk anyaggyűjtésének feletjárán túl* (La jumătatea drumului în culegerea de material pentru Atlasul lingvistic al graiurilor maghiare din R.P.R.)³ de prof. Szabó T.A., *A magyar nyelv képzőrendszerének történetéhez és tipológiájához* (Tipologia lingvistică și istoria sistemului sufixelor maghiare)⁴ de conf. Szabó Z.

În anul 1963 au fost prezentate comunicările: *Anchete dialectale la istroromâni, aromâni și meglenoromâni din R. S. F. Iugoslavia* de acad. E. Petrovici și P. Neiescu; *Precizări în legătură cu actuala ortografie a limbii române*; *Titu Maiorescu și problemele limbii române* de prof. D. Macrea; *Un arhaism în graiul bândănean* de P. Neiescu; *Codicele Drăganu. Importanța lui pentru istoria limbii și a literaturii vechi* de A. Popa; *Toponimie veche în sud-vestul Transilvaniei* de prof. I. Conea (București).

În limba maghiară a fost prezentată comunicarea: *Az í-zés állapota a Fekete-Körös völgyében* (Folosirea vocalei *i* în graiul maghiar din Valea Crișului Negru) de prof. Gy. Márton.

Cu prilejul comemorării a 50 de ani de la moartea lui I. L. Caragiale, Institutul de lingvistică a organizat un simpozion în cadrul căruia, după cuvântul de deschidere rostit de acad. E. Petrovici, s-au prezentat următoarele comunicări: Elena Stan, *Cteva date despre popularitatea lui I. L. Caragiale*; I. Taloș, *Creația populară în opera lui I. L. Caragiale*; Al. Cristu-

² Apărut în *Limba română*, nr. 2, 1962.

³ Publicat în *Ny Irk.*, anul VII, nr. 1.

⁴ Apărut în „*Cahiers de linguistique théorique et appliquée*”, I, 1962, sub titlul *La typologie linguistique et l'histoire du système des suffixes de la langue hongroise*.

reanu, *Numele de persoană în opera lui I. L. Caragiale*; V. Fanache, *Primele reprezentări din teatrul lui I. L. Caragiale în Transilvania*; C. Engel, *Legăturile lui I. L. Caragiale cu scriitorii maghiari*.

La sesiunea științifică a Filialei din Cluj a Academiei R.P.R., din 7—8 decembrie 1962, cercetătorii Institutului de lingvistică din Cluj și ai sectorului de lingvistică din Sibiu au ținut următoarele comunicări, cu o tematică variată (fonetică și fonologie, dialectologie, lingvistică generală, gramatică, onomastică): *Morfologie și fonologie. Considerații referitoare la sistemul fonologic consonantic al limbii române* de conf. I. Pătruț; *Aspecte fonetice și fonologice într-un text din 1768* de prof. B. Kelemen; *Probleme de morfonologie în Atlasul lingvistic român* de Gr. Rusu; *Atlasul lingvistic român al Maramureșului* de P. Neiescu, Gr. Rusu și I. Stan; *Probleme de tipologie lingvistică. Observații asupra lexicului limbii române* de I. Stan; *Evoluția sistemului de denominație cu prénome al unei localități* (Girbova de Sus, r. Ajud; 1859—1961) de Al. Cristureanu; *Cu privire la valoarea adjectivală a participiului* de Ioana Anghel, Doina Grecu, V. Stanca, Valentina Șerban și Sabina Teiuș. Alături de comunicările privind limba română, au fost prezentate comunicări tratând probleme de fonetică și dialectologie a graiurilor săsești din Transilvania, de către membrii colectivului de lingvistică din Sibiu: *Tratarea lui n final în graiurile săsești din Transilvania* de prof. B. Capesius; *Palatalizarea lui k în unele graiuri locale săsești din Transilvania* de Anneliese Thudt; *Despre folosirea unor prepoziții în graiurile săsești din Transilvania* de Gisela Richter; *Declinarea adjectivelor în graiurile săsești din Transilvania* de Roswitha Braun.

Cercetătorii institutului nostru au prezentat comunicări și la ședințele din cadrul Secției de istorie a artei a Filialei din Cluj a Academiei R.P.R.: M. Homrodeanu, *Din terminologia mineritului din Transilvania* și I. Stan, *Contribuții la studiul terminologiei populare românești privind construcția casei*.

În cadrul institutului au activat cercurile de dialectologie și fonetică și cercul de lingvistică matematică (statistică lingvistică). Cercetătorii sînt atrași de metodele noi de studiere a limbii, pe care le oferă lingvistica matematică. Aceste preocupări au constituit subiectul următoarelor comunicări, ținute în cadrul ședințelor săptămînale ale institutului: Aurelia Stan a prezentat lucrarea lui P. Guiraud, *Les caractères statistiques du vocabulaire*; Aurelia Stan și Ioan Stan, *Considerații statistice asupra onomasticii*; P. Schweiger, *Gramaticile generative*; Ileana Neiescu, Aurelia și Ioan Stan, *Contribuții statistice la studiul paternității „Cîntării României”*; Jürgen Kuntze de la Institutul de lingvistică matematică al Academiei Germane de științe din Berlin a prezentat comunicarea: *Analiza limbii germane*.

La ședința de referate a cercului de lingvistică matematică, organizată în colaborare cu Institutul de calcul, au fost ținute următoarele comunicări: *Teoria informației și lingvistica* de M. Rădulescu; *Probleme de traducere automată* de P. Schweiger și L. Negrescu; *Probleme de statistică lingvistică* de Aurelia și Ioan Stan.

Un grup de cercetători ai institutului au participat la *Seminarul internațional de lingvistică structurală și matematică* (21—26 octombrie 1963) de la București, unde Aurelia Stan (în colaborare) a prezentat următoarele comunicări: *Cercetări statistice asupra prenumelor și Cercetări statistice cu privire la paternitatea „Cîntării României”*.

Membrii cercului de lingvistică matematică au participat și la *Colocviul de aproximarea funcțiilor cu aplicații la calculul numeric* (15—19 XI 1963) ținut la Cluj. Prof. Bela Kelemen a prezentat comunicarea: *Cu privire la caracteristicile stilurilor limbii în lumina statisticii lingvistice*, iar Aurelia Stan (în colaborare): *Noi cercetări statistice asupra prenumelor*.

Unele lucrări ale institutului se elaborează în colaborare cu academiile din țări prietene. Amintim *Dicționarul graiurilor săsești din Transilvania*, în colaborare cu Academia Germană de Științe și *Dicționarul maghiar-român*, în colaborare cu Academia Maghiară de științe. De

asemenea, Institutul de lingvistică colaborează cu Cabinetul de slavistică și cu Cabinetul de lingvistică al Academiei Poloneze de Științe la lucrările pregătitoare pentru editarea Atlasului slav general, cu Institutul de limbă cehă și Institutul de limbă slovacă al Academiei Cehoslovace de Științe pentru efectuarea de cercetări dialectale la cehii din R.P.R. (în vara anului 1962 s-au făcut anchete dialectale în satele cu populație cehă din Banat) și cu Institutul de limbă cehă al Academiei Cehoslovace de Științe la tema „Probleme de fonologie a limbii literare contemporane”. Această colaborare, schimbul de păreri între oamenii de știință din diferite țări, asigură lucrărilor un înalt nivel științific.

Colaborarea cu institutele și asociațiile științifice din străinătate cunoaște și alte forme, ca : participarea la congrese, la conferințe și reuniuni științifice internaționale. Acad. E. Petrovici a participat la ședința comitetului Asociației internaționale a slavistilor (Moscova, 1962), iar în noiembrie 1962 la conferința de balcanologie care a avut loc la München, organizată pe tema „Istoria popoarelor și a limbilor din sud-estul Europei”. P. Neiescu, cercetător principal, a făcut călătorii de studii în R. P. Albania și R. S. Cehoslovacă. Materialul adunat în urma anchetei dialectale la aromânii din Albania se află în curs de redactare.

În iunie 1963, acad. E. Petrovici a călătorit în Italia ca membru al delegației care a participat la sărbătorirea centenarului catedrei de limba română de la Universitatea din Torino. Tot în iunie 1963, acad. E. Petrovici a participat la Viena la comemorarea a 25 de ani de la moartea lingvistului N. S. Trubetzkoy.

Institutul a fost vizitat în 1962 de numeroși oameni de știință de peste hotare : prof. M. Ruffini, Torino, M. S. Mladenov de la Institutul de limbă bulgară din Sofia, I. P. Gălăbov, cercetător la Institutul de limbă bulgară din Sofia, U. Ricken de la Institutul de limbi romanice din Halle, prof. dr. J. Vachek de la Institutul de limbă cehă din Praga, A. Měšťan de la Institutul de limbă slovacă din Praga, dr. Sziklay L. de la Academia Maghiară de Științe și dr. Kálman B., de la Universitatea din Debrețin.

În cursul anului 1963 ne-au vizitat : Linda Luht de la Institutul de lingvistică din Moscova, dr. W. Fiedler cercetător la Academia Germană (Berlin), L. Zenker de la Institutul de romanistică din Berlin, Ulrich Ricken de la Universitatea din Halle, prof. dr. Werner Draeger de la Universitatea Humboldt din Berlin, Jürgen Kuntze de la Institutul de lingvistică matematică al Academiei Germane de Științe, dr. Zdeněk Wittoch și dr. Karel Oliva din R. S. Cehoslovacă, prof. András Hegedüs de la Institutul pedagogic din Győr și docent Miklós Nagy de la Universitatea din Budapesta.

În acești ani s-a îmbunătățit documentarea științifică, biblioteca institutului s-a îmbogățit în 1963 cu aproximativ 1000 de volume de cărți și reviste, între altele și datorită schimbului pe care institutul îl face prin publicațiile sale cu institute și oameni de știință din străinătate. În această perioadă schimbul de publicații s-a efectuat cu 210 instituții și 78 de personalități științifice din 34 de țări. Acest fapt oferă cercetătorilor institutului posibilitatea de a-și face cunoscute și peste hotare contribuțiile și realizările lor științifice și de a fi la curent cu lucrările de specialitate apărute peste hotare.

Ioana Anghel

MARIO RUFFINI, *L'apocalisse della Madre del Signore* (Apocalipsul maicii domnului), Firenze, Edizioni fusii, 1954, 84 p.

Profesorul de limbă și literatură română de la Universitatea din Torino, Mario Ruffini, este cunoscut în patria noastră prin numeroasele sale studii asupra limbii și literaturii române. Aceste studii cuprind interpretări prețioase și se adresează, în primul rând, studenților străini care studiază limba și literatura română; fiind bazate întotdeauna pe o bogăție surprinzătoare de informații bibliografice, pînă la zi, ele interesează de aproape și pe cercetătorii români care vor găsi în ele elemente de comparație între limba și literatura noastră cu alte limbi și literaturi romanice.

Catedra de limbă și literatură română de la Universitatea din Torino, întemeiată acum 100 de ani de filo-românul Giovenale Vegezzi Ruscalla, are azi un urmaș care manifestă aceleași sentimente de iubire și admirație pentru poporul român, pentru limba și cultura lui, ca și înaintașul său.

Dintre multele lucrări din domeniul filologiei romanice scrise de Mario Ruffini și apărute după 1944, alegem pe acelea care se referă la limba românească. După cite știu, necunoscută încă la noi este lucrarea *L'appocalisse della Madre del Signore*. A apărut în colecția *Il Melagrano*. În această colecție de un format mic, ușor de mînut, sînt publicate opere literare din toate timpurile și din toate țările, în limba națională de origine și în traducere italiană, cu studii introductive și cu comentariile lingvistice și istorico-literare necesare. Caracteristica colecției, deosebit de interesantă pentru lingviști, este metoda reproducerii textului în limba originală (« testo a fronte »).

Metoda aceasta este aplicată deci și textului românesc din secolul al XVI-lea « Cuvîntu de îmblare pre la munci ». Ruffini reproduce textul din *Codex Sturdzanus* (ms. 447 din Biblioteca Academiei R.P.R., editat de B. P. Hasdeu), traducîndu-l în limba italiană (pp. 41—71), astfel că pagina românească este în fața celei italienești. Spre deosebire de Hasdeu, care a transcris pe *k* cu *é* și pe *ç* cu *dz*, Ruffini transcrie, respectiv, cu *ea*, *z* (*prea lege, prea evangheliia; cutezară, vâzu*, pp. 65, 67).

În introducerea (pp. 9—39), Ruffini rezumă cuprinsul *Călătoriei Maicii Domnului la iad* și contestă, cu unele argumente noi, pretinsa origine bogomilică a textului, pe care îl clasează just în categoria apocrifelor religioase de circulație mondială, aducînd paralelisme necunoscute pînă acum din opera lui A. Graf, *Miti leggende e superstizioni nel Medio Evo* (Torino, 1892). Nouă și interesantă este partea în care sînt semnalate „reflexele populare” ale textului (pp. 28—35), prezente atît în forma de exprimare a dialogului dintre Maica Domnului și arhanghelul Mihail, cît și în conținutul lui satiric și realist: topografia iadului după gravitatea păcatelor

celor pedepsiți (« curioso coincidenza con l'inferno dantesco, oppure credenza popolare raccolta da Dante? » — se întreabă Ruffini). După text urmează „Nota linguistica” (pp. 73—81). Semnalează vocalismul arhaic al formelor *mergă*, *dimineța*, *me*, *treile* (meargă, dimineața, mea, treilea); *măntîncă*, *detn*, *utn* (măntîncă, din, un); *omeni*, *morte*, *nopte*. Studiind conșonantismul, semnalează formele dialectale maramureșene *agiută*, *giudecătoriu*, *giurală* și metateza licvidelor *vrătos*, *slăpurele*, *flăharii*; o prezentare mai substanțială face fenomenelor morfologice și sintactice ale limbii textului.

Inceputul textului, confuz pînă acum pentru lingviști : „Sfânta și prea-slăvitaa doamna roditoarea *nu ai mitrece* a lu Dumnezeu (p. 42/30), Ruffini îl traduce astfel : „La santa e gloriosissima signora, genitrice di Dio *in verginită...*”, dar explică sensul literal la p. 81 : *mitrece* > *mătrice*, în Maramureș : „durere”, în general. Sensul pasajului ar fi *născătoare fără durere*.

În calea traducătorului au stat multe greutăți, dar toate au fost rezolvate, astfel că, acum, acest vechi text literar românesc poate fi citit și înțeles cu multă ușurință de cercetătorii străini.

Metoda juxtapunerii textului românesc cu traducerea italiană aduce mari servicii filologilor : le pune la îndemînă un text vechi și rar, le stimulează interesul de a pătrunde spiritul limbii vechi românești ; traducerea dă posibilitatea să lămurim unele pasaje confuze în greoaia exprimare din secolul al XVI-lea și să constatăm fidelitatea ei în raport cu originalul.

Cu acest prilej semnez că ultima lucrare importantă în această temă este *Le voyage de la Mère de Dieu parmi les tourments*, apărută în *Die Welt der Slaven*, VI (1961), nr. 1, p. 26—39. Ea conține un minuțios comentariu istorico-literar și se datorește lui L. Müller.

*

Mario Ruffini, *Ovid Densusianu* (1873—1938), *filologo*, Louvain, 1957 (extras din *Orbis*, *Bulletin International de Documentation Linguistique*, 1957, p. 267—284). Autorul este bine informat asupra vieții și activității filologice a lui Ovid Densusianu. Astfel, locul nașterii, scrie Ruffini (cf. și acad. Al. Rosetti și D. Macrea) este orașul ardelenesc Făgăraș. În timp ce biografia romîni amintesc numai despre ramura paternă a filologului — cărturarii Aron și Nicolae Densusianu, tată și unchi — R. se ocupă și de originea lui din partea mamei : mama, Elena Țircă, era originară din Săcele¹, regiune de păstori la poalele Carpaților. În tradițiile păstorești, păstrătoare de elemente ale romanității, ale ramurii materne vede Ruffini vocațiunea lui Densusianu pentru romanistică și folclor.

Alte amănunte ignorate pînă acum constituie mențiunea despre o lucrare de medicvistică franceză (colaționarea cronicii lui Joinville, c. 1273) și alta de medicvistică franco-germană (studiul întins despre epopeea franceză *Aliscans*, imitată de Wolfram de Eschenbach, sub titlul *Willehelm*². Ambele întocmite de Densusianu în cursul anilor de studiu la Berlin și Paris (1893—1896), ele nu au văzut lumina tiparului, iar manuscrisul ultimului s-a și pierdut.

Ruffini procedează bine cînd, studiînd diferitele aspecte ale activității lingvistice a lui Ov. Densusianu, caracterizează *contribuțiile lui noi*, în raport cu ceea ce studiaseră mai înainte filologii anteriori Al. Lambrior, H. Tiktin, M. Gaster, B. P. Hasdeu și L. Șăineanu ; în felul acesta ideea de progres științific iese mai bine în evidență. Alături de Meillet, Vendryes, Bréal, G. Iliéron, renumiți lingviști a căror metodă de lucru și-a însușit-o și Densusianu, au-

¹ D. Macrea, *Lingviști și filologi romîni*, București, Editura științifică, 1959, p. 175, serie despre mama lui Ovid Densusianu că „a fost de asemenea scriitoare”.

² Gaston Paris, *Esquisse historique de la littérature française au moyen âge*, Paris, 1926, p. 137.

torul mai adaugă și pe J. van Ginneken, despre ale cărui legături de specialitate cu Ovid Densusianu nu s-a știut pînă acum.

O noutate este și semnalarea traducerii în limba italiană a studiului lui Densusianu, *Folklorul: Il Folklore. Come deve intendersi*, apărut în revista *Folklore*, III, 1949, nr. 3—4.

Se știe că Densusianu, ca romanist, a scris mai multe studii despre limba bascilor din Pirinei, ca de ex. studiile *Păstoritul la Bascii din Soule* și *La Soule în secolul al XVII-lea după descrierea lui L. de Froidour*. Din studiul lui Ruffini aflăm însă că descrierea vieții păstorești, scrisă de Froidour³ și reeditată de H. de Coigny în 1929, la Bayonne, are o prefață de Ovid Densusianu. Ruffini subliniază anumite constatări ale lui Froidour care coincid cu constatările lui Densusianu făcute cu 250 de ani mai tirizu, cînd el nu cunoștea încă manuscrisul lui Froidour.

Interesante și subtile aprecieri și caracterizări a scris Ruffini și asupra altor opere științifice ale lui Ov. Densusianu, ca *Histoire de la langue roumaine* (pp. 270—274).

În această prezentare n-am redat integral cuprinsul studiului lui Ruffini, pentru că lingviștii romîni cunosc opera lui Densusianu; am socotit necesar, însă, să semnalez ceea ce aduce nou acest studiu, să rezum acele părți din el care cuprind știri ce nu se găsesc la biografii romîni ai lui Ov. Densusianu.

★

M. Ruffini, *Ghinu Buia Spata și luptele aromînilor pentru cucerirea Ianinei (1360—1400)* în « *Historia Basilissae Mariae atque Thomás et Esaù, despoton Joanninae* », extras din „*Studii*”. Revistă de istorie, XV (1962), nr. 5, pp. 1127—1154.

M. Ruffini s-a ocupat în mai multe studii de istoria și limba aromînilor: *Scrittori aromeni del secolo XVIII* (1941), *Teodoro Anastasie Cavallioti* (1942). Studiile lui Ruffini asupra aromînilor aduc o bibliografie exhaustivă, romînească și străină, pe care o prelucrează în mod creator, scoțînd în relief importanța dialectului, a operelor scriitorilor aromîni, precum și a operelor filologilor aromîni (gramatici, lexicoane, manuale școlare). De la studiile lui I. Thunman (1774) și W. M. Leake (1794) pînă la ultimele studii ale lui V. Papacostea (1932) și Valeriu Papahagi (1937)⁴, totul este folosit în mod critic de Ruffini. În lumina altor lucrări scrise mai înainte, Ruffini ne infățișează opiniile despre dialectul aromîn, ale aromînilor Dionisie Mantuca (sec. XVII), Ioan Halcheu, Ioan Calchia, Dimitri Calchia (Halchia), Dimitri Procopiu Pamperi, Ambrosie Pamperi, T. A. Cavallioti, C. H. Gheorghiu Gehani, Trifon de Meșova, Nicolae Zerdzuli, Ioan Nicolide, Dimitrie Darvari, Daniil Mihali Adam Hagi (Daniil Moscopoleanu) și Const. Ucuta. Dintre operele acestora, un loc mai întins îl ocupă analiza dicționarului lui Cavallioti: publicat în lucrarea *Πρωτοπειρία* (Prima învățătură, 1770). Este un dicționar grecesc, aromîn, albanez, compus din 1170 cuvinte. Se oprește de asemenea asupra lexiconului lui Daniil Moscopoleanu (*Εισαγωγική διδασκαλία*): publicat întii în 1794, care, în realitate, este un chestionar uzual cu dialoguri pe teme familiale și comerciale, în limbile greacă, albaneză, aromînă și bulgară.

Din categoria studiilor lui Ruffini referitoare la aromîni face parte și eruditul articol istoric despre comandantul de oști Ghinu Buia Spata. Faptele de arme ale acestui romîn macedonean din secolul al XIV-lea sînt relatate de Ruffini pe baza unei cronici bizantine,

³ Intendentul lui Colbert pentru regiunea bască, care aparținea în secolul al XVII-lea Franței meridionale.

⁴ Amintind studiul lui Valeriu Papahagi despre *Dimitrie Procopiu Pamperi Moscopoleanul*, Ruffini ne trimite greșit și la o recenzie asupra acestui studiu, care însă nu este scrisă de C.C. Giurescu în *Revista istorică*, 1937, ci de Const. Grecescu în *Revista istorică romîna*, 1937, p. 189—191 (corectează *Scrittori aromeni del secolo XVIII*, p. 11, nota 21).

contemporane cu evenimentele⁵, publicată în 1943 în ediție critică de bizantinologul spaniol Sebastian Cirac Estopañan. Cum, însă, S. C. Estopañan, în studiul introductiv al ediției, confundă și identifică pe „valahii” amintiți în cronică cu albanezii, Ruffini corectează eroarea, restabilind științific originea valahă a familiilor Buia (μυόιας), Mălăcașii, Măzărachii, Lioșia, Zeneviseș ș.a. Acești βλάχοι sprijiniți de bizantini, au dus lupte crâncene timp de patru decenii (1360—1400) împotriva politicii de dominație otomane și sârbe în Epir.

Despotul Ianinei Thomás „sîrb de origine, a fost otrăvit de propria lui soție Maria, în complicitate cu Esaú (Izaul), italian căzut prizonier în mîna armatei lui Thomás”⁶. Altfel Thomás cît și Esaú, ajuns și el despotul Ianinei, fuseseră ajutați de turci împotriva atacurilor date de marii feudali vlahi-macedoneni comandați de Ghinu Buia. Într-o luptă crâncenă de eliberare, soldații lui Ghinu Buia strigă ῥοῶν ! ῥοῶν, ca să încurajeze pe luptători. Expresia este socotită de lingvistul grec Μουστοξίδης ca latinism („echivalentul unei interjecții de încurajare”, derivată din *ruo, ruere*), dar s-a emis și părerea că este un imperativ al verbului *ruescu*, «care indică altfel strîngerea în roziuri a albinelor, cît și, prin extensiune, adunarea oamenilor în pîlcuri sau în grupuri compacte» (Capidan, apud Ruffini, p. 1135). În fața acestor opinii, Ruffini afirmă: «se ridică, prin urmare, oarecare îndoielă asupra etimologiei. Ne-am putea gândi și la verbul latin *ruo, ěre*, care are și sensul de a se năpusti asupra cuiva și care trăiește încă prin compușii lui, în unele dialecte italiene, ca de pildă în expresia pontremoleză *a te deruo* — te arunc la pămînt» (p. 1135—1136).

Relundînd firul istoric al luptelor vlahilor pentru eliberarea Ianinei, cronică povestește mai departe că, după moartea Mariei (1394), populația Ianinei obligă pe Esaú, rămas văduv, să ia în căsătorie pe Irina, fiica lui Ghinu Buia. Totuși luptele nu încetează, dar de data aceasta Ghinu Buia nu mai participă la ele ci Ghinu Zeneviseș, ginerele lui; lupta continuă, deci, între doi cumnați.

După moartea lui Ghinu Buia (1399), Sguros Buia, un alt membru al familiei Buia, ajunge despot al Ianinei între anii 1403—1418. Un poet contemporan, Johannes Katrares, ne informează Karl Krumbacher, a scris o poezie în care Sguros Buia era numit în batjocură «serbalbanitobulgaroblacos».

Analiza pe care o face Ruffini cronicii bizantine este minuțioasă și de un interes deosebit pentru istoria valahilor din Epir. În jumătatea a doua a secolului al XIV-lea, Ghinu Buia a jucat un rol important prin politica sa activă pentru înlăturarea din Ianina a despoților străini și înscăunarea despoților aromîni.

Articolul lui Ruffini recenzat aici este prețios pentru că aduce o lumină nouă asupra trecutului vijelios al aromînilor epiroți din secolul al XIV-lea.

Dan Simonescu

Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae (A magyar tudományos akadémiá klaszika-filológiai közleményei), X, 1962, fasc. 1—3, Budapest, 1962, 313 p.

Ultimul număr al Buletinului de filologie clasică al Academiei din Budapesta (în germană, rusă, engleză, franceză și italiană), dedicat filologului-istoric bizantinolog maghiar Gy. Moravcsik („Iulio Moravcsik septuagenario de studiis Byzantinis optime merito, collegae,

⁵ Titlul cronicii bizantine, așa cum îl redă Ruffini în titlul articolului său, este creat ad hoc de d-sa. În cronică originală bizantină titlul este mai lung și cuprinde și numele autorului cronicii, Comnenos, cît și pe copistul ei, Proklos.

⁶ Vezi Laonic Chalcocondil, *Expuneri istorice*. În romînește de Vasile Grecu, București, Editura Academiei R.P.R., 1958, p. 134—135 (izvor nefolosit de Ruffini).

amici, discipuli"; cu o fotografie a jubilarului) conține 31 studii (din care 4 sînt ale unor cercetători de la București) din cele mai variate sectoare ale filologiei și literaturilor antice (Mimnermos, Menander etc.), lingvistică, arheologie clasică și feudală, istorie, epigrafie, paleografie, diplomatică, papyrologie, istoria dreptului; 12 sînt de bizantinologie ori avînd contingențe cu acest domeniu. Materialele sînt aranjate (indiferent de conținutul lor) în ordinea alfabetică a colaboratorilor (din 6 țări: Ungaria, Germania, U.R.S.S., Austria, România și Bulgaria) care și-au dat contribuția pentru a cinsti pe ilustrul bizantinolog septuagenar, a cărui vastă activitate publicistică este oglindită în cele 326 titluri de lucrări științifice (p. 295—313 „die literarische Tätigkeit von Gy. Moravcsik"). Din cuprinsul bogat și variat al volumului pot fi semnalate aici numai contribuțiile de interes filologic-lingvistic în sensul larg al termenului, ori cele care se referă la teritoriul sud-estic al Europei, avînd contingențe cu preocupările lingviștilor dela noi; la cîteva sînt utile și necesare unele observații și rectificări, cu precizări de amănunt.

G. Alföldy, *Splonum* (p. 3—12) analizează toate informațiile despre această localitate Iliră din Dalmatia, identificată de autor în teritoriul satului Šipovo din centrul Bosniei.

F. Althelm—R. Stiehl, *Byzantinoturcicum* (p. 13—15), inscripție greacă a regelui Simeon.

V. Beševliev, *Ein byzantinischer Brauch bei den Protobulgaren* (p. 17—21) pleacă de la pasașul lui Theophanes (p. 491) relatînd episodul cu decapitarea împăratului bizantin Nicephoros de către bulgari și confecționarea din craniu a unei cupe de băut; se arată răspîndirea acestor practici, considerînd că la bulgari obiceiul de a expune în sulită capul adversarului ar fi luat de la bizantini; ipotезă inutilă. Dar la p. 18, în legătură cu dacii, putea fi menționată decapitarea lui Decebal și transportarea capului său ca trofeu la Roma.

E. Condurachi, *Contributo allo studio della scultura pontica in età imperiale romana* (p. 33—53), cu bogată, excelentă ilustrație, operele principale de artă sculpturală din Dobrogea romană, majoritatea din Tomis (Constanța).

G. Dévai, *Manuscripts in byzantine notation in Szentendre* (p. 85—97) cu muzică bisericească, datate din sec. XVIII-lea.

R. Falus, *Zur Frage der Definition der klassischen Philologie* (p. 107—113): e „știința care face cunoscute monumentele literare ale antichității, studiază critic autenticitatea textelor, stabilind sensul lor genuin; ea furnizează material pentru valorificarea antichității din diferite puncte de vedere...".

V. Georgiev, *Zur dakischen Hydronymie* (p. 115—118), alegînd la întîmplare 6 nume de rîuri, încearcă să stabilească pentru limba dacică niște etimologii și prin ele cîteva reguli fonetice care nu sînt verosimile: MILIARE (Iordanes) derivat de autor din **melni* **vari* „schwarzes Wasser"; dar dispariția lui -*v*- nu e probabilă (am avea mai curînd un **Milivar-*), iar paralela cu *Dunăre* **dānu*[*wi*]**wori-* nu poate fi operantă: se susține o ipoteză subredă prin alta mai puțin verosimilă. MILLAREKA, localitate la Naissos în Moesia Superior (Procop.), ar fi din **mlənja**(*s*)*roika* „schwarzer Fluß (Bach)", — construcție mai mult ingenioasă și pretențioasă decît convingătoare, căci mai întîi nici forma toponimicului nu e sigură în grafia textului procopian plin de numeroase coruptele. Ceea ce deocamdată este probabil (dacă nu chiar sigur) e legătura (stabilită în 1928 de finlandezul Mikkola, necunoscut lui V.G.) între *Miliare* din Dacia și *Millareka* în Moesia, deci posibil o temă traco-dacică **milar-*, cu sufix -*r*. ARINE (Anon. Ravenn.) în loc de *Miliare* ar fi după V. G. numele iranian al celor două Crișuri (Alb și Negru), cf. v. ind. *vārinī*, *vari* „apă"; dar s-a arătat (W. Tomaschek; cf. mai în urmă în CL, II 1957, p. 260) că „ARINE" este o simplă formă coruptă, tîrzie, de manuscris, deci fără valoare lingvistică. NAPARIS (Herodot), dacic sau iranian din *(*s*)*nāpa*(*l*)**vari*, în aceeași măsură neverosimil ca „vari" în *Miliare*, *Dunăre*, iar dispariția lui -*v*- e cu atît mai puțin de luat în seamă pentru sec. V î.e.n. Pentru GILPIL în Dacia și GELBES

în Bithynia acceptă vechea etimologie germanică **gelpila*-etwa „schreiend, rauschend, tobend”, a cărei netemeinicie a fost arătată în 1957. AMPOIU (Ompoly) ar fi **ump-el-jo*- derivat din **umpa*; din toată discuția îndelungată, dar nelucreată (N. Drăganu ș.a.) asupra acestui hidronimic, autorul n-a aflat nimic pînă acum și nu citează pe nimeni înainte de a oferi propria soluție. Pentru elementul radical din *Ampoiu* în forma preconizată de d-sa, autorul invocă și „*Axiopa*” (Procop.), care însă este o formă coruptă în manuscrisul istoriografului bizantin din sec. VI, față de forma corectă *Axiopolis* (Ptolemeu ș.a.), numele geto-grecesc al localității antice de la Cernavodă. Dintre încercările pentru etimologii de hidronime traco-dace (*Milliare*, *Millareca*, *Arine*, *Gilpil* — *Gelbes* sint luate din GL, II p. 259—262, cu deformări și răstălmăciri), prea puțin e de reținut ca util și valabil.

Al. Graur, *Double suffixation des noms des habitants* (p. 119—121) relevă fenomenul sufixării suplimentare în nume de împrumut, ca *Neapolitanus*, *Constantinopolitanus* etc., din nume de localități cu primul sufix gr. *-της*, al doilea lat. *-anus*; construcții asemănătoare în germ. *Athenienser*, *Afrikaner*, cu lat. *-ensis*, *-anus* + germ. *-er*; cf. în rom. *Cuba*—*Cuban(i)* și *Cubanez(i)* etc.

J. Harmatta, *Byzantinoturcica* (p. 131—150) discută etnonimele *Türkoî*, *Hermeliones*, antroponimele *Silzibulos* (*Sizabulos*), *Askel* etc.

L. Ligeti, *Sur deux mots comans* (p. 167—174), arătînd necesitatea unei noi ediții, cu studiu critic-comparativ, a celebrului *Codez Cumanicus* (editat de G. Kuun, 1880), care e important și pentru istoria limbii romine, relevă unele erori de lectură ale editorului Kuun în legătură cu două cuvinte cumane.

K. Marót, ΒΑΣΙΛΕΥΣ (p. 175—186; cu erori de tipar, din care unele denaturează lucrurile, ca la nota 24 „la fonction des noms en grec” în loc de „la formation...”) întocmește un repertoriu amplu (dar incomplet) de păreri și ipoteze ale erudiților din sec. XIX și XX (unele vechituri, artificii și curiozități ridicule) în legătură cu etimologia acestui cuvînt vechiu grecesc, mult discutat și frământat, reușind să acopere 12 pagini cu un text diluat, savant și elegant, dar neconcludent: nu spune nimic precis și valabil, în afară de repetarea melancolicului *ignoramus* („von diesem Wort, dessen Etymologie nicht bekannt ist”, p. 176; „wir können doch in Ermangelung morphologischer Daten den Ursprung des Wortes βασιλεύς ebensowenig klären, wie es die Alten nicht vermochten...”, p. 184; „schon in dem mykenischen Zeitalter ein ererbtes Wort von unbekannter Herkunft”; „... keine Ableitung des Wortes ‚basileus’ ganz befriedigend erschien, wird man auf das Etymon einstweilen verzichten...”, p. 186); nu formulează nici măcar o preferință, considerînd chiar că etimologia ar fi de interes secundar („erscheint dabei die Frage nach der wahren Herkunft des Wortes m.E. so gut wie zweitrangig”, p. 186); ceea ce este neprincipial, evident greșit, căci (mai mult decît repertoriul discutabil al lui K. M., limitat la ceea ce anticii numeau λέγειν τὰ λεγόμενα) etimologia reală constituie factorul esențial și primordial pentru explicarea oricărui termen lexical și a oricărei noțiuni (instituții), mai ales a celor obscure și controversate, ca „basileus”. Că acest cuvînt nu e grecesc, este lucru evident; explicabil însă cu mijloace indo-europene, dintr-o limbă care nu era greaca, ci foarte probabil traco-frigiana, cum s-a arătat în *Lang. litt.*, IV, 1948, p. 186—199, i.—e. **bha-s* „strălucit, nobil etc.”.

R. Meister, *Dialogkunst und Gesellschaftsform* (p. 195—292), considerații generale asupra dialogului în literatura antică greacă și romană, ca și în renaștere.

P. S. Năsturel, *Un épitrichilion de style byzantin : l'étrole de Clément, métropolitte de Philippes*, 1613 (p. 203—210), cu inscripție greacă.

N. Pigulevskaja, *Byzantino-syriaca* (p. 211—217) studiază sursele bizantine ale cronicii siriene a lui Iosua Stylites.

D. M. Pippide, *Dédicaces au cavalier thrace découvertes à Histria* (p. 219—224) : „din numeroasele inscripții inedite — aleg spre a le închina d-lui Moravcsik două dedicații eroului cavaler, destul de modeste, de fapt, dar reprezentative pentru civilizația complexă din Dobrogea...”, — una cu inscripție latină, alta greacă, cu două bune fotografii. Dar exactitatea și felul cum sînt prezentate cele două piese epigrafice lasă de dorit în privința unor detalii.

1) Dedicția latină (fig. 1; autorul îi zice „altar”; e mai curînd stelă, lespede votivă; descoperită într-un zid al Histriei, scoasă la iveală în 1954 de Em. Popescu de la Institutul de arheologie din București) : „*Heroni invict[o Sicinius] Porphyrio | pro salutem | suam et suorum | ex imperio Hero|nis lib(enter) animo feci | Glabrone et Homu|to co(n)s(ulibus)*” (a. 152 e.n.); este însoțită de un amplu și elegant comentariu arheologic-istoric cu bibliografie veche și nouă, cu considerații despre figurația și cultul „cavalerului”; în schimb observațiile și comentariul epigrafic ale inscripției se rezumă la „r. 7 AIIMO, r. 8 ligatură M + V”. În fotografie se văd însă clar alte 5 ligaturi : r. 5 E + T, V + M, r. 6 H + E, r.8 E + T; în r. 7 unde autorul (p. 219) vede „pe piatră AIIMO”, trebuie să fie A + N în ligatură ANIMO, deci nu „AIIMO pour ANIMO, une évidente erreur de lapicide” (p. 223) la Histria, ci eroare de lectură, după fotografie, în cabinetul epigrafic la București. — 2) „Stelă de marmură (fig. 2) — descoperită nu se știe exact în ce condiții în cursul uneia din campaniile de săpături dintre a. 1928 și 1941” (p. 223) ; ΑΓΑΘΗ ΤΥΧΗ (pe frontonul reliefului) / [H]ΡΩΑ / ΒΙΑΝΩΡ / ΚΑΕΩ / ΓΕΝΟΥΣ / ΑΝΘΩ / ΚΕΝ / ΚΑΤ / ΕΥΧΗΝ. Există însă o informație precisă asupra condițiilor descoperirii, în monografia arheologică (la care a colaborat și D.M.P.) *Histria*, I (București, 1954), p. 306 : „campania a. 1950 (în cartierul economic din sud-vestul Cetății), placă de marmură (utilizată ca material de construcție), o icoană a cavalerului trac cu o parte din inscripție pe f r o n t o n”, adică exact ca lespede votivă publicată de D.M.P.¹, a cărui lectură ar trebui revizuită; cuvîntul [H]ρωα este pe piatră ΙΡΩΙΑ, cu litera „eta” (H) păstrată pe jumătate și probabil cu I adscris(?). În prezentarea de material documentar inedit lucrul esențial este, evident, descrierea lui absolut exactă și precisă; restul sînt analogii și opinii, eventual interesante și utile, ori considerații personale, relative, ce pot ușor să devieze în fraze convenționale, grandioase; ele sînt provizorii prin însăși natura lor, supuse schimbărilor o dată cu progresul documentării².

— De altfel, cele două reliefe istriene cu „cavalerul trac” (pe care D.M.P. ținea să le dedice bizantinologului budapestan Moravcsik) nu sînt cu totul „inedite”, fiind semnalate cu patru ani în urmă : ele fac parte dintr-o grupă ceva mai numeroasă de materiale arheologice-sculpturale, reliefe ale eroului, în total vreo 12 piese (majoritatea inedite și anepigrafe), menționate cu o scurtă descriere în legătură cu elementele traco-getice în orașul Histria, *Studii și cercet. ist. veche*, IX, p. 53—54, pe care D.M.P. nu le citează, probabil pentru economie de semne

¹ Un desen schematic, trunchiat și retușat prin decuparea marginii stîngi și superioare (tăindu-se complet inscripția) din acest relief al „cavalerului” apare ca medalion pe coperta externă a cărții lui D. M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României* (București, 1958).

² Nu va părea inutilă ori neavenită asemenea constatare și exigență, dacă se are în vedere faptul că graba și lipsa de control în epigrafie („un domeniu de cercetare nou, dacă nu de-a dreptul o experiență nouă, ... la o vîrstă care nu mai e de mult a debuturilor”. D. M. Pippidi, *Contribuții*, p. 5) s-au dovedit nefavorabile, cu urmări ceva mai grave la lectura incipțiilor ce aveau lacune ori echivoc : *Histria* I, p. 473—564; lecturi greșite, cu interpretări deplasate, ce au fost relevate la timp de L. Robert, *Revue des études grecques* (Paris), LXVIII 1955, p. 59 și de noi în *Studii și cercetări de istorie veche* (București), IX, 1958, p. 47 etc., unde s-a recomandat mai multă atenție la „detalii” ce nu sînt niciodată lipsite de importanță paleografică și lingvistică, fiind uneori chiar ... esențiale în epigrafie, ca și în lingvistică, istorie etc. După cum obiectivul fotografic redă fără deformări realitatea epigrafelor, tot așa acribia epigrafistului trebuie să redea în comentarii și discuții măcar realitatea fotografiei, textul exact ori cum poate fi refăcut, — ceea ce primează față de alte elemente, păreri și idei provizorii.

tipografice, fiind mai puțin probabil că n-a avut încă ocazie să citească fasciculusul respectiv al revistei de istorie veche din București.

Zs. Ritoók, *Rhapsodos* (p. 225—231), etimologia, semnificația și evoluția termenului, apărut probabil în sec. VI la Atena.

A. Schreiber, *Die Parabel vom Schatz des Gelehrten* (p. 233—235), motivul „comorii învătăatului (= știința)” în literatura orientală, greacă, română și în evul mediu.

A. Szabó, *Analogia* (p. 237—245) element din terminologia matematicii extins asupra gramaticii, ἀνά avînd inițial sensul distributiv, ἀνά — λόγος, se înțelege — ἴσοι = egal, adică „je nach Logos gleich”.

ACTA ANTIQUA, X, 1—3 aduce o culegere de studii variate, majoritatea deosebit de valoroase și interesante, constituind una din numeroasele probe despre nivelul științific în general ridicat la care se menține cercetarea lingvistică și istorică în țara vecină și prietenă, în spiritul unei largi colaborări internaționale.

I. I. Russu

V. H. ТОПОРОВ, О. Н. ТРУБАЧЕВ, *Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья*

Lucrarea de față se ocupă cu studiul numelor de ape din regiunea Niprului Superior. Înainte de a trece la analiza propriu-zisă, în capitolele consacrate istoricului problemei (*История вопроса*), problematicii și izvoarelor utilizate (*Проблематика и источники*) se arată importanța studierii hidronimiei nu numai pentru cercetările de istorie veche, pentru lămurirea contactelor dintre popoare, dar și pentru lingvistică, deoarece hidronimia conservă stări lingvistice care au dispărut cu vremea, numele de apă avînd o mai mare stabilitate.

În studierea hidronimelor din regiunea Niprului Superior, autorii s-au folosit de culegerile de toponimie anterioare și în special de lucrarea lui P. L. Maștakov „Список рек Днепровского бассейна”, considerată ca cea mai bună lucrare de hidronimie rusă, cuprinzînd peste 6 000 de nume de rîuri.

Materialul lucrării de care ne ocupăm nu cuprinde microtoponimia, cu toate că aceasta poate contribui uneori la lămurirea unor probleme neclare. Și chiar în măsura în care acest material ne ajută se întîmpină greutăți și datorită faptului că de cele mai multe ori nu sînt adunate izvoarele vechi, toate formele și variantele lexicale ale unei numiri, din care cauză stabilirea formei de bază a numelui de apă și urmărirea evoluției acestei forme prezintă dificultăți.

E adevărat că nu întotdeauna abundența variantelor duce la stabilirea formei inițiale. Pentru aceasta trebuie să ne folosim și de alte elemente, nu numai de cele lingvistice. Astfel, autorii acordă importanță caracterului reliefului, locului, albiei rîului etc. În acest scop e necesar să se facă mai multe deplasări pe teren.

În cele ce urmează, autorii se ocupă de unele probleme de ordin metodologic. Ei susțin că studierea hidronimelor nu trebuie să înceapă neapărat cu stabilirea etimologiei lor, cum s-a făcut pînă în prezent, ci cu analiza formării numelor, care ne ajută să stabilim repartitia dialectală a unor forme lingvistice și cronologia relativă a numelor de apă.

Pe baza acestei analize se pot întocmi hărți care vor sugera eventuale cercetări noi.

Scopul principal al studierii hidronimelor din bazinul Niprului Superior este stabilirea raporturilor dintre numele de apă baltice și cele slave.

Astfel, autorii atrag atenția că stabilirea timpurie a slavilor peste așezările baltice autohtone a avut drept consecință ștergerea unor particularități fonetice ale hidronimelor de origine baltică.

Primul capitol mare al lucrării tratează despre diferitele tipuri de formare a hidronimelor slave din bazinul Niprului Superior (*Словообразовательные типы славянской гидронимии Верхнего Днепра*) stabilind, pe această bază, 11 grupe de hidronime.

Nu ne vom ocupa de listele bogate de hidronime, ci de metoda pe care au aplicat-o autorii în repartizarea acestora pe grupe și subgrupe, deoarece cunoașterea metodei poate prezenta interes pentru cei care fac cercetări în acest domeniu.

În prima grupă mare sînt cuprinse numele formate cu ajutorul sufixului -ка (405), cei mai productivi sufixi în formarea hidronimelor. Amintim că în cadrul fiecărei grupe de sufixe, de la caz la caz se arată dacă numele de apă au sau nu la bază un apelativ. El intră în corelație cu alte sufixe formînd sufixe noi ca : -овка/-евка (816), -онка/-енка (365), -инка (334), -анка/-янка (299), -ейка (44), -ярка/-ярка (11), -очка/-ечка (29) și altele, numărul lor alcătuiind 26 de subgrupe.

A doua grupă cuprinde un număr mai redus de hidronime. Formarea acestora nu prezintă aceeași unitate ca a aceloră din prima grupă. Intră în această grupă hidronime în : -ок/-ек (70), -ик (58), -ец (150), -ица (350), -ца (10), -ища, -ища, -ищи (40), formînd în total 11 subgrupe.

În a treia grupă intră hidronimele cu sufixul -ля (54), care cuprinde elementul vechi -і-, caracteristic și pentru alte sufixe (-ища, -ня). Hidronimele de tipul acesta sînt caracteristice în special graiurilor rusești răsăritene, prin urmare prezența lor în partea nordică a bazinului Niprului poate să servească drept un indiciu pentru anumite deplasări de populație.

Hidronimele cuprinse în capitolul următor, în 17 subgrupe, se caracterizează prin faptul că în sufixul lor figurează consoana -н- : -ня/-на (446), -ень (46), -ань (37), -ни/-ина/-ино (107), -ш) зна (5) și altele.

Grupa a cincea cuprinde un material eterogen și anume hidronime terminate în -ь, ca element sufixal independent sau ca făcînd parte din diferite șu sufixe (-ость, -ечь, -ель).

Grupa următoare cuprinde numai 20 de hidronime, toate terminate în sufixul : -ен. Cu toate că numărul lor e mic, ele prezintă importanță, deoarece sînt vechi în limbă.

Hidronimele cu elementul -т- în sufix alcătuiesc a șaptea grupă cu patru subgrupe : -нта (7), -ни (11), -ета, -ето, -ут(а), -ята, -ата (14), -ча (44).

Pentru istoria limbii prezintă importanță și hidronimele formate cu ajutorul unor sufixe în corpul cărora intră elementul -х- : -иха (15), -уха (13), -аха, -оха (6), -уша, -иша, -ыша, -она, -аша, -яша (31).

Grupa a noua conține forme adjectivale și se caracterizează prin sufixele : -ий/-ий, -ая/-ая, -ое/-ое, -ья, -ье, -а, -о (558) și -ов/-ев, -ова/-ева, -ово/-ево (121), alcătuiind două subgrupe.

În sistemul de denominație a apelor se găsesc și nume la plural (61). Grupa a zecea este rezervată acestora.

Grupa a unsprezecea conține un material variat, și aproape că nu se poate vorbi de o clasificare după formanți, iar originea unor sufixe care alcătuiesc cele șase subgrupe nu a putut fi, de fiecare dată explicată.

Menționăm că în cadrul fiecărei grupe, autorii arată și valoarea diminutivă a diverselor sufixe, acestea nefiind tratate într-o grupă aparte.

Clasificarea de mai sus a rezultat din materialul vast și variat de care au dispus autorii.

Cu toate că i se pot aduce unele obiecții, metoda utilizată are și avantaje. Cunoștința formanților vechi se poate stabili oarecare cronologie a hidronimelor.

Într-un capitol aparte autorii se ocupă de hidronimele de origine baltică (*Замечания о следах балтских словообразовательных типов в гидронимии Верхнего Поднепровья.*)

Acestea pot fi cuprinse în mai multe grupe. Unele hidronime au la bază apelative și în interpretarea lor trebuie avut în vedere etimonul. Altele sînt tratate după tipul de formare a numelor pe baza unor formanți baltici vechi.

Un mod caracteristic de formare a hidronimelor baltice îl formează cel prin compunere, unde elementul al doilea îl constituie numele de „riu“ sau „lac”, procedeu neobișnuit în această regiune, dar presupus că ar fi existat în trecut pe acest teritoriu. Cercetătorul este pus adesea în fața unei probleme dificile, deoarece hidronimele prezintă forme „hibride” datorită simbiozei balto-slave.

Autorii menționează că interpretarea hidronimelor de origine baltică este cu mult mai grea decît la cele de origine slavă, deoarece în lipsa unei documentații suficiente nu se poate ști cu certitudine care a fost cuvîntul de bază.

Capitolul intitulat *Этимологический словарь гидронимов Верхнего Поднепровья* cuprinde trei părți: numiri baltice, numiri slave și numiri de diferite alte origini. Numirile de origine baltică ocupă partea cea mai mare a dicționarului etimologic (p. 175—214). Majoritatea acestor hidronime, după cum reiese din acest dicționar, sînt de origine lituaniană. Necunoașterea precisă a etimologanelor numelor de origine baltică nu a permis autorilor să se ocupe de probleme de semantică, ca în cazul numelor slave.

Partea a doua a dicționarului etimologic este consacrată numirilor slave, cazurilor clare de legătură a acestora cu apelativul corespunzător. Atenția este îndreptată în special spre analiza semantică a hidronimelor, faptul că o serie de numiri reflectă unele particularități ale terenului, cursul rîului sau că au la bază nume de copaci etc.

Alt mod de formare a hidronimelor în regiunea cercetată este cel legat de nume de animale. În această problemă autorii lucrării citează articolul „*Der bloße Tiername als Gewässerbezeichnung im Baltischen*” de G. Gerullis (apărut în „*Studi baltici*” vol. 3, 1933, p. 35—38) și articolul „*Tiernamen als Gewässernamen in Litauen*” a lui J. Otrebski (în BNF 10, 1959, p. 24—27).

Cea de a treia grupă din dicționarul etimologic cuprinde cuvinte de origine slavă izolate, precum și hidronime de diferite origini, printre care și de origine mordvină: *Воргол*, *Воробина* și altele. Acestea necesită o analiză etimologică specială din partea cercetătorilor.

Autorii susțin că sistemul de denominație a apelor s-ar putea stabili cu certitudine numai atunci cînd am cunoaște mecanismul de denumire a apelor și în teritoriile învecinate.

În ultimul capitol al cărții (*Этимическая и диалектная дифференциация Верхнего Поднепровья на материале гидронимии*), autorii încearcă să lămurească unele probleme privitoare la grupurile etnice care au trăit în cursul istoriei în regiunea Niprului Superior.

Cartea se încheie cu un indice alcătuit din două părți: numele de ape și locuri, pe de o parte și apelativele pe de altă parte, utilizate de autori în cuprinsul lucrării. Urmează apoi o listă a unui număr de 13 hărți, anexate la sfîrșitul cărții.

Ar fi fost utilă și o listă a abrevierilor, care ar fi ușurat consultarea lucrării.

Lucrarea aduce o contribuție de seamă în cercetările de toponimie din Uniunea Sovietică. Pentru noi ea prezintă importanță mai ales pentru faptul că ne dă indicații și idei cu privire la metodele de cercetare în această direcție.

Valentina Șerban